

MAJA BITENC

GOVOR V GIBANJU

MED RIBNICO IN LJUBLJANO

Ljubljana 2025

Govor v gibanju med Ribnico in Ljubljano

Avtorica: Maja Bitenc

Recenzentki: Mojca Smolej, Monika Kalin Golob

Jezikovni pregled: Andrejka Žejn

Tehnično urejanje in prelom: Aleš Cimprič

Slika na naslovnici: Irena Podobnik

Založila: Založba Univerze v Ljubljani

Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Ljubljana, 2025

Prva izdaja

Naklada: 150 izvodov

Cena: 25,90 EUR

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Monografija je nastala v okviru podoktorskega projekta Sociolingvistična variantnost govorjene slovenščine na primeru mobilnih govorcev: Viri, metode in analiza (Z6-9371) in s pomočjo raziskovalnega programa Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave (P6-0215), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije v okviru Javnega razpisa za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij.

Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstveno-raziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

Prva e-izdaja.

Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na: <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL>

DOI: 10.4312/9789612976316

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=245350915
ISBN 978-961-297-630-9

E-knjiga
COBISS.SI-ID 245365763
ISBN 978-961-297-631-6 (PDF)

KAZALO

Zahvale	7
1 Uvod	9
1.1 Namen raziskave	10
1.2 Pregled vsebine	12
2 Teoretska izhodišča	15
3 Nekatera metodološka vprašanja	23
3.1 Snemanje govora v sociolingvističnih raziskavah	23
3.1.1 Pionirski sociolingvistični intervju Williama Labova	25
3.1.2 Relevantne sociolingvistične raziskave v drugih jezikovnih skupnostih ..	26
3.1.3 Raziskave (variantnosti) govorjene slovenščine	31
3.1.4 Povzetek in komentar	34
3.2 Transkribiranje	36
3.2.1 Transkribiranje v korpusih in raziskavah govorjene slovenščine	38
3.2.2 Transkripcijska načela za specifične pojave govorjenega jezika	41
3.2.3 Dileme pri razločevanju in zapisovanju glasov	46
3.2.4 Ribniški zgledi	49
4 Jezikovna situacija v Ribnici	51
4.1 Sociolingvistične razmere	51
4.1.1 Geografija in zgodovina	52
4.1.2 Družbena struktura in migracije	55
4.1.3 Jezikovna raba in status ribniškega govora	58
4.1.4 Jezikovna stališča	59
4.1.5 Regionalne osebnostne značilnosti	63
4.1.6 Ribniški karakter in humor, tudi v literaturi	65
4.2 Dialektološki pregled	70
4.2.1 Dolenjska narečna ploskev in dolenjsko narečje v slovenskem jezikovnem diasistemu	70
4.2.2 Dosedanje obravnave ribniškega govora	76
4.2.3 Krajevni govor Ribnice	78

5 Študija informantov	83
5.1 Izbor informantov	83
5.2 Samosnemanje in analiza vsakodnevnega spontanega govora	85
5.3 Sociolingvistični intervjuji	86
5.4 Transkribiranje	89
5.5 Navajanje izjav informantov pri vsebinski analizi	94
5.6 Izbrane variable	97
5.7 Analiza po govorcih	100
5.7.1 Eta	101
5.7.2 Iva	114
5.7.3 Vid	123
5.7.4 Skupna analiza	137
5.7.5 Bližnji	143
5.8 Analiza po variablah	151
5.8.1 (e_1): narečna /ai/ in /ei/ ↔ standardni /e:/ (oziroma /i:/)	151
5.8.2 (e_2): narečni dvoglasnik /ie/ ↔ standardni /e:/	153
5.8.3 (o_1): narečni /u:/ ↔ standardni /o:/	155
5.8.4 (o_2): narečni dvoglasnik /uo/ ↔ standardni /o:/	158
5.8.5 (-o): narečni /-u/ ↔ standardni /-o/ v izglasju	159
5.8.6 Skupna analiza in druge narečne značilnosti	162
5.9 Analiza po temah	166
5.9.1 Identiteta in stališča informantov do lastnega narečja	167
5.9.2 Jezikovne značilnosti govora	168
5.9.3 Medkrajevne in medgeneracijske razlike	172
5.9.4 Govor otrok in govor z otroki	174
5.9.5 Šola	177
5.9.6 Regionalni karakter in regionalne posebnosti	178
5.9.7 Učinek narečja oziroma narečno obarvanega govora v drugih okoljih	181
5.9.8 Ribniški rojaki glede jezikovnega prilagajanja	184
5.9.9 Refleksija, ozaveščenost prilagajanja	186
5.9.10 Dejavniki, ki vplivajo na govorno obnašanje	190
5.9.11 Stališča do drugih narečij in jezikovnih varietet ter izkušnje z njihovimi govorci	192

5.9.12	Govor o govoru.	201
5.9.13	Negotovost.	209
5.9.14	Jezik intervjujev.	211
5.9.15	Snemanje.	212
6	Sklep.	215
6.1	Povzetek rezultatov raziskave in razprava.	215
6.2	Kritično ovrednotenje raziskave.	222
6.3	Možnosti za nadaljnje raziskave.	224
6.4	Sklepna misel.	226
7	Priloge.	233
7.1	Soglasji k sodelovanju v raziskavi.	234
7.1.1	Soglasje za informante.	234
7.1.2	Soglasje za bližnje.	235
7.2	Teme za sociolingvistični intervju.	236
7.2.1	Za osrednje informante.	236
7.2.2	Za bližnje.	238
7.3	Gradivska dokumentacija.	239
	Povzetek.	241
	Abstract.	243
	Literatura.	247
	Imensko kazalo.	265

ZAHVALE

Hvala vsem na Javni agenciji za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) in na Filozofski fakulteti, ki so naklonjeno obravnavali mojo prošnjo za polovični delovni čas zaradi starševstva in tako omogočili daljše trajanje podoktorskega projekta, v okviru katerega je potekalo moje raziskovalno delo v zadnjih letih.

Hvala strokovnim kolegicam in kolegom za ustvarjalne razprave in naveze, ki mojemu službenemu svetu dajejo barve, posebej Marku Stabeju, Mojci Smolej, Luku Horjaku, Ini Poteko, Albini Nečak Lük, Krištofu Savskemu, Darinki Verdonik, Heleni Dobrovoljc, Nataši Pirih Svetina, Alešu Bjelčeviču in Anki Polajnar.

Dve navezi sta bistveno zaznamovali tudi zorenje te monografije in si zaslužita posebno omembo. Hvala Karmen Kenda-Jež za kritično branje poglavij z dialektološkimi opisi in jezikovno analizo govora ter dragocene usmeritve za njihovo dopolnitev in izboljšanje – brez njenega temeljitega in širokega poznavanja področja bi bila bistveno manj dovršena. Hvala Andrejki Žejn za pozorno in potrpežljivo spremljanje ter natančen in celovit jezikovni in vsebinski pregled besedila.

Hvala informantkam in informantom za izkazano zaupanje in neprecenljivo sodelovanje, za samosnemanje spontanega govora v različnih okoliščinah in osebne podelitve v iskrih intervjujih – vsak s svojo edinstveno zgodbo je pravi sociolingvistični zaklad. Hvala Ribničanom za vsak prijazen in topel sprejem v njihovem slikovitem mestu, Neži Tanko tudi za posvetovanja glede narečne rabe.

Hvala vsem drugim, ki so pripomogli k izvedbi raziskave in nastanku monografije: Ani Gruden in Jani Vaupotič za pomoč pri transkribiranju posnetkov, Mojci Smolej in Moniki Kalin Golob za skrben pregled besedila in spodbudni recenziji, Ireni Podobnik za poletno naslovno sliko, Alešu Cimpriču za spretno in zavzeto oblikovanje ter Juretu Preglauu za uspešno vodenje postopka izdaje knjige.

Hvala vsem, od katerih jo prejemam, za ljubezen. Ta zaobjema in presega vse ostalo in – za razliko od jezikov in varietet, ki bodo umolknil – nikoli ne mine. Hvala mami Valeriji in atu Danilotu za življenje in toliko dobrega v njem. Hvala mojim M-jem – možu Marku, otrokom Miklavžu, Marcelu, Manuelu, Mihi, Maksimilijanu, Mariji, †Magdaleni, Moniki, da rastemo skupaj. Hvala dragima Mariji in Todorju, ki sta svojo zemeljsko pot zaokrožila v času raziskave, za veliko dediščino podpore in dobrote.

Hvala Bogu, iz srca, za vse. Da dela, daje in ljubi. Nadvse.

1 UVOD

Monografija *Govor v gibanju med Ribnico in Ljubljano* je nastala v okviru podoktorskega projekta Sociolingvistična variantnost govorjene slovenščine na primeru mobilnih govorcev: Viri, metode in analiza. Delo temelji na raziskovanju, kako se govor spreminja, prilagaja in prehaja – v prostoru, skozi čas in glede na različne družbene okoliščine. Tako kot se gibljejo ljudje – geografsko, socialno, identitetno –, se giblje tudi njihov jezik. Govor nikoli ni statičen, temveč vedno v gibanju: odraža preplet lokalnega in osebnega, vsakdanjega in družbenega, stalnega in spreminjajočega se.

V tem smislu govor ni zgolj odsev kraja, iz katerega posameznik prihaja, temveč zrcali tudi njegove življenjske poti in odnose: s kom se druží, komu se čuti pripaden, kaj ga zanima, s čim se ukvarja, katere vrednote so mu pomembne, k čemu teži. Zanimivo in pomenljivo je opazovati, kako se konkretne okoliščine, odnosi in identitete odražajo v jeziku – skozi različne glasove, besede, intonacijo, slog, teme pogovorov, stališča do različnih jezikovnih variant in jezikovnih praks. Z analizo govora in z njim povezanih vprašanj to delo prispeva k razumevanju sodobne jezikovne rabe kot družbeno in prostorsko umeščene, prepletene z življenjskimi izkušnjami in vrednotami govorcev.

Naslov monografije je odprt za več interpretacij, hkrati pa tematsko povzema bistvo raziskave – dinamiko govorjenega jezika in vpliv mobilnosti. Lahko bi jo naslovili tudi *Gibanje v govoru*, saj ravno skozi govor pogosto prepoznavamo socialne in identitetne premike posameznikov. V naslovu navedeni Ribnica in Ljubljana sta mišljeni kot simbolni orientacijski polji: domače, lokalno okolje na eni strani in širše, družbeno prestižnejše urbano okolje na

drugi. Informanti ne prihajajo izključno iz mesta Ribnica, temveč tudi iz okoliških krajev, v Ljubljani pa delujejo v jezikovno raznolikih okoljih, pogosto z ljudmi, ki prav tako niso rojeni ali stalno naseljeni v prestolnici. Naslov torej bolj kot konkretno geografsko pot predstavlja metaforo za vsakodnevno prehajanje – fizično, govorno in simbolno – med različnimi svetovi.

Raziskava predstavlja nadaljevanje raziskovalnega dela, opravljenega v okviru doktorskega študija, pri katerem sem se posvečala govorkam in govorcem z Idrijskega, ki so se dnevno ali tedensko vozili v Ljubljano v šolo oziroma službo, ter analizirala variantnost njihovega govora in družbeni pomen jezikovnih izbir. V podoktorskem projektu sem se osredotočila na dve drugi regiji in narečni skupini, dolensko in štajersko. Monografija obravnava ribniški del raziskave in nekatera metodološka vprašanja. Tudi tukaj se prepletata analiza posnetkov spontanega govora in podatkov iz sociolingvističnih intervjujev z etnografskim opazovanjem z udeležbo. V središču zanimanja so avtentična jezikovna praksa, strategije govornega obnašanja in njihova povezanost z identitetami, jezikovnimi stališči, zaznamovanostjo varietet ter izkušnjami posameznikov z jezikovnim prestižem, stereotipi in predsodki. Izhajam iz študij primerov, saj variantnosti v jeziku ni mogoče razumeti brez poglobljenega vpogleda v govor posameznikov oziroma konkretnih govornih skupin.

Raziskava v ospredje ne postavlja le jezikovnih pojavov kot takih, temveč govor kot družbeno prakso – vsakdanjo, večplastno, živo, gibljivo. S tem je povezan tudi širši cilj monografije: prispevati k objektivnejšemu opisu sodobne jezikovne rabe ter k boljšemu razumevanju povezave med jezikom, identiteto in družbo v času, ko se pod vplivom mobilnosti, globalizacije, migracij, tehnologije in družbenih sprememb nenehno preoblikujeta tudi jezikovni prostor in njegovo doživljanje.

1.1 Namen raziskave

V raziskavi sem proučevala avtentično jezikovno prakso in znotrajjezikovno variantnost pri geografsko mobilnih govoricah ter obenem relevantna socialnopsihološka in družbena vprašanja. Osredotočila sem se na jezikovni repertoar informantov¹ iz dveh različnih regij, ki se dnevno vozijo na delo

1 Pri izrazu informant izhajam iz terminološke rabe, kot jo je v slovenskem prostoru uveljavila graška dialektološka šola: »Informanti so tiste osebe, od katerih smo v pogovorih dobili neposredne podatke, njihova jezikovna kompetenca in performanca torej predstavljata pravi predmet raziskave; informatorji pa so tisti, ki so nam

v Ljubljano in pri tem uporabljajo različne strategije govornega obnašanja v komunikaciji z govorniki drugih varietet slovenščine. Informanti so odrasle osebe iz dveh različnih regij, dolenjske in štajerske, natančneje iz Ribnice in Maribora z okolico. Izbrala sem govorce z izrazitima govoroma dolenjske in štajerske narečne skupine, ki sta dobro dialektološko opisana, kar je pomembno za kritično vrednotenje prilagajanja informantov, in ki se od ljubljanskega mestnega govora razlikujeta v fonološkem sistemu, morfologiji in besedišču. V tej monografiji je predstavljena študija dolenjskih informantov.

Na podlagi izkušenj in izsledkov iz idrijske raziskave sem prilagodila metodološke pristope variantnostne sociolingvistike na slovenskem jezikovnem gradivu in nadaljevala proučevanje jezikovnih strategij v medvarietetnih stikih v slovenski prestolnici. Metodološko sem analizo jezikovne variantnosti povezala s kvalitativnimi podatki iz sociolingvističnih intervjujev o samoceni lastnega jezikovnega obnašanja, jezikovnih stališčih, povezavi med jezikom in identiteto ter izkušnjah z jezikovno rabo. Da bi preverila, kako je govor informantov sprejet v različnih okoljih, in primerjala samopercepcijo informantov s percepcijami drugih, sem opravila intervjuje tudi z znanci informantov iz lokalnega in ljubljanskega okolja, za vsakega od treh osrednjih informantov z vsaj enim.

V variantnostni študiji sem opazovala, katere fonološke variable so najprej podvržene spremembam in katere ostajajo nespremenjene najdlje in zakaj – ali so katere od proučevanih variabel pri približevanju osrednjeslovenski oziroma standardni varieteti bolj podvržene variantnosti, in če so, kateri dejavniki pospešujejo, upočasnjujejo ali preprečujejo spremembo izhodiščnih jezikovnih variant: morda se govorec niti ne zaveda njihove zaznamovanosti, morda presegajo njegove zmožnosti prilagajanja, morda pa jih zavestno noče opustiti, da bi tako ohranil narečno prepoznavnosti svojega govora ali da ne bi doživel neodobravanja pri drugih govornikih istega narečja (prim. Kenda-Jež 1999: 304).

pomagali zbirati podatke iz svojega ožjega ali širšega življenjskega kroga, torej osebe, katerih jezikovno, če že ne jezikoslovno reflektirana metakompetenca nam je bila v pomoč pri pridobivanju podatkov» (Prunč 1980: 38; po Kenda-Jež 2002a: 34). Naša sociolingvistična raziskava ima glede na graški projekt, ki je bil za takratne razmere v slovenskem prostoru z vključevanjem sociolingvističnih vidikov sicer zelo napreden, določene specifične. Vanjo sta bili vključeni ožja in širša skupina informantov – ožja skupina so osrednji trije informanti, ki so svoj govor samosnemali v vsakodnevnih okoliščinah; podatke, ki v tej raziskavi niso le »jezikovna kompetenca in performanca«, ampak zajemajo tudi vsebinske odgovore na vprašanja o socio- in psiholingvističnih temah, pa sem pridobila tako od njih kot od širše skupine informantov, osmih bližnjih iz ribniškega in ljubljanskega okolja.

Posebno pozornost sem posvetila variantnosti pri posameznih govorcih in razlikam med njimi. V povezavi s kvalitativnimi podatki iz intervjujev in etnografskimi opazanji sem odkrivala dejavnike, ki povzročajo (ne)prilagajanje informantov, in ugotavljala, kako vplivni so pri tem izvor, spol, poklic, družbena mreža, osebnostne značilnosti, dolžina obdobja dela v Ljubljani, osebne izkušnje z jezikovno rabo in stališča do različnih varietet slovenščine. Poleg tega sem bila pozorna na stereotipne narečne značilnosti ter na status in prestiž različnih narečij v lokalnem in ljubljanskem okolju. V sociolingvističnih intervjujih sem posebno pozornost posvetila tudi dojemanju povezave med jezikom in (lokalno) identiteto, pogledom informantov na domači kraj oziroma regijo in njihovemu dojemanju posebnosti govora z otroki in govora v šoli.

1.2 Pregled vsebine

V monografiji v poglavju 2 uvodoma strnjeno predstavim sociolingvistična teoretska izhodišča, relevantne raziskave v drugih jezikovnih skupnostih, slovensko sociolingvistično situacijo ter pomembnejše slovenske raziskave in govorne korpuse.

V poglavju 3 obravnavam nekatera metodološka vprašanja, ki sem jim v času raziskave posvečala več pozornosti. Poglavje 3.1 se posveča kontekstom snemanja govornega diskurza, predvsem s sociolingvističnega vidika. Prinaša pregled metodoloških pristopov v različnih tujih in slovenskih raziskavah, ki preučujejo govorno variantnost tako pri posameznem govorcu kot v govorni skupnosti. Predstavljeni so pionirski sociolingvistični intervjuji Williama Labova v ZDA z izvajanjem različnih govornih stilov ter načini pridobivanja posnetkov in analiziranja govornega jezika v sodobnejših raziskovalnih projektih v jezikovnih skupnostih, v katerih so sociolingvistični profili sorodnejši slovenskemu, npr. v Avstriji, Nemčiji, Belgiji in na Madžarskem. Ti vključujejo npr. branje besedila oziroma seznama besed, prevod iz narečja v standard oziroma iz standarda v narečje, neformalni pogovor s prijateljem iz istega kraja oziroma z drugega narečnega področja, formalni sociolingvistični intervju z raziskovalcem, posnetke prijateljskih pogovorov, posnetke, pridobljene za druge namene, ter opazovanje z udeležbo. Ovrednotene so tudi dosedanje študije variantnosti govorne slovenščine, ki so govor zajele v različnih bolj ali manj avtentičnih vsakodnevnih situacijah.

Transkribiranje kot kompleksen, interpretativen in selektiven proces je predmet poglavja 3.2. Pretvarjanje iz govornega v zapisano besedilo odpira

številna temeljna in praktična vprašanja. V sociolingvističnih raziskavah ni standardnih transkripcijskih načel, temveč so ta vedno odvisna od teoretske usmeritve raziskovalca, predmeta in namena raziskave. Predstavljeni so splošni teoretski pomisleki in načelne smernice ter različne prakse transkribiranja v korpusih in raziskavah govorjene slovenščine. Posebna pozornost je posvečena problematiki zapisovanja variant fonema /v/, polglasnika, specifičnih narečnih glasov in premen po zvonečnosti. Med drugim so opisane različne prakse transkribiranja v mojih sociolingvističnih raziskavah variantnosti govorjene slovenščine in relevantnih socialnopsiholoških tem, od začetnih natančnih fonetičnih transkripcij do različnih stopenj poenostavljanja in prehajanja k ortografskemu zapisu s posebnimi znaki za posamezne glasove. Izpostavljeni so tudi izzivi glede razločevanja posameznih glasov in nedoslednosti pri njihovem zapisovanju.

V poglavju 4 je pregled jezikovne situacije na Ribniškem. Obširno podpoglavje o sociolingvističnih razmerah ponuja vpogled v geografijo in zgodovino Ribniške doline, s poudarkom na dejavnikih, ki bolj ali manj posredno vplivajo tudi na jezik. Opisani so izobrazbena in socialna struktura prebivalcev ribniške občine ter migracijski tokovi, na podlagi dostopne literature so podani vpogled v rabo, status in prestiž ribniškega govora ter stališča do njega. Sledi obravnav regionalnih osebnostnih stereotipov, posebno podpoglavje je namenjeno ribniškemu karakterju in humorju. V drugem podpoglavju se osredotočam na značilnosti narečja. Najprej opišem dolensko narečno skupino, ki je bila omenjena že v najzgodnejših dialektoloških klasifikacijah slovenskega govornega področja in ki je predstavljala eno od osnov za oblikovanje knjižnega jezika, ter njen zgodovinski jezikovni razvoj. V nadaljevanju, izhajajoč iz dosedanjih obravnav, podam opis dolenskega narečja in njegovih krajevnih govorov, s poudarkom na ribniškem govoru.

Jedrni del monografije v poglavju 5 prinaša predstavitev zasnove in izsledkov raziskave ribniških informantov, od izbora informantov do izvedbe samosnemanja in poglobljenih sociolingvističnih intervjujev ter načina transkribiranja posnetega govora in analize rezultatov. Pri analizi po govorcih uporabim predvsem kvalitativne podatke iz sociolingvističnih intervjujev: povzamem biografske podatke, ki so relevantni za opis in interpretacijo njihovega govornega obnašanja, in samorefleksijo jezikovne prakse v preteklosti in sedanjosti, pri osrednjih treh informantih analiziram njihov govor na posnetkih samosnemanja, pri vseh na kratko opredelim govor v intervjujih in navedem ilustrativen izsek iz transkripcij.

V analizi po temah primerjalno obravnavam izsledke iz sociolingvističnih intervjujev z vsemi informanti v ribniški raziskavi. Posamezna podpoglavja se osredotočajo na njihova jezikovna stališča in povezavo med identiteto in jezikom, njihovo opredelitev jezikovnih značilnosti narečnega govora ter izpostavljene medkrajevne in medgeneracijske razlike, govor otrok in z otroki ter jezik v izobraževalnem procesu, regionalni karakter in regionalne posebnosti, izkušnje z rabo narečja oziroma narečno obarvanega govora v osrednjeslovenskem okolju na eni strani ter z rabo manj narečnega ali nenarečnega govora v prisotnosti ribniških rojakov na drugi. Posvečam se še (ne)ozaveščenosti jezikovnega prilagajanja in dejavnikom, ki po oceni informantov vplivajo na govorno obnašanje, stališčem informantov do drugih narečij in jezikovnih variant ter izkušnjam z njihovimi govorci in regionalnimi karakterji. Analiziram izrazje, ki ga informanti v intervjujih uporabljajo pri opisovanju jezikovne dinamike, podam pa tudi pregled komentarjev o samosnemanju.

Spoznanja ribniške študije povzamem in jih reflektiram v sklepnem poglavju 6, v katerem so tudi kritični komentarji zaznanih pomanjkljivosti, številne možnosti za izboljšave in nadgradnjo v morebitnih nadaljnjih raziskavah ter sklepna misel.

2 TEORETSKA IZHODIŠČA²

Sociolingvistika, ki preučuje »razmerje med jezikom, kulturo in družbo« oziroma »jezik v rabi« (Tagliamonte 2012: 1), ima korenine v dialektologiji, zgodovinskem in kontaktnem jezikoslovju, nanjo pa sta znatno vplivali tudi sociologija in psihologija (Koerner 1991: 65). Kot raznolika in široka disciplina s pomembnim in zapletenim predmetom preučevanja je imela v zadnjih desetletjih velik vpliv na jezikoslovje in sorodna področja (Wodak idr. 2011). Od šestdesetih let so se na podlagi klasičnih sociolingvističnih raziskav, ki so jih izvedli večinoma ameriški in britanski raziskovalci William Labov, Joshua Fishman, Charles Ferguson, Peter Trudgill, Walt Wolfram, Ralph Fasold, Lesley Milroy idr., zvrstile številne druge, ki dokazujejo in potrjujejo stalne, predvidljive sociolingvistične vzorce, ki so osnova sociolingvističnih načel in teorij. Med celovitimi obravnavami področja so številni priročniki in učbeniki, npr. Fasold 1996a; Fasold 1996b; Chambers 2003; Ammon idr. 2004; Coulmas 2008; Chambers idr. 2008; Wodak idr. 2011; Holmes 2013; Bayley idr. 2015; Coupland 2016.

Variantnostna sociolingvistika kot plodna veja sociolingvistike, katere utemeljitelj je pionir sociolingvistike W. Labov (1972 in sodobnejša zbirka *Principle of Linguistic Change*, Labov 1994, 2001, 2010), ena vodilnih sodobnih strokovnjakinj pa S. A. Tagliamonte (2006, 2012), proučuje »glavne značilnosti jezika v medsebojnem ravnotežju – jezikovno strukturo in

2 Izčrpnjši opis teoretskih izhodišč, relevantnih tujih in slovenskih raziskav je v Bitenc 2016b: 17–155, z vidika snemanja govora so nekatere raziskave obravnavane tudi v tej monografiji na str. 23–35.

družbeno strukturo; slovnični pomen in družbeni pomen – tiste lastnosti jezika, ki za razlago potrebujejo tako upoštevanje zunanjih (družbenih) kot notranjih (sistemskih) dejavnikov» (Tagliamonte 2006: 4–5). Pri ugotavljanju korelacije med variantnostjo določenih pojavov v jezikovni rabi z zunajjezikovnimi in družbenimi dejavniki, se področje interdisciplinarno povezuje s sorodnimi vedami, kot sta kulturologija in antropologija, in z vedami, ki uporabljajo kvantitativne in statistične pristope za analizo podatkov, npr. statistika in računalniško jezikoslovje. Preučevanje jezikovne variantnosti in jezikovnih sprememb je predvsem v Združenih državah Amerike in Veliki Britaniji, pa tudi v osrednji in severni Evropi, v zadnjih desetletjih obrodilo bogastvo teoretičnih spoznanj in praktičnih izsledkov (Tagliamonte 2012).

Od drugih sorodnih teorij, konceptov in raziskovalnih smeri so na pripravo raziskave vplivali izsledki ljudskega jezikoslovja in zaznavne dialektologije (Preston 1989; Niedzielski in Preston 2003), teorija govornega/komunikacijskega prilagajanja (Giles in Bourhis 1976; Giles in Smith 1979; Giles 2001; Giles idr. 1991), uporaba sem vedenje o jezikovnih stališčih (Garret 2010; Giles in Watson 2013; Kircher in Zipp 2022), odzivih na jezikovno variantnost (Prikhodkine in Preston 2015; Rymes 2020) oziroma jezikovnem dojemanju (Evans idr. 2018),³ povezavi med jezikom in identiteto (Omoniyi in White 2006; Edwards 2009; Llamas in Watt 2010) in drugih socialno-psiholoških dejavnikov, kot so jezikovne ideologije, jezikovni stereotipi in predsodki (Ule 2009; Verschueren 2012). V širšem smislu so za področje raziskave relevantne tudi etnografija komunikacije (Saville-Troike 2004), jezikovna antropologija (Duranti 2013) in kritična analiza diskurza (Wodak 2013; Jenks 2025).

V evropskem prostoru so jezikoslovci iz različnih jezikovnih skupnosti raziskovali različne vidike narečnih sprememb, posebej narečno konvergenco in

3 Koncept t. i. dojemanja jezika (ang. *language regard*) je bil prvič uporabljen v Preston 2010 kot koncept, ki združuje več vidikov, kako jezik dojemajo nejezikoslovci, in pomensko presega pojem jezikovna stališča. Nanaša se na posameznikova prepričanja o jeziku, njegove čustvene odzive na jezikovne podrobnosti ter organizirano strukturo teh prepričanj in odzivov z vidika kognitivne znanosti, sociolingvistike in jezikovne antropologije. Pojmi, kot so *attitudinal cognitorium* iz socialne psihologije (Bassili in Brown 2005), indeksalno polje (ang. *indexical field*) iz sociolingvistike (Eckert 2008) in jezikovna ideologija z antropološko-jezikoslovnega vidika (npr. Woolard 1998), skušajo zajeti kompleksne in prepletene mreže prepričanj, na katerih temelji jezikovno dojemanje (Preston 2018).

divergenco (posebna številka revije *Folia Linguistica* 1998, 32/1–2 oziroma Auer in Hinskens 2005). Študije predpostavljajo pomemben strukturni vpliv vključevanja standarda v jezikovni repertoar velikih delov govornih skupnosti, kar je posledica modernizacije in mobilnosti v evropskih družbah, centralizacije države, širjenja množičnih medijev in sprememb v izobraževalnem sistemu. Izsledki kažejo, da so izidi jezikovnih sprememb oziroma procesov konvergence in divergence v različnih sociolingvističnih situacijah različni: od takih, kjer so tradicionalna narečja skoraj izumrla, do takih, kjer je vpliv standarda močan, a dopušča soobstoj vitalnih regiolektov in osnovnih narečij, in takih, kjer ima standardna varieteta sorazmerno majhno vlogo pri spreminjanju narečij (Auer 1998).

S povezovanjem sociolingvistike, kognitivnega in funkcijskega jezikoslovja je bil v raziskavah, ki metodološko segajo od posameznih študij primerov do obsežnejših korpusnih analiz ter združujejo kvalitativne in kvantitativne izsledke, pozornosti deležen tudi odnos med jezikovnimi (strukturnimi), sociokulturnimi, zgodovinskimi in kognitivnimi vidiki, ki se prepletajo pri jezikovni variantnosti (Delbecque idr. 2005; Reif idr. 2013). Raziskovalci so se v zadnjem obdobju družbene in komunikacijske modernizacije posvečali tudi povezavi med jezikom in prostorom (Auer in Schmidt 2010; Montgomery in Moore 2020) in vlogi mobilnosti pri jezikovni variantnosti in jezikovnih spremembah (Mattheier 2000). Različni interdisciplinarni raziskovalni projekti so se osredotočali na sociolingvistično in psiholingvistično perspektivo usvajanja jezika skozi celotno življenjsko obdobje, pri tem tako znotrajjezikovno kot medjezikovno variantnost ter tako produkcijo kot percepcijo (Ghimenton idr. 2021), tretji val pojmovanja jezikovne variantnosti, ki ga je zasnovala sociolingvistka Penelope Eckert in ki v ospredje postavlja družbeni pomen jezikovnih varietet (prim. Hall-Lew idr. 2021), medvarietetni stik na ravni posameznika in skupnosti, kot kognitivni in družbeni proces (Fernández-Mallat in Nycz 2024), ter na dialoško interaktivnost med govorjenim in pisnim jezikom na podlagi korpusnih analiz (Bamford idr. 2013).⁴

Posebej relevantne so primerljive sociolingvistične študije v okoljih, ki so s slovensko situacijo primerljiva glede narečne raznolikosti (Nemčija) ali strukture jezikovnih varietet (Češka, Norveška, Danska). Med njimi

4 Sociolingvistične študije v okoljih, ki so s slovensko situacijo primerljiva glede narečne raznolikosti ali strukture jezikovnih varietet in so relevantne za to raziskavo, so predstavljene v poglavju *Relevantne sociolingvistične raziskave v drugih jezikovnih skupnostih*, str. 26–30.

so analiza govornega obnašanja prebivalcev majhne vasi v bližini Kölna, Erftstadt-Erp (Besch 1981, 1983), raziskava sprememb v nemških regiolektih in regionalnih oziroma narečnih govorih (Schmidt in Herrgen 2011), opis jezikovnega prilagajanja študentov iz Moravske v Pragi (Wilson 2010), kvalitativna raziskava govorne variantnosti pri norveških podeželskih govornicah, ki so se preselili v glavno mesto (Mæhlum 1986), in raziskava jezikovnih sprememb v realnem času pri mobilnih in nemobilnih osebah iz treh danskih krajev (Monka 2013).

Slovensko sociolingvistiko so zaznamovale posebne zgodovinske razmere v slovenskem jezikovnem prostoru. Pogosto obravnava teme o dvo- oziroma večjezičnosti in jeziku kot kazalcu stanja medetničnih odnosov, usmerjena je v jezikovno politiko in načrtovanje, vrednoti razmerje med jezikom in ideologijo ipd. (Nečak Lük 1998; Stabej 2010). V slovenskem jezikoslovju se je ob prevladujoči strukturalistični usmeritvi v zadnji tretjini 20. stoletja veliko pozornosti posvečalo raziskavam tradicionalnih narečij in knjižnega jezika, ki sta bili opredeljeni kot edini varieteti s sistemskim značajem (Smole 2004). V teoriji knjižnega jezika je bil slovenski situaciji prilagojen češki model s splošno češčino (Pogorelec 1998, 2024: 165–176). Klasična teorija zvrstnosti (Toporišič 2000) slovenski jezik razčlenjuje na knjižne in neknjižne zvrsti. Glede na izražene kritične pomisleke ta shematizirana in toga interpretacija različnih jezikovnih oblik in sporazumevalnih položajev niti ne pojasnjuje niti ne upošteva resničnega dogajanja v jezikovni skupnosti, temveč ga skuša predvsem usmerjati (Stabej 2010). V strokovni literaturi (Pogorelec 1998; Kenda-Jež 2004; Stabej 2010) je bila že večkrat izražena potreba po sistematičnih empiričnih raziskavah govorjenega jezika. Zaradi njihovega pomanjkanja tudi danes ni mogoče zadostno opisati slovenske sociolingvistične situacije; zvrst splošnega oziroma knjižnega pogovornega jezika npr. nikoli ni bila preverjena z empiričnimi študijami dejanskih razmer na celotnem slovensko govorečem ozemlju.

Za slovenščino je značilna visoka stopnja geografske raznolikosti jezika, dialektologi razlikujejo sedem narečnih skupin in več kot štirideset narečij in podnarečij (prim. Škofic idr. 2023) z različnim prestižem in medsebojno razumljivostjo. Sedanja slovenska sociolingvistična situacija je tudi rezultat dolgega obdobja statusa nižjega jezika v več diglosičnih situacijah z nemščino, italijanščino, madžarščino in srbohrvaščino (Pogorelec 1984; Toporišič 2000) ter asimetrične standardizacije pisanega in govorjenega jezika. Medtem ko se je pisna norma poenotila v drugi polovici 19. stoletja, ko so se opustile regionalne pisne tradicije, je še danes težko govoriti o enotnem govornem

standardu.⁵ Poleg tega so se zaradi različnih zgodovinskih in družbeno-političnih okoliščin na slovenskem jezikovnem ozemlju izoblikovali zapleteni vzorci družbene in regionalne stratifikacije jezikovnih varietet (Bitenc in Kenda-Jež 2015). Govorci različnih nestandardnih varietet so zato v vsakdanjem življenju pogosto predmet stereotipov in predsodkov, po drugi strani pa se zaradi drugačnosti njihovega vsakdanjega jezika ne čutijo kompetentni v rabi knjižne slovenščine.

V skladu z dihotomnim pojmovanjem jezikovne variantnosti se je v slovenskem jezikoslovju veliko pozornosti posvečalo raziskavam tradicionalnih narečij; obsežen korpus tradicionalnega dialektološkega materiala je deloma predstavljen v dialektoloških atlasih (Škofic 2011; Škofic idr. 2016, 2023). Dialektološke raziskave mestnega govora so redke, kar lahko pripisujemo doslednemu ločevanju med narečji in mestno govorico (Kenda-Jež 2002a: 56–57); govor Ribnice je obravnavan predvsem z dialektološkega vidika (Rigler 1981, 1986; prim. tudi str. 78–81).

Osrednjeslovenska varieteta Ljubljane in okolice je bila predmet fonoloških raziskav na nereprezentativnih vzorcih govorcev z namenom standardizacije in načrtovanja govorjenega standarda od druge polovice 20. stoletja (Rigler 1970–1978; Srebot Rejec 1988; Jurgec 2007, 2011), opravljeni pa so bili tudi perceptivni testi fonoloških parov (Tivadar 2004; Huber 2006). Zgrajen je bil milijonski korpus govorjene slovenščine GOS⁶ (Verdonik in Zwitter Vitez 2011); za uporabo njegovega gradiva za variantnostne raziskave bi

5 V slovenskem jezikoslovju je normativno v veljavi izraz knjižni jezik (Toporišič 2000: 15), v zadnjih desetletjih se pojavljajo argumenti za rabo izraza standardni jezik, ki se v rabi vedno bolj uveljavlja, posebej glede na spremembe v jezikovni skupnosti, jezikoslovju, družbenih okoliščinah in informacijsko-komunikacijskih tehnologijah, ki vplivajo tudi na jezik (prim. Skubic 2005; Krek 2015; Gorjanc idr. 2015; tudi Bitenc 2016b: 117–118). V monografiji uporabljam oba izraza: kadar govorim o posebnostih slovenske situacije, knjižni jezik, kadar povzemam iz tuje literature in govorim o univerzalnih zakonitostih, npr. o dihotomiji med narečjem in standardnim jezikom, pa standardni jezik. Izraz standardni jezik uporabljam tudi v kontekstu raziskave, pri čemer ga razumem kot varieteto, h kateri se informanti v komunikaciji s sogovorci iz osrednje (in drugih delov) Slovenije premikajo na kontinuumu od narečja. Gre za neki splošnejši, nevtralniji pogovorni jezik oziroma njegovo osrednjeslovensko varianto. Treba je namreč izpostaviti, da v različnih predelih slovenskega prostora govorjeni knjižni oziroma knjižni pogovorni jezik variira in da je ta, ki je opisan v normativnih priročnikih, prostorsko omejen na osrednjo Slovenijo.

6 www.korpus-gos.net (dostop 23. 6. 2025).

potrebovali več podatkov o narečni podstavi govorcev, vsaj za raziskave na področju fonetike pa bolj natančno transkripcijo. Druge raziskave govorjenega jezika so se z različnimi metodami osredotočale na različna raziskovalna vprašanja, npr. narečne interference v skladnji beneškoslovenskih besedil (Zuljan Kumar 2001), diskurzivno analizo briških pogovorov (Zuljan Kumar 2007), diskurzne označevalce in popravljanja v pogovoru (Verdonik 2007) ali vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur v spontanem govoru (Smolej 2012).

J. Škofic je v dveh sociolingvističnih študijah opisovala spreminjanje jezika in govora priseljencev – zakoncev iz Slovenskih goric in s Kozjanskega na Gorenjsko (Guzej 1989) ter govork, ki so se iz Mengša in Beltincev zaradi srednješolskega izobraževanja preselile v Ljubljano (Škofic-Guzej 1994). Metodološko in teoretsko je v analizi slednje raziskave najbolj problematično iskanje »napak« glede na knjižni zborni jezik, ki ob znatnih razlikah v narečni podstavi nič ne pove o načinu prilagajanja novim razmeram.

I. Makarova (2004) je proučevala jezikovno variantnost ljubljansčine, a je od vsakega govorca pridobila posnetke samo za eno domeno, kar ne omogoča opazovanja variantnosti, M. Zemljak Jontes in S. Pulko (2011) pa sta se osredotočali na govor srednješolcev v Mariboru; opis branih oziroma vnaprej pripravljenih govornih dogodkov zbuja pomisleke glede spontanosti in avtentičnosti proučevanega govora in ne omogoča opazovanja stopnje (ne)prilagajanja.

Prvi primer uporabe variantnostne metodologije na slovenskem jezikovnem gradivu je moja doktorska raziskava avtentične jezikovne rabe mobilnih govorcev z Idrijskega, ki se zaradi šolanja ali dela dnevno ali tedensko vozijo v Ljubljano. Kvantitativna študija njihove jezikovne variantnosti na primeru petih fonoloških variabel se prepleta s kvalitativnimi podatki iz intervjujev. Različni tipi oziroma profili govorcev z različnimi jezikovnimi strategijami so bili opredeljeni kot kodni preklapljevalci, kodni mešalci in narečni govorcev (Bitenc 2016a, 2016b; pilotna študija v Bitenc in Kenda-Jež 2015).

Omeniti je treba tudi korpusno analizo s prepoznavanjem regionalnih jezikovnih različic v spletni slovenščini (Čibej 2021), v kateri se kaže, da na podlagi podobnosti med podkorpusi regije lahko združimo v štiri makroregije (prim. Sliko 1): 1 Panonska, Maribor, Koroška, 2 Štajerska, Ljubljana, 3 Gorenjska, Dolenjska ter 4 Primorska, Rovtarska. Podobnosti med regijami se v grobem skladajo z geografsko razporeditvijo (razen pri gorenjski in dolenski regiji, ki sta si glede na vizualizacijo jezikovne rabe podobni kljub geografski razdalji) (n. d.: 116–121).

Slika 1: Vizualizacija regionalnih podkorpusov glede na vsebovane nestandardne jezikovne prvine (Čibej 2021: 119)

V zadnjih letih je bilo na različnih vzorcih s pomočjo anketnih vprašalnikov izvedenih več raziskav o rabi in vrednotenju narečij na podlagi samoocen anketirancev, med njimi Smole 2004; Lundberg 2007, 2010, 2014 (deloma z metodološkimi pristopi zaznavne dialektologije); Skubic 2005. Nekaj anketnih raziskav je bilo izvedenih v mariborski regiji: anketa o rabi zemljepisnih varietet slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje (Pulko in Zemljak Jontes 2009), raziskava jezikovne negotovosti in jezikovnih predstav (Šuster 2009) ter raziskava rabe različnih jezikovnih varietet glede na različne okoliščine (Šabec 2016). Pri interpretaciji rezultatov teh raziskav je treba upoštevati, da so bile opravljene na nereprezentativnih vzorcih (npr. samo študenti ali zelo različni vzorci anketirancev glede na regije), da so uporabljale opredelitve, ki niso jasno določene in pod katerimi si lahko različni anketiranci predstavljajo različne varietete (npr. knjižni pogovorni jezik, govor osrednje Slovenije, pokrajinsko narečje, pokrajinski pogovorni jezik), in da je vprašljivo, v kolikšni meri so samoocene jezikovne zmožnosti, jezikovne rabe in jezikovnih stališč zanesljive. Tovrstne študije kažejo na zanimive težnje, bi pa jih bilo smiselno dopolniti s perceptivnimi in variantnostnimi študijami.

V dveh poskusih sem s tehniko prikritih dvojic med dijaki idrijske in ljubljanske gimnazije ugotavljala stališča do knjižnega pogovornega jezika oziroma kanomeljskega govora cerkljanskega narečja in vpliv metodologije na odgovore (Bitenc 2014a, 2014b). Rezultati kažejo, da je bila pri uporabi narečja govorka v povprečju višje ocenjena pri solidarnostnih, pri uporabi knjižnega jezika pa pri statusnih lastnostih, razlike se kažejo kot statistično pomembne.

Kljub kritičnim metodološkim pomislekom spoznanja osvetljujejo stereotipno vrednotenje govorcev posameznih zvrsti in lahko pomagajo pojasniti sociolingvistična razmerja med njimi.

3 NEKATERA METODOLOŠKA VPRAŠANJA

V tem poglavju so v smislu metodoloških izzivov izpostavljena vprašanja o kontekstih snemanja govornega diskurza z vidika sociolingvistike in o kompleksni problematiki načina zapisovanja govora, ki je v sociolingvističnih raziskavah odvisen od teoretske usmeritve raziskovalca, predmeta in namena raziskave.

3.1 Snemanje govora v sociolingvističnih raziskavah⁷

Sociolingvistika od samih začetkov oziroma od pionirskih raziskav Williama Labova v ZDA in Petra Trudgilla v Veliki Britaniji v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja poudarja vpliv situacijskega konteksta na posameznikov govor: govorci izbirajo različne variante in varietete iz svojega govornega repertoarja glede na številne pragmatične dejavnike, kot so sogovorci, morebitni drugi udeleženci, kraj in tema pogovora, formalnost situacije, želen učinek na naslovnik in pozornost, posvečena govoru. Tako je pri vsaki analizi jezikovnega sistema in njegove variantnosti ključen podatek o tem, v kateri situaciji oziroma s kom govorci določene variante uporabljajo in v kolikšni meri (König 2011: 135; Fanta-Jende 2020: 207). Stilistične oziroma slogovne razlike imajo preprost družbeni korelat: formalnost se povečuje v

⁷ Vsebina poglavja je bila predstavljena že v znanstveni monografiji *Stanje in perspektive uporabe govornih virov v raziskavah govora* (Bitenc 2024b).

neposrednem razmerju s količino družbenih razlik med udeleženci jezikovne interakcije. Posameznikovo sposobnost za presojo formalnosti komunikacijskega stika s stališča percepcije v veliki meri določajo jezikovni dejavniki, hkrati pa formalnost komunikacije s stališča produkcije vpliva na fonološke in druge vidike varietete in naglasa (Chambers 2003: 4–5).

Pričakovano je torej, da informanti v neformalnih okoliščinah, tudi znotraj testne situacije, uporabljajo več narečnih variant. Labov (1972) meni, da takšne slogovne spremembe sproži predvsem količina pozornosti, ki jo posamezniki namenjajo svojemu govoru – pri manj pozornem govoru navadno pogosteje uporabljajo značilnosti manj formalnega stila (ang. *attention to speech hypothesis*); Bell (1984) pa slogovne premike pojasnjuje z opažanjem, da se govorci v glavnem prilagajajo jezikovni rabi svojega naslovnika oziroma občinstva (ang. *audience design approach*). Zelo verjetno je, da pri različnih raziskovalnih metodah (npr. formalni intervju oziroma neformalni pogovor med prijatelji) na variantnost vplivata oba dejavnika, tako pozornost na govor kot navzoče občinstvo (npr. neznani raziskovalec oziroma tesni prijatelj) (prim. Vergeiner idr. 2022).

V variantnostnih raziskavah je vir za pridobivanje govornega materiala pogosto t. i. sociolingvistični intervju, ki ga utemeljitelj Labov (1984: 32–33) opredeli kot serijo hierarhično strukturiranih sklopov vprašanj z več cilji, med katerimi sta najpomembnejša dva: da posnamemo uro ali dve posnetka in pridobimo širok nabor demografskih podatkov za vsakega govorca. Sali A. Tagliamonte (2006: 37–49) meni, da je poimenovanje neustrezno, saj pogosto ne gre za tipični intervju – pri tem poudarja pomen primerno zastavljenih in relevantnih vprašanj, ki govorca spodbudijo, da govori čim bolj prosto.

Problematična pri intervjujih je prisotnost raziskovalca, ki praviloma vpliva na jezik informanta, cilj pa je proučevati, kako ljudje govorijo, kadar niso opazovani. Ta opazovalčev paradoks (ang. *observer's paradox*) zbuja pomisleke o avtentičnosti govora, ki je med intervjuji posnet kot primer govorčevega naravnega jezikovnega obnašanja (Labov 1972: 209, 61). Pri terenskem raziskovalnem delu k preseganju opazovalčevega paradoksa, torej k manj nadzorovanemu in bolj avtentičnemu govoru, lahko prispevajo različni dejavniki: prekinitve in premori, zaradi katerih informant predvideva, da trenutno ni intervjuvan, zastavljanje vprašanj in spodbujanje tem, ki zbujejo močna čustva, intervjuvanje v parih ali skupinah, domačnost spraševalca z informanti, spraševalčeva raba varietete, ki je informantu blizu, ter podobnost spraševalca in informanta glede družbenih meril, kot so starost, družbeni status ali etničnost (prim. Labov 1972:

209–210; Wilson 2010: 73–75). Treba se je zavedati, da so odgovori v intervjuju vedno rezultat interakcije med spraševalcem in informantom. Govor informantov je tako priporočljivo opazovati tudi v njihovem naravnem družbenem okolju, npr. družini ali skupini vrstnikov, pa tudi sicer posvečati pozornost rabi jezika v situacijah brez izrecnega proučevanja (Labov 1972: 43).

Pri morebitnem (samo)snemanju avtentičnega govora v vsakodnevnih okoliščinah je relevantna tudi teorija domen jezikovne rabe, ki jo je na podlagi osnovnega Greenfieldovega modela za analizo diglosije razvil Joshua Fishman (prim. Fishman 1986). Za govorce so domene jezikovne rabe ali jezikovne izbire⁸ relevantne in odločilne pri izbiri jezika oziroma jezikovne varietete. Definirane so kot abstraktni konstrukti, ki jih določajo pripadajoči kraji, odnosi in teme. Vrsta in število domen sta različna glede na govorno skupnost in kulturo, primeri zanje so družina, soseska, delovno mesto, cerkev, javna uprava (Werlen 2004: 335). Na jezikovno rabo v posamezni domeni tako bistveno vplivajo posamezni odnosi in vloge znotraj skupnosti ter kraj pogovora, ki ima lahko velik vpliv na temo pogovora in odnos med sogovorci (Fishman 1986: 443–444). Sledi pregled kontekstov snemanja v tujih in domačih raziskavah.⁹

3.1.1 Pionirski sociolingvistični intervju Williama Labova

William Labov je v svoji pionirski študiji na primeru reprezentativnega vzorca newyorške govorne skupnosti proučeval variantnosti petih fonoloških spremenljivk. Na podlagi njegovih raziskav se je v sociolingvistiki uveljavila klasifikacija petih različnih kontekstov in s tem stilov,¹⁰ generiranih v okviru sociolingvističnega intervjuja – gre za jezikovno variantnost pri posameznem govorcu (ang. *intra-speaker variation*), ki je povezana s stopnjo samonadzora oziroma pozornosti, ki jo nameni govoru (Labov 1972: 79–94; prim. tudi Chambers 2003: 6–7):

8 Albina Nečak Lük (1998: 79) jih imenuje domene/področja jezikovnega obnašanja oziroma govorne domene.

9 Več o opisanih raziskavah in njihovih izsledkih tudi v Bitenc 2016b: o sociolingvističnem intervjuju 44–47, 49–50, o opisanih prvih treh tujih raziskavah 83–92, o raziskavah govorjene slovenščine 123–131.

10 Pomen stila je prepoznal že John L. Fischer v svoji študiji leta 1958: ugotovil je, da izbira končnice [*in*] za [*ij*] v deležnikih kot *walkin'*, *talkin'* ipd. v govoru šolskih otrok v Bostonu variira od skoraj izključne rabe *-ing* v formalnih situacijah do prevlade *-in* v neformalnih intervjujih (prim. Chambers 2003: 5).

- A Vsakdanji kontekst: običajni (ang. *casual*) stil** – Govor v neformalnih situacijah je deležen najmanj samonadzora in naj bi predstavljal vsakdanji običajni oziroma vernakularni jezik (ang. *vernacular*), ki ga je Labov prepoznal kot najbolj regularnega in sistemskega. Ta običajni oziroma spontani stil se v okviru intervjuja pojavi, ko se informant pogovarja z drugo osebo, npr. družinskim članom, ko predstavlja otroške pesmi ali izštevanka in ko prosto pripoveduje o poljubni temi, posebej o izkušnji smrtne nevarnosti – ob podoživljanju resnosti in napetosti situacije se govorec zelo vživi v pripovedovanje in ob tem zmanjša zavestni nadzor nad govorom.
- B Intervju: pazljivi (ang. *careful*) stil** – Prisotna je določena mera samonadzora, saj intervjuvanec odgovarja na vprašanja v intervjuju, obenem pa veliko pozornosti posveča vsebini odgovorov.
- C Branje besedila** – Intervjuvanec se bolj posveča izgovorjavi, še vedno pa se osredotoča tudi na vsebino. Labov je informantom v branje predložil dve zgodbi; v prvi so bile prisotne glavne fonološke variable, v drugi pa minimalni pari (prim. točko D'). Obe sta bili napisani kot pripoved najstnika v pogovornem stilu, da bi se bralec kar najbolj vživel in bral čim bolj naravno.
- D Branje seznamov besed: formalni (ang. *formal*) stil** – Branje besed v izolaciji predstavlja še dodaten korak v smeri bolj formalnega konteksta. Za proučevanje variabel (*r*), (*eh*) in (*oh*) je Labov intervjuvancem v branje dal imena dnevor in mesecev, seznam besed s podobnim ali enakim segmentom in seznam minimalnih parov iz besedila, ki so ga že prej prebrali, potem pa je informante prosil za presojo, ali so besede izgovorili enako, kot jih izgovarjajo sicer.
- D' Branje minimalnih parov** – Besede so razvrščene v pare glede na fonološke podobnosti, zato je vsa govorčeva pozornost usmerjena na izgovor elementa, ki se v besedah posameznega para razlikuje.

3.1.2 Relevantne sociolingvistične raziskave v drugih jezikovnih skupnostih

V tem poglavju predstavljam izbrane sodobnejše raziskave v jezikovnih skupnostih, v katerih so sociolingvistični profili sorodnejši slovenskemu in ki nudijo vpogled v različne načine pridobivanja posnetkov za proučevanje govorne variantnosti pri posameznih govorcih. Brit Mæhlum (1986) in

James Wilson (2010) sta pri raziskavi govora Norvežanov s podeželja v Oslu oziroma Moravcev v Pragi vzpostavila dva konverzacijska konteksta, v katerem sta dve osebi v različnih varietetah z informanti vodili vsaka en pogovor, pri raziskavi govora prebivalcev majhne vasi v bližini Kölna, Erftstadt-Erp, je bil govor zajet v treh različnih kontekstih z različno stopnjo formalnosti (Besch 1981, 1983), pri nizozemskih informantkah iz treh narečnih področij Flandrije v petih govornih situacijah (Ghyselen 2016; Ghyselen in De Vogelaer 2018), pri Avstrijcih različnih narečnih skupin v šestih (Schmidt in Herrgen 2011; Lenz idr. 2019; Fanta-Jende 2020), pri prebivalcih Budimpešte pa so izvedli sociolingvistične intervjuje in uporabili nekatere druge raziskovalne pristope (Kontra 1995; Váradi 1998).

3.1.2.1 Dva konverzacijska konteksta pri Norvežanih v Oslu in Moravcih v Pragi

Na podoben način sta raziskavo osnovala Brit Mæhlum (1986) in James Wilson (2010), ki sta proučevala govorno variantnost Norvežanov s podeželja v Oslu oziroma Moravcev v Pragi. Oba sta vzpostavila dva konverzacijska konteksta, v katerem sta dve osebi v različnih varietetah z informanti vodili vsaka en pogovor. Pri Mæhlum (1986) je v prvem intervjuju avtoričina prijateljica iz Osla uporabljala standardno norveščino, v drugem pa avtorica sama podobno narečje kot informanti. Pogovarjali so se o izkušnjah s preselitvijo v mesto, o jeziku in podobno. Proučevala je trinajst izbranih variabel pri dveh moških in dveh ženskah. Pri Wilsonu (2010) je prvi dvajsetminutni neformalni klepet z moravskimi študenti v študentskih domovih v Pragi vodila govorka v splošni češčini (ang. *Common Czech*), drugega pa raziskovalec sam v standardni češčini z nekaj nestandardnimi oblikami, ki so v rabi tako na Češkem kot na Moravskem. Slednji je bil razdeljen na dva dela: prvi je vseboval pogovor o življenjskem stilu in različnih vidikih informantovega družbenega življenja, na podlagi katerega so izračunali indeks mrežne integracije v gostiteljski skupnosti (ang. *network integration*); drugi se je posvečal stališčem glede ljudi in kulture na Češkem in Moravskem, različnim varietetam češčine in samoceni govora po selitvi v Prago. Analiza se je osredotočala na šest variabel, reprezentativni vzorec 39 študentov je bil stratificiran glede na štiri neodvisne družbene variable: izvorno regijo, spol, čas bivanja v Pragi in družbeno mrežo.

3.1.2.2 Trije konteksti pri prebivalcih nemškega podeželskega kraja Erftstadt-Erp

V okviru projekta Erp ali Jezikovno obnašanje v podeželskih skupnostih (prim. Besch 1981, 1983) so raziskovalci dokumentirali in analizirali govor nemškega podeželskega kraja Erftstadt-Erp, iz katerega veliko prebivalcev dnevno migrira v Köln in druga bližnja mesta. Prvi kontekst za snemanje govora je bil prosti vsakdanji pogovor najmanj dveh znancev ali prijateljev; drugi intervju, voden v visoki nemščini; tretji pa test govorne ocene in govorne zmožnosti. Pri prvem so informante spodbujali k čim bolj običajnemu pogovoru, v katerega se je raziskovalec poskušal čim manj vpletati, da bi dobili res čim bolj spontani in vsakdanji način govora med domačini. Pri drugem so se morali govorci osredotočati na teme, ki jih je uvajal raziskovalec, pri čemer naj bi sprememba sogovorca, teme in oblike pogovora povzročila tudi spremembo jezikovne varietete v smer standardnega jezika. Tretji kontekst je vseboval uvodno predavanje, predvajanje testnih posnetkov in razvrščanje različnih komunikacijskih situacij, vprašanja o jeziku, jezikovnih stališčih, (samo)oceni jezikovne rabe, vrednosti in funkciji različnih varietet, posebej narečja, v različnih okoliščinah, tudi navajanje dnevov tedna in številke od 1 do 10. Kvantitativno analizo 10 jezikovnih variabel so opravili na govorni produkciji 20 govorcev, izbranih iz večjega reprezentativnega vzorca, ki je vključeval delavce, uslužbence, uradnike, ljudi v samostojnih poklicih in študente.

3.1.2.3 Pet govornih situacij z različno stopnjo formalnosti pri nizozemskih informantkah iz treh narečnih področij Flandrije

V okviru doktorske raziskave Anne-Sophie Ghyselen (2016) so nizozemske informantke posnely v petih govornih situacijah: (1) test narečja – 5 min, (2) test standardnega jezika – 5 min, (3) pogovor s prijateljem iz istega mesta – 1 h, (4) pogovor s prijateljem z drugega narečnega področja – 1 h, (5) sociolingvistični intervju z neznanim sogovorcem z drugega narečnega področja – 30–45 min. V testih narečnega in standardnega jezika so informantke slišale primere povedi v standardni nizozemščini oziroma lokalnem narečju, ki so jih morale prevesti v narečje starejših ljudi svojega kraja oziroma standardno nizozemščino, kot jo lahko slišijo v informativnih oddajah. Med sociolingvističnim intervjujem so bili pridobljeni podatki o jezikovnem ozadju govork in njihovi percepciji lastne jezikovne rabe in jezika v Flandriji na splošno. Korpus vključuje posnetke 30 visoko izobraženih flamskih žensk iz treh krajev na

treh različnih narečnih področjih Flandrije in dveh starostnih skupin – polovica je bila v času raziskave starih med 25 in 35 let ter polovica med 50 in 65 let. Preučevali so distribucijo 29 fonoloških in morfosintaktičnih variabel, in sicer s korespondenčno in grozdno analizo. Kvantitativno analizo so dopolnili s kvalitativno analizo podatkov iz intervjujev, v katerih so obravnavali izbrane teme o lastnem govoru, jezikovnih varietetah in stališčih do njih (prim. tudi Ghyselen in De Vogelaer 2018).

3.1.2.4 Šest govornih situacij pri Avstrijcih različnih narečnih skupin

V okviru projekta Nemščina v Avstriji: Variantnost – kontakt – percepcija¹¹ so raziskovalci uporabili različne metode izvajanja govora, da bi zajeli tako »standardizirane« kot »proste« govorne oblike. Uporabili so uveljavljene pristope, kot je snemanje pogovorov in branja, ter bolj inovativne, kot so računalniško podprti testi jezikovne produkcije (ang. *language production tests*). Metodologija je podobna kot v drugih variantnostnih projektih za nemščino (npr. nemškem projektu o regionalnih jezikih REDE),¹² kar omogoča primerljivost med študijami; obširnejša metodološka razprava je v Schmidt in Herrgen 2011. Govor informantov so posneli v šestih različnih situacijah z različno stopnjo formalnosti: gre za dve bralni nalogi (besedilo *Severni veter in sonce*¹³ ter seznam besed v naključnem vrstnem redu), dva prevoda (t. i. Wenkerjevih stavkov,¹⁴ ki so jih predvajali na posnetku, in sicer iz narečja v standard in iz standarda v narečje) in dva pogovora (formalni intervju z raziskovalcem in neformalni pogovor med prijatelji brez prisotnosti raziskovalca). Med drugim se raziskovalci posvečajo variantnosti in spremembam narečnih varietet v realnem in navideznem času, govornim repertoarjem in variantnostnim spektrom med narečnimi in standardnimi varietetami ter vplivni moči mest, posebej Dunaja in Gradca. Proučujejo vse jezikovne ravnine, od izgovorjave

11 <https://www.dioe.at/en/> (dostop 23. 6. 2025).

12 <https://www.regionalsprache.de/en/> (dostop 23. 6. 2025).

13 Gre za starodavno pripovedko, ki se v jezikoslovju pogosto uporablja za ilustracijo in izvajanje različnih glasovnih realizacij. Obstaja v prevodih za številne jezike. Prvotno je bila uporabljena leta 1949 kot primer zapisa v mednarodni fonetični abecedi (*International Phonetic Alphabet*, IPA) (Fanta-Jende 2020: 220).

14 Georg Wenker, ki velja za začetnika lingvistične geografije, je konec 19. stoletja za svojo raziskavo o nemških narečjih gradivo zbiral tako, da je na več kot 45.000 osnovnih šol na celotnem nemškem govornem prostoru razposlal vprašalnico v obliki 40 stavkov v standardni nemščini, ki so jih nato učitelji prevedli v narečje in zapisali v splošni abecedi (Lameli 2010: 575).

(fonetika in fonologija) do slovnice (skladnja in morfologija) in besedišča, za analizo uporabljajo različne statistične metode. Prvotno so raziskovalci pridobili posnetke 160 narečnih govorcev iz dveh starostnih skupin – mlajši izobraženci v starosti od 18 do 35 let in govorke, starejše od 65 let, ki ustrezajo kategoriji »NORF« (ang. *non-mobile, old, rural, female* – nemobilne, starejše, podeželske, ženske) na 40 lokacijah v Avstriji, da bi analizirali raznolikost in dinamiko posameznih narečij (Lenz idr. 2019; Fanta-Jende 2020).

3.1.2.5 Sociolingvistični intervjuji in drugi raziskovalni pristopi pri prebivalcih Budimpešte

Budimpeški sociolingvistični intervju, BUSZI/BSI,¹⁵ je obsežen projekt, v katerem so zbirali podatke o madžarskem govorjenem jeziku v Budimpešti s pomočjo posnetih intervjujev, izvedenih na reprezentativnem vzorcu prebivalcev Budimpešte. Projekt vključuje različne raziskovalne pristope in instrumente: sociolingvistične intervjuje, avdio- in videoposnetke skupinskih srečanj (npr. kartanja), posnetke, ki so bili prvotno pridobljeni za druge namene (npr. posnetke mestne taksi službe, ki vsebujejo najbolj sproščen govorni stil), analizo jezikovnega sistema govornih skupnosti z opazovanjem z udeležbo in eksperimentalno analizo jezikovne rabe z nekaj hitrimi in anonimnimi anketami. Glavnino posnetega korpusa predstavljajo sociolingvistični intervjuji, ki vključujejo dopolnjevanje povedi, branje odlomkov (počasi in hitro), branje seznamov besed in minimalnih parov, ocenjevanje (ne)pravičnosti določenih elementov, presojanje o enakosti ali različnosti pomena danih parov, opisovanje dogajanja, kot bi poročal radijski poročevalec, ter najmanj pol ure trajajoči pogovor v skladu z določenim pogovornim modulom (ang. *conversation module*), ki zaobjema seznam tem in vprašanj – med njimi so npr. osebni podatki, otroštvo, družina, vera, prijateljstvo, šola, zaposlitev, splav, šale, narodne manjšine, jezik. Raziskovalci so analizirali jezikovno variantnost govorcev iz različnih družbeno-ekonomskih skupin z natančnim sociološkim profilom in preučevali različne jezikovne stile oziroma variacije, ki so odvisne od stopnje nadzora nad govorom. Leta 1987 je bilo opravljenih 50 pilotnih intervjujev s po 10 učitelji, starejšimi od 50 let, študenti, delavci, prodajalci in poklicnimi pripravniki v starosti 15–16 let. V letih 1988–1989 so intervjuvali 200 informantov iz budimpeškega podvzorca nacionalnega vzorca (Kontra 1995; Váradi 1998).

15 <http://www.nyttud.hu/buszi/bsi.htm> (dostop 23. 6. 2025).

3.1.3 Raziskave (variantnosti) govorne slovenščine

V slovenskem jezikoslovju se je večina raziskav govorne slovenščine osredotočala na eno od govornih varietet v govornem repertoarju izbranih govorcev, redki pa so primeri analize govorne variantnosti glede na okoliščine. Slovenska dialektologija se večinoma posveča raziskavam čim bolj tradicionalnih narečij. Kot piše Karmen Kenda-Jež (2002b: 161), je izbor narečnih govorcev v slovenskih narečnih raziskavah v zadnjih desetletjih blizu idealnemu modelu klasične oziroma tradicionalne evropske (in ameriške) dialektologije, veda je še vedno pretežno usmerjena v sinhroni opis jezikovnih sestavov za namen diahronih jezikovnih raziskav. To je v nasprotju z novejšo usmeritvijo tako v zahodno- kot vzhodno- oziroma srednjeevropskih slovanskih državah, kjer se ta veda tesno prepleta s sociolingvistiko, uporablja sociolingvistične postopke izbire govorcev ter raziskuje govorno variantnost glede na znotraj- in zunajjezikovne dejavnike, razvoj vseh nestandardnih varietet, njihovo vlogo in rabo v sodobnih medzvrstnih jezikovnih razmerjih.¹⁶

V nadaljevanju so predstavljene raziskave s konteksti snemanja govora, ki se zdijo zanimive s sociolingvističnega vidika. Pri Slovenskem govornem korpusu GOS so različni govorci posneti v štirih tipih diskurza (Verdonik in Zwitter Vitez 2011), pri dijakinjah iz Mengša in Beltincev v Ljubljani pri šolskih nastopih in v intervjujih (Škofic-Guzej 1994), pri Ljubljancih v neformalnem javnem in zasebnem sporočanju (Makarova 2004), pri gimnazijcih iz petih narečnih skupin pri šolskih nastopih (Zemljak Jontes in Pulko 2011), pri geografsko mobilnih osebah z Idrijskega v različnih govornih domenah v lokalnem in ljubljanskem okolju ter v sociolingvističnih intervjujih (Bitenc 2016a, 2016b) in pri mladih Korošcih v sociolingvističnih intervjujih (Kotnik 2022).

3.1.3.1 Štirje tipi diskurza pri različnih govornikih v Slovenskem govornem korpusu GOS

Osrednjeslovenska varieteta Ljubljane in okolice je bila predmet fonoloških raziskav na nereprezentativnih vzorcih govorcev z namenom standardizacije in načrtovanja govornega standarda od druge polovice 20. stoletja naprej. Tudi gradivo za Slovenski govorni korpus GOS večinoma vključuje govor posameznega govornika samo v eni, sicer avtentični situaciji. Glede na tip diskurza oziroma govora gre pri 35 % od skupno 1.032.775 zajetih besed za javni informativno-izobraževalni diskurz (televizija, radio in osebni stik),

16 Več o razmerju med sociolingvistiko in dialektologijo v Bitenc 2016b: 118–121.

22 % javni razvedrilni (televizija in radio), 15 % nejavni nezasebni (osebni stik in telefon) in 28 % nejavni zasebni (osebni stik in telefon). Pri demografski opredelitvi so regijsko pripadnost pri pridobivanju podatkov o govoricah uskladili z registrskimi območji, pri čemer pa je treba upoštevati, da pod določena registrska območja lahko spada več narečnih skupin (Verdonik in Zwitter Vitez 2011: 47–50, 53).

3.1.3.2 Šolski nastopi dijakinj iz Mengša in Beltincev v Ljubljani in intervjuji z njimi

Variantnosti pri posameznih geografsko mobilnih govoricah v različnih okoljih in okoliščinah se je posvečala Jožica Škofic, ki je v magistrski raziskavi (Škofic-Guzej 1994) preučevala oblikovanje pogovornega jezika pri govorkah, ki so iz narečnega govornega okolja, iz Mengša in Beltincev, šle v srednjo šolo v Ljubljano. Njihov govor je posnela pri šolskem ustnem spraševanju in predstavitvi referatov, osredotočala se je na spremembe na glasovni, oblikovni in skladenjski ravnini. Pri analizi se zdi metodološko in teoretsko najbolj problematično iskanje »napak« in »napačne rabe« glede »na knjižni zborni jezik« (Škofic-Guzej 1994: 575–576). Avtorica je z informantkami opravila tudi intervjuje o odnosu do slovenščine in njenih varietet ter preklapljanju v različnih govornih položajih.

3.1.3.3 Neformalno javno in zasebno sporočanje pri Ljubljancanih

Irina Makarova (2004) je analizirala jezikovno variantnost sodobne ljubljanske slovenščine na podlagi več posnetkov v neformalnem javnem in zasebnem sporočanju – potopisnem predavanju in pogovoru oziroma intervjuju; osredotočala se je predvsem na realizacijo ljubljanskih lokalizmov. Za potrditev in ponazoritev ugotovitev avtorica podaja rezultate ankete med sto študenti 1. in 3. letnika slavistike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani o jezikovnem prilagajanju sogovorniku. Opis govora samo v enem položaju ne omogoča resnične študije narave in obsega variantnosti oziroma primerjave govora posameznika glede na okoliščine. Pri anketi je treba upoštevati tudi vprašljivo zanesljivost samocen in specifičnost študentov jezikoslovja kot anketirane skupine.

3.1.3.4 Šolski nastopi gimnazijcev iz petih narečnih skupin

Melita Zemljak Jontes in Simona Pulko (2011) sta preučevali, ali se mladostniki različnih narečnih govornih področij izbranega vzorca v šoli med

seboj sporazumevajo z rabo lastnega narečja ali pri tem prestopijo h knjižni ali drugi normi. Posnetih je bilo deset različnih besedil, od katerih jih je bilo pol pripravljenih vnaprej in nato branih, pol pa pripravljenih konceptualno in izvedenih bolj ali manj spontano. Opis govornih dogodkov, ki so jih v sklopu obravnave socialnih zvrsti jezika pri urah slovenščine snemali s kamero in minidiskom, zbuja pomisleke glede spontanosti in avtentičnosti proučevanega govora, skopi podatki o govornicah (gimnazijci vseh štirih letnikov iz petih narečnih skupin) pa ne povedo prav dosti o stopnji in načinu njihovega (ne)prilagajanja v obravnavanih okoliščinah.

3.1.3.5 Različne govorne domene v lokalnem in ljubljanskem okolju pri govornicah z Idrijskega

Prva variantnostna študija v slovenščini je moja doktorska raziskava (Bitenc 2016a, 2016b) o govorni variantnosti pri govornicah z Idrijskega, ki se šolajo ali delajo v Ljubljani. Z namenom proučevanja vsakdanjega spontanega govora in zmanjšanja vpliva opazovalčevega paradoksa je pet informantov, tri ženske in dva moška, trije odrasli in dva dijaka, samosnemalo svoj govor s pomočjo digitalnega diktafona, ki so ga nosili v torbici okoli vratu, in sicer en dan od jutra do večera. Raziskovalni korpus sestavlja izbor izsekov iz celotnega nabora posnetkov glede na različna merila: predvsem sogovorce in temo govora, pa tudi čas, kraj in formalnost situacije.

Ker so vsakodnevna dinamika in življenjske vloge pri posameznih informantih zelo različne, so različne tudi okoliščine nastanka posnetkov in opredeljene domene. Za namen analize so bili izbrani karseda reprezentativni izseki za različne okoliščine, v skupni dolžini 2 ur, 31 minut in 30 sekund od skupno skoraj 47 ur posnetkov. Pri odraslih informantih je večina posnetkov uvrščena v štiri domene: *sodelavci*, *vsakdanja tema* in *sodelavci, strokovna tema* – ti posnetki so bili posneti v dopoldanskem času v službi v Ljubljani – ter *lokalni bližnji* in *otroci* s posnetki v popoldanskem času v lokalnem okolju. Nekaj pogovorov z drugimi sogovorniki, kot so npr. natakarji, prodajalci, je bilo glede na njihov izvor in kraj pogovora uvrščenih v domeno *lokalni neznanci* in *neznanci od drugod*. Pri dijakih se zaradi različnih okoliščin domene bolj razlikujejo; pri obeh imamo domeni *lokalni bližnji* in *učitelji javno* (pri dijaku tudi *učitelji zasebno* in *molitev* s kratkim posnetkom skupne molitve v cerkvi), pri dijakinji še domeni *sostanovalka* in *vrstniki od drugod*, pri dijaku pa za vrstnike od drugod *šolski vrstniki* in *vrstniki v glasbeni šoli*.

Kot dopolnitev variantnostne študije so bili z informanti opravljeni sociolingvistični intervjuji, v katerih je bila pozornost usmerjena na zaznavo in refleksijo lastnega govornega obnašanja informantov, njihova jezikovna stališča, povezavo med jezikom in identiteto ter izkušnje z jezikovno rabo.

Velika količina in raznovrstnost posnetkov, pridobljenih s tehniko celodnevnega samosnemanja, omogoča analizo avtentičnega govora v vsakodnevnih situacijah z različnimi sogovorci. Obdelava tako obsežnega korpusa je sicer zelo zamudna, precej je tudi neuporabnih delov z veliko hrupa. Obenem glede na različne življenjske dinamike informantov večkrat težko dobimo primerljivo količino gradiva in primerljive kontekste. Pozornost je pri tovrstnem zajemu podatkov treba nameniti tudi etičnim pomislekom. Posnetki pri izbranih idrijskih informantih so ponujali obilo možnosti za natančnejše študije vsakdanjega stila oziroma neformalnega spontanega govora, manjkalo pa je gradiva za proučevanje formalnejših govornih stilov.¹⁷

3.1.3.6 Sociolingvistični intervjuji z mladimi Korošci

Katja Kotnik (2022) je v raziskavi variantnosti govorjene slovenščine s šesti mobilnimi mladimi Korošci, tremi moškimi in tremi ženskami, izvedla sociolingvistične intervjuje; govor je analizirala na vseh jezikovnih ravneh. Treba je poudariti, da gre za analizo variantnosti znotraj intervjuja, ki jo prepleta z opisovanjem variantnosti v življenju na podlagi samoocen informantk in informantov. Dobro bi bilo preveriti, kako informanti v resnici govorijo v različnih situacijah, z različnimi sogovorci, in za ta namen definirati variable oziroma spremenljivke.

3.1.4 Povzetek in komentar

V poglavju so predstavljeni različni načini in konteksti snemanja oziroma opazovanja govorjenega jezika za raziskovalne namene v sociolingvistiki, od pionirskih sociolingvističnih intervjujev Williama Labova v šestdesetih letih 20. stoletja do pristopov v sodobnejših raziskovalnih projektih. Glede na namen in obseg posameznih študij se ti seveda razlikujejo. V opisanih tujih raziskavah je bilo snemanje izvedeno v različnih situacijskih kontekstih z različno stopnjo formalnosti, posebej ustvarjenih za namen raziskave. Pri Labovu isti raziskovalec znotraj intervjuja generira pet različnih kontekstov, ki naj

¹⁷ V podoktorski raziskavi je pri nekateri informantih, migrantih iz Ribnice in Maribora v Ljubljani, npr. profesorjih in novinarjih, več tovrstnega gradiva.

bi pri govorcu pripomogli k različni stopnji pozornosti na govor in izvajljali različne stile, od čim bolj prostega (po)govora z vsakdanjim stilom do branja minimalnih parov s formalnim. V drugih opisanih študijah spremembo jezikovne rabe, večinoma s poudarkom na kontinuumu od narečne do standardne varietete, ki obsega jezikovno zmožnost tako v najbolj bazilektalnem (primarnem oziroma neformalnem) kot akrolektalnem (standardiziranem oziroma formalnem) govornem stilu informantov, skušajo spodbuditi z različnimi pristopi, s spremembo sogovorca in teme pogovora oziroma komunikacijske oblike. Raziskovalci ustvarijo od dva do šest kontekstov, npr. dva pogovora z dvema različnima sogovorcema, ki uporabljata različni varieteti, ali različne situacije od branja besed ali besedil preko intervjuja do prostega pogovora z lokalnimi prijatelji. Nekatere raziskave (npr. budimpeškega govora, Kontra 1995; Váradi 1998) vključujejo opazovanje jezikovne rabe v avtentičnih situacijah. Na kontinuumu med narečjem in standardnim jezikom se načeloma z naraščajočo formalnostjo in javnostjo situacije ter večjo pozornostjo, posvečeno govoru, viša delež standardnih variant, ki je vsakič odvisen tudi od udeležencev v komunikaciji.

Večina dosedanjih študij v variantnostni sociolingvistiki, tudi opisane na str. 25–30, se pretežno osredotoča na proučevanje fonoloških variabel. Za analizo drugih ravnin, npr. skladenjske, so potrebne prilagoditve in razširitve teoretičnih in metodoloških pristopov. Med novjšimi je npr. test jezikovne produkcije, ki omogoča pridobitev zadostne količine podatkov tudi za tovrstne analize (prim. Lenz idr. 2019).

V opisanih slovenskih raziskavah so raziskovalke govorce opazovale oziroma snemale v avtentičnem okolju, v različnih vsakodnevni situacijah, med drugim v šoli, na potopisnem predavanju ali med prijatelji, oziroma so govorci svoj govor posneli sami.

Pri analizi je vedno treba upoštevati način pridobivanja podatkov in pri skonstruiranih kontekstih tudi verjeten vpliv eksperimentalne situacije. Tudi pri samosnemanju avtentične vsakodnevne komunikacije (kot pri Bitenc 2016a, 2016b), kjer je učinek opazovalčevega paradoksa zmanjšan na najmanjšo možno mero – informanti so po svojih zagotovilih na snemanje hitro pozabili in mu niso posvečali posebne pozornosti – njegovega učinka ne moremo povsem izključiti, o čemer pričajo tudi posamezni komentarji informantov.

3.2 Transkribiranje¹⁸

Transkribiranje oziroma pretvarjanje govornega besedila v zapisano je ključni del obdelave gradiva pri vsaki raziskavi govornega jezika, glede katerega je treba odgovoriti na številna temeljna in praktična vprašanja. Pomembno je, da so odločitve, ki jih sprejme raziskovalec, konsistentne, zapisovanje pa natančno, saj transkripcije predstavljajo osnovo tako za nadaljnjo analizo kot interpretacijo podatkov (Tagliamonte 2007; Kvale in Brinkmann 2009: 177–187). Analiza je lahko osnovana tudi na prvotnih virih, torej avdiosposnetkih, h katerim se ob transkripcijah vračamo med celotnim analitičnim procesom; v tem primeru so transkripcije predvsem način predstavitve podatkov bralcem (Lampropoulou 2012: 76–77).

Zavedati se je treba, da gre pri transkripciji vedno za interpretacijo, saj nikoli ne more biti povsem zanesljiva predstavitev originalne interakcije. Že z avdiosnemanjem se izgubi vrsta informacij, kot so telesna govorica, mimika in gestikulacija, ob zapisu govora pa je nemogoče v celoti opisati ton glasu, intonacijo, dihanje ipd. Obenem je vsaka transkripcija vzeta iz konteksta, saj ne vključuje časovnih in prostorskih dimenzij žive komunikacije (Kvale in Brinkmann 2009: 177–178). Slika 2 nazorno prikazuje izgubo informacij pri pretvorbi žive pripovedi v zapis.

Dejstvo je torej, da pri pretvarjanju besedila iz posnetka v zapis ni mogoče vsega sočasno, izčrpno in neprekinjeno zabeležiti in da se mora raziskovalec vedno odločiti, koliko in katere vrste informacij zapisovati (Brinker in Sager 1996: 35). Ne obstajajo standardna transkripcijska načela, pač pa so ta odvisna od teoretske usmeritve raziskovalca, predmeta in namena raziskave, torej kaj in zakaj se proučuje. Selektivnost je tako tesno povezana s subjektivnostjo. Pomembna dejavnika pri odločanju glede natančnosti zapisa sta tudi čas in finančna sredstva, ki so na razpolago, saj je transkribiranje zelo zamudno. Okvirna ocena je, da so za prvo transkripcijo enournega posnetka potrebne štiri ure, vendar je to zelo odvisno od kakovosti zvoka, števila govorcev in transkriptorjevega poznavanja varietet(e), ki jih (jo) zapisuje; tako lahko enourni intervju terja delo od enega dneva do enega tedna ali celo več.¹⁹

18 Večina vsebine poglavja je bila predstavljena v znanstveni monografiji *Stanje in perspektive uporabe govornih virov v raziskavah govora* (gl. Bitenc 2024a).

19 Na zamudnost transkribiranja opozarja veliko avtorjev; Jana Zemljarič Miklavčič (2008: 180–181) npr. piše, da je za transkripcijo dveh minut posnetka povprečno porabila eno uro, pri posnetkih spontanega multiloga pa pogosto ni dosegla niti transkripcijske hitrosti ene minute posnetka v eni uri, pa čeprav je bila transkripcija

Slika 2: Shema izgube informacij pri pretvorbi žive pripovedi v zapis (grafikon Barbara Ivančič Kutin, ilustracije Ciril Horjak) (Ivančič Kutin 2011: 64)

V sociolingvističnih raziskavah se večinoma uporabljajo standardna ortografija in ločila, saj je to ključno za karseda enostavno transkribiranje in berljivost transkripcije. Načeloma se torej besede zapisuje tako, kot so običajno zapisane, razen če obstaja upravičen razlog za drugačno odločitev. Navadno se uporablja tudi standardna ločila, torej pike, vprašaje, vejice itd., kot običajno pri pisanju. Obenem je pomembno, da se transkribira, kar je oseba dejansko rekla, čeprav to ni v skladu s predpisanimi slovničnimi pravili standardnega jezika (Preston 2000; Tagliamonte 2006: 55).

ortografska. V tuji raziskavi staranja je izkušena tajnica za transkribiranje ene ure posnetka intervjuja potrebovala približno 5 ur (Kvale in Brinkmann 2009: 180).

Osnovni vodili pri transkripcijah za potrebe variantnostne analize sta, da naj bodo transkripcije dovolj natančne, da učinkovito ohranijo dovolj podatkov za jezikoslovno analizo, in da naj bodo dovolj preproste, da jih je mogoče sorazmerno lahko brati in zapisovati. Ob upoštevanju časovnih in finančnih omejitev je ohranjanje ravnotežja med tema dvema ciljema ključno pri oblikovanju korpusa (Tagliamonte 2006: 54). Zapisujemo torej tisto, kar potrebujemo in kar je relevantno za namen sedanje oziroma morebitne kasnejše raziskave (Wray in Bloomer 2006: 185).

Glavni izziv pri izdelavi korpusa je zagotoviti karseda avtentično, natančno in dosledno predstavitev posnetkov govorjenega jezika. Za enotno zapisovanje je potreben transkripcijski protokol, ki kot referenčni dokument za transkripcijsko prakso zagotavlja doslednost znotraj korpusa (Poplack 1989: 434; Tagliamonte 2006: 55).

Za urejanje posnetkov, transkribiranje in obdelavo transkripcij so na voljo različne računalniške aplikacije in orodja. Pogosto uporabljana in prosto dostopna orodja za urejanje posnetkov so Transcriber, WinPitch in Exmaralda, od katerih ima vsak svoje posebnosti. Poslušanje in sorazmerno enostavno urejanje posnetkov omogočata npr. aplikaciji Adobe Audition ali brezplačni Audacity. Za poslušanje in natančnejšo analizo krajših izsekov in posameznih glasov je na voljo Pratat. Gradnjo lastnega korpusa s številnimi funkcijami omogoča aplikacija Sketch Engine, za korpusno obdelavo transkripcij sta uporabna Notepad++ in PSpad.

V slovenski praksi, tako v dialektologiji kot drugih raziskavah, je še vedno pogosto zapisovanje v programu Word, ki omogoča zapis narečnih glasov z znaki slovenske narečne fonetične oziroma Logarjeve transkripcije v vnašalnem sistemu ZRCola, posebej če ni potrebno označevanje prekrivnega govora, obenem pa prav pridejo različne možnosti za oblikovanje besedila in zapisovanje komentarjev. Pri korpusu GOS²⁰ in projektu RSDO²¹ so za transkribiranje uporabili program Transcriber.

3.2.1 Transkribiranje v korpusih in raziskavah govorjene slovenščine

V slovenskem prostoru je v dialektologiji za zapis narečnih govorjenih besedil od sedemdesetih let prejšnjega stoletja v rabi nova nacionalna oziroma

20 <http://www.korpus-gos.net/Support/About> (dostop 23. 6. 2025).

21 <https://rsdo.slovenscina.eu/> (dostop 23. 6. 2025).

Logarjeva transkripcija (Logar 1993: 101–103; Kenda-Jež 1996: VII–XIV; Kenda-Jež 2023). Font z naborom transkripcijskih znakov različnih fonetičnih transkripcij iz slovenske in slovanske zapisovalske tradicije ter mednarodne fonetične abecede IPA (ang. *International Phonetic Alphabet*) je skupaj z vnašalnim sistemom ZRCola²² na ZRC SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss. Glede načina zaznamovanja prozodičnih in paralingvističnih prvin ter glasovnih refleksov v dialektoloških študijah prim. Weiss 1990: 181; Kenda-Jež 2002a: 166–167.

Pri korpusu GOS so se odločili za t. i. pogovorni zapis, katerega cilj je zvesta predstavitev glasovne podobe govora v karseda berljivi obliki. Uporabljali so veljavni slovenski črkopis in upoštevali odstopa od pravopisne norme, kjer izgovor odstopa od standardne izreke. Transkripcijska načela sta določili Darinka Verdonik in Ana Zwitter Vitez (2011: 58–68).

Tudi pri projektu Razvoj slovenščine v digitalnem okolju (RSDO) govor zapisujejo v skladu s knjižno normo, če izgovor ne odstopa bistveno od zbornega, le polglasnik vedno, tudi v primeru zborne izreke, pišejo s posebnim znakom – @. Pri zapisu besed, ki v izreki odstopajo od zborne ali niso del knjižne leksike, sledijo smernicam, ki sta jih opredelili Darinka Verdonik in Andreja Bizjak (2022: 25–26).

Na portalu Govorjena slovenščina, ki je vzpostavljen pod okriljem projekta Veliki jezikovni modeli za digitalno humanistiko,²³ so poljudno opredeljene smernice za pogovorni in standardizirani zapis posnetkov govora,²⁴ ki jih prek portala v okviru sodelovanja z drugimi raziskovalnimi projekti lahko oddajo zainteresirani. Pripravili sta jih Darinka Verdonik in Andreja Bizjak (2025) in so v večji meri prekrivne s smernicami v predhodno omenjenem projektu RSDO; v nadaljnjih podpoglavjih navajamo smernice za zapis nestandardnih izgovorjav pri pogovornem zapisu.

Za namen proučevanja oblikovanja neknjižnega pogovornega oziroma pogovarjalnega jezika na primeru govork iz Mengša in Beltincev, ki obiskujejo srednjo šolo v Ljubljani, je Jožica Škofic posnetke šolskega spraševanja,

22 <http://zrcola.zrc-sazu.si/> (dostop 23. 6. 2025).

23 Projekt poteka med 1. 9. 2024 in 30. 9. 2027 in ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost (ARIS). Osredotoča se na raziskave razvoja velikih jezikovnih modelov za slovenščino in njihovo uporabo v digitalni humanistiki.

24 <https://govorjena-slovenscina.um.si/transkribiranje/vrste-zapisa/> (dostop 23. 6. 2025).

obnov besedil, medsebojnih pogovorov in intervjujev o jezikovni zavesti uporabljala fonetično transkripcijo po zgledu zapisov v *Slovenskih narečjih* Tine-ta Logarja (Logar 1993), ni pa označevala tonemov v gorenjskem narečju, saj bi se, kot piše, glede na njeno poznavanje lahko pojavile napake (Škofic 1991: 225–227, transkripcije na str. 227–377).

Pri zapisovanju spontano govorjenih besedil ljubljanskih govorcev za analizo besedilnih vrst in zgradbe ter sociolingvističnih intervjujev za raziskavo variantnosti govorjene slovenščine na primeru šestih mobilnih mladih Korošcev sta se Mojca Smolej in Katja Kotnik odločili za knjižno oziroma ortografsko transkripcijo z opredeljenimi izjemami, ki niso skladne s standardnim slovarjem (Smolej 2012: 14–15, zapis besedil na str. 145–236; Kotnik 2022: 48).

V raziskavi variantnosti govorjene slovenščine pri petih mobilnih govoricah z Idrijskega, ki se šolajo ali delajo v Ljubljani, sem oblikovala več različnih transkripcijskih protokolov (Bitenc 2016a, 2016b). V začetni fazi sem se predvsem zaradi posebnosti in neraziskanosti slovenskih medzvrstnih razlik in razmerij odločila za natančno slovensko narečno fonetično transkripcijo. Čeprav sem že takrat okvirno določila nabor variabel, sem želela preveriti, ali so morda za variantnostno analizo relevantne še druge. V pilotnem poskusu se je izkazalo, da so izbrane variable ustrezne, da je na različnih jezikovnih ravlinah sicer še nekaj drugih, vrednih pozornosti, da pa bi bilo transkripcijo vendarle smiselno poenostaviti in pospešiti, saj je za zanesljivost rezultatov potrebna zadostna količina podatkov. V doktorski raziskavi sem tako izbrane izseke iz celodnevnega samosnemanja prvih dveh informantk zapisala v ozki fonetični transkripciji s pisavo ZRCola v skladu z določenimi načeli, pri preostalih treh informantih pa sem se odločila za ortografsko transkripcijo z nekaterimi posebnimi znaki. Pri transkribiranju sociolingvističnih intervjujev so bila transkripcijska načela še nekoliko poenostavljena (Bitenc 2016b: 182–183).²⁵

Več je torej primerov uporabe ortografske transkripcije z različnimi načeli zapisovanja posameznih jezikovnih elementov, večinoma so tudi ločila zapisana v skladu s standardom. Pri J. Škofic (1991) in M. Bitenc (2016a, 2016b) ni vejic in pik, le vprašaji pri vprašalni intonaciji, pri J. Škofic (1991) tudi klicaji pri vzklični intonaciji, premori pa so označeni s pikami, od ene do treh pri M. Bitenc (n. d.) in tudi več pri J. Škofic (n. d.), odvisno od trajanja. M. Bitenc

25 Transkripcije izsekov iz celodnevnega samosnemanja na 72 straneh so v prilogi 8.4.1, transkripcije relevantnih delov intervjujev pa na 74 straneh v prilogi 8.4.4 na CD-ju v Bitenc 2016a.

(n. d.) sem velike začetnice uporabljala le pri lastnih imenih. Pri K. Kotnik (2022) in M. Bitenc (n. d.) je označeno mesto naglasa, če je nenavadno ali razlikovalno.

3.2.2 Transkripcijska načela za specifične pojave govorjenega jezika

V nadaljevanju izpostavljam primere, glede katerih se pri odločanju za transkripcijska načela znotraj ortografske transkripcije pojavlja največ dilem, predvsem so to načela zapisovanja redukcije, variant fonema /v/, polglasnika, specifičnih narečnih glasov in premen po zvanečnosti.²⁶

3.2.2.1 Redukcije

V vseh omenjenih korpusih in raziskavah so upoštevane redukcije – glasov, ki niso izgovorjeni, torej raziskovalci oziroma transkriptorji ne zapisujejo. Pri RSDO (Verdonik in Bizjak 2022: 25) so navedeni primeri *tud*, *neki*, *tko*, *mam*, *čevli*; na portalu Govorjena slovenščina je ***neki blo zlo v redu***, je ***bla vedno tud tko prpravljena delat*** (Verdonik in Bizjak 2025);²⁷ pri M. Smolej (2012: 14) po alinejah glede na obliko in reduciran glas *mlek*, *okn*; *mel*, *igral*, *spal*; *dogajal*, *spal*; *prpravl*, *prjatu*, *drgač*; *men*; *clo*, *zlo*, *tko*.

3.2.2.2 Variante fonema /v/

Slovenski pravopis v poglavju o glasoslovju (Toporišič idr. 2003: 73) glede variant fonema /v/ navaja, da ustničnoustnični šumni *w* (zvaneči) govorimo pred zvanečim soglasnikom in na koncu za zvočnikom, *ɱ* (nezvaneči) pa pred nezvanečim soglasnikom: *vnuk*, *barv*, *odvzeti* – *vsak*, *v tebi*, *predvsem*. Med posebnostmi je omenjeno, da namesto *w* in *ɱ* zlasti pri počasnem govorjenju govorimo tudi *u*; da se pri besedah, ki se začenjajo s pisanim predponskim *u*-, ta izgovarja kot *u*, *w* oziroma *ɱ*; pred samoglasniki pa se predlog *v*, če se ne

26 V monografiji je pri navajanju različnih virov zapis poenoten: posamezni znaki oziroma črke, glasovi oziroma fonemi in primeri (nestandardnih) besed so pisani ležeče, čeprav so v izvirnikih ponekod navedeni pokončno ali v narekovajih; dolžina samoglasnikov je označena s trikotnimi dvopičji (:), čeprav so v nekaterih izvirnikih običajna dvopičja, za mesto naglasa pa je uporabljena ravna navpična črtica (') tudi v primerih, kjer sta v izvirniku enojni narekovaj ali resica.

27 Poudarki so v izvirniku, tako tudi v nadaljnjih podobnih primerih.

veže na končni samoglasnik prejšnje besede, izgovarja kot *w* ali *u*, odvisno od hitrosti govora.

V pravopisnih pravilih *Pravopis* 8.0²⁸ je navedeno, da fonem /v/ izgovarjamo zobnoustnično ali dvoustnično: **zobnoustnično** pred samoglasniki iste besede in v nekaterih zvočniških sklopih; **dvoustnično** v dvofonemskih zvezah oziroma fonetičnih dvoglasnikih (za samoglasnikom pred soglasniki in v izglasju) ter v vzglasju pred soglasniki in na morfemski meji. Po novem predlogu vse tri dvoustnične variante zapisujemo v oglatem oklepaju s črko *u*, po sistemu IPA pa bi bile zapisane s črko *w*. Če je dvoustnična varianta v izglasju, jo zapisujemo tudi s črko *v* in vezajem: *očetov* [očetov-]. Poenostavitev je pojasnjena s sledečim:

Razlik med tradicionalno **zapisanimi dvoustničnimi variantami fonema /v/** ([w], [ɰ], [u]) večina govorcev slušno ne zaznava, zato so jih jezikoslovci v kodifikacijskih in slovničnih opisih razvrščali in poimenovali glede na glasovno bližino kot **zvenečo** [w], **nezvenečo** [ɰ] in **dvoglasniško** varianto [u] (za samoglasniki). Dvoustnični izgovor se po slušnem vtisu približuje ujevskemu izgovoru, razlikujemo pa ju po zložnosti (n. d.: odstavek 48).

V korpusu GOS zvočnik dvoustnični *v*, ki ni nosilec zloga, zapisujejo kot *v* (*prov*, *nav*, *navm*, *odpravn*, *davn*, *pršov* – deležnik stanja na *-l* z glasovno premeno) oziroma z *l*, če tako izhaja iz knjižne norme (*kosil*, *mel*). Če je *u* samoglasniški, tj. nosilec zloga, ga pišejo kot *u* (*pršu*, *vidu*, *u tem delu*) (Verdonik in Zwitter Vitez 2011: 59). Tudi v projektu RSDO zvočnik dvoustnični *v*, ki ni nosilec zloga, zapisujejo s črko *v*, če se pojavi v besednih oblikah, ki niso knjižne: *prov*, *nav*, *navm*, *odpravn*, *davn*, *gledavn*, *pov@n*. Posebej opozarjajo na primere *lavfati*, *šlavf*, *genavn*, *mavn* (*malo*), *šov* (*šel*), *dov* (*dol*), *prov* (*prav*), *davn* (*da bo*), *nov* (*ne bo*), tudi medmet *avn*. V poglavju o redukcijah navajajo tudi premene oblik za prihodnjik, izpostavljen je zapis primerov *čev* (*če bo*), *navm* (*ne bom*), *nav* (*ne bo*). Če dvoustnični *v* nastopa v besedni obliki, ki je knjižna in tudi izgovorjena skladno s standardom, ohranijo knjižni zapis: *bil*, *gledal*, *siv*. Če je glas *u* samoglasniški, tj. nosilec zloga, pa ga pišejo s črko *u*: *pršu*, *vidu*, *u tem delu*. Tudi predlog *v*, izgovorjen kot samoglasniški *u*, pišejo kot *u* (Verdonik in Bizjak 2022: 26). Na portalu Govorjena slovenščina so navodila glede dvoustničnega *v*, ki ni nosilec zloga, poenostavljena: zapisujemo ga z *v* in ga tako ločujemo od *u*, ki se zapiše samo, ko je glas *u* nosilec zloga; kot ilustrativni primeri so navedeni je *prov al narobe*, *mavn razmišljam*, je *pršu* (Verdonik in Bizjak 2025).

28 Prim. poglavje *Slovnični oris za pravopis: Glasoslovni oris*, odstavek 47, druga določila v zvezi s fonemom /v/ so v odstavkih do 53.

M. Smolej (2012: 14) med izjemami od standardnega zapisa navaja, da deležnik na *-l* za moško obliko ednine zapisuje po izgovorjavi z *u*, po drugi strani pa med nestandardnimi oblikami, ki jih zapisuje skladno s standardnim zapisom, navaja predlog *v*, ki ga zapisuje dosledno s črko *v* tudi v primerih, ko se izgovarja kot *u*. Pri K. Kotnik (2022) so deležniki na *-l* zapisani z *-u*, izgovor zvočnika *v* je zaradi poenostavitve zapisa in nerelevantnosti razlikovanja za namen raziskave ohranjen kot *v*, le pri (narečnem) dvoustničnem izgovoru je zapisan *w*. Pri J. Škofic (1991) v transkripcijah najdemo zapis z *u*, predvsem v vlogi predloga tudi *v*, čeprav je verjetno izgovorjen dvoustnično, npr. *V 'šq:li pa 'uše govo'rim*.

Sama v doktorski raziskavi (Bitenc 2016a, 2016b) v fonetični transkripciji uporabljam *v*, *u* in *w* za narečni dvoustnični glas v položaju pred samoglasniki, ki je tudi varianta proučevane variable, v ortografski transkripciji z nekaterimi posebnimi znaki za variantnostno analizo treh informantov, v dodatno poenostavljeni transkripciji za sociolingvistične intervjuje pa *u* tako za *u* kot dvoustnični *u*, ki se izgovarja pred soglasnikom in na koncu besede, ter *w* za narečni dvoustnični glas pred samoglasniki. Zapisovanje dvoustničnih glasov z *u*-jem je bilo deležno kritike, saj gre za soglasniški glas, zapisan s samoglasniškim. Tako sem se pri transkribiranju dvoustničnih variant fonema /v/ v novi raziskavi odločala med dosedanjim *u*, ki se kljub kritičnim pomislekom zdi izgovoru in splošnemu slušnemu vtisu najbližji ter se tudi v zapisu pogovornega jezika v spletnih in telefonskih sporočilih kaže kot najpogostejša izbira,²⁹ *v* in *l* v skladu s standardnim zapisom, *u*, kot je v predlogu novega *Pravopisa 8.0*, in *w*, kot je v sistemu IPA.

Po eni stani bi bilo najbolj korektno za poseben glas uporabljati poseben znak, vendar pa se zdi, da je, če ta glas ni predmet analize in mu ne posvečamo posebne pozornosti, lažje zapisovati in brati *v* in *l*. Tudi pri pretvorbi v poknjženi zapis za vsebinsko analizo bi zapis s posebnim znakom terjal več sprememb. Posebej delikatni so primeri, ki se lahko izgovorijo z *l* ali *u*, kot npr. v besedi *mal* (npr. *guvurim mau dərğač*). Da bi ohranili razlikovanje med obema načinoma, je v primeru izgovorjave *mau* vsekakor na mestu zapis z *v*, kar je skladno tudi s smernicami pri projektu RSDO, saj gre za neknjžno pozicijo dvoustničnega *v*. Dilema se pojavlja tudi pri zapisovanju nekaterih deležnikov na *-l*. Pri pogovornih oblikah se pojavijo primeri, kot sta *nadzorovou* ali *šou*. Čeprav se po navodilih deležniki načeloma pišejo z *-l*, je pri pogovornih oblikah predviden zapis z *v*, ki se zdi manj nenavaden, torej *nadzorovov* ali *šov*.

29 Pomenljiv je tudi komentar sina, ki je ob prvih vajah branja negodoval nad zapisanim *l*-jem, ki se ne izgovarja kot *l*: »To je mal zoprno, ta glupi *l*. Zakaj se ne piše *u*?«

3.2.2.3 Polglasnik

V pravilih *Pravopis* 8.0³⁰ in slovarju *ePravopis* pri zapisu izgovora v oglatih oklepajih za polglasnik uporabljajo znak iz IPE: ⟨ə⟩.

V korpusu govorne slovenščine GOS polglasnik ni zapisan pri zvočnikih *l, r, m, n* (*zloml, pr, mislm, sn*); enoglasovnih predlogih, členkih, čeprav so izgovorjeni s polglasnikom (*s, z, d*), enozložnih besedah (*nč, jz, jst*); lahko je zapisan z *e* v dvo- ali večzložnih besedah (*kešni*), razen pred *l, r, m, n* (Verdonik in Zwitter Vitez 2011: 58). V projektu RSDO polglasnik vedno zapisujejo z znakom @: pri zvočnikih *l, r, m, n*: *s@n, p@r, misl@m, hit@r, zlom@l, prjat@lci*; pri enoglasovnih predlogih, členkih ipd., izgovorjenih vokalizirano, s polglasnikom: *s@, z@, d@*; pri enozložnih besedah: *j@s, n@č*; v dvo- ali večzložnih besedah: *k@šni* (*kakšni*); v zborni izreki: *b@z@g, p@s* (Verdonik in Bizjak 2022: 25). Na portalu Govorjena slovenščina je določeno pravilo zapisovanja polglasnika z znakom @, in sicer »zlasti v dvo- ali večzložnih besedah in kraticah ali če bi bil zapis sicer dvoumen«, primeri so nekih *t@tih* serij, so mel januarja *enkr@t* sladoled, *ap@z@*. Posebej je izpostavljeno, da v enozložnih besedah in v standardni izgovorjavi polglasnika ne zapisujemo: *pa bl m@jhne k nimamo dost dnarja, grem jz kr iskat* (Verdonik in Bizjak 2025).

Pri J. Škofic (1991), K. Kotnik (2022) in M. Bitenc (2016a, 2016b) v vseh treh oblikah transkripcije je polglasnik zapisan kot ə. M. Smolej (2012) polglasnika ne zapisuje, med nestandardnimi oblikami, ki jih zapisuje skladno s standardnim zapisom, pa omenja kratke samoglasnike, ki so v izgovoru reducirani v polglasnik in pri katerih ohranja zapis npr. s črko *a* oziroma *i*, npr. *jaz, brat, kar, nič* (Smolej 2012: 14).

3.2.2.4 Specifični narečni glasovi

V korpusu GOS so pokrajinsko specifični glasovi zapisani z najbližjimi ustreznimi črkami – *ej* (*rejs – res*), *aj* (*lajtus – letos*), *uj* (*tujdi – tudi*), *ov* (*prov – prav*), *av* (*tav – to*), *uo* (*puole – pol*), *je* (*rjekla – rekla*), *ju* (*tjuk – toliko*), *ue* (*zmueltu – zmotilo*), *ea* (*nea – ne*), *ua* (*uaknu – okno*), *uo* (*duobru – dobro*); *u* ali *i* tudi za *u* s preglasom, *h* ali *g* za zveneči primorski *h*, *r* za mehkonebni

30 Prim. poglavje *Slovnični oris za pravopis: Glasoslovni oris (VII/1)*, odstavek 4; podrobneje o zapisu polglasnika v odstavkih 84–104. V *Slovenskem pravopisu* je polglasnik na kratko obravnavan v odstavku 620 s povezavami na druge relevantne odstavke (gl. Toporišič idr. 2003: 70).

koroški *r* (Verdonik in Zwitter Vitez 2011: 59). Tudi v projektu RSDO diftonge in druge pokrajinsko specifične foneme, ki jih v knjižnem jeziku ni, pišejo z najbližjimi ustreznimi črkami, odvisno tudi od izgovorjave v konkretnih primerih: v navodilih navajajo *ej*, *ov*, *je*; *u* za *u* s preglasom; *h* ali *\$g* za zveneči primorski *h*; *r* ali *\$r* za mehkonebni koroški *r* (Verdonik in Bizjak 2022: 26). Podobno sta na portalu Govorjena slovenščina za pogovorni oziroma razširjeni ortografski zapis predvidena znaka *\$r* za mehkonebni *r* in *\$h* za zveneči *h* (Verdonik in Bizjak 2025).

M. Smolej (2012: 14) med izjemami, ki niso skladne s standardnim slovarjem, navaja zapisovanje ukanja v prednaglasnem zlogu (npr. *utrok*, *pupadki*, *purudnišnica*). K. Kotnik (2022) za zapis narečnih širokih samoglasnikov uporablja strešico (*ozêroma*, *kêda*, *dôma*, *Primôrske*), za oznako narečnih naglasov tudi krativec in ostrivec (*zvâčer*, *òtrok*, *dârgač*; *dôma*, *babîca*, v *Mári-bóru*, *óbadvá*).

Tudi v *Pravopisu* 8.0³¹ in slovarju *ePravopis* so pri zapisu v oglatih oklepajih naglasna znamenja na črkah *e* in *o* uporabljena tudi za označevanje kakovosti, tj. širine oziroma ožine; za široka *e* in *o* torej ⟨*ê*⟩ in ⟨*è*⟩ oziroma ⟨*ô*⟩ in ⟨*ò*⟩ – v IPI ⟨*ε*⟩ oziroma ⟨*ɔ*⟩ – ter ⟨*é*⟩ in ⟨*ó*⟩ za ozka *e* in *o* – v IPI ⟨*e*⟩ oziroma ⟨*o*⟩.

Sama (Bitenc 2016a, 2016b) v ortografski transkripciji uporabljam znake za narečne glasove, ki predstavljajo variante proučevanih variabel, in sicer *γ* za narečni pripornik *γ*; že omenjeni *w* za narečni dvoustnični glas pred samoglasniki, *i:* za dolgi *i* (iz izhodiščnoslovenskih *ě(:)*, *ę(:)* in *e(:)*; z izjemo kratkih v zadnjih zlogih); *u:* za dolgi *u* (iz izhodiščnoslovenskih *q(:)* in *o(:)*; z izjemo kratkih v zadnjih zlogih); *e:* za dolgi ozki *e* (kjer bi bil v narečju navadno *i:* ali *ie* v neidrijskih varietetah; npr. *be'sę:d*); *o:* za dolgi ozki *o* (kjer bi bila v narečju navadno *u:* ali *uo* v neidrijskih varietetah; npr. *'q:sem*); *wo* za idrijski dvoglasnik *uo* in *je* za idrijski dvoglasnik *je*.

3.2.2.5 Premene po zvanečnosti

V GOS in RSDO premen po zvanečnosti v pisavi ne upoštevajo – zapišejo *tud tak*, čeprav se sliši *tut tak*, kot navajata D. Verdonik in A. Bizjak (2022: 26). Pri RSDO kot izjemo izpostavljajo predloge *s/z* in *k/h*, ki jih pišejo tako, kot so izgovorjeni. Če niso izgovorjeni skupaj z naslednjo besedo, ampak vokalizirano, s polglasnikom, jih zapišejo kot *s@*, *z@*, *k@* (Verdonik in Bizjak 2022: 26). Na portalu Govorjena slovenščina je navedeno le, da nestandardno

31 Prim. poglavje *Slovnični oris za pravopis: Glasoslovni oris*, odstavke 3.

izgovorjene predloge *s/z*, *k/h* in *v* pišejo po slušnem vtisu: *z* *presekom*, *s* *dru-*
gimi, *nek u* *tej smeri*, *v* *naravo* (Verdonik in Bizjak 2025).

Tudi M. Smolej (2012) v skladu s standardnim zapisom v vseh primerih ohra-
nja zapis zvenečega nezvočnika, K. Kotnik (2022: 48) glede nezapisovanja
utemeljuje, da so v obravnavanih narečjih takšne premene, kot jih pozna tudi
knjižni jezik.

M. Bitenc (2016a, 2016b) v transkripcijah za variantnostno analizo premene
po zvenečnosti upoštevam in zapisujem, pri transkribiranju intervjujev, kjer je
poudarek na vsebini, pa ne, razen pri zapisu variant proučevane variable (*g*):
te pišem kot *ɣ* oziroma *g* skupaj z alofoni.

Zapisovanje in proučevanje premen po zvenečnosti in njihove variantnosti bi
bilo smiselno npr. pri proučevanju škofjeloškega, horjulskega in poljanskega
narečja rovtarske narečne skupine, v katerih zveneči nezvočniki pred pavzo in
nezvenečimi soglasniki ohranjajo zvenečnost.

3.2.3 Dileme pri razločevanju in zapisovanju glasov

V tem poglavju izpostavljam nekatere izkušnje in izzive, s katerimi sem se
srečevala v sociolingvističnih raziskavah. Pri poslušanju in zapisovanju se je
namreč večkrat pojavil dvom o tem, za kateri glas gre, tudi pri določenih poja-
vitvah variant izbranih variabel, predvsem pri hitrem govornem tempu, tišjem
ali manj artikuliranem govoru in pri posnetkih z več udeleženci oziroma dru-
gimi spremljajočimi šumi. Izseke s takimi primeri sem večkrat poslušala in
nekatere dodatno analizirala. Tako sem npr. za določitev dolžine *a*-ja pogosto
porabila precej časa: po večkratnem poslušanju je sledila analiza v aplikaciji
Praat, pa nazadnje večkrat še ni bilo povsem jasno, ali je glas kratek ali dolg.
V drugih primerih sem isti glas lahko zaznala kot *ə*, *a* ali *o* (npr. pri *kət/kot/*
kat) ali pa je bilo glas v sredinski legi težko določiti. Če se tudi po večkratnem
poslušanju, tudi pri upočasnjem predvajanju, nisem mogla odločiti, sem za
presojlo prosila še koga. Pogosto se je zgodilo, da so drugi – vsi jezikoslovci
slovenisti – glas opredelili drugače, kot sem ga opredelila sama.

Izkazalo se je, da poslušalčev oziroma transkriptorjev lastni jezikovni sistem
oziroma sistemi, ki jih ima uzaveščene, znatno vplivajo na zaznavo. Pri jezi-
koslovcih je ta pogojena tudi s tem, da so zaradi poznavanja sistemskih lastno-
sti govora nagnjeni k temu, da slišijo, kar želijo slišati, oziroma kar mislijo,
da bi morali slišati. Naj kot primer navedem akanje. V cerkljanskem narečju
bi govorec rekel *ɣawa'rim* *'ku:kər* *ɣawa'rim*, vendar se na posnetku namesto

a-jev kot vmesna varianta pojavlja težko opredeljiv glas, ki smo ga različni poslušalci različno slišali in zapisali. Tako sem se kot narečna govorka pri vmesnem glasu na tem mestu odločila za zapis *a*-jev, slovenistka iz Vipavske, ki ima v svojem narečju na mestu kratkih nenaglašanih samoglasnikov polglasnik, polglasnike, dialektologinja iz Dolenjske, ki že dolgo živi v Ljubljani, *o*-je, jezikoslovec Ljubljančan pa *a*-je in polglasnike. Vmesni glas bi se dalo bolj natančno zapisati tudi z ožjo transkripcijo kot *a*-jevski polglasnik *ɶ*, vendar se za to nisem odločila, saj sem presodila, da bi vnašanje dodatnih kategorij presojo lahko še otežilo in jo naredilo manj zanesljivo. Tako sem se nazadnje v vseh primerih odločila po svoji presoji ob upoštevanju zaznav drugih jezikoslovcev, kadar so ti podali svoje mnenje. Podobne dileme so bile pri obravnavi govorov cerkljanskega narečja pogoste tudi pri variablah (*v*) in (*ɐ*:) ter pri zlogotvornih zvočnikih, ki predstavljajo potencialne variable. Najbolj sporne primere, ki so jih različni poslušalci, včasih celo en sam, različno zaznavali, sem posebej označila in so v eni izmed različic zapisa obarvani. Tudi v ribniški raziskavi ni manjkalo negotovosti pri opredeljevanju in zapisovanju pojavitev variant posameznih variabel, pogoste so bile predvsem pri (*ɐ*:) z narečno varianto /*ie*/, (*ɔ*:) z narečno varianto /*uo*/ in (-*o*) z narečnim /-*u*/ v izglasju. Težko določljive primere, glede katerih sem bila najbolj v dvomih, je poslušala tudi Karmen Kenda-Jež. Na podlagi njenega vtisa sem se odločila za dokončni zapis, so pa ti primeri zabeleženi v različici transkripcij.

J. Škofic (1991: 226) je v primerih, ko se natančnega izgovora besed s posnetka ni dalo razbrati, obliko, ki se ji je zdela verjetnejša, napisala najprej, drugo možno obliko pa v poševnem oklepaju, npr. *do'ma*: /*du'ma*:. Tudi izkušnje s transkribiranjem pri projektu RSDO kažejo na težave v razločevanju glasov: »v določenih kontekstih se je res težko odločiti med *e* in @, pa v nekaterih tudi med kratkim *a* in @« (Verdonik v osebni korespondenci jeseni 2022).

Izkušnje pričajo, da je pri določenih vmesnih glasovih, tudi pri pojavitvah posameznih izbranih variabel, težko presoditi, za katero varianto gre. Pri jezikovnem prilagajanju se namreč pojavljajo različne vmesne oziroma medvarietetne³² oblike, ki jih imamo lahko za rezultat številnih strategij kodnega preklapljanja in kodnega mešanja. Pri tem lahko govorimo o t. i. dimenzijah nevtralnosti: govorci kombinirajo elemente različnih varietet in s tem kažejo na družbeno bližino ali identifikacijo z več kodi in njihovimi govorci hkrati, pri čemer se družbena opozicija med njimi nevtralizira. Ta sinteza različnih kodov ali menjavanje med njimi govorcu omogoča izražanje dvojne

32 Gre za oblike, ki jih ne moremo pripisati ne narečju ne standardu (ang. *interdialectal*).

identitete – tako lahko za različne poslušalce zveni bodisi kot narečni govorec in pripadnik lokalne skupnosti bodisi kot standardni govorec (Mæhlum 2000: 104–105; Bitenc 2016b: 115).

Pri zaznavanju in zapisovanju glasovja se kot pomemben kaže vpliv jezikovnega sistema in vnaprejšnjih pričakovanj transkriptorjev. Za uspešen potek transkribiranja predvsem pri večjih projektih bi bilo tako smiselno in potrebno usposabljanje ter z njim povezana praksa, ki bi te vplive postopoma zmanjšala. Dobrodošle bi bile tudi natančnejše meritve in zato sodelovanje eksperimentalnega fonetika. Predvsem v primeru večjega števila transkriptorjev pri zapisovanju neizogibno prihaja do določenih nedoslednosti, predvsem pri bolj delikatnih primerih, kot so variante fonema /v/ ali polglasnik.

Nedoslednosti pri zapisovanju posameznih glasov glede na določene smernice so opazne pri vseh omenjenih raziskavah, čeprav so transkripcije delo enega transkriptorja. Zagotovo je problematika izrazitejša v primeru več zapisovalcev v večjih projektih. D. Verdonik v osebni korespondenci (jeseni 2022) omenja gradivo, ki so ga transkribirali na Fakulteti za računalništvo in informatiko, kjer so uvedli črko *u* za *u*-jevski alofon /v/-ja, pa so to zapisovalci pogosto spregledali in zapisali *v* ali *l*. Podobno izkušnjo imam sama s transkriptorko, ki je pomagala transkribirati intervjuje – kljub navodilom za zapisovanje *u*-ja je v več primerih zapisan *v* ali *l*. Pri K. Kotnik (2022) in M. Smolej (2012) se, obratno, kljub načelu zapisovanja z *v* ali *l* pojavi tudi zapis z *u*. D. Verdonik (osebna korespondenca jeseni 2022) obenem izraža nezadovoljstvo z odločitvijo za dosledno zapisovanje polglasnika (z znakom @) pri projektu RSDO, ker v tako velikih projektih ni mogoče pričakovati, da bo zapisan dosledno. O nedoslednostih oziroma napakah v dosedanjih zapisih priča tudi seznam pogostih napak na portalu Govorjena slovenščina,³³ kjer med drugimi najdemo tudi sledeči alineji:

- Posebni znaki @ in \$ so uporabljeni neenotno.
- Dvoglasniški *v*, ki ni nosilec zloga, je zapisan z *u*.

V skladu s temi izkušnjami so smernice za zapis polglasnika na portalu Govorjena slovenščina prilagojene (Verdonik in Bizjak 2025, prim. tudi str. 44).

Kot kaže opravljeni pregled, so tudi v korpusih in raziskavah govorne slovenščine transkripcijski protokoli, načela in prakse različni glede na teoretsko usmeritev raziskovalcev, predmet in namen raziskav, pa tudi obseg projekta,

33 <https://govorjena-slovenscina.um.si/transkribiranje/pogoste-napake/>, dostop 13. 5. 2025.

razpoložljivi čas in finančna sredstva. Iskanje kar najbolj optimalnega ravnotežja med čim večjo natančnostjo in doslednostjo ter obenem preprostostjo zapisovanja in branja je vsakič znova izziv. Ozka fonetična transkripcija se uporablja v dialektologiji, sicer pa večinoma ortografske transkripcije z različnimi načini in stopnjami poenostavljanja, navadno s standardno ortografijo in po potrebi s posebnimi oznakami za posebne narečne glasove ter ločili. V skladu s splošnimi smernicami se je v izogib (pre)dolgim in (pre)zapletenim procesom smiselno odreči transkribiranju podrobnosti, za katere kaže, da pri načrtovani študiji ne bodo potrebne, in se odločiti zapisovati za analizo relevantne podatke. Ob morebitni želji po proučevanju drugih variabel se je vedno mogoče vrniti k posnetkom, jih z osredotočenostjo na njihove variante spet poslušati in prilagoditi transkripcije. Zdi se tudi smiselno, da so za morebitne nadaljnje primerjave ali vključitve v podatkovne zbirke (npr. Clarin.si) načela zapisovanja čim bližje tistim, ki so v veljavi v dosedanjih projektih in vključenih gradivih.

V okviru projekta Mezzanine oziroma Temeljne raziskave za razvoj govornih virov in tehnologij za slovenščino³⁴ so v sklopu Narečna variabilnost med drugim v načrtu naloge, ki bodo lahko pomembno prispevale tudi k enostavnejšemu odločanju in razreševanju dilem glede zapisovanja glasov v nadaljnjih obravnavah jezikovne variantnosti, npr. zasnova sintetične jezikovnogeografske predstavitve fonetičnega/fonemskega inventarja slovenskih narečij, razvoj robustnega modela za prostorski prikaz fonetične variantnosti na podlagi starejših jezikovnogeografskih podatkov, optimizacija široke fonetične transkripcije za govorne korpusne slovenskega jezika in opredelitev razširjenega nabora slovenskih fonemov, ki vključuje na novo opredeljene narečne različice.

3.2.4 Ribniški zgledi

Sodelavci ribniške Knjižnice Miklova hiša so načela poenostavljenega zapisa narečnega govora oblikovali najprej za publikacijo *Usaka vas ima suj glas* (Kljun in Mohar 2013), ohranjajo pa jih tudi pri *Slovarju ribniškega govora*, ki so ga začeli oblikovati leta 2023 in je objavljen na portalu Termunia. Po pregledu različnih načinov zapisa v obstoječi literaturi so se odločili za možnosti, ki so se jim zdele najbližje zvočnemu zapisu in hkrati dovolj berljive:³⁵

34 <https://mezzanine.um.si/> (dostop 30. 7. 2025).

35 Prim. <https://miklovahisa.si/slovar-ribniskega-govora/> (dostop 23. 6. 2023).

- ə polglasnik smo zapisali povsod, kjer ga slišimo, tudi pred samoglasniškim *r* – *vərt*, *pozimə*, *učət*, *nəvadle*, *skədən*, *zəsləžila*, *səm*, *nərdila*, *əldje* (sekundarni polglasnik);
- *ja* smo zapisali, kjer slišimo *já* oz. *iá* – *tjata*, *rjaklu*, *vjalək*;
- *aj* smo zapisali, kjer slišimo *á*: – *vajm*, *mlajku*, *pajte*, *umajs*, *imajlə*, *rajzat*, *sklajda*, *dvaj*, *majd*;
- *je* smo zapisali, kjer slišimo *i+e* oz. *ię* in *ie* – *nərjedlə*, *žje*, *koljesa*, *zmje-ram*, *pjet*, *ob štjerəh*, *rokje*, *gljedalə*, *ləpje*, *zjele*, *zəgljedale*, *mjerkat*, *grje*, *ušjesa*;
- *u* smo zapisali, kjer slišimo *u* in *u* – *mau*, *anu*, *nə udo*, *veliku*, *uzjeu*, *ku*, *konc niu*;
- *ü* smo zapisali, kjer ga slišimo – *tüt*, *štacüna*, *lüşnu*, *küru*, *kühina*, *zütraj*, *čülə*;
- *uo* smo zapisali, kjer slišimo *uo* – *fuotrat*, *voduó*, *glavuó*, *kuoža*, *səbuoj*, *uodər*, *nəpuodlə*, *kuopat*, *muoglə*, *noguó*, *buotra*, *buo*;
- V izglasju zveneči *b*, *d* in *g* izgubijo zven in se slišijo kot *p*, *t* in *k* – *zat*, *tüt*, *nə srait*, *pot*, *gost*, *op*.

4 JEZIKOVNA SITUACIJA V RIBNICI

Poglavje s predstavitvijo jezikovne situacije v Ribniški dolini podaja kontekstualni okvir za razumevanje govorne prakse posameznikov, ki jo obravnavam v empiričnem delu. V prvem delu prikažem zgodovinske in sodobne sociolingvistične razmere: od vpliva družbene strukture na jezikovno rabo in status ribniškega govora, prek jezikovnih stališč do regionalnih osebnostnih značilnosti, ribniškega karakterja in humerja, ki pomembno sooblikujejo družbeno zaznavanje ribniškega govora in njegovih govorcev ter vplivajo na njihove jezikovne izbire v različnih okoljih. V drugem delu predstavim zgodovinski jezikovni razvoj, dolenjsko narečno ploskev in dolenjsko narečje ter dosedanje opise ribniškega govora. Posebno pozornost namenim krajevnemu govoru Ribnice. Kot pri drugih jezikih s sorazmerno pozno ustalitvijo knjižne norme so tudi pri slovenščini razmerja med zemljepisno in družbeno določenim pri posameznih narečjih precej zapletena, raba in prestiž narečja pa sta odvisna od vrste dejavnikov, predvsem od strukturnih razmerij med knjižnim jezikom in narečjem ter zunajjezikovnih dejavnikov, kot so zemljepisna lega, zgodovinski razvoj, infrastruktura in migracije (Kenda-Jež 2002a: 65–66).

4.1 Sociolingvistične razmere

Poglavje osvetljuje širši geografski, zgodovinski, družbeni in jezikovni kontekst ribniškega območja, ki predstavlja izhodiščno okolje informantov v tej raziskavi. V ospredju so dejavniki, ki vplivajo na jezikovno rabo, stališča do jezika in identitetne predstave prebivalcev Ribniške doline. Pregled vključuje

geografske in zgodovinske okoliščine, socialno in izobrazbeno strukturo prebivalstva ter sodobne migracijske tokove, zlasti dnevno mobilnost med Ribnico in Ljubljano. Obenem analizira status in prestiž ribniškega govora v lokalnem in širšem prostoru, pri čemer izpostavi tudi družbeno zaznamovanost narečja, raznolika jezikovna stališča ter vlogo stereotipov o regionalnih osebnostnih lastnostih. Sklepno podpoglavje se posveti značilnostim ribniškega humora in načinu, kako se ta odraža v jeziku in literaturi.

4.1.1 Geografija in zgodovina

Ribniška dolina³⁶ leži na vplivnem območju Ljubljane, ki je središče sedme stopnje (Fridl idr. 2001: 97), na prehodu med osrednjo in jugovzhodno Slovenijo. Razprostira se na obeh bregovih ponikalnice Bistrice v ravninskem delu Ribniškega polja, ki ga obdajata Mala gora na vzhodu in Velika gora na zahodu. Obdanost s hribovjem je zgodovinsko nekoliko omejila stike z drugimi pokrajinami in tako vplivala na ohranjanje narečnih specifičnosti. Po drugi strani pa je bil kraj zaradi ugodne prometne lege in cestne povezave med Ljubljano in Kočevjem ter zgodovinske vloge trgovskega središča od nekdanjega prostor (jezikovnega) prepletanja in povezovanja.

Ribnica ima kot upravno, gospodarsko in kulturno središče ter sedež občine v regiji pomembno in posebno vlogo, kar se kaže tudi v jezikovnem sobivanju in sovplivanju različnih krajevnih govorov. V širšem prostoru slovi kot starodavno mesto z bogato zgodovino,³⁷ ki sega v pradavnino³⁸ in je tesno

36 Kot piše Lesar (1864: 2), ime Ribnica izvira iz besede *riba* in se je dalo »ribnatemu potoku« oziroma »pokrajini ali dolini, po kateri se, kakor že Valvazor piše, vijejo ribnati potoki, ki dajejo ondanašnjim prebivavcem obilo okusnih in zlahtnih rib«, ter »glavnemu kraju ali selu (tergu) te doline.« Razlago potrjuje *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*: iz besede *riba* izpeljano ime je »prvotno označevalo reke, vode, v katerih je mnogo rib, drugotno tudi nekatera naselja vzdolž njihovih tokov« (Snoj 2009: 354).

37 Splošni podatki o kraju, njegovi legi, zgodovini in umetnostnih spomenikih so v strnjeni obliki na voljo v geselskih člankih Ribnica v *Enciklopediji Slovenije* (Mihelič 1996) in *Priložnem krajevnem leksikonu Slovenije* (Mihelič idr. 1996).

38 Že v času Rimljanov je vodila ob robu doline vojaška cesta čez Otavice proti jugovzhodu. Ribnica je prvič omenjena leta 1220, ko so bili njeni gospodarji Turjačani, sledili so oglejski patriarhi, ki so mesto med letoma 1245 in 1248 dali v fevd Ortenburžanom, leta 1350 se prvič omenja kot njihov trg; bila je gospodarsko in upravno središče širše okolice ter sedež deželskega sodišča. Leta 1418 so Ribnico podedovali celjski grofje, 1456 je prešla v habsburško last. Več o mestu in njegovi zgodovini v obsežnih monografijah Zdunič idr. 1982; Gradišnik 2007.

povezana z ribniškim gradom³⁹ in cerkvijo oziroma župnijo,⁴⁰ katere naraščajoči pomen je prispeval k nastanku ribniškega arhidiakonata in latinske šole, pomembne pri vzgoji domače duhovščine, že v srednjem veku (Rigler 2001: 171). Zgodovino kraja so zaznamovali tudi turški vpadi⁴¹ in procesi proti čarovnicam, ki jim je v sedanjem muzeju posvečen poseben prostor – zadnja je bila na grmadi leta 1701 zažgana Marina Šušarkova (Češarkova) (Skubic 1931: 396). Obenem ima pestro preteklost v kulturi⁴² in izobraževanju,⁴³ temeljno identiteto, po kateri je prepoznavna v širšem slovenskem, evropskem in tudi svetovnem prostoru, pa ji daje večstoletna tradicija izdelovanja suhobararskih lesenih in lončarskih izdelkov, krošnjarstva in zdomarstva; od tod

-
- 39 Ribniški grad je bil verjetno zgrajen že v 11. stoletju in je prvič omenjen leta 1263. Po letu 1619 se je zvrstilo več lastnikov, leta 1810 ga je kupila rodbina Rudež, ki je dala kraju nov gospodarski zagon, grad pa je bil pomembno shajališče slovenskih kulturnih delavcev. Med drugo svetovno vojno je bil porušen in po njej le delno obnovljen, danes gosti etnološko zbirko o suhi robi in lončarstvu ter razstavo o lokalni zgodovini in čarovniških procesih.
- 40 Pražupnija s prvo cerkvijo naj bi bila tu že v 9. stoletju, cerkev svetega Štefana je prvič omenjena leta 1353; župnijo svetega Štefana papeža so v začetku 11. stoletja ustanovili oglejski patriarhi, drugo ribniško cerkev so verjetno sredi 15. stoletja postavili celjski grofje, sedanja neoromanska cerkev je bila sezidana med letoma 1866 in 1868.
- 41 Že leta 1415 so mesto napadli Turki, zaradi katerih je bil neobzidani trg večkrat požgan. Imela je tedenske sejme, po letu 1593 tudi letni sejem. Posebno poglavje o trgovanju in sejmih ter tržnem redu je v Arnšek 2019: 71–74.
- 42 Z Ribnico so povezane mnoge velike osebnosti slovenske kulturne zgodovine: tu se je verjetno rodil skladatelj Jakob Petelin Gallus (1550–1591), od tod izvirata tudi skladatelj Bojan Adamič (1912–1995) in etnologinja Zmaga Kumer (1924); v Ribnici je šolo obiskoval pesnik France Prešeren (1800–1849), pesnik Valentin Vodnik (1758–1819) pa je bil tu kaplan (Mihelič 1996: 259). Na dvorišču ribniškega gradu so leta 1982 oblikovali Park kulturnikov po vsebinski zasnovi Antona Slodnjaka in Janeza Debeljaka ter po načrtu arhitekta Vlasta Kopača z obeležji 65 kulturnikom, ki so bili povezani z Ribnico. Pomembno vlogo pri kulturnem življenju območja ima tudi kulturni dom Miklova hiša s knjižnico.
- 43 Že okrog leta 1400 je imela Ribnica sedemrazredno latinsko šolo, prvo gimnazijo, ki so jo za vzgojo duhovščine ustanovili ugledni naddiakoni. V 17. in 18. stoletju se navaja cela vrsta večinoma nemških učiteljev, v času francoske okupacije je imela zaradi svojega slovesa ribniška šola učence iz kranjskih, tržaških, istrskih, hrvaških in dalmatinskih krajev (Skubic 1931: 396). Začetki laičnega šolstva segajo v sredo 17. stoletja, okoli leta 1790 je šola postala dvorazredna, leta 1870 je bila ustanovljena čitalnica, leta 1874 je šola postala štirirazredna. Leta 1878 je bila ustanovljena posebna dveletna dekliška osnovna šola, leta 1919 pa meščanska šola.

tudi ribniška himna: »Sem Ribenčan Vrban, po cejlem svejt sem znan« (Skubic 1931: 396). Ribniški krošnjarji so svoje blago že od srednjega veka vozili in prodajali po vsej srednji Evropi, pri tem prihajali v stik z različnimi kulturami in kljub jezikovnim oviram uspešno sklepali posle. Leta 1492 je takratni avstrijski cesar Friderik III. zaradi številnih slabih letin, pritiskov Turkov, kmečkih uporov ipd. s krošnjarskim patentom prebivalcem ribniško-kočevskega območja podelil pravico do prostega trgovanja s pridelki, živino in domačimi izdelki brez plačila davkov, kar je dejavnost še okrepilo (Arnšek 2019; Žiberna 2023). Čeprav je bil temelj družinske ekonomije kmetijstvo, predvsem živinoreja in gozdarstvo, sta suha roba in zlasti zdomarstvo ribniškim ljudem v primerjavi z drugimi dolenjskimi kraji bistveno dvignila življenjsko raven, zdomarske družine so zaradi stika s tujimi svetovi uvajale razne novosti (Rigler Grm 2010: 6–9).⁴⁴

Skozi zgodovino je bila Ribnica priča gospodarskim in družbenim spremembam, gospodarski načini so se spreminjali glede na državne in globalne gospodarske in ideološke spremembe. Gradnja kočevske železnice leta 1893 je prinesla širitev mesta proti železniški postaji in industrijski razvoj, ki se je po drugi svetovni vojni še okrepil, leta 1962 pa je mesto postalo sedež velike občine s priključeno Gorenjo vasjo. Po osamosvojitvi Slovenije je spet vzcvetela trgovina, nekatere družine so se vrnile k suhi robi in zdomarstvu (Rigler Grm 2010). Znamenita je tudi tradicija ribniškega semnja

44 Specifična gospodarska dejavnost in z njo povezan življenjski slog ribniških družin sta bila deležna različnih etnoloških raziskav. Raziskava o življenju suhorobarskih in zdomarskih družin v Ribniški dolini v 20. stoletju Iz hiše v svet je v ospredje postavila družbeno kulturo, gospodarske dejavnosti, kot so kmetijstvo, suhorobarstvo, krošnjarstvo, delo v domači in tuji industriji, pa tudi druge strategije zagotavljanja preživetja, kot so ženitni odnosi, dedni običaji ali oblike medsebojne pomoči, zlasti med sorodniki; publikacija vključuje tudi kratke pripovedi v narečju v pomenostavljeni transkripciji (Rigler Grm 2010). Dragocen zgodovinski in etnološki vir je obsežna družinska monografija *Miklovi iz Ribnice na Dolenjskem*, ki na podlagi raznolikih virov pripoveduje o dogodkih v družbenem, družabnem in verskem življenju v Ribnici in okolici predvsem v zadnjih dveh stoletjih (Arnšek 2019; Sosič 2020). Odlično so dokumentirani suha roba, tehnični postopki izdelovanja, izdelki in geografska razširjenost (npr. Rus 1930, 1941; Rigler Grm in Gradišnik 2016; o geografski označbi v Jarc in Rigler Grm 2008), ta tradicija je tematizirana tudi v ljudskem slovstvu (Milčinski 1920). Obširnejše etnološke raziskave je bilo deležno življenje kostanjarjev in krošnjarjev na Dunaju (Šega 1997), knjižne obravnave tudi življenjske zgodbe različnih posameznikov iz Ribniške doline (Slabe idr. 2003) ter ljudske pesmi in glasba (Kumer idr. 2003).

suhe robe in lončarstva.⁴⁵ V sodobnejšem času tradicijo lesne predelave nadaljuje industrijsko območje s podjetji, kot so tovarna stavbnega pohištva Inles, lupilnica hlodovine Meles in tovarna za predelavo kovin Riko, ki so pomembni gospodarski stebri območja in so v kraj pritegnili tudi delavce od drugod, tudi iz tujine.

4.1.2 Družbena struktura in migracije

Statistični podatki o prebivalstvu, izobrazbi in migracijah kažejo nekatere ključne trende, ki vplivajo na jezikovno situacijo. Občina Ribnica ima okoli 9800 prebivalcev in za slovenske razmere nizko gostoto poselitve (50 prebivalcev na km²), saj večji del območja prekrivajo gozdovi. Največ prebivalcev je Ribnica imela leta 1890, zaradi izseljevanja se je število pozneje zmanjšalo, v zadnjih letih se rahlo povečuje – med letoma 2008 in 2024 z 9317 na 9807 prebivalcev, posebej izrazit je porast od leta 2018 (9377), kar kaže, da v nasprotju z nekaterimi drugimi odročnejšimi podeželskimi kraji demografsko rahlo raste, predvsem zaradi priseljevanja. Leta 2023 je bila povprečna starost prebivalcev okoli 42,7 let (v Sloveniji 44,1). V zadnjem obdobju se prebivalstvo stara (najbolj narašča delež prebivalcev, starejših od 65 let – s 15 % v 2008 na 20,5 % v 2024), a še vedno je rodnost dovolj stabilna, da se ohranjajo mlajše generacije. Naravni prirast na 1000 prebivalcev je bil leta 2023 0, skupni selitveni prirast 2,7.

Podatki o socialni in izobrazbeni strukturi prebivalstva v občini Ribnica kažejo, da se izobrazbena raven Ribničanov zvišuje in približuje slovenskemu povprečju, čeprav je še nekoliko nižja kot v najbolj razvitih urbanih občinah. Med letoma 2011 in 2024 se je število prebivalcev brez izobrazbe ali z (nedokončano) osnovnošolsko izobrazbo zmanjšalo z 2444 na 1751, število prebivalcev z višje- oziroma visokošolsko izobrazbo znatno povišalo s 1201 na 1955, število prebivalcev s srednješolsko izobrazbo pa se ni bistveno spremenilo (4315 v 2011 oziroma 4392 v 2024).⁴⁶

45 Ribniški tržani so imeli s cesarskim dovoljenjem kot posebno trško svoboščino že v 16. stoletju tedenske sejme, ki so bili posebno živahni ob žegnanjih. Skozi stoletja so se sejmji selili tudi v Sodražico, od leta 1975 pa v Ribnici vsako leto prvo septembrsko nedeljo poteka Semenj suhe robe in lončarstva, ki vključuje različne kulturne dejavnosti, ki poudarjajo tradicijo in kulturno dediščino Ribniške doline ter obiskovalcem približujejo bogato zgodovino in običaje tega območja (<https://turizem.ribnica.si/ribniski-semenj>).

46 Prim. podatkovno bazo Statističnega urada SI-STAT s podatki o družbenoekonomskih značilnostih prebivalstva po občinah od leta 2011 naprej: <https://pxweb.stat.si/SiStat/sl/Podrocja/Index/100/prebivalstvo> (dostop 23. 6. 2025).

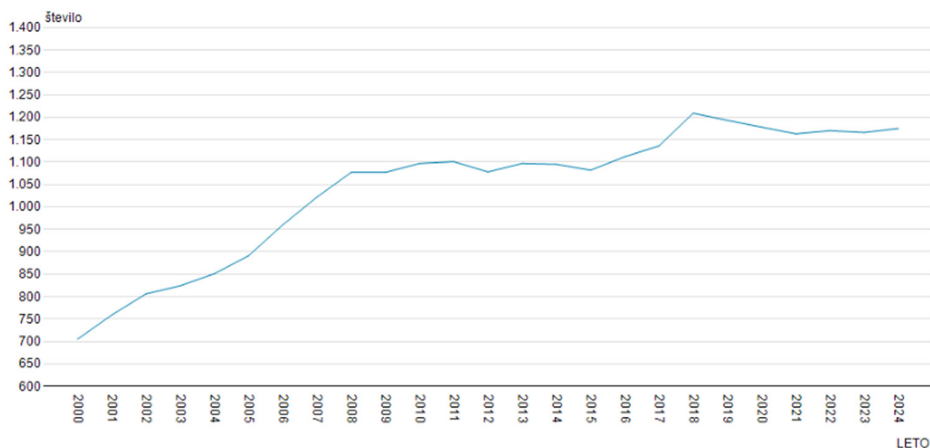
O dinamiki sprememb socialne in izobrazbene strukture od druge polovice 20. stoletja do danes, ki je vplivala tudi na jezik, pričajo demografski podatki iz popisov prebivalstva.⁴⁷ Razpoložljivi podatki kažejo na zviševanje ravni izobrazbe in pismenosti skozi desetletja, pri čemer je treba upoštevati različno metodologijo in klasifikacijo pri posameznih popisih. Podatki o aktivnosti in dejavnosti, poklicnih skupinah oziroma področju dela, ki so glede na različne metodologije in kategorizacije v posameznih popisih sicer težje primerljivi, vendarle jasno kažejo, da je družbena struktura v preteklosti tradicionalno temeljila na kmečkem prebivalstvu, obrtnikih in trgovcih, v zadnjih desetletjih pa delež kmečkega prebivalstva upada, večja pa se delež zaposlenih. Leta 2024 je bilo od 8098 prebivalcev, starih več kot 15 let, zaposlenih 4462 oseb, brezposelnih 151, dijakov in študentov 614, upokoјencev 2375 in drugih neaktivnih 496 (v nasprotju z letom 2011, ko je bilo od 7960 prebivalcev zaposlenih 3886 oseb, brezposelnih 341, učencev, dijakov in študentov 1008, upokoјencev 2110 in drugih neaktivnih 615).

Že v preteklosti so se zaradi ekonomskih razlogov ljudje izseljevali v tujino, v 19. stoletju predvsem v Ameriko, po drugi svetovni vojni v Nemčijo (Rigler Grm 2010: 6–9). Novejši statistični podatki o selitvenih tokovih kažejo, da se je v letih od 1995 do 2023 v tujino izselilo 914 oseb, največ v zadnjem desetletju, od 2014 do 2023, in sicer 445, in desetletju pred tem, od 2004 do 2013, ko se je izselilo 315 oseb. Več se jih je v občino iz tujine priselilo: skupaj 1524, prav tako največ v zadnjem desetletju (851) in desetletju pred tem (507). V letih od 1995 do 2023 se je v občino priselilo tudi 6482 ljudi iz drugih občin, od tega največ v zadnjem desetletju, torej od 2014 do 2023, ko se je priselilo 3454 oseb, in desetletju pred tem, od 2004 do 2013, v katerem se je priselilo 2331 oseb. V druge občine pa se jih je skupaj izselilo 6366, spet največ v zadnjem desetletju (3419) in desetletju pred tem (2307). Med letoma 2014 in 2023 je tako skupni selitveni prirast v občini znašal +441 oseb, kar pomeni, da se je toliko ljudi več priselilo kot odselilo. Pri tem je notranje selitveno ravnoesje le rahlo pozitivno – v tem obdobju se je v občino Ribnica priselilo 35 ljudi več, kot se jih odselilo, medtem ko je prirast iz tujine izrazito pozitiven – v Ribnico se je priselilo 406 ljudi več, kot se jih v tujino izselilo; priseljenci iz tujine so večinoma delovno aktivni.⁴⁸

47 Prim. popisne podatke za obdobje 1948–2011 na <https://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/17> (dostop 23. 6. 2025).

48 <https://pxweb.stat.si/sistat/sl/Podrocja/Index/100/prebivalstvo> (dostop 23. 6. 2025), prim. tudi Vodeb in Zakrajšek 2022.

Podatki o dnevnih migracijah zaradi dela in šolanja pričajo o povečevanju števila migrantov od leta 1961 oziroma 1981, ko so bili prvič zbrani odgovori na vprašanje o kraju dela oziroma šolanja glede na kraj stalnega prebivališča. Glede vse večje mobilnosti prebivalstva ribniške regije v zadnjem obdobju, ki ima vpliv tudi na jezik njenih prebivalcev, je za obravnavano temo posebej pomenljiv podatek, da se je število delovno aktivnih oseb z bivališčem v občini Ribnica in delovnim mestom v občini Ljubljana od leta 2000 do leta 2024 znatno povečalo, in sicer s 705 na 1175 dnevnih migrantov (gl. Sliko 3).⁴⁹ Leta 2024 so kar 2.204 Ribničani dnevno migrirali na delo v druge občine; več kot polovica delovno aktivnih prebivalcev je bilo torej zaposlenih zunaj kraja bivališča. Daleč največ dnevnih migrantov odhaja v Ljubljano (1175 oseb), sledijo večja bližnja središča: Kočevje (282), Sodražica (104), Grosuplje (102) in Škofljica (50). Obenem pa v Ribnico migrirajo delavci iz sosednjih občin – dnevno se je v Ribnico vozilo na delo 1423 ljudi od drugod, največ iz Kočevja (601), Sodražice (236), Loškega Potoka (118), Ljubljane (87) in Velikih Lašč (83), kar priča o intenzivnem in pestrem prepletanju govorcev z različnim izvorom in različnimi izhodiščnimi govori.

Vir: Statistični urad Republike Slovenije

Slika 3: Število oseb s prebivališčem v občini Ribnica in delovnim mestom v občini Ljubljana v letih od 2000 do 2024

⁴⁹ <https://pxweb.stat.si/SiStat/sl/Podrocja/Index/139/delo-in-brezposelnost> (dostop 23. 6. 2025).

Ključni trendi, ki jih nakazujejo statistični podatki, kažejo torej na počasen, a vzdržen demografski prirast zlasti zaradi priseljevanja, naraščanje izobrazbene ravni prebivalstva ter izrazito dnevno migracijo mladih in delovno aktivnih v bližnja mestna središča zaradi izobraževanja in dela. Vsi ti trendi vplivajo na jezik in jezikovno rabo prebivalcev: višja izobrazba in migracije zaradi šolanja in dela v drugem okolju večajo potrebo po jezikovnem prilagajanju in rabi standardnega jezika, medtem ko priseljevanje ljudi od drugod prinaša nove jezikovne vplive in obuja zavest domačinov o lastnem narečju kot o nečem, kar jih loči od priseljencev. Statistični podatki tako dopolnjujejo sociolingvistično sliko Ribnice in kažejo na dinamično okolje, ki se razvija in odpira navzven, vendar še vedno ohranja močno lokalno skupnost.

4.1.3 Jezikovna raba in status ribniškega govora

Glede jezikovne rabe Jakob Rigler že v svoji seminarski nalogi iz leta 1952 ugotavlja, da se je »zaradi močnega prometa in priseljevanja dialekt v trgu Ribnica že začel izgubljati, prav tako pa tudi v govor vasi prodirajo pod vplivom šole, cerkve in tiska elementi knjižnega govora«. Pripominja še, da »[n]iso pa prav nič izkvarili dialekta številni zdomarji, ker so tudi drugod govorili svoje narečje« (Rigler 2001: 169). Trdi, da je ribniščina precej odporna proti vplivom od zunaj in da ima precejšnjo asimilacijsko moč – namreč da kulturne besede hitro uvrsti v svoje glasoslovne in morfološke kategorije (prav tam).

V sodobnosti se večkrat omenjajo izrazite medgeneracijske razlike v jezikovni rabi v Ribnici. Raziskava ribniškega govora v okviru projekta V iskanju identitete (Kljun in Mohar 2013) kaže, da je narečna govorica starejših Ribničanov in prebivalcev okoliških vasi (informatorji so bili stari povprečno 72 let) »zelo živa, polna starih narečnih izrazov, ki že tonejo v pozabo«, in da starejši ljudje tudi sicer »v veliki meri ohranjajo narečni govor v svoji vsakodnevni komunikaciji«, čeprav je pri nekaterih »čutiti vpliv knjižnega jezika« (n. d.: 4). Podobno glede zbiranja besedišča za spletni slovar Anica Mohar pravi, da so začeli pri starejših domačinih, ki poznajo starinske izraze, ki jih mlajši ne več. Ugotavlja, da ribniško narečje počasi izginja, čeprav domačini sami tega ne slišijo: »Tok življenja tako pelje, da mislimo, da še vedno govorimo v narečju« (Škrlić 2023). Glede jezika mlajših generacij, ki ga v projektu V iskanju identitete sicer niso preverjali, avtorici pripominjata, da se narečje »ohranja v vaškem okolju in v ožjem komunikacijskem krogu«, sicer pa »[š]ola, mediji in sam način življenja brišejo meje med narečnim govorom, pogovornim in knjižnim jezikom« (Kljun in Mohar 2013: 5).

Za Ribnico velja, da ohranja močan lokalni ponos in identiteto, katere pomemben del je narečje (Žiberna 2023). Opazno je zavestno prizadevanje skupnosti, da ob modernizaciji in globalizaciji, tehnološkem napredku in odpiranju navzven lokalni govor vendarle ostane temelj lokalne identifikacije in prepoznaven del družbenega življenja – nekaj, kar Ribničane razlikuje od drugih in jih povezuje med seboj. Med drugimi slovenskimi kraji Ribnica izstopa po tem, da se posebnosti svojega govora zelo zaveda ter ga skuša ohranjati in predstavljati kot vrednoto ter pomemben del celostne kulturne krajine in turistične ponudbe (npr. z izdajo slovarja, z raziskovalnimi dialektološkimi projekti v knjižnici in šoli, vključevanjem narečnega govora v gledališke predstave in prireditve, kot je turistično-etnološki ribniški semenj, prim. str. 77–78 in opombo 45 na str. 55),⁵⁰ s čimer dviguje prestiž ribniščine tudi v očeh zunanjih opazovalcev.

V okviru projekta V iskanju identitete so poudarili, da nas izvirno opredeljuje narečje, govor in da nam »prav narečna govorica omogoča poistovetenje s krajem, pripadnost kraju, družini, koreninam« (Kljun in Mohar 2013: 3). Ob raziskovalnem delu so želeli uzavestiti pozitiven odnos do narečne govorice: »Ni sramota, če ‚ulajčemo po ribnšku‘, ampak vrednota« (n. d.: 5). Izpostaviti je treba, da so sodelavci Knjižnice Miklova hiša k terenskemu snemanju, zapisovanju in prirejanju narečnih pripovedi pritegnili ribniške osnovnošolce, ki so ob tem odkrili, da v knjižni jezik prirejene zgodbe »izgubijo svojo živost, polnost, sočnost«, da nekatere narečne besede »nimajo ustreznega knjižnega izraza«, kar krepi zavest, da je narečje pomemben nosilec pomenov in izraznosti (n. d.: 3–4).⁵¹

4.1.4 Jezikovna stališča

O kompleksnosti odnosa do ribniškega govora in njegovih govorcev naj najprej navedemo zelo slikovito opredelitev Antona Lesarja iz uvoda v njegov geografsko-zgodovinski popis Ribniške doline z naslovom *Ribniška dolina*

50 Na predstavitveni spletni strani ribniške suhorobarske tradicije (<https://turizem.ribnica.si/tradicionalno/>) najdemo sledeči narečni zapis: »Jest dejlam škafe in rešjeta, / rajte, brjente, vsega šjenta, / sem majster jest od žlic, čebru, keblu, kebluc. / Vre, vre, vre, / mi smo Ribnčanje!«

51 Prim. tudi spletno stran kamra.si – Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/usaka-vas-ima-suj-glas/> (dostop 23. 6. 2025).

na Kranjskem iz leta 1864.⁵² Po eni strani omenja slavo Ribniške doline in Ribničana s suho robo, po drugi pa smešenje Ribničanov in njihovega govora:

Komu na Kranjskem ni znano imé Ribničan, bodisi po kupčii ali obrtnii, le Ribničanom lastni, bodisi po brezštevilnih pravlicah, ki so o Ribničanih povsod v ustih že malih otrok, bodisi poslednjič po jeziku, kteremu se marsikteri, skorej zasmehovaje ga, radi posmehujejo.

Pravlice o Ribničanih bi nam dale sicer, [sic!] misliti, da so zgol tumpici, bedaki in neumni ljudjé, ker skorej vse vlečejo poslušavca na smeh, in marsikoga še na zasmeh. Kar se je kdaj kje neumnega zgodilo, se Ribničanu podtika. Temu spisu ni namen preiskavati, od kod da to izhaja; tudi ne zagovarjati jih ali celo skazovati, da se jim tù in tù krivica godi na dobrem imenu, marveč hočem še zapisati nekaj teh pravlic, da se ne pogubé. Bil je čas, ko Ribničanov tudi jest, akoravno zmed njih eden, nisem prav poznal, in marsiktera bridka solzica se mi je milo vtemila iz očí in potočila po licih, ko so mi jih v Ljubljani součenci brusili. Toda časi so se spremenili. Ribničane, svoje rojake, sem bolje spoznal, primerjaje jih zlasti s seljaci drugih krajev; in kar me je nekdanj dražilo, mi je zdaj ljubo ter mi ušesi prijetno segače in sercé razveseljuje, ker vém, da je le šala, kar pravlice govoré. Da bi bile te pravlice resnica, gotovo ne bi bil Ribničan križem svetá znan in, reči smem, tudi spoštovan, med slovani in lahi, nemci in madjari [sic!] (Lesar 1864: 1).

Podobno o ribniški šegavosti in govorici leta 1931 v *Ilustriranem Slovencu* piše Anton Skubic:

Šegavost, ki jo Ribničani kažejo v besedah, dovtipih in slikah, je tudi znana širom sveta, dasi se marsikatera šaljiva po krivici piše na njihov račun. Prebivalci doline imajo lepo pojočo govorico, kdor pa jih hoče posnemati, se gotovo spakuje, tako svojska last je ta govorica (Skubic 1931: 396).

Zdi se, da se vse do danes ohranja in prepleta ta dvojni odnos do narečja. Ribniščina velja po eni strani za nezgrešljivo in očarljivo (Žibera 2023), po drugi strani pa je bila in je v določenih okoljih in kontekstih lahko stigmatizirana, označena kot smešna ali zabavna,⁵³ pri poslušalcih vzbuja posmeh, pri govoricah

52 Monografija, ki je izšla ob 500. obletnici ribniške župnije, ustanovljene leta 1363, opisuje lego Ribniške doline, potoke, ceste, vasi in prebivalce, priimke, cerkve in duhovnike, gradove, obrti, vsebuje tudi pet ribniških pravljic in zapis o zadnji čarovnici, sežgani v Ribnici.

53 Pomenljiva je opomba v oklepaju časopisnega prispevka o delu poljskega filozofa Josefa Tischnerja, kjer avtor po uvodoma navedenem prevedenem odstavku piše:

pa sram in občutek manjvrednosti. Prestiž je relativen glede na okolje: v Ribnici med domačini ima narečje visoko sentimentalno in identitetno vrednost, standardni jezik pa predstavlja povezavo z izobraženostjo in širšo družbo.

Naj navedem reprezentativen izsek iz zapisa Rudolfa Kolariča o splošnem negativnem odnosu do narečij pri izobražencih in v šoli:

Slovenski neizobraženi človek na deželi ima v razgovoru z izobražencem povečini občutek, da je njegov domači govor nekaj manjvrednega, in se ga zato nekoliko sramuje in skuša zavijati po knjigi. Krivda za ta manjvrednostni kompleks leži na slovenski šoli, ki je desetletja in desetletja otroke že v ljudski šoli učila, da je govor domače hiše in vasi nekaj grdega in se v šoli in olikani družbi ne sme rabiti. Učitelji so dostikrat otroke kaznovali, če so govorili v domačem narečju. Šola, predvsem osnovna, še do danes ni znala najti prave poti iz otrokovega domačega govora v pismeni jezik. Od prvega šolskega dne govori otroku neživ, umeten jezik in zahteva, da ga tudi otrok takoj zna. [...] Kakšen je odnos drugih, nešolskih slovenskih izobražencev, tudi pisateljev in pesnikov, do slovenskih narečij? Povečini tak, da se iz njih oziroma ljudi, ki jih govorijo, norčujejo. Slovenski izobraženci imajo torej do narečij ravno tak privzgojen manjvrednostni kompleks kakor slovenski neizobraženec na deželi (Kolarič 1957: 253).

Tudi v sodobnosti nekateri starši in celo stari starši z otroki ne govorijo narečno in jih spodbujajo k standardnemu govoru, da ne bi bili deležni negativnih odzivov in bi uspeli zunaj rodnega kraja (prim. str. 174–177).

O stališčih do narečnega govora pričajo tudi izsledki iz nekaj obširnejših raziskav, navedenih v nadaljevanju; izpostavljeni so podatki, ki se nanašajo na dolenjško narečno skupino.

V raziskavi samoocen rabe narečja in odnosa do njih ter prilagajanja govora v različnih družbenih situacijah (od 510 analiziranih anket jih je bilo 411 izpolnjenih preko spleta, dodatnih 99 pa zbranih naknadno; Lundberg 2010)

»Zgornje besedilo bi moralo biti zapisano v kakšnem narečju, ki velja – skupaj s svojimi govorci – za zabavno (morda bi ustrezala, pa brez zamere, ribniščina), ne pa v zborni slovenščini, a česa takega kot ljubljanska srajca žal ne obvladam.« Potem pojasnjuje, da je izvirnik v gorjanskem narečju, ki se Poljakom zdi »smešno«, in da kljub veličini prostora (približno 15 Slovenij) poljščina skoraj ne pozna narečij. Eno redkih je gorjansko (po poljsko *góralsko*) na jugu države pod Tatrami, njegov govorec je gorjanec (po poljsko *góral*). Gorjanci naj bi bili »drugačni«, »po eni strani rahlo primitivni, po drugi pa zelo delavni in strahotno škrti« (Pavičič 1999: 22), kar v obrisih prav tako spominja na stereotipe v zvezi z Ribničani (prim. str. 178–179).

so anketiranci morali označiti, kako narečen oziroma knjižen je njihov govor v različnih situacijah, pri čemer ocena (1) pomeni »najbolj v narečju«, ocena (7) pa »najbolj v knjižnem jeziku« (n. d.: 64). Anketiranci menijo, da tudi v neformalnem govornem položaju, kakršen je pogovor doma, ne uporabljajo povsem narečnega govora (povprečna ocena 2,07) in v najbolj formalnem govornem položaju, npr. pri javnem nastopu oziroma v šoli, ne povsem knjižnega (5,98 oziroma 4,98). Dolenjska narečna skupina je med tremi z največjim razponom med povprečji pri neformalnih in formalnih govornih položajih; pri panonski narečni skupini je bilo to 4,9, pri primorski 4,18 in dolenski 4,12.

V najobširnejši raziskavi o stališčih, internetni anketi iz leta 2013, v kateri je sodelovalo več kot 2000 anketirancev iz cele Slovenije,⁵⁴ analiziranih pa je bilo 1786 vprašalnikov (Lundberg 2014), je bila Dolenjska med tremi regijami, kjer se po mnenju anketirancev govori najlepša slovenščina; 24 % anketirancev je izbralo Štajersko, 21 % Primorsko in 17 % Dolenjsko.⁵⁵

V telefonski anketi o simpatičnosti narečij s 500 anketiranci (Pal 2005) med najvišje ocenjenimi ni bilo dolensščine; na prvem mestu je bilo štajersko (28,2 %), na drugem primorsko (26 %), na tretjem pa gorenjsko (13,2 %) narečje. Glede na rezultate je vprašanim praviloma najbolj simpatično tisto narečje, ki ga govorijo sami; za primorskim (88,7 %), panonskim (67,7 %) in koroškim (66,9 %) je bilo dolensko (51,3 %) na četrtem mestu. Med vprašanimi je tudi nekaj takih, ki jim je najbolj antipatično prav narečje, ki ga govorijo, največ med Gorenjci (10 %) in Dolenski (7,7 %). Dolenjsko govorečim je najbolj zoprno štajersko narečje (21,8 %), gorenjsko govorečim pa dolensko (17,3 %). Glede na statistične regije se kaže, da Dolenski ne marajo štajerskih dialektov in da prebivalci osrednjeslovenske regije ne marajo dolensščine.

Tudi med sodelujočimi v spletni anketi, ki je bila izvedena v okviru oddaje Preverjeno na 24ur.com in je zajela odgovore 25.000 gledalcev (Kobal Ocvirk 2010), je dolensko narečje med tremi, ki so jih označili kot najbolj privlačno oziroma seksi, z 12 % se uvršča za primorsko (30 %) in štajersko (24 %); ljubljansko je s 7 % na sedmem mestu.

54 27 % anketirancev je bilo iz Ljubljane, 26 % iz Maribora in Štajerske, 10 % pa iz Primorske, Gorenjske in Dolenske.

55 Vprašanje, ki ga avtor navaja, je »Where is the most beautiful Slovene spoken?«. Problematično se zdi, da pri analizi govori o pokrajinah (ang. *regions*), med katerimi sta tudi t. i. »Rovtarska« in »Panonska« – izraza sicer v slovenski dialektologiji opredeljujeta narečni skupini, pokrajini s tema imenoma pa v Sloveniji oziroma slovenščini ne obstajata.

4.1.5 Regionalne osebnostne značilnosti

Koncept lokalne identitete je v sociolingvistiki pogosto prisoten, čeprav se mu je posvečalo malo pozornosti. Vprašanje povezanosti jezikovne rabe s krajevno identiteto obravnava več humanističnih ved, posebno okoljska psihologija (ang. *environmental psychology*) in družbena geografija (ang. *human geography*). Regionalna ozaveščenost in regionalna identiteta temeljita na specifičnih regionalnih značilnostih (npr. fizično okolje, zgodovinsko ozadje, družbena struktura ali jezikovne oziroma narečne značilnosti), kar med drugim kažejo številne sociolingvistične raziskave, med katerimi je najzgodnejša in najbolj znana raziskava na otoku Martha's Vineyard Williama Labova (prim. 1972: 298–99). Za močno lokalno identiteto je potrebna neka jezikovna ali druga specifična značilnost oziroma karikiranost, ki spodbuja tovrstno identifikacijo (Preston 1989: 118; po Vaattovaara 2007: 2; prim. tudi Vaattovaara 2009).

Tudi na Slovenskem obstajajo regionalni osebnostni stereotipi, npr. o Gorenjcih, Dolenjcih, Štajercih, Korošcih, Primorcih. Na sorazmerno majhnem slovenskem geografskem prostoru se vendar najdejo precejšnje regionalne razlike v osebnostni strukturi, kar se lahko primerja z znatno narečno razčlenjenostjo slovenskega jezikovnega prostora. Med dejavniki, ki bi lahko vplivali na takšno razčlenjenost, so heterogena in raznovrstna podoba slovenskega geografskega prostora, klimatska in geološka podoba, podoba flore in favne, vplivi sosednjih narodov in tradicij, pa tudi proces selektivnega preseljevanja in proces asimilacije. Osebnostni profil nekaterih regij je zaradi urbanizacije morda že opredeljen predvsem z značilnostmi mestnega ali podeželskega prebivalstva, ob vedno večji mobilnosti prebivalstva pa lahko pričakujemo, da se bo tradicionalni in stereotipizirani značaj prebivalcev slovenskih regionalnih območij še izgubljal, predvsem pa spreminjal (Musek 1994: 159–164).

Vpliv urbanizacije postaja posebej velik po drugi svetovni vojni, razlike med kmečkim, proletarskim in meščanskim človekom naglo izginjajo, k čemur sta pripomogli tudi moderna industrializacija ter mehanizacija dela in življenja. Po eni strani mesta nimajo »tipično slovenskega« karakterja, po drugi pa vendarle močno vplivajo na podeželsko okolje in tako spreminjajo oziroma zabrisujejo »pristo slovenski karakter«, kakršnega poznamo iz preteklosti v njegovi kmečki prvobitnosti. Zabrisuje se tudi razlika med meščanom in podeželanom: z izginjanjem razlik v načinu življenja se zabrisujejo tudi razlike v značaju, mišljenju in čustvovanju. Kot izpostavlja Trstenjak, pa imajo tudi velika mesta oziroma njihov človek svoj značaj: Mariborčan je znan po svoji

družabnosti in zgovornosti, Ljubljčan pa je pust, uradno vljuden in nič sproščen ali domač, obenem pa zelo pošten (Trstenjak 1992: 61–64).

Trstenjak med najpogostejšimi predstavami in stereotipi o regionalnih potezah prebivalstva posameznih slovenskih regij za Dolenjsko navaja sledeče ustaljene stereotipe: mehkoba, popustljivost, družabnost, skromnost, vedrina, gostoljubnost, prijaznost, prožnost, humornost, dobrodušnost, odprtost (Trstenjak 1992: 35–60; Musek 1994: 160). Relevanten je dvom o veljavnosti teh stereotipov, ki je za današnji čas zaradi močnejših in številčnejših migracijskih tokov znotraj Slovenije še toliko večji (Musek 1994: 160–161).

Glede na etnografske kulturne razlike (glede na nemško, italijansko, madžarsko in balkansko kulturno območje, med katerimi se je razvijalo slovensko ljudstvo) po tipologiji, ki so jo razbrali slovenski etnologi Matija Murko, Stanko Vurnik in Vilko Novak, lahko razlikujemo štiri glavne psihološke tipe slovenskega človeka – Dolenjsko (brez Bele krajine) uvrščamo k osrednjeslovenskemu tipu, ki je najmanj izrazit, močno prehodni in neenoten; oblikoval se je pretežno pod vplivom nemške materialne in duhovne kulture (Trstenjak 1992: 64–66). Okvirno, zgolj orientacijsko, ne aksiomatično, pa so možne tudi oznake štirih tipov slovenskega človeka v stari terminologiji štirih temperamentov,⁵⁶ ki imajo svojo veljavo za način čustvene odzivnosti (hitro – počasi, globoko – plitko), ne pa za oznako celotne osebnosti in njenih zmožnosti. Pri osrednjeslovenskem tipu gre za mešanico temperamentov (Trstenjak 1992: 68–69).

Navedene karakterologije – Trstenjakov opis osebnostnih značilnosti prebivalcev posameznih slovenskih pokrajin (1992), Muskovi rezultati empirične raziskave (1994), psihološki tipi slovenskega človeka glede na etnografske kulturne razlike in pripadajoče oznake slovenskega človeka v stari terminologiji štirih temperamentov (Trstenjak 1992) – bi zaradi metodoloških omejitev težko predstavljale osnovo za morebitno raziskavo o povezavi med regionalnim značajem in jezikovnim obnašanjem prebivalcev določene regije, lahko

56 Trstenjak (1992: 69) podaja zgoščeno opredelitev teh štirih temperamentov: »Melanholik in kolerik hočeta predvsem drugim imponirati, prvi s tiho, drugi z glasno držo, ki je individualistična, manj družabna, ki drugega prej odklanja kot privlačuje, in ga zato tudi ostro sodi. Nasprotno pa sangvinik skuša drugemu predvsem ugajati, zato se družabno povezuje in je v svojih sodbah o drugih navadno dobrohoten, laskajoč; njegovi heterostereotipi so pretežno ugodni (pozitivni), v razliki od kolerika in melanholika, ki delata pretežno neugodne, negativne stereotipe. Flegmatik je tu s svojo nezavzetostjo nekako v sredini: heterostereotipov sploh ne dela; to je njegova tipična karakteristika.«

pa bi navedeni podatki pomagali osvetliti rezultate raziskav socialnopsiholoških vprašanj v povezavi z jezikom, jezikovnimi stališči, identiteto, stereotipi in predsodki, zaznavanjem in vrednotenjem jezikovnega obnašanja (lastnega in drugih). Obenem bi rezultati tovrstnih raziskav lahko prispevali k opisu karakterološke podobe ljudi posameznih pokrajin, saj jezikovno obnašanje ter njegovo zaznavanje in vrednotenje odražajo človekovo osebnost, identiteto, stališča in vrednote.

4.1.6 Ribniški karakter in humor, tudi v literaturi

Ob upoštevanju pomislekov glede (ne)relevantnosti in (ne)utemeljenosti stereotipnih regionalnih značajev in človeških lastnosti lahko rečemo, da je ribniški človek znan kot delaven in podjeten, vztrajen in šegav, kar je potrebno za uspešno zdomarstvo, da ima ljubezen do zemlje in narave ter svojevrstne šege in navade (Rigler Grm 2010: 35, 44). Za Ribničane velja, da so ne le lončarji in suhorobarji, temveč tudi spretni trgovci s svojimi izdelki, tako kmetijskimi pridelki kot živino in vso za kmetovanje in gospodinjstvo potrebno robo. Ribniški krošnjarji že od nekdaj slovijo kot prilagodljivi, okretni in zgovorni možje, ki so kljub jezikovnim oviram uspešno sklepali posle doma in v tujini (Tanko 2020; Žiberna 2023). Večkrat je izpostavljen njihov smisel za humor: »Ribnica in Ribničani že pregovorno veljajo za šaljive in hudomušne. Znajo se pošaliti na svoj in še bolj na tuj račun, njihova šegavost pa je še danes znana širom sveta« (Gradišnik idr. 2011: 62).

Tako v literaturi kot v poljudnih člankih in drugih medijskih objavah so Ribnica in Ribničani največkrat omenjeni v zvezi s tradicijo suhe robe in lončarstva,⁵⁷ vsakoletnim ribniškim sejmom, prebrisanimi krošnjarji, podjetnim trgovanjem, narečjem in humorjem. Pogosto je izpostavljen ribniški krošnjar, ki je »pojem in ikona Ribnice« (Lesar 2022) in za katerega so značilne velika krošnja, podjetnost, zgovornost in šegavost.

O specifičnem govoru in humorju priča zapis Frana Levca v zvezi s France-
tom Prešernom,⁵⁸ ki je v času bivanja pri očetovem stricu Jožefu Prešernu,

57 Tudi kot del turistične ponudbe Slovenije je med sedmimi izpostavljenimi mesti z bogato obrtniško in rokodelsko tradicijo na prvem mestu Ribnica s suhorobarstvom in lončarstvom (<https://www.slovenia.info/sl/zgodbe/top-obrtniska-in-rokodelska-mesta-v-sloveniji>, dostop 23. 6. 2025).

58 V literarnovednih študijah je sicer glavni poudarek v zvezi s povezavo med Prešernom in Ribnico t. i. Prešernova ribniška travma – Prešeren naj bi v času šolanja v Ribnici doživel »globoke duševne pretrse, ki so delovali v njem vse življenje in so ga

župniku v Kopanju na Dolenjskem, dve leti, s pričetkom jeseni leta 1810, obiskoval ribniško šolo s pretežno nemškim učnim jezikom:

Vendar se je živi deček morebiti ravno tukaj že nekoliko navzel krepkega in jedernatega govora in tiste šegavosti in zabavljivosti, izza katere še danes Ribničanje po svetu slovó (Levec 1879: 34).

O medregionalnih odnosih in stereotipih v tem kontekstu govori zapis Frana Levstika, v katerem Ribnico označi kot »pohlevno šaljivo«, Prešerna pa kot Gorenjca, ki se »z otroki tega kraja ni hotel dosti pečati«, ker je bil kot Gorenjec »resnejši in ponosnejši«:

Pa vendar pravijo, da se nikdar Preširen rad ni opominjal tega tako pohlevno šaljivega kraja. Morda zato, ker je bil, kakor Gorenec, resnejši in ponosnejši, pa se z otroki tega kraja ni hotel dosti pečati, za kar so ga morda sem ter tje morda ščipali in dražili po svojej navadi, in tako je mogoče, da se je v njegovem srcu tedaj uže budila tista žila grenke žolči, iz ktere so pozneje [časi] tekli tako bridki zaničljivi sarkazmi (Levstik 1914: 286).

Tudi v pregledu raziskav ribniškega pripovednega izročila in zbirk pripovedi, ki se vsebinsko navezujejo na Ribniško dolino, najbolj izstopajo šaljive povedke (Češarek 2018). Ribničani so tudi v slovstveni folkloristiki predstavljeni kot iznajdljivi, šegavi, z značilnim narečjem in humorjem, s svojevrstnim videzom in podeželsko miselnostjo. Razširjenost tovrstnega gradiva potrjuje fenomen ribniškega humorja, ki z ljudskim likom Ribničana predstavlja pomemben del nesnovne kulturne dediščine (Češarek 2018: 673). Ribniška dolina že od prve polovice 19. stoletja velja za pomembno stičišče slovenske folkloristike, saj so tu delovali pomembni predstavniki in misleci romantične dobe, ki so se zavzemali za načrtno zapisovanje slovstvene folklore.⁵⁹

mučili celo na smrtni postelji« (Slodnjak 1964: 10). V najobširnejši predstavitvi in interpretaciji pričevarškega, življenjepisnega, literarnozgodovinskega in literarnega gradiva Andrej Zavrl (2020: 573) navaja, da naj bi bila glede na različne interpretacije ta travma »povezana z dolenjsko šegavostjo (Levstik, Levec), alkoholom (Kidrič) ali pa nenormativno seksualnostjo (Cooper) oziroma seksualno travmo (»mladostna zabloda« – Slodnjak; zloraba – Dolgan; avtoerotika – Kos)« in ugotavlja, da »nedvoumna razlaga ribniške travme še naprej ostaja izmuzljiva.«

- 59 Med prve znane zapisovalce ribniškega pripovednega izročila uvrščamo baročnega kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693), v obdobju predromantike je med duhovniškim službovanjem v Ribnici duhovnik, jezikoslovec in pesnik Valentin Vodnik (1758–1819) v rokopisu naštel in opisal bajna bitja iz folklornega izročila Ribničanov. Z načrtnim zbiranjem folklornega gradiva so se prvi

Naj navedemo domnevno najstarejšo zapisano šaljivo povedko o Ribničanu, ki jo je ob obisku v Ribnici leta 1852 zapisal duhovnik, potopisec in zgodovinar Mihael Verne (1797–1861) ter jo objavil v potopisu *Potovanje po nekterih jugo-slavenskih krajih*:

Ne vém tedaj, od kod pride, de se toliko smešnic od Ribničanjev pripoveduje, ki so vunder večidel bistriga uma. Veliko sim jih že slišal, pa ta le mi narbolj dopade: »Nek Ribničan, ki je z lonci večkrat tudi v Terst prišel, je bil hudo zbolel, in ko mu je duhoven dušo priporočeval in ga opominjal, de naj reče še troje sladkih imen, je z veliko težavo, ker je že komaj dihal, rekel: cüker, med pa Teržaške fige« (Verne 1852: 142–143).

Tudi v slovenskem leposlovju, predvsem v ljudskih pripovedih, povestih in humorističnih zgodbah, so že od 19. stoletja prisotni liki Ribničanov kot prekanjeni, zgovorni trgovci s suho robo in Ribnica kot kraj posebnega humorja. Kot zapisovalca in raziskovalca ribniškega pripovednega izročila lahko omenimo Frana Levstika, ki že v znamenitem potopisno-programskem spisu *Popotovanje od Litije do Čateža* (1858) med prvimi omenja ribniški šaljivi značaj in šaljive povedke: »Narod šale ne čisla samo v navadnem pogovoru, kakor nam kažejo mnoge ribniške smešnice, ki so ravno po Ribnici nar bolj znane;« ter »Saj vémo vsi, da šaljivi Ribničan obide križem svét« (Levstik 1892: 183, 188). Leta 1877 je v časopisu *Vrtec* anonimno objavil humorno anekdoto *Ribničan in Gorenjec*, ohranil pa je tudi spomin na ribniškega berača in trubadurja Pikinega Jožka oziroma Jožeta Lovšina, ki se je sam ponosno imenoval »general vseh beračev« in je bil znan po svojevrstni pojavi, tipičnem ribniškem značaju, narečju, pripovedovanju in petju; o njem je v svojih literarnih delih pisal tudi Josip Stritar (Češarek 2018: 678).

V času po prvi svetovni vojni, ko se je v Evropi povečalo zanimanje za preučevanje in ohranjanje nacionalne kulture, je pravnik in pisatelj Fran Milčinski uredil zbirko *Süha roba* (1920) s šaljivimi pripovedmi in anekdotami o ribniških krošnjarijih, ki jih je pridobil iz knjige *Ribniška dolina* (Lesar 1864), zapisa Frana Levstika o Ribničanu in Gorenjcu, rokopisnih zbirk in ustnega

ukvarjali zadnji ribniški graščaki, Rudeži, raziskovalno delo sta opravljala Anton (1757–1829) in njegov sin Jožef Rudež (1793–1846). Njegov prijatelj, poljski etnograf Emil Korytko, je ob svojih obiskih v luči prizadevanj za slovensko nacionalno prebujanje slovenske intelektualce spodbujal k zbiranju folklornega gradiva. Urednik domoznanske zbirke Knjižnice Miklova hiša Domen Češarek (2018) v svojem članku celovito predstavi tudi druge avtorje, ki so v svojih delih obravnavali pripovedno izročilo, ki se navezuje na Ribniško dolino.

izročila. Tudi v realističnih povestih najdemo like krošnjarjev – pri Jurčiču se denimo v spominskih črticah *Spomini na deda*, posebej v črtici *Zakrpana Višnja Gora, raztrgani Žužemberk*, pojavi lik Ribničana Kozmeka, ki s svojo premetenostjo ukane tako Višnjane kot Žužemberčane; motiv je ilustriran s podobo moža s krošnjo (Jurčič 1967: 37, 40–43):

Ta je bil kakor vsi Ribničanje silo umetelen in prebrisane glave. Delal je lonce, piskre, kozice, labore, nakladal tovor suhemu konju na rebra in hrbtanec in krošnjeval in drobiž od gospodinj pobiral po vsem božjem svetu, dokler so ga zastopili, ako jim je pošteno po ribniško »povajdal« (Jurčič 1967: 40).

Miha Matè je v realističnih kratkih zgodbah *Široka usta* (Matè 1993) z uporabo narečnih izrazov, ribniškega žargona in komičnih prispodob prikazal ribniške običaje in navade; zajeto je obdobje po drugi svetovni vojni in vse do devetdesetih let 20. stoletja. Osrednji lik je krošnjar Urban (njegovo ime ima lokalno, zgodovinsko in svetniško konotacijo) – dobrovoljen, šaljiv, krščansko vzdržljiv, trmast, navezan na navade in tradicijo, preprost, z izrazitim kmečkim razumom. Je prispodoba vseh pametnih Ribničanov: »Ribničan pa je pameten kot Marija Pomagaj z Brezij, samo da tega nihče ne ve, razen njega samega.« Zgodbe vsebujejo številne anekdotične in absurdne pripetljaje, ki ponazarjajo ribniško logiko in iznajdljivost, tako npr. krst v gostilni namesto v cerkvi, določanje otrokove usode s kotaljenjem s praga (če se skotali navzven, postane rešetar, če navznoter, lončar), rešetar z veliko dekleti, a na koncu z jezikavo ženo, paket iz Amerike, iz katerega namesto popra pojedjo pepel pokojnega strica. Primer ribniškega humorja, ki temelji na dvoumnosti in situacijski komiki, je zgodba, v kateri eden izmed Ribničanov pozabi kopalke doma in si zato – kot improvizirano rešitev – nadene otroški slinček z napisom »Rasti, rasti, mamino veselje!« (prim. tudi Germšek 2017: 153–155).

Kot liki z značilnim govorom se Ribničani pojavljajo tudi v različnih gledaliških kontekstih, zlasti v komedijah in lutkovnih predstavah. Leta 1928 je bilo v ribniški meščanski šoli ustanovljeno marionetno gledališče, za katero je Janko Trošt, ki je tudi sam izdeloval lutke, pisal in prirejal kratke igrane skeče, v katerih so nastopali značajski Ribničani. Miran Jarc je v ribniškem narečju, ki je učinkovalo komično in zabavno, napisal lutkovno burko *Razbojnik Moroz*, s katero je gledališče gostovalo tudi v drugih krajih, na primer leta 1929 v Ljubljani in 1932 v Idriji (Gradišnik idr. 2011: 15).

Janko Trošt, ribniški učitelj, muzealec, etnolog, raziskovalec, karikaturist in slikar (prim. Gradišnik idr. 2011), je v svojih humorističnih črticah in

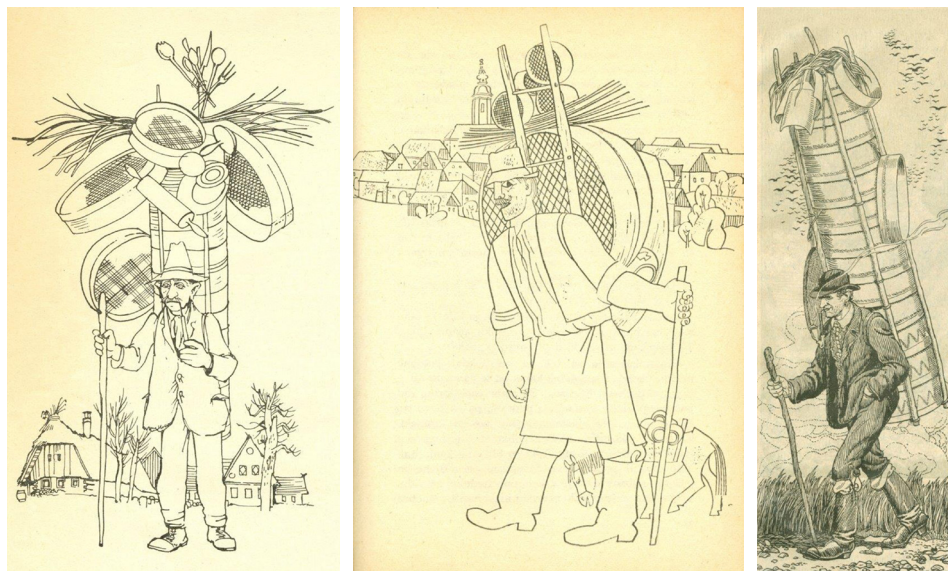
spominih *Zapisi o Ribnici in Ribničanih* v tridesetih letih 20. stoletja orisal prigode in anekdote v Ribnici med obema vojnoma (Trošt 2012). V zgodbi *Ribniški parlament* slikovito opisuje zbiranje ribniških veljakov, imenovanih ribniški kapišoni (vzdevek za ribniške meščane):

Ribniški kapišoni so bili redni gostje nekdanje Pakiževe gostilne v Kravji gasi. Vsak večer se je tu zbirala častitljiva družba starih tržanov vseh strok in svetovnih nazorov, tu so se kresale misli in reševala vsa domača in tuja vprašanja. Zato so krstili oštarijo za ribniški parlament. Pri mizi ob peči so smele sedeti samo veličine, za ostale goste tu ni bilo prostora (Trošt 2012: 29–32; prim. tudi Gradišnik idr. 2011: 68).

Ribničan – krošnjar je bil s svojo podobo, veliko oprtano krošnjo z lesenimi izdelki, zgovornostjo in šegavostjo navdih za številne ilustratorje, ki so ga upodabljali v različnih tehnikah in izvedbah; znamenite upodobitve so ustvarili npr. France Mihelič, Ive Šubic, Henrik Smrekar (prim. Lesar 2022).⁶⁰ Janko Trošt je serijo karikatur in satiričnih podob Ribničanov in njihovih vsakdanjih prigod leta 1931 objavil v časopisu *Ilustrirani Slovenec*, tedenski prilogi *Slovenca*. Za tovrstno ustvarjanje mu je bilo navdih ribniško okolje, v katerem je bival v času pred vojno: »Tako kot ob prebiranju njegovih anekdot lahko tudi v njegovih karikaturah prepoznavamo znane ribniške veljake, ki jih začini s pregovorno ribniško hudomušnostjo, skopostjo, zbadljivostjo in iznajdljivostjo« (Gradišnik idr. 2011: 62).

Etnomuzikologinja Zmaga Kumer je načrtno in sistematično raziskovala ljudsko glasbo med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini (Kumer 1968), Domen Češarek pa je zbral pripovedi in ostalo ustno izročilo iz različnih virov in objav ter lastne posnetke in zapise slovstveno-folklornega gradiva skupaj s celovitim popisom dosedanjega zbiranja in raziskovanja slovstvene folklore v Ribniški dolini (Češarek 2022). Dobrodošla bi bila interdisciplinarna strokovna študija fenomena ribniškega humorja, njegova zaščita na najvišji državni ravni, uvrstitev na Unescov seznam nesnovne kulturne dediščine, v okviru katere se med drugimi vsebinami opredeljuje »ustna izročila in izraze, vključno z jezikom kot nosilcem nesnovne kulturne dediščine«, ter obuditev festivala humorja, ki je nekdanj že potekal v Ribnici (Češarek 2018: 687–688).

60 <https://www.ribnica24.eu/ribnica/upodobitve-ribnicana-krošnjarja/> (dostop 23. 6. 2025).

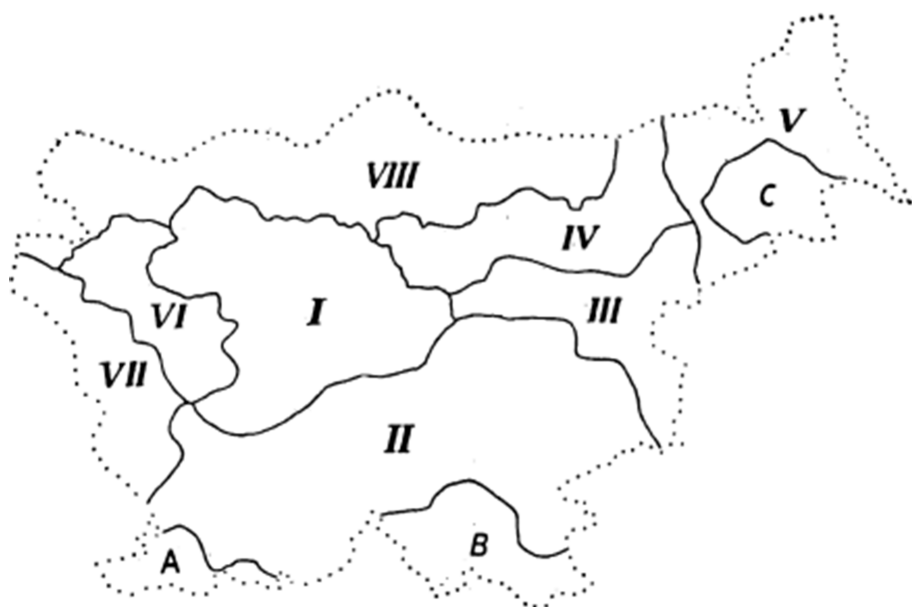
Slika 4: Ilustracije krošnjarja (prim. Lesar 2022): France Mihelič v knjigi *Koledar Prešernove družbe za leto 1958*, Henrik Smrekar v knjigi *Süha roba* (Milčinski 1920: 7) in Ive Šubic v knjigi *Spomini na deda* (Jurčič 1967: 37)

4.2 Dialektološki pregled

V tem poglavju najprej predstavim dolensko narečno ploskev oziroma dolensko narečno skupino, ki je imela pomembno vlogo tudi v procesu oblikovanja knjižnega jezika. Na podlagi dialektološke literature obravnavam njen diahroni razvoj ter osnovne glasovne in oblikovne značilnosti. Nadalje pozornost namenim krajevnemu govoru Ribnice in njegovim dosedanjim obravnavam. Opis služi kot podlaga za razumevanje jezikovne variantnosti, ki jo analiziram v empiričnem delu raziskave.

4.2.1 Dolenjska narečna ploskev in dolensko narečje v slovenskem jezikovnem diasistemu

Glede na diahrono delitev (genetska merila), pri kateri se upoštevajo starejše jezikovne spremembe oziroma različni razvoji izhodiščnega splošnoslovenskega sistema (denazalizacija nosnikov **ɛ* in **ø*, diftongizacija dolgega **ē* in

I gorenjski	A istrski
II dolenski (I+II center)	B mešano obkolpsko in južno
III južnoštajerski	belokranjsko ozemlje ter
IV severnoštajerski	kočevsko ozemlje
V panonski	C prleško področje
VI obsoško-idrijski (VI+VII zahod)	
VII beneško-kraški	
VIII koroški (sever)	

Slika 5: *Diahrona delitev slovenskih narečij glede na razširjenost posameznih slovenskih samoglasniških sistemov (Rigler 2001: 32–33)*

podaljšanega padajočega **ō*, daljšanje kratkih akutiranih nezadnjih besednih zlogov, vokalizacija dolgega polglasnika v 14.–16. stoletju, sovpad različnih *e*-jevskih in *o*-jevskih samoglasnikov), dialektologija slovenski jezikovni prostor členi na osem narečnih ploskev (baz), ki povezujejo genetsko enake oziroma podobne jezikovne sisteme. Področje Ribnice se uvršča v območje osnovnega dolenskega samoglasniškega sistema z dolgimi (*i*: *ü:/û*: *u*: *eĭ* *e*: *o*: *a*:) in kratkimi samoglasniki (*i* *ü/û* -*ô* *ə* *e* *o* *a*) (Rigler 2001: 29), katerega geografsko razširjenost predstavlja polje II na Sliki 5 (razvojne etape v

slovenskem vokalizmu v Rigler 1963 in Rigler 1967 oziroma Rigler 2001: 13–76; Šekli 2018: 316; Gostenčnik 2018: 40).⁶¹

Za dolensko ploskev južne slovenščine z dolenskim narečjem (z vzhodnodolenskim podnarečjem), posavskim narečjem, severnobelokranjskim, kostelskim, notranjskim in istrskim narečjem (Šekli 2018: 335–339) velja:

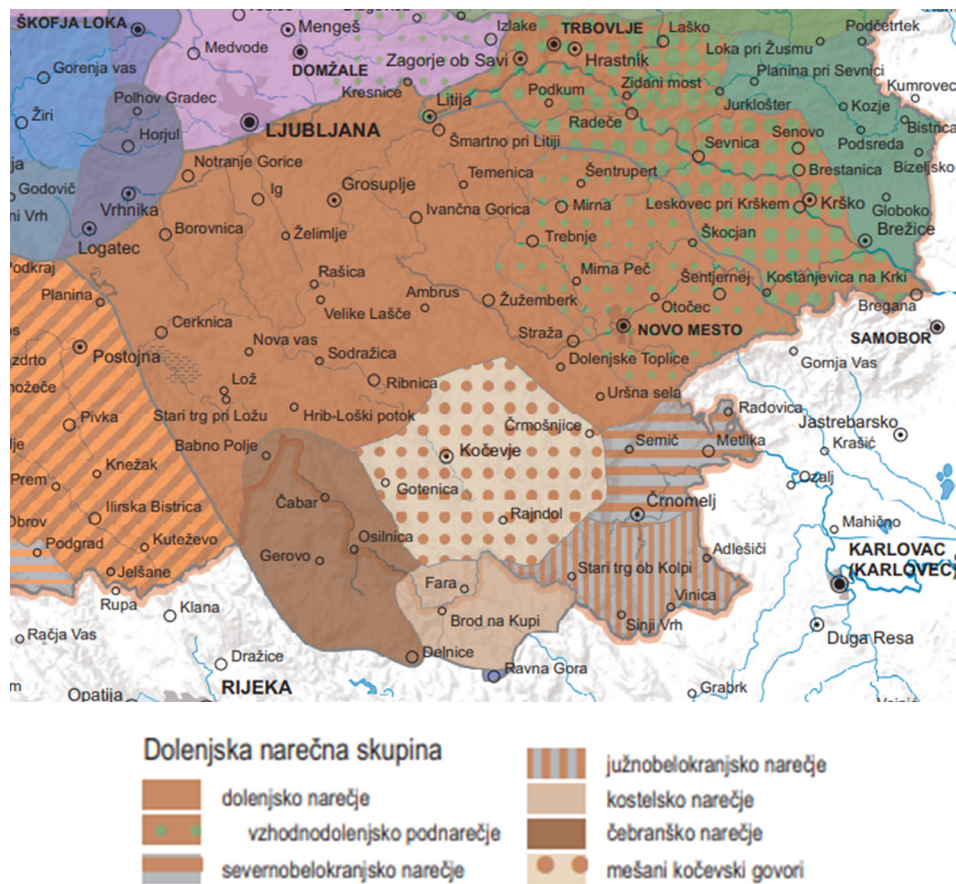
- slovenski polglasnik $*\bar{a}/*\bar{a}-$ se je vokaliziral v a -jevski samoglasnik (sln. $*\bar{a}/*\bar{a}- > Z$ in J sln. $*\bar{a}/*\bar{a}- >$ dolensko $*\bar{a}/*\bar{a}- =$ sln. $*\bar{a}/*\bar{a}- > Z$ in J sln. $*\bar{a}/*\bar{a}-$);
- slovenski $*\bar{e}/*\bar{e}- = *\bar{e}/*\bar{e}-$ in $*\bar{o}- = *\bar{o}/*\bar{o}-$ so glasovno sovpadli in se pozneje diftongirali v rastoča diftonga $*ie$, $*uo$ (sln. $*\bar{e}/*\bar{e}-//*\bar{e}/*\bar{e}-$, $*\bar{o}-//*\bar{o}/*\bar{o}- >$ dolensko $*\bar{e}$, $*\bar{o} > *ie$, $*uo$);
- južnoslovenski diftong $*ou$ (odraz slovenskega $*\bar{o}$) se je v večjem delu dolenske narečne ploskve monoftongiral v $*\bar{u}$ (sln. $*\bar{o} > JV$ sln. $*ou >$ dolensko $*\bar{u}$).

Glede na jezikovno podobnost na osnovi mlajših jezikovnih sprememb (strukturna oziroma tipološka merila), ki določajo slušni vtis, oziroma sinhrono glede na vodoravno (horizontalno) jezikovno sorodnost se slovenska narečja združujejo v sedem narečnih skupin: koroško, primorsko, rovtarsko, gorenjsko, dolensko, štajersko in panonsko narečno skupino ter območje mešanih kočevskih govorov (Šekli 2018: 316).

Na *Karti slovenskih narečij (različica 2023)* Dialektološke sekcije ISJFR ZRC SAZU (Škofic idr. 2023: 11), nastali na podlagi karte Tineta Logarja in Jakoba Riglerja (1983), dolenska narečna skupina po trenutni klasifikaciji obsega dolensko narečje z vzhodnodolenskim podnarečjem, severnobelokranjsko, južnobelokranjsko, kostelsko in čebransko narečje (prim. Sliko 6).⁶²

61 V Šekli 2018 in Gostenčnik 2018 so podrobno predstavljene razvojne etape od praslovanščine do slovenskega jezikovnega sistema z izhodiščnim splošnoslovenskim fonološkim sistemom 12. stoletja, ki ga je rekonstruiral Tine Logar (1996: 243–247), ter nadaljnja dialektizacija slovenskega jezikovnega prostora. Matej Šekli (2018: 315–349) glede na navpično jezikovno sorodnost uveljavlja delitev osmih narečnih ploskev (baz) na štiri zemljepisno določene enote – sever: koroška; zahod: beneško-kraška, obsoško-idrijska; jug: gorenjska, dolenska, južnoštajerska; vzhod: severnoštajerska, panonska.

62 Kot je razvidno iz pregledov klasifikacij slovenskih narečij, so se merila in načini razvrščanja spreminjali (prim. Ramovš 1931, Rigler 1975). Tudi v zadnjem času so bile ravno v dolenski narečni skupini največje klasifikacijske spremembe, npr. opredelitev čebranskega narečja (Gostenčnik 2018). Naj na tem mestu izpostavim

Slika 6: Dolenjska narečna skupina na Karti slovenskih narečij (različica 2023) Dialektološke sekcije ISJFR ZRC SAZU (Škofic idr. 2023: 11), po karti Tineta Logarja in Jakoba Riglerja (1983)

najstarejšo znanstveno študijo o slovenskih narečjih, v kateri je Izmail Sreznjevski leta 1841 med 18 dialekti navedel dolenjskega v dolini Krke k Savi in na Štajerskem v Savinjski dolini ter cerkniško-ribniškega – zanimivo je, da je ta od dolenjščine ločen, k njej pa je pridružen savinjski dialekt (Sreznjevski 1841). V poznejši objavi (Sreznjevski 1845) je za slovenščino opredelil samo osem dialektov, med njimi dolenjskega; druga narečja je verjetno imel za podnarečja teh osmih (Ramovš 1931: 15–18; prim. tudi Makarova 2014). Ramovš v svoji razvrstitvi med devetnajstimi dialektičnimi skupinami, dialekti in govori (ta izraz rabi za podnarečje) pod točko XI navaja dolenjski dialekt (s štirimi govori) (Ramovš 1931: 24–25), ki mu je skupen »istovrsten razvoj vokalizma, isti način poudarjanja, enakšna akcentska kvaliteta, ritem in melodija« (n. d.: 32).

Za nadaljnje določanje meja med narečji (dialekti) in podnarečji so ključne mlajše nesplošnoslovenske jezikovne spremembe, predvsem divergentno spreminjanje slovenskih sredinskih samoglasnikov in nesplošnoslovenskih naglasnih premikov, so pa merila znotraj posameznih narečnih ploskev oziroma narečnih skupin različna od primera do primera, tako genetska kot strukturna (Šekli 2018: 304–349).

Medtem ko so druga narečja dolenske narečne ploskve definirana na osnovi značilnih glasovnih in naglasnih inovacij na njenem obrobju, dolensko narečje v njenem središču izkazuje odsotnost le-teh (Šekli 2018: 336; gl. tudi Tabela 1; prim. še Rigler 2001: 229–231; Logar 1993: 111–112).

- sln. $*\bar{e}/*\bar{e}-/*\bar{e}-/*\bar{e}-$, $*\bar{o} >$ dolensko $*e_{\bar{i}}$, $*\bar{u}$ ($*sv\bar{e}i\bar{t}$, $*gr\bar{e}i\bar{x}$, $*d\bar{e}i\bar{l}a\bar{s}$; $*l\bar{e}i\bar{t}o$, $*d\bar{e}i\bar{l}a\bar{t}i$; $*b\bar{u}g$);
- sln. $*\bar{e}/*\bar{e}-/*\bar{e}/*\bar{e}-$, $*\bar{o}-/*\bar{e}/*\bar{e}-$ $>$ dolensko $*\bar{e}$, $*\bar{o} > *ie$, $*uo$ ($*l\bar{i}ed$, $*sti\bar{e}l\bar{a}$, $*ži\bar{e}n\bar{i}te$; $*p\bar{i}et$, $*vi\bar{e}ž\bar{e}š$, $*gl\bar{i}eda\bar{s}$; $*gl\bar{i}eda\bar{t}i$; $*vu\bar{o}l\bar{a}$, $*vu\bar{o}z\bar{i}te$; $*m\bar{u}o\bar{ž}$, $*stu\bar{o}p\bar{i}š$, $*mu\bar{o}ka$; $*gu\bar{o}ba$);
- nesplošnoslovenski naglasni premik $*žen\bar{a}/*koz\bar{a} > *ž\bar{e}na/*k\bar{o}za$; ohranjanje tonemskih in kolikostnih nasprotij;
- odsotnost mlajših glasovnih in naglasnih sprememb, npr. sln. $*\bar{i}/i-$, $*\bar{u}/u-$ $>$ Z in J sln. $*\bar{i}$, $*\bar{u} > *i$, $*u$;
- v južnem delu zahodnih in osrednjih dolenskih govorov diferenciacija prvin dvoglasniškega odraza $*e_{\bar{i}}$ (sln. $*\bar{e}/*\bar{e}- > *e_{\bar{i}} > *a_{\bar{i}}$).

Izhodiščno splošnoslovensko	$*\bar{e}$	$*\bar{e}-$	$*\bar{o}$	$*\bar{o}-$	$*\bar{e}$	$*\bar{e}-$	$*\bar{e}$	$*\bar{e}-$	$*\bar{e}$	$*\bar{e}-$	$*\bar{o}$	$*\bar{o}-$
Dolenska narečna ploskev	$*e_{\bar{i}}$	$*e_{\bar{i}}-$	$*\bar{u}$	$*u\bar{o}-$	$*ie-$	$*i\bar{e}-$	$*ie$	$*i\bar{e}-$	$*uo$	$*u\bar{o}-$	$*\bar{a}$	$*\bar{a}$
Dolensko – Ribnica	$a:\bar{i}$	$a:\bar{i}$	$u:$	$u\bar{o}$	$i\bar{e}$	$i\bar{e}$	$i\bar{e}$	$i\bar{e}$	$u\bar{o}$	$u\bar{o}$	$a:$	$a:$

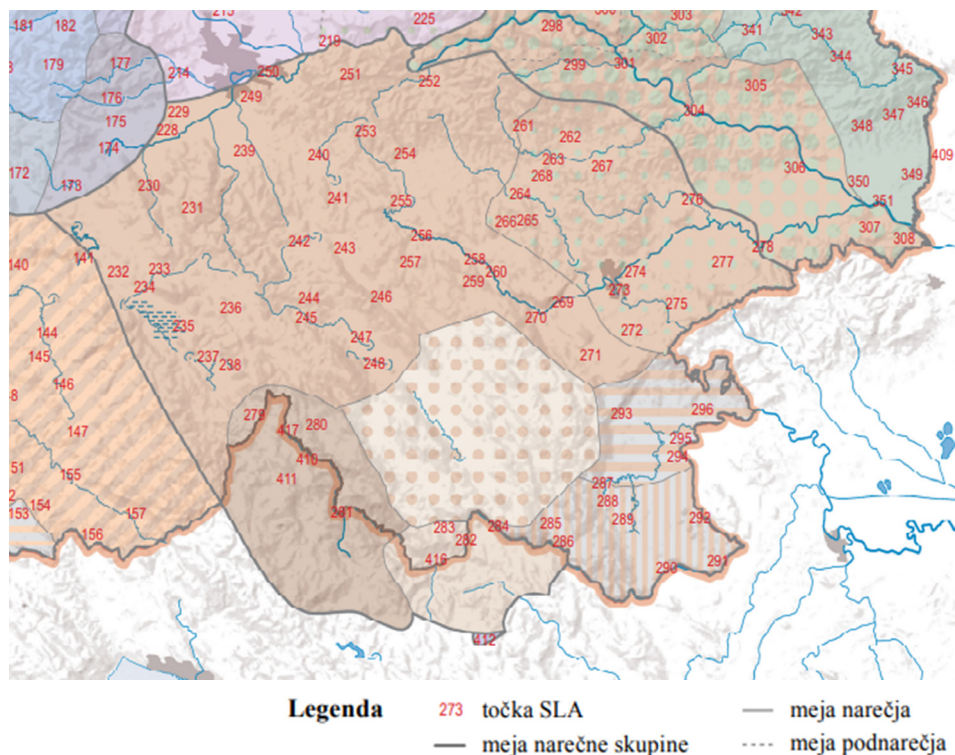
Tabela 1: Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v dolenski narečni ploskvi južne slovenščine in dolenskem ribniškem govoru (Šekli 2018: 339)

Dolensko narečje je »največje slovensko narečje in je imelo močen vpliv na oblikovanje in razvoj knjižnega jezika«. Zanj so značilni »počasnejša, zategnjena govorica z izrazitim tonemskim naglaševanjem«, večinoma »močno

poudarjene razlike med dolgimi in kratkimi samoglasniki« ter »dobro ohranjeno premikanje naglasa v pregibnih oblikah« (Rigler 2001: 229). V primerjavi z gorenjščino je dolensko narečje z enoglasniško-dvoglasniškim sistemom dolgih samoglasnikov bolj arhaično, tako dolgi kot kratki samoglasniki se iz govora v govor bolj spreminjajo, v nasprotju z gorenjščino ne pozna šva-panja, ohranjena je prvotna skupina *šč*, zveneči zvočniki so v izglasju in pred nezvenečimi nezvočniki izgubili zvonečnost, palatalni *ĭ* je otrdel, palatalni *ň* ima lahko oblike *in*, nosni *j* ali *j* (Logar 1993: 111–112).

Na območju dolenskega narečja je v mreži krajev za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA) 33 raziskovalnih točk (od skupno 417), na območju vzhodnodolenskega podnarečja pa še dodatnih 15;⁶³ vsi izbrani krajevni govori razen govora Rakeka (T232) so označeni kot tonemski (Škofic idr. 2023: 12–15). Ribnica ima zaporedno številko 247, bližnje točke so še Sv. Gregor (T244), Sodražica (T245), Kolenča vas (T246) in Dolenja vas (T248). Ribnica je tudi raziskovalna točka za *Slovanski lingvistični atlas* (OLA) z zaporedno številko 14; je ena od skupno 850 točk in ena od 25 v slovenskem jezikovnem prostoru; 18 od teh je na področju Republike Slovenije.

63 Na območju dolenskega narečja Borovnica (T230), Rakitna (T231), Rakek (T232), Begunje pri Cerknici (T233), Cerknica (T234), Lipsenj (T235), Nova vas (T236), Stari trg pri Ložu (T237), Vrhnika pri Ložu (T238), Ig (T239), Grosuplje (T240), Velika Račna (T241), Rašica (T242), Podgorica (T243), Sv. Gregor (T244), Sodražica (T245), Kolenča vas (T246), Ribnica (T247), Dolenja vas (T248), Rudnik (Ljubljana) (T249), Studenec (Ljubljana) (T250), Janče (T251), Šmartno pri Litiji (T252), Gorenje Brezovo (T253), Stična (T254), Muljava (T255), Zagradec (T256), Ambrus (T257), Žužemberk (T258), Malo Lipje (T259), Mačkovec pri Dvoru (T260), Vavta vas (T269), Podhosta (T270), Uršna sela (T271), na območju vzhodnodolenskega podnarečja Tihaborj (T261), Šentrupert (T262), Mirna (T263), Trebnje (T264), Gorenji Vrh pri Dobrniču (T265), Dobrnič (T266), Mokronog (T267), Brezovica pri Mirni (T268), Koroška vas (T272), Novo mesto (T273), Smolenja vas (T274), Gabrje (T275), Zavinek (T276), Sela pri Šentjerneju (T277).

Slika 7: Izsek karte Točke SLA s področjem dolenjskega narečja (Škofic idr. 2023: 13)

4.2.2 Dosedanje obravnave ribniškega govora

O ribniškem govoru sta v svoji korespondenci pisala Vatroslav Oblak in p. Stanislav Škrabec (pisma Vatroslavu Oblaku, 1887); njuno dopisovanje sta analizirala Jože Toporišič (1998) in Vera Smole (2006), ki poudarja pomen Škrabčevih opisov za oblikovanje strnjene opisa ribniškega glasoslovja in oblikoslovja ter izpostavlja, da se po Škrabčevih ugotovitvah ribniški govor od drugih dolenjskih in notranjskih v glasoslovju in oblikoslovju ne razlikuje bistveno, morda je le izgovor bolj razločen in zato za raziskave ugoden (Smole 2006: 161–163).

Dolenjsko narečje je v monografiji *Dialekti* v zbirki *Historična gramatika slovenskega jezika* obravnaval Fran Ramovš (1935: 123–134), ribniški govor pa je kasneje poglobljeno raziskoval domačin Jakob Rigler. Leta 1952 je izvedel

seminarsko raziskavo, ki je bila objavljena šele leto po avtorjevi smrti v *Slavistični reviji* (Rigler 1986; prim. Smole 2001: 10), leta 1959 je pripravil zapis ribniškega govora za *Slovenski lingvistični atlas*, leta 1981 pa fonološki opis ribniškega govora za *Slovanski lingvistični atlas* (OLA) (Rigler 1981).⁶⁴ Zapis ribniškega govora za *Slovenski lingvistični atlas* sta po vprašalnici (prim. Benedik 1999: 15–17, 26–86) prispevali še Vera Špirič leta 1960 in Marjana Pakiž leta 1973, za bližnjo Dolenjo vas pa leta 1959 Jakob Rigler (Škofic idr. 2023: 16–18).

Monografija *Slovenska narečja* Tineta Logarja vsebuje dve fonetično transkribirani besedili iz Ribnice in dve iz Goriče vasi pri Ribnici (Logar 1993: 31–32) ter opis dolenjskega narečja z omembo nekaterih ribniških posebnosti (Logar 1993: 111–112).

Ribniški govor je bil predmet obravnave v več zaključnih delih na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Tadeja Topolnik je v diplomski nalogi raziskovala suhorobarsko izrazje vasi Sajevec pri Ribnici in izdelala slovarček suhorobarske terminologije (Topolnik 2004), Januška Gostenčnik je popisala in analizirala ledinska imena v katastrski občini Ribnica (Gostenčnik 2009), Maruša But pa je preučevala ribniško izrazje za sadovnjak, vrt, polje ter kmečko orodje in pripomočke (But 2015).

Med ljubiteljskimi domoznanskimi obravnavami naj izpostavim raziskovalno nalogo o ribniškem narečju *Usaka vas ima suj glas* (Kljun in Mohar 2013) v okviru projekta V iskanju identitete pod okriljem Knjižnice Miklova hiša. Raziskavo sta strokovno vodili avtorica diplomske naloge o ribniškem narečju in upokojena profesorica slovenščine Marjana Starc ter študentka slovenistike Vanja Cebin, učenci ribniške osnovne šole pa so zbirali in zapisovali posnetke. V publikaciji so ob teoretični predstavitvi govora objavljene zanimive in iskrive narečne pripovedi v poenostavljeni transkripciji; avdioposnetki so zbrani na priloženi zgoščenki in objavljeni na spletnem portalu Digitalizirane kulturne dediščine slovenskih pokrajin kamra.si.⁶⁵

Ribniški knjižničarki Neža Tanko in Anica Mohar sta z željo po zbiranju in ohranjanju narečnega besedišča oblikovali tudi *Slovar ribniškega govora*, ki so ga javnosti predstavili na dogodku z naslovom Besajda je dala besajdo leta 2023 in je objavljen na portalu Termania. Sprva so nameravali zbrati do

64 Obe omenjeni Riglerjevi razpravi sta ponatisnjeni v njegovih zbranih delih (Rigler 2001: 169–192 oziroma 259–266).

65 <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/usaka-vas-ima-suj-glas/> (dostop 12. 3. 2025).

200 besed, pa se jih je hitro brez posebnega truda zbralo 350 (Škrlj 2023).⁶⁶ Slovarska gesla so zbirali predvsem s pomočjo starejših govorcev ribniškega govora, dodali pa so tudi že objavljene slovarje oziroma zbirke ribniškega besedja, ki so nastale v sklopu drugih del, npr. Kumer 1968; Mate 2016; Slabe idr. 2003; Kljun in Mohar 2013.

K ohranjanju in promoviranju žive kulturne dediščine in govora bližnjega Brega pri Ribnici s pisanjem in uprizarjanjem narečnih iger prispeva Darinka Suljević (prim. Suljević 2007, 2009; Smole in Suljević 2012), omeniti pa je treba tudi Gledališko skupino VETD Hrovača oziroma njeno zasedbo Radio Mlajku, ki v narečnem govoru uprizarja predstave z značajskimi liki, ki so nepogrešljiva stalnica lokalnega kulturnega dogajanja.⁶⁷

Tovrstne iniciative in projekti kažejo na široko zavedanje, da je ribniško narečje dragocen del lokalne kulture, ki ga želijo dokumentirati in ohraniti.

4.2.3 Krajevni govor Ribnice

Pri predstavitvi krajevnega govora se osredotočam predvsem na tiste značilnosti, ki odstopajo od knjižnega jezika in jih omenjam tudi v analizi govora informantov (prim. str. 97–100), pri čemer izhajam predvsem iz fonološkega opisa v Rigler 1981 (prim. tudi opisa v Rigler 1986 in Cebin 2013; ponatisa Riglerjevih razprav sta v Rigler 2001: 259–266 in 169–192).

Za ribniški govor so značilna posebej izrazita kolikostna nasprotja med dolgimi in kratkimi samoglasniki, izrazito je tudi tonemsko razlikovanje, kratki naglašeni samoglasniki imajo dinamični naglas (Rigler 1986: 342 oz. 2001: 170).

66 Poleg širjenja slovarskega obsega z novimi gesli je dolgoročni cilj tudi objava slovarja na samostojni spletni strani, nadgradnja z zvočnimi posnetki in fotografijami ter objava v knjižni obliki (<https://miklovahisa.si/slovar-ribniskega-govora/>, dostop 23. 6. 2025).

67 <https://www.ribnica24.eu/ribnica/radio-mlajku-dvorana-je-zaradi-smeha-pokala-po-sivih/> (dostop 23. 6. 2025).

1 Dolgi samoglasniki

Ribniški govor ima monoftongično-diftongični sistem dolgih samoglasnikov: *i: u: i̯e u̯o e̯i*⁶⁸ *ou e: o: a̯i a: +ə* (Rigler 1981: 126).⁶⁹ Na podlagi fonološkega opisa navajam najizrazitejše in najprepoznavnejše samoglasniške reflekse s primeri (Rigler 1981: 127–129) (primerjaj tudi Tabela 1 z odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v dolenjski narečni ploskvi južne slovenščine in dolenjskem ribniškem govoru na str. 74 po Šekli 2018: 339):

- dvoglasnik *a̯i* iz izhodiščnoslovenskih (issln.) **ē:* in naglašenega **ě* v nezadnjem zlogu (*cvàit, váim, bráiza*) → variabla 1;
- dvoglasnik *e̯i* iz issln. **ě:* in naglašenega **ě* v nezadnjem zlogu v položaju za nekdanj palatalnimi soglasniki (*jěim, gně̯izdu, kě̯idn*) → variabla 1;
- dvoglasnik *i̯e* iz issln. **e:* (*piěč*), naglašenega **e* v nezadnjih zlogih (*niěsu*), **e̯:* (*piet, piětək*), naglašenega **e̯* v nezadnjih zlogih (*iětra, žiěla*) → variabla 2;
- dvoglasnik *u̯o* iz issln. naglašenega **o* v nezadnjih zlogih (*nuósəm, kuóža*), **o̯:* (*zùop*), naglašenega **o̯* v nezadnjih zlogih (*guóba*) → variabla 4;
- *a:* iz issln. **e*, ki je prišel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga, in **e̯:*, če je zaradi zapoznelega naglasnega umika prišel pozno pod naglas, skupaj z /j/ (*j + a:*) (*zjá:m̩la; pjá:ta, já:zək, mjá:xka*);
- dolgi *u:* iz issln. **o:* (*nù:č, sənù:, ú:kna*) → variabla 3;
- samoglasnik *a* je »izgovorjen nekoliko temneje od običajnega sln. *a*, tj. artikulira se bolj zadaj« (Rigler 1986: 342) oziroma je »nekoliko temne barve« (Rigler 1981: 125).

2 Kratki samoglasniki

Kratki (naglašeni in nenaglašeni) samoglasniki v ribniškem govoru so *i u ə e o a* (Rigler 1981: 125 oziroma 2001: 259). Značilni odrazi s primeri (Rigler 1981: 129–130) so sledeči:

- *u* iz issln. izglasnega **o* (*d'nu, máistu*) → variabla 5;
- *u* iz issln. **ə, *i, *u, *ě + u* (različnega izvora) (*š'u, u'bu, š'tu, brì:tu, mí:slu, ví:du*) in iz *-ov* v rodilniku množine (nenaglašeno) (*brà:tu*);

68 V skladu z veljavno transkripcijo OLA opuščam povezaje pri zapisu padajočih dvoglasnikov.

69 V seminarski nalogi so samoglasniki navedeni nekoliko drugače: *i: u: i̯e: u̯o: e̯: o: a̯i:* in *a:* (Rigler 1986: 343 oziroma 2001: 172), aktualizirani samoglasniški trikotnik za dolge samoglasnike v Cebin (2013: 8) je: *i: u: i̯e: u̯o: i̯a: o: a̯i ā: +ə*.

- *u* iz nenaglašenege issln. **l̥* (*já:buku*) in iz [*u*] ali [*u:*] različnega izvora v posameznih primerih analogično vnesenega v naglašeno pozicijo (*'kukər* – analogno po *ku*, *ko'zuc* – po stranskih sklonih, *k'ruχ* – po *krú:xa*);
- *ə* iz issln. **i* (*'nəč*, *təščí:*, *s'kərt*), *u* (*'kəp*, *kəpì:la*, *trájbəχ*), **ě* (*'səm*, *mjá:dvət*, *cədí*), **a* v predlogih in predponah *na*, *za*, *nad*, predponi *raz-* in nenaglašeni nikalnici *ne* (poleg starejše variante *e*) (*nə mí:zə*, *zə mǎ:no*, *nət xì:šo*, *rəz'bət*, *nə bǝm*);
- *o* iz issln. **a* + istozložnega *u* (različnega izvora) (*z'drou*, *'pou*, *dájlou*);
- *a* iz ponaglasnih neizglasnih issln. **o*, **ɔ* (v večini primerov) (*stá:rast*, *búkava*, *nə pù:sado*) in **o* v posameznih primerih v sedANJI prednaglasni poziciji (*matì:ka*, *damú:*, *kakù:š*, *klabú:k*).

3 Soglasniki

Posebnosti v konzonantizmu ribniškega govora vključujejo (Rigler 1981: 126–127, 130–131):

- nezvočnik *k* iz issln. **t̥* v primerih, ko skupina *tj* ni bila analogično vzdrževana (*'ke* 'tja', *kèjdən* 'teden');
- zvočnik *j* iz issln. **n̥* po samoglasniku skupaj z /*n/* (*j̥* + *n*);
- zvočnik *j* tudi iz issln. **e*, ki je prišel pod naglas po umiku naglasa s končnega kratkega zloga, in **ɛ:*, če je zaradi zapoznelega naglasnega umika prišel pozno pod naglas, skupaj z /*a:*/ (*j* + *a:*) (*zjá:m̥la*, *grjá:da*);
- zvočnik *v* nastopa kot *v* pred samoglasniki in *r*, pred soglasniki prehaja v *u*, ki, kadar ni za vokalom, lahko alternira z *u*;
- *r* v skupini *črě* in *žrě* je lahko ohranjen (npr. *črájda*) ali pa se izgubi (*čějšne*).

Izguba glasov

Vokalna redukcija je pri kratkih **i*, **u* in **ě* napredovala do *ə*, v posameznih primerih, ko to dopušča izgovorljivost soglasniških skupin in če ne nasprotujejo morfološki razlogi, pa tudi do popolne izgube glasu *ə* (iz *i*, *u*, *ě* in *ə*), kar se glede na počasni tempo govora v primerjavi z drugimi osrednjimi slovenskimi narečji zgodi redkeje.

Popolnoma se izgubi *i* v nenaglašanih končnicah *-ica* in *-ina*, *u* v nenaglašeni glagolski priponi *-uje* (*vá:rjem*), glagolska pripona *-i* in velelniško obrazilo *-i-* v nezadnjem zlogu (*nuósmo*, *pì:čla*), v končnici *-əc*, če je za zvočnikom po naglašnem samoglasniku (*žgá:nc*, *škó:rc*), fakultativno pa se samoglasnik

navadno izgublja med zvočnikom in nezvočnikom v zadnjem zlogu, v končnicah, npr. v opisnem deležniku moškega spola množine, če ni *l* za soglasnikom (*ovì:ŋk* – *ovì:nək*, *ɥdà:rt* – *ɥdà:rət*), v prislovih, redkeje v dajalniku, tožilniku in mestniku množine *a*-jevske sklanjatve (*dà:l* – *dà:lə*, *pì:l* – *pì:lə*, toda *njá:slə*, *ɥdà:rlə*), v posameznih primerih tudi v *i*-jevski in *o*-jevski, in v nezadnjih zlogih pridevniških končnic.

Kadar bi zaradi izgube samoglasnika prišel zvočnik, ki je za soglasnikom ali v vzglasju, v položaj pred soglasnik, se pred zvočnikom pojavi *ə* (*dərží:na*, *dərvá:rnca*) (Rigler 1981: 131–132).

5 ŠTUDIJA INFORMANTOV

To poglavje predstavlja osrednji empirični del raziskave, v katerem podrobno obravnavam tri izbrane govorce iz Ribniške doline, njihovo govorno prakso, metajezikovno refleksijo in odzive okolice na njihov govor. Predstavljeni so način izbora informantov, potek samosnemanja v različnih vsakodnevnih okoliščinah in razvrstitev posnetkov v domene, izvedba sociolingvističnih intervjujev, način transkribiranja, načela navajanja izjav informantov pri vsebinski analizi in izbrane fonološke variable. Osrednji del opisuje analizo govorne variantnosti osrednjih informantov in izsledke o izbranih temah iz poglobljenih intervjujev z osrednjimi informanti in njihovimi bližnjimi, ki osvetljujejo zaznavo, stališča in doživljanje govornega obnašanja v različnih okoljih in odnosih. Poglavje prikazuje kompleksnost govorne dinamike ter vpliv družbenih in individualnih dejavnikov na izbiro jezikovnih strategij.

5.1 Izbor informantov

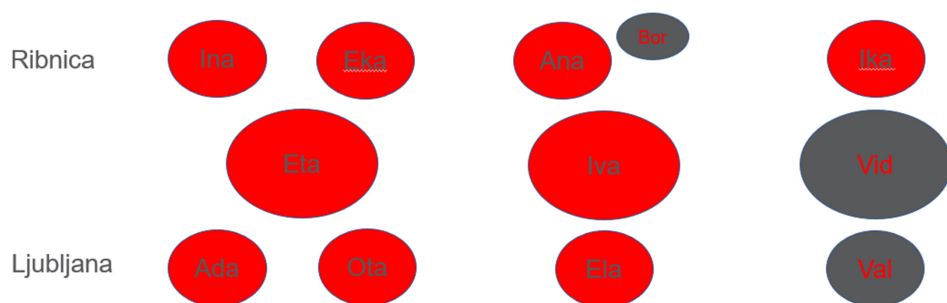
Uvodoma predstavim merila in okoliščine izbora treh osrednjih informantov, katerih govorna praksa je v ospredju analize. Izbrani informanti so govorci z različnim družbenim ozadjem, izkušnjami z migracijami ter osebnimi (jezikovnimi) zgodovinami, kar omogoča vpogled v raznolike individualne strategije jezikovne rabe v mobilnem kontekstu.

Informanti so odrasli iz Dolenjske, natančneje iz Ribnice in okolice, ki so večino svojega življenja preživel v teh krajih in so se v času raziskave dnevno vozili na delo v Ljubljano, ter njihovi bližnji tako iz ribniškega kot ljubljanskega okolja.

Ker so bile pri doktorski raziskavi ugotovljene zanimive tendence glede govora z otroki, namreč da se starši pogosto približujejo standardu, predvsem pri oštevanju ali ob čustvenem vznemirjenju (Bitenc 2016b: 228, 270–272), kar je v nasprotju s splošno dokazanimi težnjami, da govorci pri čustveno zaznamovanem govoru uporabljajo več narečnih prvin (prim. Labov 1972: 86), in sem govor z otroki želela proučevati tudi pri govorcih drugih narečij, sem iskala informante, ki so starši in živijo s svojimi otroki. Dodaten argument za osredotočenje na odrasle govorce je bil, da bi lahko vsaj preko sociolingvističnih intervjujev spremljala spreminjanje govora v času odraščanja do ustalitve v odrasli dobi.

Preko osebnih in strokovnih stikov, dopisne skupine z več sto članicami in osebnega Facebook profila sem iskala in našla informante, ki so izkazali pripravljenost za sodelovanje v raziskavi. Za to razpravo so relevantni trije osrednji ribniški informanti, dve ženski in moški: Eta, Iva in Vid. Ti so predlagali še svoje sorodnike in prijatelje iz ribniškega okolja ter ljubljanske sodelavce: pri Eti sta v obeh primerih sodelovali po dve informantki, v Ribnici sestra Ina in Inina tašča Eka, v Ljubljani sodelavki Ada in Ota, pri ostalih po eden: pri Ivi ribniška prijateljica Ana, ki sedaj živi na Štajerskem (v zadnjem delu pogovora se je pridružil še njen partner Bor), in sodelavka Ela, pri Vidu žena Ika in sodelavec Val. Eta in Iva imata otroke, Vid jih v času raziskave še ni imel; od njihovih bližnjih so matere Etini sorodnici in sodelavki ter Ivina sodelavka – od vseh vključenih informantov torej sedem staršev in pet takih, ki v času raziskave še niso bili.

Zaradi zagotavljanja anonimnosti in varovanja osebnih podatkov so imena informantk in informantov spremenjena, zaradi ekonomičnosti so vsa tričrkovna, ženska se začenjajo na samoglasnik, moška na soglasnik. Shematična predstavitev je na Sliki 8.

Slika 8: Informanti iz ribniške raziskave: trije osrednji ter njihovi bližnji iz ribniškega in ljubljanskega okolja; na rdeči podlagi so ženske, na sivi moški

Z informanti smo podpisali soglasja, s katerimi so informanti privolili v sodelovanje ter razpoložljivost posnetkov in podatkov v znanstvenoraziskovalne in pedagoške namene v okviru te raziskave in morebitne nadaljnje obdelave gradiva, jaz pa sem s podpisom zagotovila zaščito anonimnosti in varstvo osebnih podatkov (obrazca na str. 234–235).

5.2 Samosnemanje in analiza vsakodnevnega spontanega govora

V nadaljevanju podrobneje opišem okoliščine nastanka samosnemanega gradiva, postopke razvrščanja izbranih izsekov in definiranja govornih domen.

V variantnostni sociolingvistiki je gradivo za analizo večinoma posneto v sociolingvističnih intervjujih (Tagliamonte 2006: 37–49), kar ima mnogo pomanjkljivosti, npr. neavtentičnost situacije, opazovalčev paradoks, omejene možnosti za pridobivanje različnih jezikovnih varietet ali stilov. Samosnemanje informantov v različnih vsakodnevni situacijah zagotavlja izbor avtentičnih pogovorov z različnimi sogovorci, kar omogoča opazovanje govora tako glede na različne okoliščine kot družbene in socialnopsihološke dejavnike; že v doktorski raziskavi se je izkazalo, da ima tak pristop veliko prednosti, pa tudi slabosti (Bitenc 2016b: 289–290, prim. tudi Bitenc 2024b oziroma str. 23–35 o snemanju govora v sociolingvističnih raziskavah).

Da bi zmanjšala vpliv opazovalčevega paradoksa in pridobila posnetke vsakdanjega spontanega govora, sem se odločila za tehniko samosnemanja informantov v različnih okoliščinah, ki zagotavlja izbor različnih avtentičnih govornih situacij. Glede na doktorsko raziskavo sem nekoliko prilagodila navodila: v idrijski raziskavi sem informantom naročila, da se samosnemajo en cel dan, kar je pomenilo zelo dolge posnetke z veliko neuporabnimi deli (glej kritično ovrednotenje raziskave v Bitenc 2016b: 289–290). Tokrat sem rekla, naj posnamejo izbrane pogovore v različnih okoliščinah, z različnimi sogovorci. Zaradi dobrih izkušenj s sorodnim snemalnikom Olympus Digital Voice Recorder WS-210SZ sem sprva nabavila snemalnik Olympus Digital Voice Recorder WS-853, ki so ga informanti med samosnemanjem nosili v torbici na vrvici okoli vratu. Izkazalo se je, da so podane smernice razumeli zelo različno – nekateri so posneli večurne, nekateri pa nekajminutne posnetke, ki so se pri analizi izkazali kot manj ustrezni, saj so bili govorci očitno pozorni na snemanje; občutek je bil, kot bi nastopali. Izkazalo se je tudi, da format posnetkov mp3 ne zadošča za natančnejšo analizo. Tako sem izbrala

kvalitetnejši snemalnik, ki omogoča zapis v formatu wav, in informante prosila, da so samosnemanje ponovili in pri tem posneli daljše posnetke, čeprav je bilo na njih več neuporabnih delov, brez dialogov.⁷⁰

Po samosnemanju sem informante v intervjuju prosila, da so poročali o dogajanju v snemalnem dnevu, tako da sem pri poslušanju posnetkov lažje razumela in interpretirala kontekst. Pri posnetkih, pridobljenih s kvalitetnejšim snemalnikom, sem pripravila izseke pogovorov z različnimi sogovorci, ki se zdijo primerni za raziskavo – z ne preveč hrupa, s karseda koherentnimi pogovori ipd. Izbrala sem jih glede na različna merila: predvsem sogovorce in temo pogovora, pa tudi čas, kraj in formalnost situacije. Določila sem domene lokalni bližnji, otroci in sodelavci, pri sodelavcih ločujem vsakdanje in strokovne teme oziroma manj in bolj formalne situacije, pri Eti je tudi nekaj pogovorov s prodajalkami v poljavnem položaju in dva službena pogovora z uradno osebo, pri Vidu pogovori s sodelavcem, ribniškim rojakom.

Skupna dolžina posnetkov samosnemanja je 30 ur, 6 minut in 11 sekund, za analizo smo izbrali izseke v dolžini 3 ur, 45 minut in 17 sekund; transkripcije na okoli 100 straneh so v arhivu pri meni. Količina posnetkov po posameznih govoricah je zelo različna, predvsem pri Ivi je gradiva za analizo avtentičnega vsakodnevnega govora malo, in so zato izsledki manj reprezentativni. Deleže narečnih variant posameznih variabel v posameznih domenah, kjer je pojavnic skupno (torej narečnih in standardnih) manj kot deset, v tabeli pri analizi govora posameznega informanta navajam v oklepajih.

5.3 Sociolingvistični intervjuji

Kot dopolnitev variantnostne študije geografsko mobilnih govorcev sem z govorci opravila poglobljene polstrukturirane sociolingvistične intervjuje (prim. Bitenc 2016b: 49–50), ki so bili prvenstveno namenjeni pridobivanju podatkov o obravnavanih temah, sem pa izseke iz pogovorov z mano kot raziskovalko uporabila tudi pri variantnostni analizi govora kot posebno domeno; jezik informantov v intervjujih je posebej izpostavljen tudi na str. 141–142 in 211–212. Intervjuji, pri katerih gre za neposredno raziskovalno metodo, se osredotočajo predvsem na zaznavo in refleksijo lastnega govornega obnašanja informantov (izsledki so uporabljeni tudi pri

70 Potek samosnemanja in posledično vseh nadaljnjih korakov je znatno upočasnila epidemija koronavirusa – čakali smo namreč zaradi vseh omejitev, ki zelo ovirajo oziroma onemogočajo različno vsakodnevno komunikacijo in njeno samosnemanje.

predstavitvi posameznih informantov), njihova jezikovna stališča, povezo-vo med jezikom in identiteto ter izkušnje z jezikovno rabo.⁷¹ V intervjujih obravnavana vprašanja s sociolingvističnega in psiholingvističnega vidika osvetljujejo jezikovne izbire informantov ter pričajo o kompleksnosti jezi-kovnih izbir in medosebne komunikacije.

Michael Billig poudarja uporabnost analize diskurza v zvezi s proučevanjem stališč. Stališčem poleg afektivne, kognitivne in behavioristične komponente pripisuje argumentativno komponento, saj meni, da se stališča tvorijo skozi komunikacijske in diskurzivne prakse. Spodbuja k proučevanju vsebine raz-prav in argumentov, s katerimi ljudje izražajo svoja stališča, saj gre za disku-sijske (konverzijske) in miselne drže, ki jih ljudje zavzamejo v pogovorih in jih ni mogoče razbrati iz posameznih odgovorov na vprašanja v anketi (Billig 1987; po Ule 2009: 175–176).

Intervjuji so bili izvedeni v letih od 2020 do 2022. Informante sem že ob dogovarjanju za sodelovanje v raziskavi seznaniła z intervjujem in njegovo okvirno vsebino. Po opravljenem samosnemanju smo se srečali na dogovor-jenem kraju (z Eto v službeni pisarni v Ljubljani, z Ivo in Vidom v kavarni v Ribnici), izročili so mi snemalnik, po uvodnih besedah sem pogovor začela snemati. Uporabljala sem kvalitetno snemalno napravo Zoom H2n Handy Re-corder. Pred intervjuji sem pregledala seznam tem (prilogi na str. 236–238). Med intervjujem seznama nisem imela pred sabo, saj sem si želela, da bi bil pogovor karseda sproščen, tako da informanti ne bi imeli občutka formalnosti situacije in bi bili njihovi odgovori karseda iskreni. Nekajkrat sem pred kon-cem pogovora seznam vseeno vzela v roke in preverila, ali sva s sogovorcem obravnavala vse glavne teme.

Da bi preverila zaznavo govora informantov v njihovem okolju in primerjala samopercepcijo informantov in percepcijo drugih, sem opravila intervjuje z znanci informantov iz lokalnega in ljubljanskega okolja. Z večino ribniških prijateljev in sorodnikov sem se srečala v ribniškem okolju: z Etino sestro in sestrično taščo pri njiu doma, z Vidovo ženo v kavarni v Ribnici, Ivino prija-teljico pa sem obiskala na njenem sedanjem bivališču na Štajerskem. Z večino ljubljanskih službenih kolegov smo se pogovarjali v Ljubljani v službenih prostorih, tako z Etinima sodelavkama ter Vidovim kolegom, le z Ivino nad-rejeno, ki je tudi moja prijateljica, sva se srečali pri meni doma.

71 Teoretska utemeljitev obravnavanih pojmov in področij ter njihovega raziskovanja je v Bitenc 2016b: 58–81.

V zvezi z intervjuji je pomembno izpostaviti mojo vlogo v raziskovalnem procesu, ki se je znatno raziskovala od vloge v idrijski raziskavi, kjer sem ob vlogi raziskovalke nastopala tudi kot odseljena domačinka. V ribniškem okolju sem bila le slovenistka, zaposlena na ljubljanski akademski ustanovi z avtoriteto in posebnim statusom. Vendarle sem v pogovorih večkrat omenila svoje izkušnje, tako glede jezikovne rabe kot z drugih življenjskih področij, kar je zagotovo pripomoglo k temu, da smo z informanti vzpostavili relativno osebni odnos, kar se je odražalo v sproščenem teku pogovora in odpiranju nekaterih osebnih tem, ki z raziskavo niso imele neposredne povezave. Na večjo bližino in odprtost je pri eni informantki verjetno vplivalo tudi osebno poznanstvo (prim. tudi str. 211–212 glede okoliščin izvedbe intervjujev).

Posnetki intervjujev so dolgi od približno 32 minut do 1 ure in 45 minut, skupna dolžina posnetkov je 8 ur, 9 minut in 13 sekund, natančen seznam je objavljen v Tabeli 2.

Informanti	Datum	Dolžina posnetka	Ime posnetka
Eta	14. 1. 2020	00.04.15	Eta-1.mp3
	4. 2. 2020	01.13.04	Eta-2.wav
<i>Eta skupno</i>		01.17.19	
Sestra Ina in Inina tašča Eka	12. 2. 2020	01.00.21	Eta-sorod-1.wav
	12. 2. 2020	00.12.06	Eta-sorod-2.wav
<i>Ina in Eka skupno</i>		01.12.27	
Sodelavki Ada in Ota	4. 2. 2020	00.56.17	Eta-sodel-1.wav
	4. 2. 2020	00.06.00	Eta-sodel-2.wav
<i>Ada in Ota skupno</i>		01.02.17	
Iva	15. 7. 2020	00.55.34	Iva-1.wav
Prijateljica Ana, Anin mož Bor	15. 12. 2022	00.26.42	Iva-prija-1.wav
	15. 12. 2022	00.13.23	Iva-prija-2.wav
	15. 12. 2022	00.05.28	Iva-prija-3.wav
<i>Ana in Bor skupno</i>		00.45.34	skupaj
Sodelavka Ela	22. 7. 2020	00.32.45	Iva-sodel-1.wav
Vid	4. 6. 2020	01.26.54	Vid-1.wav
Žena Ika	4. 6. 2020	00.19.03	Vid-sorod-1.wav
Sodelavec Val	1. 6. 2021	00.37.21	Vid-sodel-1.wav
Skupno		08.09.13	

Tabela 2: Seznam posnetkov sociolingvističnih intervjujev

Posnetki so pod zelo strogo licenco⁷² objavljeni na repozitoriju Clarin.si v korpusu MoJezik (ang. *The »Mobile languages« corpus MoJezik 1.0*; Bitenc 2025; <http://hdl.handle.net/11356/2042>). V soglasju, ki smo ga podpisali z informanti, sem se zavežala, da bom varovala zasebnost informantov in osebne podatke ter da njihova identiteta v nobenem primeru ne bo razkrita. Ker je pri posnetkih biometrični podatek že glas, poleg tega so na njih osebna imena informantov in njihovih bližnjih, sem presodila, da v poštev pride le objava pod najbolj strogo licenco, pa še to ob vnaprejšnjem soglasju posameznih informantov. Informante sem o možnosti obvestila in jih prosila, da sporočijo, ali bi se z objavo posnetka intervjuja na ta način strinjali – da bi bilo dobrodošlo, da pa so seveda popolnoma svobodni. Tako so objavljeni posnetki pogovorov z Ivo in Vidom ter njunimi bližnjimi; korpus posnetkov pogovorov z Eto in njenimi bližnjimi ni objavljen, ker se z objavo niso strinjale vse sogovorke.

5.4 Transkribiranje

Pri definiranju transkripcijskih načel so bili glavni pomisleki v zvezi z (ne)zapisovanjem naglasov in dolžin samoglasnikov, temnega *a*-ja ter tonemskega naglasa. V prvotni različici smo pri transkribiranju izsekov samosnemanja zapisovali tudi te,⁷³ kasneje pa prešli k poenostavljenemu zapisu v skladu s spodaj navedenimi načeli. Precej negotovosti je bilo tudi glede zapisovanja dvoustničnega *u* in polglasnika. Prvotna navodila smo kasneje nekoliko spreminjali v skladu s preučevanjem praks in priporočil ter premisleki, opisanimi na str. 41–44.

Pri zapisu se je, tudi pri variantah izbranih variabel, pogosto pojavil dvom o tem, za kateri glas gre – gre npr. pri posameznih pojavitvah besed *dobro*, *točno*, *odvisno* za izglasni /-u/ ali /-o/, se v *to*, *tko*, *blo* sliši narečni /u:/ ali standardni /o:/, je v besedah *gledaš*, *gre*, *zmeraj* pri *e*-ju prisoten tudi *i*-jevski element in zapišemo narečni dvoglasnik /ie/ oziroma v *mogoče*, *moram*, *osem* tudi *u*-jevski glas in zapišemo narečni dvoglasnik /uo/, je morda pri *vem* prisoten dvoglasniški refleks, torej *veim*? Posebej problematični so bili deli s tišjim

72 <https://clarin.si/repository/xmlui/page/licence-aca-id-by-nc-inf-nored-1.0>; za dostop do korpusa se mora uporabnik prijaviti preko akademske institucije, opredeliti namen njegove uporabe, podatkov ne sme redistribuirati, zavezan je k varovanju osebnih podatkov.

73 Zaradi velike količine gradiva sta pri transkribiranju sodelovali Ana Gruden in Jana Vaupotič, obe profesorici slovenskega jezika.

oziroma manj artikuliranim govorom, s hitrim tempom ali drugimi glasovi v ozadju. V prvotni različici zapisa so ti glasovi označeni, nazadnje smo ohranili varianto, ki se je po večkratnem poslušanju zdela najbolj verodostojna. Glasove, ki jih lahko označimo kot medvarietetne variante, lahko interpretiramo kot rezultat številnih strategij kodnega preklapljanja in kodnega mešanja. Z njihovo rabo govorci kažejo na družbeno bližino ali identifikacijo z več kodi hkrati (prim. Mæhlum 2000: 104–105; Bitenc 2016b: 68–70).

Pri intervjujih sem se v skladu s prakso pri idrijski raziskavi odločila za transkribiranje vseh delov pogovorov, ki se nanašajo na teme, relevantne za raziskavo (prim. str. 236–238), in sicer v ortografski transkripciji z nekaterimi posebnimi znaki, ki omogoča analizo jezikovne rabe in izbranih jezikovnih variabil, kodnih prekopov, nestandardnega besedja itn. Anonimizirane transkripcije intervjujev, skupno okoli 120 strani besedila, so dostopne na repozitoriju Clarin.si v korpusu MoJezik (ang. *The »Mobile languages« corpus MoJezik 1.0*; Bitenc in Erjavec 2025; <http://hdl.handle.net/11356/2037>).

Transkripcijska načela so bila sledeča:

- zapisujem v pogovornem zapisu oziroma ortografski transkripciji s črkami slovenske abecede in nekaterimi posebnimi znaki;
- zapisujem tudi polglasnik; kasneje smo v skladu s smernicami v Verdonik in Bizjak 2025 (prim. str. 44) prešli k zapisu polglasnika le v primerih, kjer bi bil zapis sicer dvoumen, naknadno pa ga dodali tudi v primerih s standardno izgovorjavo, tako da naj bi bil dosledno zapisan;
- dvoustnični *u* (izgovarja se vedno pred soglasnikom in na koncu besede) pišem kot *u*; kasneje smo v skladu s prakso v sodobnih projektih (Verdonik in Zwitter Vitez 2011; Verdonik in Bizjak 2022, 2025; prim. str. 42–43) prešli k zapisu z *l* (deležniki na *-l* v primeru standardnega izgovora, npr. *delal*) oziroma *v* (tudi v primeru deležnikov na *-l* z glasovno primero, npr. *pršov*) – tako dvoustnični *u* ločujemo od zapisa *u*-ja kot nosilca zloga;
- mesta naglasa ne označujem, razen če je nenavadno ali razlikovalno – v tem primeru ga označim z navpično ravno črtico (ˈ) pred naglašenim zlogom;
- veliko začetnico pišem le pri lastnih imenih, v skladu s pravopisom;
- ločil ne pišem, razen vprašaja (?) pri rastoči intonaciji, vprašanjih;
- premore označujem z eno do tremi pikami glede na trajanje; zapis po občutku, brez merjenja dolžin;
- nerazumljiv ali slabo razumljiv del besedila označim kot (neraz.);

- neverbalne elemente (smeh, vzdihe, poudarjen govor) navedem v oklepajih in skupaj z besedilom v oklepaju podčrtam del transkripcije, na katerega se komentar nanaša;
- najpogostejša mašila označujem z mhm, ə.

Pri intervjujih smo upoštevali še sledeča načela:

- zapisujem tudi govor sogovorca – sebe kot osebe, ki intervjuja; tako govor informantov kot moj govor je označen s kratico imena na začetku vrstice;
- prekrivnega govora in sogovorčevih opornih signalov ne zapisujem, ker niso relevantni za namen raziskave;
- delov pogovorov, ki z obravnavano problematiko niso neposredno povezani (recimo pogovor o vremenu, otrocih, službi, hobijih), ne transkribiram, vsebino pa povzamem v oglatih oklepajih, npr. [o rekreaciji]; ob vsakem ponovnem začetku in koncu transkripcije je zabeležen čas;
- upoštevam premene po zvanečnosti; kasneje smo to načelo spremenili in jih nismo zapisovali, posebej v intervjujih;
- osredotočam se na vsebino in tako večinoma ne zapisujem zarekov, opornih signalov, mašil, ponavljanj in napačnih začetkov, kadar ti bistveno ne vplivajo na potek komunikacije;
- nedokončane besede oziroma zareke pišem samo, če so relevantni za analizo govora o govoru, npr. *diale---* *narečje*.

Narečne glasove smo pisali s sledečimi znaki:

- *ǎ* – za »temni« *a*; kasneje smo zapis poenostavili v *a*, ker je bilo razločevanje nejasno in ker glas ni bil predmet variantnostne analize;
- *ia* – za narečni dvoglasnik *ja*;
- *ai* in *ei* – za narečna dvoglasnika *aĭ* in *eĭ*;
- *ie* – za narečni dvoglasnik *ie*;
- *uo* – za narečni dvoglasnik *uo*.

V poenostavljenih načelih zapisovanja v raziskovalni nalogi *Usaka vas ima suj glas* (Kljun in Mohar 2013) in *Slovarju ribniškega govora*⁷⁴ (prim. str. 77–78) so dvoglasniki zapisani z *j*, ki se zdi bralcu prijaznejši. Za zapis z *i* sem se odločila, ker omogoča hitrejše iskanje variant variabel.

74 <https://miklovahisa.si/slovar-ribniskega-govora/> (dostop 23. 6. 2025).

Za ponazoritev transkripcij navajam izseka iz sociolingvističnega intervjuja z Vidom:

O govoru v času odraščanja:

M: zdej pa če greva to isto zgodbo še enkrat pa mi poveš . kako si v teh obdobjih različnih govoru kaj bi reku recimo kaj je bil jezik ki si se ga naučil od staršev . kako je govorila tvoja mama tvoj oče in kako si ti spregovoru . ko si ta prvič . kokər pač lahko zdej presojaš zdej s te distance

V: doma smo skoz se pogovarjal v narečju . tud starša z mano . nikoli kej (neraz.) na moderən način al ku bi reku . potəm so pər'sla tista leta kə neko--- z vərstniki se pogovarjaš se ti zdi mav bəl moderno mogoče da se recimo ku bi reku . zbornu no

M: tu že v osnovni šoli al kdaj tu z vərstniki

V: ja takrat nekje . ampək . večinoma se v Ribənci s kolegi in tək naprej se pogovarjamo kər v narečju

M: katero narečje bi pa reku . da je to . misləm a je to ribənško al je to poljan--- kaj si reku Poljane Velike Poljane

V: aha . ona vərjətnu prav də ni ribnšku jəs pa misləm de je (smeh)

M: to se mi je v bistvu ful dobər posrečəl . de sem vsaj njo dobila samo . de si ti zamujov

V: vem . kaj je rekla (smeh) zətu kər . ja je ribənšku ampək təkū . vse skupej je ribənšku če gledamo . ampək . so pa neke variacije recimo na Poljanah je avto čərn . v 'Slemenih je pa čərn . tku de . 'imajo te različne zadeve . tud dost majo tega . ku bi reku ku se reče v nemščini umlaut no

M: ja . preglas al kaj

V: tega je v 'Slemenih sploh dost no . na u

M: sam Slemeni . ti si reku de si v Poljanah bil . a Slemenik je blizu

V: oče je s Poljan . mati je s 'Slemenika

M: aha in mami je govorila po slemeniško al kako . ja ja . v Poljanah ste bli pa doma a ne

V: ne v Ribnici pa v Ortneku

M: aja v Ortneku . ja ja

V: stari starši so iz tam

- M: ja razumem in kako si ti govoru bel z umlautom al bel brez ko si se
 V: brez
 M: brez okej . pa mama ?
 V: mama je pa zmerej kar z umlautom
 M: okej potem med v̄erstniki bel moderno že v Rib̄enci
 V: ja . v štartu ja . pol pa smo spet kar nekak nazaj preklopil v rib̄enško narečje
 M: v rib̄enšku aha . pa v Kočevju recimo . tam je vseen večjih misl̄em . kraj
 V: ja . v Kočevju smo se pogovarjal . ja odvisnu s kom spet ne če je bil Rib̄enčan po rib̄enško če so bli Kačarji (smeh) zbornno . recimo ja
 M: Kačarji so Kočevjarji
 V: tako . ja
 M: okej se prav ti si se z njimi drugač pogovarjal kot rib̄enškimi sošolci
 V: ja . b̄el k̄e ne
 M: kaj pa ko ste mel k̄šne govorne nastope v šoli al pa ko si bil vprašan . kako ste pa takr̄et
 V: ja ku bi reku trudu s̄em se zmerej čim b̄el zbornno
 M: in že v osnovni šoli v̄erjetno t̄eko . a so učti kdaj vas popravlal al kej komentiral
 V: glede izgovorjave
 M: ja . al pa glede narečja recimo kej opozarjal da
 V: ne ne nikol ponavad so b̄el k̄e ne spodbujal bom reku . ni blu nek̄ek zatiranja tud tam ne amp̄ek smo se trudil vseenu govort zbornno

O pomenu narečja za osebno identiteto:

- M: kok se ti pa zdi de j̄e rib̄enščina pomemb̄en dev tvoje identitete . misl̄em kok se s tem istovetiš kok ti je to . kako gledaš na narečje
 V: kot nekej . nekej kar te definira tud na nek način . nekej ki kar ku bi reku kar se more vzdržvat in se ne b smel tu zanemarjat bom reku sploh v domačem okolju de bi začel zdej se mav d̄ergač pogovarjava midva k̄et se j̄est d̄ergač amp̄ek . prov je de se obdržijo ta narečja in de se jih tud nekok ku bi reku no . ja vzdržuje . bom reku je pa tud prov de se de bi vsi vsaj p̄rbl̄žnu znal tud zborn jezik tud zarad tud uradnih nastopov in tok naprej

- M: ej kaj pa tukej v Ribanci recimo z natarcarco prej sām mal slišela al pa če greste na neke urade al pa v knjižnici al se pogovarjate narečno al je kašən kešna sprememba . a se pogovarjate tako kot doma al
- V: spet odvisnu s kom ne . zej nekdo če ti je bāl domač pa tud on govori ribənško . pol bəš tud ti ribənšku govoru . se mi zdi dā vseenu mav tud te pərtagne kər ne veš kdaj kašna pride al ni od tukej pa mordə ne razume najbulš al pa . tək de tud merkamo no . na uradih se jās probam tud zopet . če nekoga poznam . pa de je Ribənčan pol se bom (neraz.) pogovarjal po ribənšku drugač pa ne ne
- M: kaj pa zej recimo če sva v današnjem trenutku ta čas ka je zdej . kako bi reku de govoriš ne vem z Iko . mislēm to kako govoriš s starši a govoriš z njimi kej drugač kot z Iko al pa z nekim
- V: ne mislēm da ne . mislēm da se kar nekok na isti način pogovarjam
- M: z mamō z očetom . z bratom sestro Iko
- V: ja
- M: kaj pa z ribniškimi kolegi tud isto al
- V: tud no . kašno besedo več imamo na . zakladu ampak to jə pa tu

5.5 Navajanje izjav informantov pri vsebinski analizi

Pri analizi posameznih govorcev v delih z biografskimi podatki in refleksijo lastnega govornega obnašanja ter v kvalitativni analizi sociolingvističnih intervjujev po temah se zastavlja vprašanje, kako navajati izsledke oziroma izjave informantov iz intervjujev. Že v idrijski raziskavi sem opredelila načela (prim. Bitenc 2016b: 184), ki sem jih v večji meri ohranila tudi v tej monografiji. V besedilu so izjave informantov navedene v ležečem tisku v poknjiženi obliki, pri čemer so neknjižni leksemi ohranjeni, vendar zapisani, kot da bi nastopali v knjižnem jeziku;⁷⁵ tudi ležeča poimenovanja varietet so vzeta iz govora informantov. Pri analizi in povzemanju v ležečem tisku uporabljam tiste dele iz govora informantov, ki prispevajo k razumevanju obravnavane problematike, pri čemer včasih združujem različne dele izjave ali dele različnih izjav (navadno ločeno s podpičjem). Pri teh navedbah so večkrat spremenjeni zaimki (iz prvoosebne v tretjeosebne), glagolske oblike (prav tako iz prve

⁷⁵ Sem pa pri knjiženju spreminjala reducirane oblike v daljše, npr. *zlo* → *zelo*, *tko* → *tako*, *blo* → *bilo*, *maš* → *imaš*, *mal* → *malo*, *češ* → *hočeš*; tudi *kej* → *kaj*, *zej* → *zdaj*, *po(l)* → *potem*, *tuki* → *tukaj*, *kukər* → *kakor*, *hmal* → *kmalu*, *de* → *da*.

v tretjo osebo), po potrebi tudi spol pri pridevniških oblikah, izpuščena so mašila, kot so *ne, no, ne vem*.⁷⁶ Izjave govorcev je mogoče preveriti bodisi v transkripcijah intervjujev ali med pomembnejšimi navedki iz intervjujev po govorcih in temah. Kjer gre za neposredne navedke iz transkripcij, so navedene izjave v celoti, in sicer med narekovaji, prav tako pa v poknjiženi obliki in v ležečem tisku; zaradi osredotočenosti na vsebino večinoma niso zapisani zareki, oporni signali, mašila, ponavljanja in napačni začetki, kadar ti ne vplivajo bistveno na potek komunikacije.

Primer podobne strategije zasledimo v monografiji o Miklovih iz Ribnice, kjer so ustne pripovedi in posamezni specifični oziroma narečni izrazi zapisani v ležečem tisku v poknjiženi obliki, z ortografsko transkripcijo, npr. v poglavju o prehrani: »Koruzi so rekli *frmentin*. Koruzni žganci so bili značilna ribniška jed. *Tabele žgance* so zabelili s *tadebelimi ocvirki*. [...] Za sladice in *prefinjen* *ne sladkarije* je skrbela teta Hana. *Ta boljše kuhinje* se je učila v Hotelu Slon, Pr'elefant v Ljubljani. Ljubljanskim otrokom so včasih rekli: *Če ti ni všeč, pa pejd k elefant*«, ki je bil pojem najboljše kuhinje« (Arnšek 2019: 186–187).

Naj pri tem navedem še drugo možnost, namreč navajanje izjav v izvirni, ne poknjiženi obliki. Zanj se je odločila Katja Kotnik v magistrskem delu o variantnosti govorjene slovenščine pri mladih geografsko mobilnih Korošcih (Kotnik 2022). Pri vsebinski analizi avtorica izjave povzame in interpretira, citate govora informantov pa navaja v ležečem tisku, s prilagoditvijo osebe v citiranem delu povedi glede na necitirani del (n. d.: 49). Navajam primera iz analize sociolingvističnih tem pri eni od informantk, v kateri je očitna narečna obarvanost njenega govora:

Ko jo vprašam o lastnem govoru, Iza odgovori, da ima par narečnih besed, *sam ne velko, zato ko tut ne izhaja iz okolja, ki bi govóro ful koroško, ker pač itak Sloven Grac pa pou nekoroške družine*. Pravi pa, da jo izda intonacija in *skrajšave* (redukcije glasov) (Kotnik 2022: 52).

Ko je v družbi govorcev koroških narečij, se Iza bolj sprosti, ker *nikdàr ne rabi študérat na to, da kdo ne bi kaj razumeu ozéroma da bi se kdo spotakno ob kako besedo*; čeprav še zmeraj opaža, da tudi z njimi govori na

76 Navajam primer združevanja, povzemanja in spreminjanja besednega reda v enem od primerov. Iz transkripcij: »[os. ime] pa loh reče samo takrat . ne besedo loh . ko recimo . k ma več . ko več komunicira z očijem svojim . se prav a ne ker on je pa bəl Lublančan on pa je bəl . navajen . on je že bəl udomačen v Lublani«. Povzetek izjave v analizi: »Za hčerko Eta pravi, da *loh reče samo takrat, ko več komunicira s svojim očijem*, ki je že bolj udomačen v Ljubljani.«

podoben način, kot bi govorila drugače. Izpostavi, da ne gre ravno za to, da te ljudje ne razumejo, ko govoriš koroško, ampak da se *kêda kdo spotakne* ob kako besedo, kar se kar pogosto dogaja. Dodaja, da *čeprav govri tak, ko govori, ma uno zadi, če rečeš, Iza, co, razloži, ka si rekla, če rečeš to, preve /.../. Mislim, »prevedi«, pač, razloži. Dej en primer ozêroma pač po slovensko*. Tako ločuje narečni govor in *lepši, slovenski govor* (slovenski ji pomeni knjižni) (Kotnik 2022: 54).

Tudi sama sem razmišljala o tej možnosti in poskusila z navajanjem citatov v izvirni obliki; tukaj je primer, spodaj pa sledi pretvorba v poknjiženo obliko:

Ika pravi, da se je v začetku študijskega bivanja v Ljubljani *bel trudla ne zavijaj*, kasneje je s tem *mav nehala* in je s profesorji *neuradnu* govorila *kar po ribênšku*. Izpostavlja: »Zmeraj *bəl*, vsaku letu *bəl* sem se s *təm* obremenjevala – kok moram jez zej pa tle pazət, pa də ne bom zavijala preveč.« Ob vrnitvi v Ribnico ji je bilo *že čist nesmiselnu in brez veze ne govort narečja*, tudi z govorci od drugod. Ob tem je bila spet deležna vprašanj: »Pa zakaj *təku po domače govoriš?*« V primarni družini ali z Vidom danes govori *zəlu ribênšku narečnu*, medtem ko v trgovini, lokalu ali z znanci, ki ne govorijo tako, tudi sama ne. Včasih je, a so jo *začel opozarjat, da tu pa ni*, zato je *začela mav mən zavijaj*. V službi ima sodelavca iz Velenja in drugega iz Logatca s cerkniškimi koreninami v isti pisarni, in se s prvim pogovarja *čist drugač*, se trudi *mav bəl slovensku*, z drugim pa govori *zlu po moje, po domače*.

Ika pravi, da se je v začetku študijskega bivanja v Ljubljani *bolj trudila ne zavijati*, kasneje je s tem *malo nehala* in je s profesorji *neuradno* govorila *kar po ribniško*. Izpostavlja: »Zmeraj *bolj*, vsako leto *bolj* sem se s tem obremenjevala, kako moram jaz zdaj pa tle paziti, pa da ne bom zavijala preveč.« Ob vrnitvi v Ribnico ji je bilo *že čisto nesmiselno in brez veze ne govoriti narečja*, tudi z govorci od drugod. Ob tem je bila spet deležna vprašanj, *zakaj tako po domače govori*. V primarni družini ali z Vidom danes govori *zelo ribniško narečno*, medtem ko v trgovini, lokalu ali z znanci, ki ne govorijo tako, tudi sama ne. Včasih je, a so jo *začeli opozarjati, da to pa ni*, zato je *začela malo manj zavijati*. V službi ima sodelavca iz Velenja in drugega iz Logatca s cerkniškimi koreninami v isti pisarni, in se s prvim pogovarja *čisto drugače*, se trudi *malo bolj po slovensko*, z drugim pa *zelo po svoje, po domače govori*.

Po eni strani navedki v narečni oziroma pogovorni obliki zadišijo po pristnem – v primeru knjiženja ležeči tisk nakazuje citat, njegova podoba pa je v obliki, za katero lahko trdimo, da je v vsakdanji komunikaciji ne bi nikoli slišali. Po drugi gre za moje avtorsko besedilo oziroma raziskovalno poročilo, v katerem

sicer uporabim izjave informantov, a jih po svoje vključim v kontekst. Poleg tega sta v primeru navajanja citatov v narečni oziroma pogovorni obliki berljivost in razumevanje lahko otežena, ob vključevanju več govorcev z različnimi govori bi bila raznovrstnost glasov lahko moteča. Narečni oziroma pogovorni navedki bi lahko tudi učinkovali manj tehtno oziroma bi se ob branju pojavilo vrednotenje na podlagi uporabljene varietete. Ko sem se soočala s to dilemo, sem sicer zapisala že kar nekaj analiz, bi pa na tisti točki še lahko spremenila odločitve, vendar sem se na podlagi navedenih argumentov odločila, da ostanem pri zapisu v poknjženi obliki.

Ilustrativne izseke, ki zaokrožajo predstavitev posameznih informantov – iz izsekov samosnemanja pri osrednjih treh informantih ter iz sociolingvističnih intervjujev pri vseh informantih, navajam v izvirni obliki, vendarle pa zaradi lažjega branja in razumevanja členjene na povedi, z velikimi začetnicami in ločili, pri navedkih iz samosnemanja pri osrednjih treh informantih iz istega razloga tudi s prilagojenim zapisom, v katerem niso upoštevane premene po zvenečnosti.

5.6 Izbrane variable

Variable in možne druge variable sem opredelila na osnovi lastnega opazovanja ter poslušanja in analiziranja posnetkov, v pomoč pa so mi bili tudi izsledki dialektoloških raziskav na tem področju, predvsem Kljun in Mohar 2013, kjer v analizi narečnega govora posameznih informantov navajata tudi, kje je pri govorcih »čutiti vpliv knjižnega jezika« (Kljun in Mohar 2013: 5), oziroma primere variantnosti pri posameznih variablah. Izbira variabel in analiza sta se izkazali za zahtevni, ker sama nisem govorka ribniškega govora in pri nekaterih variablah težje prepoznavam, na katerih mestih bi lahko bila posamezna narečna varianta; za to delo kljub prizadevanjem nisem uspela pridobiti kompetentnega in zanesljivega pomočnika. Poleg tega nekateri govorci tudi v ribniškem okolju uporabljajo sorazmerno standardni govor, kar predstavlja oviro za izbor nekaterih predvidenih fonoloških variabel, npr. tistih, ki imajo kot ribniško varianto odraz z dvoglasnikom *ia*. Izbor variabel za variantnostno analizo s komentarji navajam v nadaljevanju, na izbrane variable se osredotočam tudi pri analizi govora osrednjih informantov. Leksem sem upoštevala, če se je v korpusu enkrat pojavil v narečni varianti, ob tem pa vsaj še enkrat bodisi v narečni bodisi v standardni varianti, torej skupno vsaj dvakrat; posamezne pojavitve so omenjene v analizi posameznih informantov. Množica tako ni končna, idealno bi bilo seveda upoštevati vse besede istega razreda.

1 variabla (e:): narečna /ai/ in /ei/ (iz issln. *ě in *ě-) ↔ standardni /e:/ (in /i:/)

Pri dvoglasniku /ai/ in njegovi (položajni) različici /ei/ sem upoštevala⁷⁷ oblike glagolov **vedeti** (veim, vaim, veiš ↔ vem, veš, vedət), **(po)jesti** (poieiš, pojeila ↔ jest), **delati** (daila, deila, dailu ↔ dela, delajo, delal), **imeti** (imeil, meila ↔ mel, imel), **povedati** (povaidu, povaidəl), **(z)bežati** (beizov, zbaizū), **zamenjati** (zəmainət) in **ne imeti** (naimam, naiməjo ↔ nimam, nimamo),⁷⁸ nikalnico **ni** (nai, nei ↔ ni), povedkovnik **treba** (treiba, traiba ↔ treba), prislov **res** (reis, rais ↔ res), nedoločna zaimka **nekaj** in **nekam** (neiki, neikej, neikam ↔ neki, nekej), samostalnike **leto** (leitu, laitu ↔ leta, let), **teden** (keidən ↔ tedən), **les** (leis ↔ z le-som), **smreka** (smraika ↔ v smreiko), **stena** (staino ↔ ob stainə), **beseda** (besaida ↔ beseda), **človek** (človeika ↔ človeka), števnik z **dve** (dvei ↔ dve, dvesto), tudi glagol in pridevnik **mešan** (meišani ↔ mešani).

2 variabla (e:): narečni dvoglasnik /iel/ (iz issln. *ē, *ē-, *ē in *ē-)⁷⁹ ↔ standardni /e:/

Pri narečnem dvoglasniškem odrazu /iel/ sem upoštevala pojavitve v glagolih s korenem **gledati** (pogliedam, gliedaš, glieda, zglieda ↔ bom pogledala, gleda, ne bo zgledala, gledajo), **snemati** (snemam, snema, snemala ↔ sniemam), **začeti** (začiel ↔ začela), **srečati** (sriečov ↔ srečam, srečaš), **potegniti** (potiegənt ↔ potegnemo), sedanjiško obliko glagola **iti** (griem, grie, griemo ↔ grem, greš, gre), deležnika na -l glagolov **narediti** in **reči** v moškem spolu ednine (nəriedu ↔ naredu; rieku ↔ reku), števnikih s **pet** (piet, pietstu ↔ petindvajsət, petinseindeset) in **sedem** (siedəm, siedənstu ↔ sedəm), pridevnikih **vesel** (vesiela ↔ vesela) in **lesen** (lesien ↔ leseno), samostalnikih **ime** (imie ↔ ime), **Kočevje** (Kočievje ↔ iz Kočevja) in **kletka** (klietke) ter prislovi **čez** (čiez ↔ čez) in **spet** (spiet ↔ spet).

77 Seznam primerov je pri vseh variablah ilustrativen, preostali so naštet pri analizi govora posameznih informantov in v skupni analizi. V naborih so zajete tudi morebitne prevzete besede z enakim odrazom. Primeri so v analizi navedeni po številu pojavitve, pri primerih z istim številom je vrstni red naključen, besede z eno pojavitvijo so navedene brez številke 1.

78 Refleks *ě* za *ne-esmъ* itd., prim. Ramovš 1997: 339–341.

79 Zdi se, da sta *o*-jevski in *e*-jevski element v narečnih dvoglasnikih /uo/ in /ie/ v nekaterih pojavitvah, označenih v začetni različici transkripcij, šibka in mejita na polglasniško izgovorjavo.

3 variabla (o:): narečni /u:/ (iz issln. *ō) ↔ standardni /o:/'

Narečni dolgi naglašeni /u:/ na mestu standardnega /o:/' se najpogosteje pojavlja v **zaimkih** – **kazalnih** (*tu, tistu, tule* ↔ *to, tisto, tole*), **nedoločnih** (*nekdo*) in **oziralnih** (*kulkər* ↔ *kolkər*), **vprašalnicah** (*kdu, kulku, kaku* ↔ *kako, kdo, kakšno, kulk, kulku, kuk*), **prislovih** (*taku, samu, zelu, lahku, lepu* ↔ *tako, samo, zelo, lahko, lepo*), *skoz* (*skuz, skuzə* ↔ *skoz*), *nikoli* (*nikul* ↔ *nikol*), *takole* (*təkule*) in *toliko* (*tulku*), **pridevniških oziroma prislovnih oblikah** *bolj* in *boljši* (*bulš, bulše, najbulš, bul* ↔ *bolš, bol*), **svojilnih pridevnikih** (*muj, tvuj, suje* ↔ *moj, svoj*), **predlogu okoli** (*okul* ↔ *okol*), **glagolu spomniti se** (*se spunem* ↔ *se spomnem*) ter v **samostalnikih** *morje* (*murje* ↔ *morje*), *šola* (*šula* ↔ *šola*), *Bog* (*Buh*), *gospod* (*gospud* ↔ *gospod*) in *zdomar* (*zdumar* ↔ *zdomar*).

4 variabla (o:): narečni dvoglasnik /uo/ (iz issln. *ō-, *q̄ in q̄-) ↔ standardni /o:/'

Narečni dvoglasnik *uo* sem upoštevala v sedanjiških oblikah glagolov **morati** in **moči** v zanikani obliki (*muorəm, muorəš, muore* ↔ *morəm, morš, more, muormo, morte, morjo*), **hoteti** (*huoče* ↔ *hoče*),⁸⁰ **hodi-ti** (*huodjo* ↔ *hodi*), **probati** (*pruobaš* ↔ *probaš*), **nafotrati** (*nəfuotrat, nəfuotrata*) in **prositi** (*pruosm*), prislovih **notri** (*nuotər, nuot* ↔ *notər, not*) in **mogoče** (*moguoče* ↔ *mogoče*), števnikih z **osem** (*uosəm, uosənsət* ↔ *osəm*), samostalnikih **pošta** (*nə puošto* ↔ *na pošto*), **karjola** (*karjuola* ↔ *karola*), **skobčevka** (*skuopčevke*) in **rožica** (*ruožce*), pridevniku **določēn** (*doluočenu* ↔ *določeno*) ter pridevniku oziroma prislovu **podoben** (*poduobnega* ↔ *podobn, podobno*).

5 variabla (-o): narečni /-u/ (iz issln. izglasnega *o) ↔ standardni /-o/ v izglasju

Nenaglašeni izglasni narečni /-u/ oziroma njegova standardna varianta /-o/ se najpogosteje pojavlja v **samostalnikih srednjega spola** (*pismu* ↔ *mleko*), **prislovih** oziroma **pridevnikih v srednjem spolu** (*važnu, zanimivu, ribənšku* ↔ *zanimivo, prijetno, ribniško*), **deležnikih na -l, -n in -t v srednjem spolu** (*pobarvanu* ↔ *zmenjeno, pokrito*), **števnikih** (*enu, piət, siedənstu* ↔ *eno, dvesto*) in **vezniku ko** (*ku* ↔ *ko*). Ne upoštevamo izglasnih *u*-jev v preteklih deležnikih, kot npr. *reku, zapuslu, razložu, zmislu*.

80 Varianto z narečnim /uo/ beležimo samo pri Eti v ribniškem okolju. Po besedah informatorke Neže Tanko je za narečni govor sicer običajna skrajšana oblika *če, nače*. Mogoče gre pri *huoče* za medvarietetni pojav, pri katerem standardna oblika leksema prevzame narečno samoglasniško varianto.

V opisu se dotaknem tudi variantnosti glede sledečih značilnosti:

- narečni soglasniški sklop /jn/ ↔ standardni /nj/ (*majn, majnši, žagajne* ↔ *najmanj, vprašanj*);
- narečni dvoglasnik /ia/ ↔ standardni /e:/ (*miate* ↔ *mete*);
- narečna moderna vokalna redukcija nenaglašanih samoglasnikov, lahko delna ali popolna;
- narečni /a/ (akanje) ↔ standardni /o/.

Omeniti velja še dve narečni značilnosti, ki ju v govoru osrednjih informantov ne zasledimo, so pa primeri v govoru njihovih bližnjih; ob proučevanju govora širšega vzorca govorcev, predvsem starejših, bi ju bilo vsekakor smiselno vključiti v analizo:

- »temni« /ǎ/ ↔ knjižni /a/;
- zaokroženi sprednji narečni /ü/ ↔ standardni /u/.

Zanimiva je tudi variantnost med *o* in *a* v pogovornih oblikah, kot so *lohku, nekok, tok* in *lahku, nekaku, nekako*. Pri sodobni analizi narečnega govora starejših ribniških informantov (Kljun in Mohar 2013) so ta pojav poimenovali labializacija (n. d.: 19, 48, 62) nenaglašane *a* v *o* (n. d.: 75, 102).⁸¹ Ker so to fonetični pojavi, povezani z redukcijo oziroma vokalno harmonijo (glede *koku, toku*, tudi *kokr* z varianto *kukr*, prim. Ramovš 1971: 126, 336), ki se ne pojavljajo zgolj v eni varieteti, ni mogoče določiti, iz katerega dela jezikovnega repertoarja posameznega govorca so – iz narečja, iz pogovornega jezika, iz ljubljanske mestne govorice, zato jih je nemogoče opredeliti kot variablo in to variantnost obravnavam le opisno pri analizah govorcev.

5.7 Analiza po govorcih

Pri predstavitvi osrednjih informantov so uporabljeni kvalitativni podatki, pridobljeni v sociolingvističnih intervjujih, in analiza posnetkov njihovega samosnemanja. Najprej povzamem biografske podatke, ki so relevantni za opis in interpretacijo govornega obnašanja (tematski sklop I v vprašalniku v prilogi 7.2.1), nato njihovo samorefleksijo govornega obnašanja v preteklosti

81 Pri vseh obravnavanih govorcih je izpostavljeno, da pojav ni dosleden in da se ob variantah *toku, koku, tok, kofe, lohku, nekoku, popjer* pojavljajo tudi *tako, taku, lahku, kaku, papjer*; prim. navedene strani).

in sedanosti (tematski sklop II). Nadaljujem s pogledom od zunaj – prek gradiva iz intervjujev z znanci informantov iz ribniškega in ljubljanskega okolja (tematski sklop III v prilogi 7.2.2). Njihova opažanja, stališča in zaznave govora informantov dopolnjujejo in osvetljujejo analizo z druge perspektive ter omogočajo primerjavo med samopercepcijo in zunanjo percepcijo. V zadnjih dveh podpoglavjih pri vsakem informantu opišem okoliščine samosnemanja in izbrane posnetke ter opis zaokrožim z jezikovno analizo, pri kateri se osredotočam na izbrane fonološke variable in druge opazne jezikovne značilnosti. Prikazani so vzorci govornega vedenja posameznih informantov v različnih kontekstih ter variacije, ki so povezane s sogovorci, temami in situacijami, primerjalno tudi v poglavju s skupno analizo. Za ponazoritev govora posameznika so pri vsakem dodani ilustrativni izseki iz transkripcij posnetkov samosnemanja z različnimi sogovorci in sociolingvističnega intervjuja. Poglavje sklepajo opisi bližnjih iz ribniškega in ljubljanskega okolja na podlagi podatkov iz sociolingvističnih intervjujev, pri vsakem pa je za ponazoritev njihovega govora prav tako dodan izsek iz intervjuja.

5.7.1 Eta

5.7.1.1 Biografski podatki

Eta se je rodila leta 1984, izvira iz Dolenje vasi pri Ribnici. Njena mama prihaja iz bližnje Rakitnice, v otroštvu je živel tudi v Grčaricah (mamina mama je iz Rakitnice, oče iz Starega Kota), po poklicu je prodajalka; oče izhaja iz Kočevja (očetova mama je iz Bele krajine, oče iz Kočevja) in je po poklicu gradbeni inženir. Pri treh letih je Eta vstopila v vrtec v Stari Cerkvi v občini Kočevje, leto pred šolo pa je preživela v domačem varstvu pri sveže upokojeni stari mami po mamini strani. Razredno stopnjo osnovne šole je obiskovala v Dolenji vasi, predmetno pa v Ribnici. V času gimnazijskega izobraževanja na želimeljski gimnaziji je med tednom bivala v tamkajšnjem dijaškem domu, med študijem novinarstva na Fakulteti za družbene vede pa v ljubljanskem študentskem domu. Po diplomi se je leta 2009 zaposlila na radijski postaji s sedežem v Ljubljani. S partnerjem iz okolice Ribnice sta od leta 2010 do 2012 živel skupaj v Ljubljani, nato sta se preselila v Dolenjo vas. Leta 2014 se je Eta s hčerko odločila za selitev v Ljubljano, leta 2019 pa sta se vrnila v Dolenjo vas. V času raziskave leta 2020 se je Eta z avtomobilom skoraj vsak dan vozila v službo v Ljubljano, občasno je zaradi epidemije koronavirusa delala od doma, prijateljske stike je imela večinoma v ribniškem okolju.

5.7.1.2 Refleksija lastnega govornega obnašanja

5.7.1.2.1 Pogled nazaj

Etina mama je govorila *po ribniško*, oče pa *kočevsko oziroma neko mešanico med kočevskim in dolenjevaškim narečjem*, kar je na Eto *ful* vplivalo – *da je bil oče iz Kočevja, da ni Ribničan*. Pravi, da *nikoli ni govorila čisto po ribniško* in da *nima vseh ribniških izrazov in besed*. Kot *pomemben faktor za razvoj svoje govorice* izpostavi tudi dejstvo, da je zaradi očetove službe v Kočevju v vrtec hodila v Staro Cerkev v občini Kočevje, torej *med populacijo otrok, ki govori bolj po kočevsko*. Njene prijateljice so vse obiskovale ribniški vrtec, tudi doma so govorili *bolj po ribniško*, saj so bili njihovi starši *bolj Ribničani*. Tudi po vstopu v šolo *se ni navzela govorice sošolcev* – možna razloga za to vidi v tem, da v šoli *vseeno govoriš tak nek zborni jezik*, in v dejstvu, da je *doma prevladala očetova mešanica*. Tudi po prehodu iz dolenjevaške podružnice na ribniško matično šolo *ni nikoli toliko po ribniško zavijala*.

V času srednje šole v Želimljem, kjer je v dijaškem domu imela sestanovalki iz Ribnice, in med študijem v Ljubljani, ko je sobivala s sestro in dekletom iz Gornjega Grada v Savinjski dolini, je vseskozi govorila *tako po svoje* in se *ni nič prilagajala*. Po poroki s fantom, ki sicer v Ljubljani med vrstniki *ni tako po ribniško govoril*, je zaradi stikov z njegovo družino sama *začela bolj po ribniško vleči*. V službi na radiu se je *na začetku malo prilagajala* – bolj kot se sedaj, iz časa govornih vaj se spominja: »*Takrat sem bila zelo obremenjena s tem, da bo kakšen moj samoglasnik izpadel preveč po ribniško.*« Ko je kasneje imela drugega fanta iz okolice Ljubljane, se je *navzela njegove govorice* in se je njen govor *zelo spremenil* – začela je govoriti *še bolj po ljubljansko*, ne samo z njim, ampak tudi v službi.

5.7.1.2.2 V času raziskave

Eta pravi, da odkar ponovno živi v domačem kraju, spet govori *bolj po svoje, bolj po domače, bolj po ribniško*, da je *nehala govoriti kakšne ljubljanske besede, izraze*. O komunikaciji v družini v intervjuju pravi, da z vsemi govori enako: *zelo domače, po ribniško*. V pisni korespondenci pa dodaja, da se s hčerko pogovarja *enako, kot če je v Ljubljani*: »*Ker nama je to ostalo še od prej, ko sva živeli v Ljubljani. Štiri leta so očitno res vplivala na njeno govorico, pa tudi na mojo.*« Z domačini, ki govorijo *po ribniško*, pa *bolj po ribniško zavija*. Tudi v poluradnih položajih, v knjižnici ali na banki, *vsi po ribniško potegnejo*: če pozna uslužbenke domačinke, *nimajo nobenih ovir*.

Po selitvi nazaj v Ribnico se včasih sama sebi čudi, *kaj se z njo dogaja*, in se kar ne prepozna – prav tisto: »Pa kaj je s tabo, Eta, pa od kje imaš, pa od kje ti to vzameš?! Ja, sem čedalje bolj sproščena v pogovorih, potem res bolj domače, bolj po ribniško govorim.« Etin pomenljiv razmislek o želji po pripadnosti lokalni skupnosti in posledičnem jezikovnem prilagajanju je naveden na str. 113.

V službi s sodelavci se *ful malo prilagaja*, govori *nekaj vmes med ribniščino in ljubljansčino*. Ko so prisotni ljudje iz različnih delov Slovenije, *gre po svoje, po domače*, v navzočnosti gostov, ki jih ne pozna, se tudi zunaj etra *bolj prilagodi*. Pri radijskem govoru ima še *težave z a-ji*, ki so *preveč na o*; glede tega *se obvladuje*, če pa tak glas zazna na vnaprej pripravljenem posnetku, snemanje ponovi. Pri pogovorih v etru *lahko kakšno besedo skrajšajo*, morajo pa *težiti seveda k temu knjižnemu, da lepo, prav*; ta jezik imenuje *ljublanski*, tako opiše tudi jezik v najinem intervjuju, kjer se *tudi bolj prilagaja kakor med sodelavci*.

5.7.1.3 Blížnji o Eti

5.7.1.3.1 Sestra Ina

Ina meni, da nobena od njiju ne govori *tako kot drugi Ribničani*. V študentskih letih, ko sta bivali s sestanovalko iz Gornjega Grada, so vse govorile *kar tako po domače*, saj so bile *tako nekako sproščene*; tudi sestanovalka je govorila *tisto svoje narečje*. Tudi sedaj se doma *tako sprosti* in govori *normalno, ne slovnično, podobno kot ona, mogoče malo manj*. Z ljubljanskimi sodelavci ali prijatelji po Inini oceni govori *kar po njihovo, kar dosti slovnično*. Pravi, da *zelo dobro preklaplja na radio* in tam govori *slovnično zelo, da se skoraj ne čuti*. Izrazi pomislek, da mogoče Ljubljančani *bolj slišijo, da se mogoče kaj čuti, da je z našega konca*, vendar pri govoru v etru *skoraj da ne*. Če so pri pogovoru prisotni sogovorniki iz Ribnice in Ljubljane, *se kar merka, se nagiba bolj na drugo stran* in Ini, ki *dostikrat bolj tako po domače, včasih reče*: »Joj, Ina! Joj, ti to tako govoriš, tebi se *ful sliši, da si iz Ribnice!*« Tudi drugi opazijo, da Eta govori *ful bolj slovnično*.

5.7.1.3.2 Sestrina tašča Eka

Eki se zdi, da Eta *kar lepo slovnično govori, tudi ko se pogovarjaš z njo, nič ne vleče po ribniško*. Zaveda se, da *kako pa drugi zunanji slišijo, je pa lahko*

čisto drugače. Ko jo sliši po radiu, je čisto normalno, kot da bi jo doma slišala – nič kaj, da bi kaj spreminjala, vsaj zanjo ne.

5.7.1.3.3 Ada

Ada ocenjuje, da se Eta v službi *ponavadi trudi izogniti svojemu narečju* in govori *malo po ljubljansko*, da se *precej prilagodi in kar zamenja*. Ob čustvenem govoru opazi spremembo: *če jo kaj razburi, pa potem hitro zaide v svoje, bolj domače tone: »Pa daj no,« reče ona, tako tipično potegne. Kadar jo hočejo sprostiti, potem ji ponavadi reče: »Pajda no!« Opaža, da ne uporablja dvojine, niti v tem polovičnem smislu, ne reče sva šle, ampak smo šle. Tudi ko se trudi, ji to rado uide ali pa kakšen u. Pri govoru in branju v etru po Adinem opazanju Eti mogoče kakšen naglas ostane, spomni se tudi, ko so ravno zadnjič ugotavljali za eno besedo in jo je opomnila glede ožine oziroma širine samoglasnika, pa je Eta odvrnila: »To pa zmeraj tako rečem, še nikoli mi ni noben rekel.« V komunikaciji z ribniškimi sogovorniki Eta govori z *mamo še bolj ribniško kot s sestro*; pri sestri se pozna, da tudi ona dela v Ljubljani in da imata *verjetno pol še eno tretjo vejo govorice*, z otrokom govori *brez narečja*. Odkar spet živi v ribniškem okolju, je *spet bolj opazna ta lokalna identifikacija*.*

5.7.1.3.4 Ota

Po Otini oceni Eta v primeru nagovarjanja skupine ljudi iz različnih krajev *gre proti nam*, z otrokom govori *normalno, slovensko*, s sestro ali mamo pa *popolnoma prešalta na ribniški oziroma tisti naglas tam dol*. Ko sta v pisarni sedeli skupaj, je bila *zmeraj pozorna na to in je takoj vedela, ali se pogovarja s sestro ali se pogovarja z mamo*; tudi ob maminem obisku je Eta *takoj prešaltala na njeno govorico*.

5.7.1.4 Posnetki

Etino samosnemanje je potekalo v več sklopih, 28. in 29. 1. 2020, 9. in 12. 12. 2020 in 9. 2. 2021. Štirje posnetki januarja 2020 so bili narejeni v formatu mp3, zato sem za analizo izbrala izseke iz ostalih posnetkov. Posnetki so dolgi od 40 minut in 18 sekund do 5 ur, 23 minut in 29 sekund, njihova skupna dolžina je 23 ur in 46 sekund. Dva sociolingvistična intervjuja sva izvedli 14. 1. in 4. 2. 2020 v pisarni na njenem delovnem mestu, njuna skupna dolžina je 1 ura, 19 minut in 53 sekund.

Za analizo sem izbrala posnetke v skupni dolžini 1 ure, 44 minut in 9 sekund, njihov opis in razvrstitev po domenah sta v Tabeli 3 in Tabeli 4. V domeni *lokalni bližnji* so pogovori s starim očetom, starši, tastom in sestro (skupno 17.00 min), v domeni *lokalni bližnji, poljavni položaj* pogovori z blagajničarko v trgovini in uslužbenko na pošti (4.53 min) – te smo v variantnostni analizi pridružili domeni *lokalni bližnji*, ker je bilo število variant nizko in ker je na dveh posnetkih sogovorka blagajničarka Etina kolegica, v domeni *otroci* posnetek komunikacije s hčerko med skupnim delom v času šolanja na domu v obdobju epidemije koronavirusa (36.58), pri pogovorih na posnetkih v domenah *sodelavci, vsakdanja tema* in *sodelavci, strokovna tema* sodeluje več sodelavcev (9.23 oziroma 12.58 min), pri domeni *uradna oseba* se Eta po telefonu z osebama na pomembnem položaju dogovarja za sodelovanje v radijskem programu (6.58 min), v domeni *raziskovalka* pa je izsek iz socio-lingvističnega intervjuja (15.59).

Ime posnetka	Dolžina	Udeleženci	Tema pogovora	Čas in kraj	Medij
E1 lokalni bližnji 1	1.57	stari oče (ata)	aktualno dogajanje	dopolodne v službi	telefonski pogovor
E2 lokalni bližnji 2	3.00	stari oče (ata)	prehranski nasveti, testiranje za covid	dopolodne v službi	telefonski pogovor
E3 lokalni bližnji 3	1.37	oče	hčerkino šolanje na daljavo, vreme	dopolodne v službi	telefonski pogovor
E4 lokalni bližnji 4	2.28	tast	Etina hči	zvečer pred tastovo hišo	pogovor v živo
E5 lokalni bližnji 5	2.47	oče	ptičja hišica, hčerkino šolsko delo	zjutraj doma	pogovor v živo
E6 lokalni bližnji 6	4.11	starša	zaprtje trgovin, šolanje na daljavo	popoldne doma	pogovor v živo
E7 lokalni bližnji 7	1.00	sestra	popoldanski načrti	popoldne med vožnjo v trgovine	pogovor po telefonu
E8 lokalni bližnji 8, poljavni položaj	1.23	kolegica – blagajničarka	vljudnostni pomenek	popoldne v trgovini v Ribnici	pogovor v živo
E9 lokalni bližnji 9, poljavni položaj	1.11	kolegica – blagajničarka	vljudnostni pomenek, vrnitev hčerke v šolo	popoldne v trgovini v Ribnici	pogovor v živo
E10 lokalni bližnji 10, poljavni položaj	2.19	poštna uslužbenka	nakup kuvert in znamk	popoldne na pošti v Ribnici	pogovor v živo

Ime posnetka	Dolžina	Udeleženci	Tema pogovora	Čas in kraj	Medij
E11 otroci 1	14.55	hči	izdelovanje ptičje hišice, ptice pozimi	zjutraj doma	pogovor v živo
E12 otroci 2	22.03	hči	čiščenje kletke, Harry Potter, ptičja hišica, računalnik	dopoldne doma	pogovor v živo
E13 sodelavci, vsakdanja tema	9.23	več sodelavk in sodelavcev	kava, otroci, šolanje domu	dopoldne v službi	pogovor v živo
E14 sodelavci, strokovna tema 1	12.58	več sodelavk in sodelavcev	radijski program	dopoldne v službi	pogovor v živo
E15 uradne osebe 1	3.34	uradna oseba	dogovor za intervju	dopoldne v službi	telefonski pogovor
E16 uradne osebe 2	3.24	uradna oseba	snemanje izjave	dopoldne v službi	telefonski pogovor
E17 raziskovalka	15.59	raziskovalka	osebnostne lastnosti, jezikovno prilagajanje	zvečer v službeni pisarni	pogovor v živo

Tabela 3: Podatki o analiziranih Etinih posnetkih

Domena	Posnetki
Lokalni bližnji	17.00
Lokalni bližnji, poljavni položaj	4.53
Otroci	36.58
Sodelavci, vsakdanja tema	9.23
Sodelavci, strokovna tema	12.58
Uradne osebe	6.58
Raziskovalka	15.59
Skupaj	1.44.09

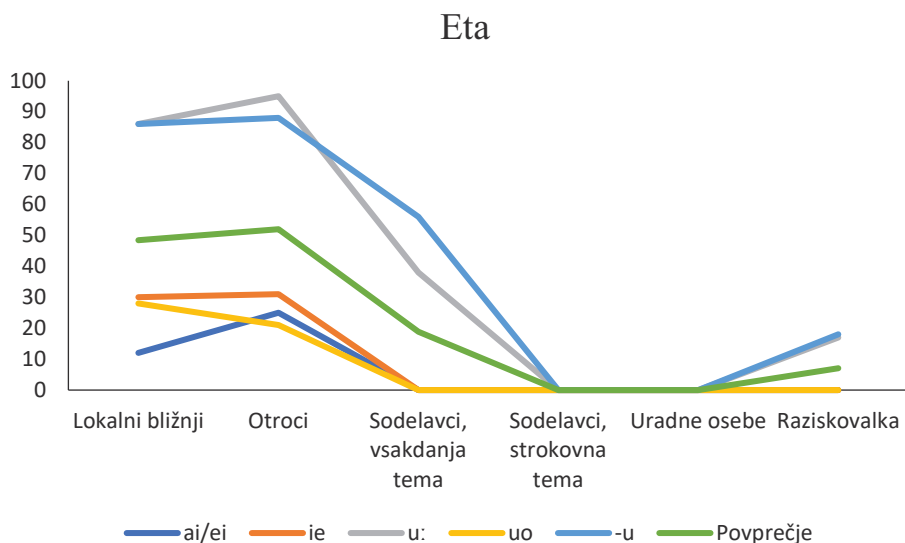
Tabela 4: Dolžina analiziranih Etinih posnetkov po domenah

5.7.1.5 Analiza Etinega govora

Deleži narečnih variant kažejo, da Eta v komunikaciji z lokalnimi sorodniki in drugimi ribniškimi rojaki uporablja približno polovični delež narečnih variant (48 % z lokalnimi bližnjimi oziroma 52 % z otrokom), pri sodelavcih je v pogovorih o vsakdanji temi njihov delež zaradi narečnih variant /u:/ in izglasnih /-u/ 19-odstoten, pri strokovnem sestanku s sodelavci in v pogovorih z uradnimi osebami pri novinarskem delu pa je le izjemoma mogoče zaznati narečne sledi, namreč narečno varianto /u:/, povprečni delež narečnih variant pa je kljub tem posameznim pojavitvam v obeh domenah nični. V pogovoru z raziskovalko se ob nekaj več narečnih variantah /u:/ in izglasnih /-u/ povprečni delež povzpne na 7 %, podobno kot pri sodelavcih o vsakdanji temi zaradi narečne variante /u:/, izglasnih /-u/ in ene pojavitve dvoglasnika /uo/. Število pojavitve besed z narečnimi in standardnimi variantami ter deleži narečnih variant posameznih variabil v izbranih domenah so prikazani v Tabeli 5, deleži vključno s povprečnim deležem pri vseh variablah tudi na Sliki 9.

Narečna varianta	Lokalni bližnji		Otroci		Sodelavci, vsakdanja tema		Sodelavci, strokovna tema		Uradne osebe		Razisko- valka	
/ail/, /eil/	4	30	9	27	0	32	0	22	0	11	0	21
	12 %		25 %		0 %		0 %		0 %		0 %	
/iel/	6	14	8	16	0	9	0	9	0	6	0	14
	30 %		31 %		(0 %)		(0 %)		(0 %)		0 %	
/u:/	44	7	80	4	10	16	3	39	1	43	11	54
	86 %		95 %		38 %		0 %		0 %		17 %	
/uo/	13	33	7	27	0	4	0	26	0	3	1	12
	28 %		21 %		(0 %)		0 %		(0 %)		0 %	
/-u/	24	4	36	5	5	4	0	6	0	1	7	33
	86 %		88 %		(56 %)		(0 %)		(0 %)		18 %	
Povprečje	48 %		52 %		19 %		0 %		0 %		7 %	

Tabela 5: Število narečnih in standardnih variant ter delež narečnih variant pri posameznih variablah v izbranih domenah pri Eti

Slika 9: Delež narečnih variant pri posameznih variabljah v izbranih domelah pri Eti

Narečna dvoglasnika /ai/ in /ei/ sta pri Eti izpričana izključno v ribniškem okolju, v pogovorih s sorodniki, hčerko in ribniškimi uslužbenkami, in sicer samo v 2. in 3. osebi ednine glagola *vedeti* (7 *veiš*, *vei*) ter v več oblikah glagola *(po)jesti*: 3 *pojeila*, 2 *jeist* in *pojeiš*. Delež teh je glede na celotni nabor upoštevanih besed (prim. str. 98) 12 % v domeni *lokalni bližnji* in 25 % v domeni *otroci*; standardne variante so namreč številne in se pojavljajo v oblikah glagolov *vedeti* (29 *vem*, 28 *veš*, 5 *vedla*, *vedu*, *ve*), *(ne) imeti* (10 *mela*, 5 *mel*; 4 *nimam*, 2 *nimajo*, *nimaš*, *nima*, *nimamo*), *povedati* (*povedat*, *povadali*) in *jesti* (*jest*), v nikalnici *ni* (25), nedoločnih zaimkih *nekaj* in *nekam* (16 *neki*, *nekej*, *nekaj*), leksemih *res* (13 *res*) in *treba* (4 *treba*), števniku *dve* (3 *dveh*, *dvema*), samostalnikih *leto* (*leta*, *let*), *beseda* (*besedo*) in *teden* (*teden*). Zasedimo še druge besede, kjer se kot odraz jata pojavi standardni /ɛ:/: *podzavesti*, *podzavestno*, *podzavesti*.

Delež narečnega dvoglasnika /ie/ je pri Eti primerljiv pri pogovorih s hčerko (31 %) in z lokalnimi bližnjimi (30 %), v ostalih domenah ne beležimo nobene pojavitve narečne variante. Navajam oblike, v katerih ga najdemo, vzporedno tudi oblike z morebitnimi standardnimi variantami: oblikah glagolov *(iz/po/pre)gledati* (2 *pogledale*, *pogledat* ↔ 6 *gleda*, 2 *pogledal*, 2 *gledali*,

gledajo, gledale, zgledala, pogledale, pogledala, gledal, zgleda, gledat), narediti (nariedu ↔ 2 naredu), začeti (začiel ↔ 2 začela), stresti (striese), v samostalniku semena (4 semiena), v števnikih s pet (piet ↔ pet, petindvajsət), pridevniku vesel (vesiela ↔ 2 vesela) in prislovu čez (čiez). Samo standardne variante so izpričane v prislovu spet (5 spet), samostalnikih ime (ime) in Kočevje (iz Kočevja), pridevniku lesen (2 leseno), glagolih iti (5 grem, 4 gre, gredo, greš), snemati (3 snemala, 2 snema, snemam), reči (6 reku), srečati (3 srečam), opeči (opekla), kazalnem zaimku te (5 pojavitev) in števniku sedem (sedem, sedəm).

Narečne dolge naglašene /u:/ variable (o:₁) beležimo v vseh domenah. Narečne variante prevladujejo v interakcijah z ribniškimi sogovorniki (86 % z odraslimi in 95 % z otrokom), v kolegijskih pogovorih s sodelavci delež pade na 38 %, v intervjuju z raziskovalko se zniža še približno za polovico, na 17 %, v telefonskih pogovorih z uradnima osebam pa je delež narečnih variant nični. Narečne in standardne variante besed s to variabla se pojavljajo v zaimkih (63 *tu* ↔ 52 *to*, *nekdo*, *kolkər*), vprašalnicah (3 *kəku*, *kaku* ↔ 4 *kdo*, 4 *kakšno*, *kako*), prislovihih (16 *tku*, 13 *lahku*, 7 *lepu*, 7 *samu*, 5 *bulš*, 4 *təku*, 3 *zətu*, 2 *ləhku*, 2 *zatu*, 2 *zəlu*, *skuz* ↔ 25 *lahko*, 21 *tko*, 10 *tako*, 10 *samo*, 5 *zato*, 3 (*naj*)*bolš*, 3 *lepo*, *zelo*, *slabo*, *skoz*), deležnikih na -l (3 *blu*, *šlu* ↔ 11 *blo*, *šlo*, *pəršlo*), samostalnikih *šola* (2 *šulo* ↔ 3 *šolo*), *morje* (2 *murje*) in *Bog* (*Bug*). Samo standardne oblike zasledimo v svojilnih pridevnikihih (4 *svoj(ga)*, 3 *moj*), glagolu *spomniti* (3 *spomənlə*), samostalniki *gospod* (2 *gospod*) in predlogu *okoli* (*okol*). Besede z narečno varianto si po pogostosti sledijo tako: *tu* (63), *tku* (17), *lahku* (13), *samu* (7), *lepu* (7); standardne pa: *to* (52), *lahko* (25), *tko* (21), *tako* (10), *samo* (10). Preseneti narečna varianta vprašalnice *koliko* v prvem od formalnih pogovorov z uradno osebo: *povejte mi samo, kulk časa rabte pərblišno*. V domeni raziskovalka narečni /u:/ dvakrat ponovi v leksemu *morje* v ponazoritvi hčerkinе ugotovitve: *veš, kuk se po ribənšku reče murje – murje*.

Tudi narečni dvoglasnik /uo/ je mogoče opaziti predvsem v pogovorih z ribniškimi bližnjimi – delež narečnih variant je 28 % pri pogovorih z ribniškimi bližnjimi in 21 % pri pogovorih s hčerko, pri ostalih je delež nični, tudi pri raziskovalki, čeprav opazimo en primer narečnega *moguoče*. V komunikaciji z ribniškimi sogovorniki se oblike z narečnimi variantami – vzporedno pa v tej, predvsem pa v drugih domenah – največkrat pojavijo v sedanjiških oblikah glagolov *morati* in *moči* (4 *muore*, 2 *muormo*, *muoreš*, *muorš*, *muorjo* ↔ 16 *morəm*, 3 *more*, 2 *moreš*, 2 *morte*, *moram*, *morem*, *morš*, *morəš*, *morta*, *mormo*, *morjo*) in *hoteti*, tudi v zanikani obliki (3 *huoče* ↔ 6 *nočem*, *hočəm*),

prislovih *notri* (3 *nuotər* ↔ 4 *notər*, *not*) in *mogoče* (*moguoče* ↔ 7 *mogoče*) ter števniku *osem* (*uosəm* ↔ 3 *osəm*). Samo z narečno varianto so v Etinem korpusu izpričane pojavnice v glagolih *prositi* (*pruosəm*), *hoditi* (*huodjo*) in *probati* (*pruobaš*), samo s standardno pa v samostalniku *pošta* (*na pošto*) in pridevniku *podoben* (*podobən*, *podobno*).

Naj izpostavim nekaj zanimivih primerov variantnosti, najprej v leksemu *šola*: Eta očetu na primer naroča glede hčerke: *zej nej kər za šulo nərđi*, sestri v telefonskem pogovoru pravi, da je hčerko *v šulo pəlala dənəs*, po drugi strani pa iz službe po telefonu staremu očetu poroča, da doma *neki delajo za šolo*, prodajalki pa razlaga, da je hčerka *šla 'dənəs v šolo* po dolgem času (tudi prislov *danes* je v prvem primeru naglašen narečno, v drugem pa standardno). Morda bi prvi primer s standardno varianto lahko pripisali kraju pogovora – s starim očetom se pogovarja v službeni pisarni v Ljubljani, v drugem primeru pa verjetno poljavnemu položaju – čeprav Eta sama trdi, da se z domačini v mestu pogovarja bolj ribniško kot z domačimi.

Delež narečnih izglasnih *u*-jev pri Eti niha od 88 % v pogovorih z otrokom in 86 % z ribniškimi rojaki, 56 % s sodelavci o vsakdanji temi, do 18 % pri raziskovalki. Pri formalnem službenem sestanku in telefonskih pogovorih z uradno osebo je delež narečnih variant nični, izpričane namreč ni nobene narečne variante. V drugih domenah so primeri izglasnih *u*-jev številni. Pojavljajo se, tako kot vzporedno standardne variante, v kazalnih zaimkih (2 *unu*, 2 *tistu* ↔ 2 *uno*, 2 *tisto*), vprašalnicah (4 *kakšno*), prislovih oziroma pridevniki v srednjem spolu (27 *dobru*, 4 *finu*, 4 *ribənšku*, 4 *hitru*, 3 *malu*, 2 *jasnu*, 2 *normalnu*, *dodatnu*, *kərvavu*, *nujnu*, *točnu*, *verjetnu*, *dolgu*, *dobesednu*, *važnu*, *rumenu*, *zanimivu*, *lublansku* ↔ 8 *dobro*, 3 *veliko*, 3 *dolensko*, 3 *zanimivo*, 2 *ribniško*, 2 *štajersko*, 2 *fino*, 2 *isto*, 2 *verjetno*, 2 *avtomatsko*, *enako*, *polno*, *hitro*, *točno*, *malo*, *dolgo*, *trenutno*, *čudno*, *nekako*, *podobno*, *smešno*, *dobrodošlo*, *srečno*, *podzavestno*, *spolzko*, *prijetno*, *lublansko*, *slovensko*, *novomeško*, *vzhodnodolensko*, *celsko*), samostalnikih srednjega spola (*pismu* ↔ *mleko*, *poročilo*), deležnikih na *-l*, *-n* in *-t* v srednjem spolu (2 *zmankalu*, *dəržalu*, *vidlu*, *posušilu*, *pobarvanu* ↔ *uspelo*, *pəršlo*, *zdelo*, *zmenjeno*, *pokrito*) ter v vezniku *ko* (11 *ku*). Besede, v katerih se narečna varianta pojavi večkrat, si po pogostosti sledijo tako: *dobru* (21), *ku* (11), *finu* (4), *ribənšku* (4), *hitru* (4); besede s standardno varianto pa *dobro* (8), *veliko* (3), *dolensko* (3), *zanimivo* (3). Narečne variante se pogosto izmenjujejo s standardnimi tudi v neposrednem kontekstu, tako npr. pri pogovoru s hčerko: *dobru*, *dejmo zdej to*; *nismo zato tu šle gliedat*.

Posebej v pogovorih z ribniškimi sogovorci so pogoste delne vokalne redukcije $a > \text{ə}$ (*zətu*, *vprašət*, *poklicət*, *təku*, *kəku*, *də*, *zə*, *nərdi*, *uporablət*, *ləhku*), $e > \text{ə}$ (*jə*, *təmu*, *dajəjo*, *osəm*, *z žəbli*), $i > \text{ə}$ (*bə*, *bət*, *unəh*, *mənut*, *nəč*, *ob osməh*, *včasəh*, *reklə*, *kužnə*, *nabavət*, *takəm*, *vidəš*), $o > \text{ə}$ (*kə*, *kamər*, *bəl*), $u > \text{ə}$ (*v redə*, *enmə*, *kəpila*); zasledimo tudi primere popolne redukcije (*konc*, *človk*) in nastanek novega polglasnika, kadar je zaradi izgube samoglasnika novi soglasniški sklop težko izgovorljiv, npr. *kərmiləncə*, *voščilənce*, *pravəlcə*, *zmisənla*, *spomənla*, *razmisəlt*.

Na redek pojav ukanja ($o > u$) v prednaglasnem zlogu naletimo v besedi *rokav* v pogovoru z ribniškim sogovorcem (*ona tu iz rukava striese*). Značilna pogovorna samoglasniška menjava, pri kateri je nenaglašeni *a* realiziran kot *o*, se v govoru s hčerko pojavi v besedi *lohku*, s sodelavci v *kok*, z raziskovalko v *kokər*.

Odraž $e < \text{issln}$. **a* pred *j* v zadnjih ali edinih zlogih se pojavlja v besedah *skuhej*, *dej*, *včerej*, *zej*, *spodej*, *nej*. Za ribniško narečje neznačilen dvoglasniški odraz umično naglašene *o* se realizira v pridevniku *moj*: 3 primere zasledimo v *po muojəm* pri lokalnih bližnjih, 1 pri sodelavcih o vsakdanji temi, v istem pogovoru tudi v *une muoje*.

Narečno naglasno mesto se v posameznih besedah ohranja v pogovorih z ribniškimi rojaki, npr. v *də'nəs* (variantno tudi *'dənəs*; v pogovoru s sodelavci pa npr. v nekaj zaporednih replikah *danes*, *dans*, *də'nə-*, *danəs*), *'imamo* (variantno z *'mamo*, *i'mamo*), *'imam* (v pogovoru z raziskovalko *mam*). V prvi različici transkripcij je na nekaterih mestih označen izrazit tonemski naglas.

Končni samoglasnik *u* v deležniški obliki zasledimo v preteklem deležniku glagola *iti* (*šu* – 2 pojavitvi pri lokalnih bližnjih, po 1 pri otroku in sodelavcih o vsakdanji temi). V deležnikih se sicer ob standardni obliki pojavlja tudi pogovorna oblika *-ov*, tudi v neposredni bližini, npr.: *na koncu ga je premagal Heri Potər*, v naslednji repliki pa *premagov ga je*.

Pri Ramovšu (1935: 133) omenjeno končnico *-ma* za prvo osebo dvojine zasledimo pri pogovoru s hčerko: »*Gledali sma unu, koku se nardi*.«, »*Dobru, dejma zej tu*.«.

V vsebinskem smislu pri Eti izstopajo omembe epidemije covida-19 in njen konkretni vpliv na vsakdanje življenjske okoliščine – snemala se je kot prva, še v času popolnega zaprtja vrtcev in šol; o testiranju, možnostih nakupovanja, delu in šolanju na daljavo se pogovarja z družinskimi člani in sodelavci. Izbrana izseka komunikacije s hčerko sta bila posneta v obdobju, ko sta mama in hči

sočasno opravljali vsaka svoje službene oziroma šolske obveznosti. Posnetka predstavljata pomenljiv dokument časa: pričata o lepoti skupnega bivanja in sodelovanja, hkrati pa tudi o napetostih in zahtevnosti usklajevanja poklicnega življenja, spletnih sestankov in skrbi za otroke. Prav v teh izsekih je največ pojavitev glagola *morati*, kar dodatno ponazarja obremenjenost vsakdana. Navajam najprej jutranji izsek načrtovanja šolskega dela: »*Dənəs imate tehniški dan zə šolo in morte nardit ptičjo hiško. Ata je reku, də bo šu dol po po en tetrapak in bosta ... Notər je treba lukno zrezat in potem nalimat ə palco not in potem – v glavnem, tu morte narest, no, ptičjo hiško. Pa pa učitəlca je poslala predstavitev, kaj ə, kiere ptice pozimi huodjo jeist hrano, je poslala predstavitev. Mi sicer 'imamo, a ne, eno ptičjo hiško, ampak jəs səm rəzmišlala, kam bi jo pol pa ləhku dal, də bi mav bəl hodile ptice jeist.*« Kasneje se ob prepletanju obveznosti, ko hčerka po ogledu videonavodil želi še gledati posnetke, vzdusje nekoliko zaostri: »*Lej, zatu ne maram jəs teh stvari, razumeš, če se mi ... Učitəlca nam je dala samu ... Dej, ugasni zej tu, nimam cajta, jəs bom hmal tiskovko mogla spremlat. Pejt se oblečt, jəst nimam cajta zdej naprej tu gledat! Gledali sma unu, koku se nardi, zej pejt pa, pruosəm, se pejt oblečt, jəst bom mogla tiskovko poslušat. Bomo nardile ptičjo pogačo, jo bomo nardile s tem, a prov, tu mam, okej? Samu semiena muormo it iskat. Pust tu mi zdej pər mier, pejt se ti oblečt, kə bo že hmal, a bo že hmal poldne ura, no!*«

V pogovoru s svojimi starši o možnostih nakupovanja v času zaprtja trgovin pravi: »*Ja, ne moreš, ne moreš si kupət perila! Naj pač mav potрпи do novga leta, ne?! [...] Aja, ja, ja no, če ga res nujnu krvavu potrebuješ.*« V nadaljevanju omenja hčerkino šolsko srečanje preko spleta, ki se zaradi tehničnih težav ne odvija po načrtih: »*Joj, še dobru, še dobru, de nisəm unəh – unedva obremenjevala zə sre--- sə zə virtualnim srečanjem po internetu. Tims spet [osebno ime] ... Ker že tlele vidəm, de si dopisujejo že dvajst minut – nə muorjo notər pridət.*«

S sodelavcem si ob kavi podelita izkušnje s šolanjem na daljavo: »*Oni nimajo nəč videokonferenc, nəč, ona je samo – učitəlca nam da navodila na računalnik in jəs tisto sprintam in pol nardimo, kokər nardimo čəz dan, veš, tko, po svoje si struk---, misləm, a veš, sej ponəvad dopoldne, ampak ni nekega prešərja, nimamo, ne. Misləm, mel smo, mel smo tko mal zumov, tko mal srečanja zə učitəlco.*« O sodelovanju otrok pri verouku pa: »*Nəč kej dost ne sodelujejo, no, oziroma, sej sploh ne veš, a sanjajo al, al poslušajo kej al ne. Jəs mam občutek, da tamala nəč ne posluša pər verouku, də sam neki tam gleda, veš, kašne ozadja imaj---, kə gleda druge, a veš, san gleda, gleda, tu je zanimivu, pa gleda pa mav tip---, pa mav miško prestavla, po pa jəst govorim: ,Pa dej, pust miško pər miər, ne?! (smeh) Nimaš ti zdej kej tipkat pa pərtiskat.*«

Na začetku službenega sestanka, ki ga kot odgovorna urednica vodi preko spletne aplikacije, deli naloge za informativno oddajo in sodelavcu poveri temo o ukrepih v zvezi z epidemijo: »*Korona, Slovenija, vlada bo o morebitni spremembi ukrepov glede gospodarstva odločala šele popoldne, tako da se osredotočiš na novinarsko konferenco, a prov?*« Omenja tudi prispevek o testiranju v domovih za starejše: »*Baje da ni blo še porabljen, no, to dalše od [osebno ime] glede testiranja v domovih za starejše – je osam minut, je m---, je [osebno ime] napisal mejl včirej, da nismo še porabəl in da lahko damo danes to.*«

Pomenljiv je tudi uvodoma naveden uvod v pogovor med Eto in blagajničarko v živilski trgovini, ki osvetli vsakdanje vidike izrednih razmer: »*Se ogibamo drug drugga, ne? (smeh) Joj, včasoh so reklə, ku də smo kužnə – dobesednu, ne? Ej, groza, kaj čəš?!*« V nadaljevanju sledi komentar o hčerki, ki kaže na pozitivno razpletanje situacije: »*Je šla 'dənəs v šolo po dolgem času. Ja, ful je bla vesela.*«

Izsek iz intervjuja je o Etinem jezikovnem prilagajanju v ribniškem okolju: »*Zanimiv, de jes se ne poznam dobər z Ribəncani pa z unimi sokrajani, s tetami, ka ih srečam v trgovini, pa tko ne pa zuni po Ribənci, ampək bəl po ribənsku z nim govorim kukər doma, sn ne vem zakaj. Verjetno zato, da bi – mogoče je to en avtomatski odziv moje podzavesti, ki si želi, da bi pripadala tej skupnosti, kə pač nisl tok bla prej v tej skupnosti. Sej mam ene korenine, ampək vmes je blo pa to obdobje, kə me ni blo, kə sn bla v Lublani, in mogoče zej pa spet, kə sn nazaj pəršla, da mam pa podzavestno to željo, da bi pa pripadala, in zato takrat, kadər sn z ljudmi, ki niso moji domači, ampək so Ribəncani, pride ta na dan ta ribənska govorica. Kə bi jo mela – verjetno jo mam nekje v podzavesti. Po mojəm iz te želje, də bi bla nim domača, də bi ... Kə jes se konc koncev počutəm domače z nimi in men se sploh ni problema tam v Ribənci na upravni enoti na okəncu s tisto zaposleno pogovarjat v ribənsčini.*«

5.7.1.6 Skladnost samoocene in ocene bližnjih z ugotovitvami v analizi

Etina ocena, da v komunikaciji z bližnjimi govori zelo domače, po ribniško, kaže, da je njena najbolj narečna varieteta znatno prepletena s standardnimi variantami. Čeprav meni, da se s hčerko pogovarja *enako*, kot če je v Ljubljani, analiza izbranih variabel kaže, da je njen govor primerljivo oziroma še bolj narečno obarvan kot z ostalimi ribniškimi sogovorci. Za potrditev nje-ne ocene, da z Ribničani, ki jih sreča v mestu, govori *še bolj ribniško* kot z

domačimi, bi bila potrebna večja količina posnetkov pogovorov tudi v poljavnih položajih. Nekaj obstoječih priča, da je raba narečnih variant posameznih variabel tudi tam raznolika. Glede komunikacije s sodelavci v nasprotju z njeno samooceno, da se *ful malo prilagaja* in da govori *nekaj vmes med ribniščino in ljubljansščino*, primerjava kaže na znatno nižji delež narečnih variant v primerjavi z deleži v domačem okolju (19 % glede na 48 %). Svoj govor v intervjuju primerja s tistim, ki ga uporablja v etru in pri katerem *morajo težiti k temu knjižnemu* ter govoriti *lepo, prav* – res je v intervjuju zaznati le 7 % narečnih variant, medtem ko je delež v izseku spletnega službenega sestanka in pogovorov z uradnima osebama nični.

Različne varietete Etina sestra Ina opiše z različnimi stopnjami »slovničnosti«: doma govori *normalno, ne slovnično*, medtem ko z ljubljanskimi sodelavci *kar dosti slovnično*, v radijskem programu pa *slovnično zelo, da se skoraj ne čuti*. Zelo pomenljiva je percepcija Inine tašče, ki v neskladju z ugotovitvami v analizi meni, da tudi v pogovorih v domačem okolju Eta *nič ne vleče po ribniško* in njen radijski govor primerja z govorom, kot ga sama zaznava doma: *čisto normalno, kot da bi jo doma slišala – nič kaj, da bi kaj spreminjala*. Po drugi strani pa radijska sodelavka Ada ustrezno ocenjuje, da se Eta v službi *precej prilagodi in kar zamenja*. Natančno tudi opiše, da ji kljub trudu *rad uide kakšen u* – v resnici so prav izglasni *u*-ji in dolgi naglašeni *u*-ji edine narečne variante, ki jih beležimo tudi v ljubljanskem okolju. Ada opozori tudi na neuporabo dvojine, *niti v tem polovičnem smislu*; poda primer: *ne reče sva šle, ampak smo šle*. Sodelavka Ota ocenjuje, da z domačimi *popolnoma prešalta na ribniški oziroma tisti naglas tam dol*, z otrokom pa govori *normalno, slovensko* – kot rečeno zgoraj, te razlike analiza ne potrjuje.

5.7.2 Iva

5.7.2.1 Biografski podatki

Iva se je rodila leta 1991. Oba njena starša sta odrasčala v Ribnici (očetova starša sta bila Ribničana, mamina mama se je v Ribnico kot odrasla preselila iz Kranja, oče pa iz Kočevja), do upokojitve je mama delala kot negovalka, oče v lesnem podjetju. Iva je pri treh letih vstopila v ribniški vrtec, tudi osnovno šolo je obiskovala v Ribnici, gimnazijo pa v Kočevju. Študirala je laboratorijsko biomedicino na ljubljanski Fakulteti za farmacijo in med študijem pet let živela v študentskem domu v Ljubljani. V času raziskave leta 2020 je bila že pet let zaposlena v laboratoriju ljubljanskega Univerzitetnega kliničnega

centra, približno toliko časa je živela z možem, ki je iz Kočevja, skupaj sta se vozila v Ljubljano v službo, njun sin je bil star dve leti, imela je večinoma ribniške prijatelje.

5.7.2.2 Refleksija lastnega govornega obnašanja

5.7.2.2.1 Pogled nazaj

Ivin oče je govoril *čisto ribniško*, njena mama prav tako, ona *tako vleče*, mamina mama pa je *ohranila gorenjščino*, kar ji je bilo *zmeraj smešno*. Sama je doma govorila *ribniško*, a ne izrazilo. V vrtcu in šoli so v vrstniški komunikaciji govorili *tako pogovorno – vsak po svoje tolče*, med nastopi in ob spraševanju *govoriš lepo*, glede na govor z učiteljico med odmorom *je sigurno razlika*. Ko je bila majhna, jo je *mama popravljala, če so se kaj za šolo učili*: »Ne smeš tako reči v šoli, Iva!« V študentskem domu je imela sestanovalke večinoma iz Gorenjske, iz Jesenic, med seboj so se pogovarjale *normalno, razumeli so se vsi*. Ocenjuje, da je *na splošno začela spreminjati govor, tako da je tudi tam in tle obdržala*, da je *povsod po malo prevzela – malo iz Kočevja, kakšno besedo, sploh zdaj – v času petletnega življenja z možem iz Kočevja*, omenja tudi vpliv stare mame iz Kranja. Jeziki so ji v šoli šli *v redu, ni imela težav, nerada pa uporablja angleščino; se ji zdi, da tako čudno govori*.

5.7.2.2.2 V času raziskave

Glede spreminjanja govora v sedanjosti v različnih okoliščinah *ne ve, ker se ne sliši*, misli pa, da *ne menja ekstra tega narečja, da bi zdaj prav preklapljal*, in da precej podobno govori z možem ali z ljubljansko sodelavko in da *ni take tipične razlike*, če so v družbi samo ribniški ali tudi ljubljanski kolegi. S sinom *se trudi lepo govoriti, saj se mora naučiti lepo govoriti*, ne po ribniško – *zdi se ji, da je prav, da se nauči, ko se še uči govoriti*. Pri govoru v knjižni slovenščini *ni nekih težav, je kar v redu, kar gre*. Pri prijateljih Ribničanih se tudi *čuti razlika*, ali se *pogovarjajo med sabo ali pa če se s kom drugim pogovarjajo, tudi oni pol malo opustijo*.⁸²

82 Ob končevanju analize Iva piše, da je že tri leta zaposlena v domačem kraju in da ima *malo drugačen pogled na naše narečje*. Pravi, da za razliko od sodelavk, ki *pri svojem govoru uporabljajo precej narečja*, sama po lastnem občutku *še vedno govori eno tako lepo »pogovorno slovenščino«*. Obenem omenja, da ji *čisto vsi*, ki jih srečuje na dodatnih izobraževanjih v Ljubljani, rečejo, da je *zagotovo iz Ribnice*, kar kaže, da *neka naša intonacija ostaja* (osebna korespondenca, 14. 4. 2025).

5.7.2.3 Blížnji o Ivi

5.7.2.3.1 Prijateljica Ana

Ani se za Ivo zdi, da je govorila *manj narečno* kot ona sama, *se pa po tonu govora sliši, od kje si*. Včasih *se je hecala*, če je Ana *recimo rekla cajsta* – Ana pripomni, da *se mogoče tudi doma niso tako pogovarjali*. Z nekaj negotovosti ocenjuje, da so v osnovni šoli med vrstniki govorili *bolj še po ribniško*, po migracijah drugam pa *se to razgubi*; zdi se ji, da Iva tudi danes *še isto govori, da ni nič spremenila*; sreča jo na prijateljskih srečanjih, v drugih okoljih je ne sliši. Misli, da *se pa pač potruži, mogoče bolj s partnerjem iz Kočevja in z otroki kot z Ribničani*, je pa po njenem mnenju na svoj izvor *ponosna*.

5.7.2.3.2 Sodelavka Ela

Čeprav po Elini oceni Iva *gotovo ne govori v dialektu in ne vleče a-jev in se trudi za preskok na splošno sporazumevalno komunikacijo, za neko tako zborno slovenščino*, dejstva, da je iz Ribnice, *tudi po govoru ne moreš faliti, intonacija jo jasno locira v področje*. Ela misli, da glede na temo ne spremeni govora, tudi s sodelavci govori *več ali manj z vsemi enako*, pri govoru z bližnjimi po telefonu pa je že slišala, da *bolj potegne*. Njen govor v službi ni predmet zbadanja ali zabave, so zelo *mešana družba* in nihče zelo ne izstopa.

5.7.2.4 Posnetki

Ivino samosnemanje je potekalo junija in julija 2020, pet posnetkov v dolžini od 39 sekund do 9 minut in 49 sekund je posnela v štirih različnih dneh. Intervju sva opravili 15. 7. 2020 v kavarni na grajskem dvorišču, posnetek je dolg 55 minut in 34 sekund.

Za analizo sem uporabila vse posnetke samosnemanja v celoti in izsek iz sociolingvističnega intervjuja, v skupni dolžini 39 minut in 5 sekund. Na enem posnetku se pogovarja z ribniško prijateljico, ki govori izrazito narečno (dolžina posnetka je 5.02 min), na drugem z otrokom (2.51 min), na treh pa s službenimi kolegi. Dva od teh smo uvrstili v domeno *sodelavci, vsakdanja tema* (skupna dolžina posnetkov je 6.12 min), čeprav se na daljšem posnetku dotaknejo tudi strokovnih vprašanj, najdaljši posnetek pa je v celoti pogovor o strokovnih temah (9.49 min). Pogovor s prijateljico je potekal po telefonu, ko je bila Iva doma, pri ostalih je šlo za pogovore v živo, z otrokom popoldne doma in s sodelavci dopoldne v službi. Vključen je tudi izsek pogovora z raziskovalko iz intervjuja (15.11 min).

Ime posnetka	Dolžina	Udeleženci	Tema pogovora	Čas in kraj	Medij
I1 lokalni bližnji 1	5.02	prijateljica, otrok	prijateljčina poroka, otrok	popoldne doma	telefonski pogovor
I2 otrok	2.51	otrok	igra, traktor, snemanje	popoldne doma	pogovor v živo
I3 sodelavci 1	0.39	oče	hčerkino šolanje na daljavo, vreme	dopoldne v službi	pogovor v živo
I4 sodelavci, vsakdanja tema 1	5.33	sodelavec in sodelavke	kava, otroci, šolanje domu	dopoldne v službi	pogovor v živo
I5 sodelavci, strokovna tema 3	9.49	sodelavec in sodelavke	laboratorijske analize	dopoldne v službi	pogovor v živo
I6 raziskovalka	15.11	raziskovalka	jezikovna stališča, jezikovna raba	dopoldne v ribniški kavarni	pogovor v živo

Tabela 6: Podatki o analiziranih Ivinih posnetkih

Domena	Posnetki
Lokalni bližnji	5.02
Otroci	2.51
Sodelavci, vsakdanja tema	6.12
Sodelavci, strokovna tema	9.49
Raziskovalka	15.11
Skupaj	39.05

Tabela 7: Dolžina analiziranih Ivinih posnetkov po domenah

5.7.2.5 Analiza Ivinega govora

Iva ima primerjalno z drugima dvema informantoma najmanjšo količino posnetkov, najmanj variant variabel in zato najmanj verodostojne izsledke. V vseh domenah razen v govoru z raziskovalko ima najnižji delež narečnih variant, kar lahko pripišemo predvsem popolni odsotnosti ali le izjemno redki pojavnosti narečnih variant /ai/ oziroma /ei/, /ie/ in /uo/. Povprečni delež pada od identičnih 33 % v intervjuju z raziskovalko in v pogovoru z lokalno prijateljico, preko 14 % v pogovoru s sodelavci o vsakdanji temi, 7 % s sodelavci o strokovni temi in 4 % s sinom. Ker je delež narečnih dvoglasniških variant v vseh domenah nični (izjema je manj reprezentativni 20-odstotni delež /uo/ v sociolingvističnem intervjuju), so nenaglašeni izglasni /-u/ in naglašeni dolgi /u:/ tisti, ki jim lahko pripišemo višji delež v prvih treh omenjenih domenah.

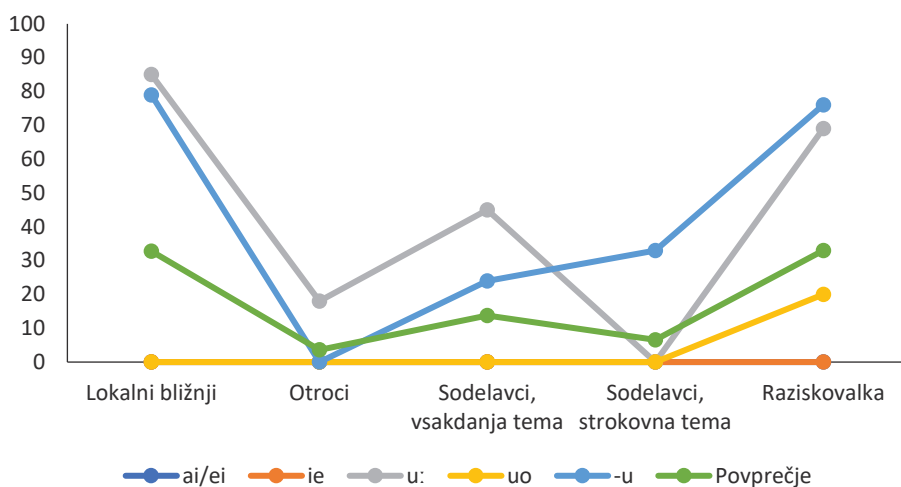
Število pojavitev besed z narečnimi in standardnimi variantami ter deleži narečnih variant v izbranih domenah so prikazani v Tabeli 8, deleži vključno s povprečnim deležem pri vseh variabliah tudi na Sliki 10.

Narečna varianta	Lokalni bližnji		Otroci		Sodelavci, vsakdanja tema		Sodelavci, strokovna tema		Raziskovalka	
/ai/, /ei/	0	6	0	8	0	22	0	43	2	71
	(0 %)		(0 %)		0 %		0 %		0 %	
/ie/	0	1	0	11	0	11	0	7	0	21
	(0 %)		0 %		0 %		0 %		0 %	
/u:/	11	2	2	9	5	6	2	33	52	23
	85 %		18 %		45 %		0 %		69 %	
/uo/	0	2	0	2	0	3	0	4	1	4
	(0 %)		(0 %)		(0 %)		(0 %)		20 %	
/-u/	11	3	0	1	5	16	6	12	68	21
	79 %		(0 %)		24 %		33 %		76 %	
Povprečje	33 %		4 %		14 %		7 %		33 %	

Tabela 8: Število narečnih in standardnih variant ter delež narečnih variant pri posameznih variabliah v izbranih domenah pri Ivi

V Ivinem govoru ne zasledimo uporabe narečnih dvoglasnikov /ia/, /ai/ oziroma /ei/, edini pojavitvi dvoglasnika /ai/ oziroma /ei/ sta v intervjuju, ena v besedi *meišani* (tako je za standardno varianto *mešani* v isti izjavi), druga v pripovedovanju o spremembah v lastnem govoru ob začetku študija v Ljubljani: *zdej govorim ne vem, prej sām skuz nā vaim, ah, veš, tku, enostavnu sām začela opuščat*; v preostalem delu intervjuja kot primer, kaj je tipično za ribniščino, med drugim navaja, *da kār neki povlaičejo, unu ai zapojejo*, omeni pa tudi napačno rabo pri zbadanju s strani Kočevarjev: *oni nām pa Raibānčani, ku sploh se nikol ne reče Raibānčan*. Standardna varianta /e:/ oziroma /i:/ je izpričana v besedah oziroma oblikah besed *vedeti* (29 *vem*, 3 *veš*, *veva*, *vemo*), *res* (24 *res*), *ni* (14 *ni*), *treba* (2 *treba*), *nekaj* (19 *neki*, 1 *nekej*), *leto* (*leto*), (*ne*) *imeti* (2 *mela*, *mel*; *nimam*, *nimaš*, *nima*), *beseda* (2 *besede*), *mešan* (*mešani*), *povedati* (2 *povedala*), *človek* (2 *človeka*).

Iva

Slika 10: Delež narečnih variant pri posameznih variabljah v izbranih domenah pri Ivi

Tudi narečnega dvoglasnika /ie/ Iva v svojem jezikovnem repertoarju tako rekoč nima več, v vseh domenah je delež nični. Standardne variante /e:/ so torej prisotne v njenem govoru ne glede na sogovorca, izpričani so primeri v oblikah glagolov *iti* (7 *gre*, 5 *greš*, 4 *gremo*, 1 *grem*, 2 *grejo*), *(po/pre)gledati* (*gleda*, *zgleda*, *pogledava*, *pogledajo*, *pogleat*, *pregledat*, *pogledal*, *pogledala*, *gledano*), *narediti* (2 *naredil*, 2 *naredu*), *snemati* (3 *snema*, 2 *snemam*), *srečati* (*srečaš*, *srečal*), *začeti* (*začela*) in *reči* (*rekel*) ter po ena pojavitev v kazalnem zaimku *te* in prislovu *spet*.

Najvišji delež narečnega dolgega /u:/ pri Ivi pričakovano najdemo v domeni *lokalni bližnji* (85 %), visok je tudi v domeni *raziskovalka* (69 %), v domeni *sodelavci, vsakdanja tema* se ta znatno zniža (45 %), v domeni *otroci* je narečnih variant le še 18 %, pri *sodelavci, strokovna tema* pa je ob dveh narečnih in triintriidesetih standardnih variantah delež narečnih variant 0 %. Najpogostejše so pojavitve v zaimkih (23 *tu*, 4 *tule* ↔ 4 *to*, 7 *tole*, *nekdo*), vprašalnicah (*kdu*, *kulku* ↔ 4 *kako*, *kdo*), prislovihih (13 *tku*, 6 *taku*, 6 *skuz*, 9 *bul(š)*, 5 *samu*, 2 *nikul*, *slabu*, *takule* ↔ 11 *tako*, 4 *tko*, 3 *bol(š)*, 2 *lepo*, *samo*, *skoz*, *nikol*), deležnikih na *-l* v srednjem spolu (2 *blu*, *pəršlu* ↔ *blo*), svojilnem pridevniku (4 *moj*), glagolu *spomniti se* (*spomnem*, *spomnāš*); samo s standardno varianto

se pojavi samostalni $\dot{c}$ *morje* (2 *morje*). Najpogostejše pojavitve z narečno varianto so torej v *tu* (23), *tku* (13), *taku* (6), *bul(š)* (11), *skuz* (6), *samu* (5); najpogostejše pojavitve s standardno varianto pa *tako* (11), *tole* (7), *tko* (4), *moj* (4), *kako* (4), *to* (4).

Primer za narečno obliko leksema *skozi* iz intervjuja: *uni pa govorijo skuz*; za *bolje* iz pogovora s sodelavci o vsakdanji temi: *sej bo bulš in takole*; iz začetka pogovora o vsakdanji temi: *evo, takule, no, in pol si naredu turo*. V preostalem delu intervjuja se pojavijo še *nikul*, *bul*, *zdumar*, *tulku*.

Delež narečnih variant je pri Ivi nični tudi pri variabli (ϕ :₂) – dvoglasnik /uo/ je prisoten le eni v pojavitvi glagola *morati* pri pogovoru z raziskovalko, ko glede štajerskega moža ribniške prijateljice pripomni, da *se muora učit ribənščino*. Zasledimo pa standardne odraze v oblikah glagola *morati* oziroma *moči* v zanikani obliki (3 *mormo*, 2 *more*, *mora*, *morš*) in *probat* (*probal*), prislovov *notri* (2 *notri*, 2 *notar*) in *mogoče* (2 *mogoč*).

Delež izglasnih *u*-jev se od visokih 79 % v pogovoru z lokalno prijateljico in primerljivega deleža v intervjuju (76 %) niža do znatno nižjih deležev s službenimi kolegi v pogovorih o strokovnih in vsakdanjih temah (33 % in 24 %), v komunikaciji z otrokom pa ne zasledimo nobene narečne variante. V drugih domenah so te najpogostejše v zaimkih (2 *tistu*, 2 *unu* ↔ 4 *tisto*, *nekdo*), vprašalnicah (*kiero*), prislovih oziroma pridevniki $\dot{c}$ v srednjem spolu (11 *ribənšku*, 5 *istu*, 4 *splošnu*, 4 *sigurnu*, 3 *odvisnu*, 3 *smešnu*, 2 *točnu*, 2 *dobru*, 2 *jasnu*, *finu*, *normalnu*, *hitru*, *primarnu*, *jasnu*, *malu*, *čudnu*, *tipičnu*, *vseenu*, *dejansku*, *pomembnu*, *strašnu*, *avtomatsku*, *recimu*, *pærvu*, *celu*, *pomembnu*, *vsaku*, *štajersku* ↔ 5 *dobro*, 2 *splošno*, 2 *verjetno*, *lušno*, *malo*, *simpatično*, *avtomatsko*, *vedno*, *izrazito*, *enotno*, *recimo*, *negativno*, *tipično*, *pomembno*, *visoko*, *redčeno*, *drugo*, *slovensko*), deležnikih na *-l* in *-n* v srednjem spolu (*spremenilu*, *odstopalu* ↔ 2 *zmenjeno*, *popravljenno*, *gledano*, *redčeno*), samostalnikih srednjega spola (*leto*, *bibliotekarstvo*, *poročilo*), števniki $\dot{c}$ (*dvesto*) in vezniku *ko* (21 *ku* ↔ 11 *ko*). Besede z narečnim /-u/ z največ pojavitvami so: *ku* (21), *ribənšku* (11), *istu* (5), *splošnu* (4) in *sigurnu* (4), največ pojavnic s standardnim /-o/ pa je v besedah *ko* (11), *dobro* (5) in *tisto* (4).

Večkrat se pojavljajo vmesni glasovi, pri katerih je težko določiti, ali gre npr. za končni *o* ali *u*, npr. pri *dobro*, *malo*, *to*, *splošno*. Variantnost pogosto zasledimo v isti izjavi, tudi v isti besedni zvezi obe varianti: *nisam se zavestnu, po moje čist res avtomatsko; to narečje ribənšku; ni unu enotno*.

V Ivinem govoru so v vseh domenah pogoste samoglasniške redukcije, npr. $a > ə$ (*təku, təkule, təko*), $i > ə$ (*štirəh, vidəš, nəč, spomnəš*), $o > ə$ (*bəl*), $u > ə$ (*balonə, zamədila, oknə*).

Palatalni *n* ima refleks *jn* v prislovu *majn* s petimi pojavitvami v pogovoru z raziskovalko (npr. *te mlajše generacije majn, majn spremeni*). Narečno je naglašena beseda *da'nəs* v pogovoru z ribniško prijateljico in s sodelavci o vsakdanji temi.

Zanimiva je variantnost pri prislovu *tako*, ki ima variante *təku* (2 pojavitvi v pogovoru z ribniško prijateljico), *taku* (v intervjuju pri ilustraciji govora okoliških vasi: *vsi samu taku tolčejo, da je še men smešnu*), *tko* (3 pojavitve v pogovorih s sodelavci), *tək* (2 pojavitvi pri sodelavcih o strokovni temi in 2 z raziskovalko), *təko* (2 pojavitvi v intervjuju), *tok* (4 pojavitve z raziskovalko, npr. *tok se pač v redu počutəm tukej*), v pogovoru s sodelavci o strokovni temi se pojavi tudi *tkole*, *tako* pa kot najbolj standardna različica 2-krat v govoru z otrokom in 9-krat s sodelavci o strokovni temi.

Z otrokom govori izrazito standardno, uporabi recimo obliki *tukaj* in *zdaj* brez samoglasniškega upada (pri sodelavcih o strokovni temi *tukej*, pri vseh drugih domenah kar 16 pojavitev *zdej*, v preostanku intervjuja še *kej, sej, kasnej, dej, kumej, skupej*) ter standardno izgovorjavo preteklih deležnikov na *-l*: *boš potrobil, si popravil*. Zanimiva je variantnost v treh zaporednih pojavitvah deležnika glagola *narediti*: *kaj si pa naredil, kaj si naredu, kaj si naredil*. Več je tudi standardnih izglasnih *o*-jev: *popravljenjo, kako, tako, kdo*. Opazimo pa lahko dve narečni varianti dolgega naglašenege */u:/* v kazalnem zaimku *tu*.

V intervjuju zasledimo tudi primer prednaglasnega akanja v vprašanju raziskovalki *po čem pa vi poznate Ribəncu* in v opisu govora starejših: *majo svoje, res majo, se pazna*. Zanimiv je tudi primer, ko v opisu odzivov domačih na spremenjeni govor drugo za drugim izreče različni obliki preteklega deležnika na *-l* v ženskem spolu: *lublanska srajca je prišla, pāršla*. Izpostaviti velja še primer ohranjanja narečne različice takoj po vprašanju s standardno: raziskovalka: *po ribənško* – Iva: *po ribənšku, ja, ja, po ribənšku*.

Narečno naglasno mesto zaznamo pri rabi besed *danes*, npr. v začetku neformalnega pogovora s sodelavcem variantno s standardno obliko: *zej ka boš šu danes na kolesu* – *aja, za jutər, ampək da'nəs pa greš*. Primer je zanimiv tudi s stališča variantnosti drugih variabel – opazimo narečno obliko preteklega deležnika *šu*, ob tem pa standardne variante */e/* v *kolesu* in *greš*.

V pogovoru z lokalno prijateljico beseda teče o otroku in prijateljičini poroki: »*samu je pol ku sma pārš'la domu, je ku sova odprl oči, ne, potlej: ‚Mamica, mamica, mamica,‘ me je dəržal təku, təku me je dəržal za lice, ne, pa: ‚Mami,‘ kər ni hotu spustit. [...] Səm ugotovila, da mam problem ga pustit, no, vidəš, po səm pa samu nervozna.*«

Z otrokom se skupaj igrata, razviden je standardni govor, nekateri primeri iz izseka so izpostavljeni že v zgornji analizi: »*Kje ima traktor še ena vrata, kje? Nimaš vrat? Lej, tamle so, bova dala gor. A tukaj bova dala vrata? Ne vem, če gre, joj, evo, popravljen. Mhm, boš potrobil? Dej, potrobi. Kje ima traktor volan? Pokaži mi. Mhm, kaj pa je tukaj notri, kaj je tukaj notri? Klik, klik. Kaj si pa naredil, kaj si naredu, kaj si naredil?*«

S sodelavci v neformalnem pomenku razpravljajo o kolegičini izbiri študija: »*A veš, če te zanima na splošno, ne, ta biokemija, je, se veš, bəl tko širše gledano, a ne, če greš pa laboratorijsko biomedicino, maš pa res, si osredotočen na človeka, maš poudarek na človeka, kər se tiče – nemaš pol miši, pa ne vem ka še vse zdravn. [...] Ja, no, lej, na splošno pravəm, ne, sej pravəm, kaj jo zanima.*«

Na strokovnem službenem sestanku analizirajo rezultate laboratorijskih preiskav: »*Misləm, analiza vzorca je na isti princip, de se sledi unim navodilom, ku pač za analizator, ne. Problem so pa tele pri nizkih vrednostih, on ne poda rezultata, ampak poda delta ode in ta delta ode, ta delta ode mormo mi v bistvu odpərt kalibracijo in iz kalibracije je spodi ... Tako, tako, tkole, ne, on tko pokaže to premico, po j pa tko, spodi maš en okəncek, kjer ti napiše delta ode pa zračuna procent.*«

Ilustrativni izsek iz intervjuja o govoru v šoli ter razlikah med kočevskim in ribniškim govorom: »*Jəs se spomnəm ene učitəlce za nemščino iz Ribənce, ku je strašno govorila po ribənšku, res, ampək ku je tam pač, ko nas je učila, tule se je prov trudla in je blu zlu lepu govorila, normalno, tko da ... Res noben ni uporablal nekega narečja, kar se tiče od učitlov, da so nas kej učili. Je pa bil mav tko, recimo – Kočevarji pa Ribənčani se je pa takoj čutlu med odmorom, se pa čutli kəšne te besede, ku smo se vsi spogledoval: ‚Kaj tu pomeni?‘*«

5.7.2.6 Skladnost samoocene in ocene bližnjih z ugotovitvami v analizi

Čeprav je na posnetkih samosnemanja delež narečnih variant v neformalni službeni komunikaciji približno enkrat nižji kot delež v komunikaciji z

ribniškimi rojaki (14 oziroma 33 %), Iva zase pravi, da *ne menja ekstra tega narečja, da bi zdaj prav preklapljala*, in da precej podobno govori z možem ali z ljubljansko sodelavko. Jasno pa je iz posnetka govora s sinom, pri katerem so samo 4 % narečnih variant, razvidno, da se z njim, kot navaja sama, *trudi lepo govoriti, saj se mora naučiti lepo govoriti, ko se še uči*.

Po Anini oceni Iva že od nekdaj govori *manj narečno*, kot razlog navaja pomislek, da *se mogoče tudi doma niso tako pogovarjali* – tudi Iva v intervjuju podobno pove, da za razliko od nje same, ki *je veliko prevzela govora, tako de je opuščala*, njena prijateljica na *véliko govori še zmeraj po ribniško*. Še vedno pa je po Aninem mnenju tudi pri Ivi na podlagi govora mogoče prepoznati njen izvor: *se po tonu govora sliši, od kje si*. Ustrezno zaznava, da se Iva *mogoče bolj potrudi* pri govoru s partnerjem iz Kočevja in sinom kot z Ribničani.

Sodelavka Ela natančno opredeli Ivin govor v službenem okolju, namreč da ne vleče *a-jev*, pri čemer ima verjetno v mislih dvoglasnike /ai/, da se trudi za preskok na *splošno sporazumevalno komunikacijo* oziroma za *neko tako zbornostno slovenščino*, pa vendar jo *intonacija jasno locira v področje*. Kot sliši pri Ivinih telefonskih pogovorih, v komunikaciji z bližnjimi iz ribniškega okolja *bolj potegne*.

5.7.3 Vid

5.7.3.1 Biografski podatki

Vid se je rodil leta 1988 kot tretji otrok v družini. Njegov oče izvira iz Velikih Poljan (starša sta iz Ortneka) in je po poklicu ključavničar, mama pa s Slemen (prav tako njena starša) in kot profesorica poučuje slovenščino v osnovni šoli v Velikih Laščah. Do leta 2003 so živeli v Ribnici, kjer je Vid obiskoval osnovno šolo, potem so se preselili v nekaj kilometrov oddaljeni Ortnek, Vid pa je šolanje nadaljeval na gimnaziji Kočevje. Po maturi se je vpisal na študij lesarstva na ljubljanski Biotehniški fakulteti, po magisteriju je približno eno leto delal v lesnoobdelovalnem podjetju v Ribnici, leta 2016 pa se je zaposlil na Biotehniški fakulteti v Ljubljani in se vpisal na doktorski študij bioznanosti. Z ženo Iko sta se spoznala v gimnazijskih letih, v lesnoobdelovalnem podjetju sta bila eno leto tudi sodelavca, leta 2016 sta se poročila in se preselila v ribniško stanovanje.

5.7.3.2 Refleksija lastnega govornega obnašanja

5.7.3.2.1 Pogled nazaj

Pri Vidu doma so se pogovarjali *v narečju*, mama je uporabljala slemeniški govor, *zmeraj kar z umlautom*, v osnovni šoli pa z vrstniki *malo bolj moderno* oziroma *zborno*, kasneje so *spet kar nekako nazaj preklopili v ribniško narečje*. V srednješolskih letih so se na kočevski gimnaziji prilagajali glede na sogovorca – z Ribničani so govorili *po ribniško*, s Kočevarji *zborno*, med poukom se je trudil *čim bolj zborno*. Ob prehodu na študij v Ljubljano je *nekako kar preklopil bolj v zborno*, kakšno besedo je *raje malo pretvoril*; ob predstavitvi dispozicije se je *kar trudil, da je narečje čim bolj potlačil vase, kolikor ga je lahko*.

5.7.3.2.2 V času raziskave

V družinskem okolju in s kolegi v Ribnici se večinoma pogovarjajo *kar v narečju, ribniško*; po lastni oceni Vid z vsemi *nekako na isti način*, le da imajo med kolegi *kakšno besedo več na zakladu*. Po njegovem mnenju govor ni toliko odvisen od lokacije kot od sogovorca: *»Če je pač Ribničan, bom vlekel po ribniško, če ne, se malo prilagodim.«* V poluradnih položajih v Ribnici, na primer v knjižnici ali uradu, govori *ribniško*, če mu je sogovorec *bolj domač, pa tudi on govori ribniško*, a tudi merka – *vseeno malo te pritegne, ker ne veš, kdaj kakšna pride, ki ni od tukaj pa morda ne razume najboljše*. S kolegi od drugod *se trudi čim bolj pravilno govoriti*, ampak *žal fonetično ni ravno najboljši* – upa, da se pri tem *izboljšuje*. Spreminjati skuša *predvsem naglaševanje, kakšne črke, ki jih bolj potegnejo kot drugi, to je nekako težko zakriti in dostikrat ti uide iz glave*. Pri branju zna *dokaj pravilno brati in naglaševati, tudi ta naglas še bolj lahko zakrije*, ob prostem govorjenju pa *ni osnovnih pogojev, da se ga čisto znebi*. Kot problem izpostavi javno nastopanje, tam si želi *narečja čim bolj znebiti*. Če sta v ljubljanski službi sama z ribniškim profesorjem, *bi verjetno prav po ribniško začel*, če bi bil vključen še kdo od drugod, pa bi *nekako probal čim bolj slovnično, malo prilagodiš svojo govorico*. Meni, da se mu zaradi stikov z drugovarietetnimi govorci in rabe drugih varietet *narečje ni nekaj spremenilo, da to ni imelo toliko vpliva, da pa kakšna varianta besede sigurno odstopa*. V intervjuju govori podobno kot z ljubljanskimi kolegi, *na ta način*.

5.7.3.3 Blížnji o Vidu

5.7.3.3.1 Žena Ika

Žena Ika o Vidovi družini pove, da predvsem starši govorijo narečje, poudari razliko med *ribniškim narečjem* in *vasmi*, ki so bolj v hribih, kot so Velike Poljane in Slemenca, Vid pa *ni nikoli tako narečno govoril kot njegovi starši*, čeprav govori še *zmeraj precej [narečno]*. V govoru s prijateljci še *manj narečno govori* – *doma reče včas, ne včas, ne vaim, med ljudmi pa več, ne vem*.

Ko ga je spoznala, je govoril zelo *po nobel* – *ni tako zavijal po ribniško*, sčasoma *se je začel malo bolj po domače pogovarjati*. Razlog za prvotno *nobel* govorjenje pripisuje temu, *da se še nista poznala toliko*, izpostavi *distanco* in komentira, da se je *malo finega delal*. Po njenem mnenju se v času njenega poznanstva pri njegovem govoru v domačem okolju *ni nič spremenilo*, pri pogovorih s službenimi sodelavci pa opaza, da se *zdaj bistveno bolj po slovensko pogovarja, kakor se je prej*, le s sodelavcem iz Ribnice *bolj po domače*. Misli, da s prijatelji iz Ribnice in iz Ljubljane govori podobno, s sodelavci pa *malo bolj zborna*, pri čemer doda komentar, da *ne ve, kako se reče*.

Vid po Ikinih besedah narečje izvirne vasi z izrazitimi posebnostmi⁸³ *zna* in *ga lahko uporablja*, če želi, vendar se to zgodi le, *kadar se kaj heca* in ko *se pogovarja s svojo mamo*, ki je v Laščah učila slovenščino in *obožuje narečja in tudi doma res pravo narečje govori*. Zdi se ji, da s staršema *različno govorijo*, morda zaradi *različne tematike*, in *da je z mamo bolj pristen*. Če bi bil ob mami še kakšen prijatelj, bi po njeni presoji govor prilagodil prijatelju – *bi sigurno bolj tako, kakor če bi bil samo prijatelj*.

Ocenjuje, da na spreminjanje Vidovega govora najbolj vpliva to, *s kom se pogovarja, včasih tudi kje* – *lahko je včasih isti človek, pa če je nekje, se bo drugače pogovarjal, kakor če je nekje drugje*. Nikoli ni doživela, da bi kdo komentiral njegovo narečje, je pa *dostikrat razmišljala, zakaj njej vsi to govorijo, njemu pa nobeden*.

5.7.3.3.2 Sodelavec Val

Val je Vida prvič srečal na brucovanju – vedel je, da ni iz Ljubljane, *ni ga pa znal umestiti*. O Vidu pravi, da se *pravilno izraža* in *se adaptira* oziroma je *dobro adaptiran*. Njegovega narečja *ni opaziti, razen ko pride do smol toka*,

83 Omeni končnico *-e* v tožilniku ednine ženskega spola – v *nedajle*, glas *ü* in *kakšen* izraz za *kakšno stvar* (prim. tudi str. 172–173 o medkrajevnih razlikah v govoru).

ko se malo hecajo, takrat pa kaj potegne oziroma kakšen glas po dolenjsko; drugače pa vidi, da se trudi, da se matra. Tudi pri javnih nastopih govori lepo pravilno, ima pa občutek, da včasih zelo razmišlja o tem, kako bo kaj rekel; sliši ta njegov effort, da se trudi. Ob strokovnih temah zelo fajn razmišlja, išče izraze za terminologijo. Meni, da nekdo, ki Vida ne pozna, ob njegovem javnem govoru ne bi ugotovil njegovega izvora.

Ko se Vid pogovarja z ribniškim profesorjem, *začneta obadva malo zategovati*; predvsem ko se *kaj hecajo* ali ko se pogovarjata o kakšni zadevi, ki je *lokacijsko značilna za Ribnico*, na primer o *enem sosedu*. Pravi, da načeloma *nista narečna*; profesor *že tako ni, a zna, če hoče*.

Malokrat ga je slišal govoriti narečno, razen ko govori z očetom, takrat se *zgodi ta klin na njihov dolenjski, ribniški način govora* – takrat so *bariere pa relacije tako kratke, da teče po drugačnem kanalu*. Pri Vidovih pogovorih z ženo tega *ni opazil* oziroma se mu je *zdelo manj izrazito*.

V času poznanstva ni opazil, da bi se Vidov govor spremenil; označi ga kot *bolj binarnega*, kar verjetno nakazuje na dva različna oziroma ločena koda, ki ju je pri njem viden. Nikoli ni doživel, da bi bilo Vidovo narečje sprejeto negativno.

5.7.3.4 Posnetki

Vidovo samosnemanje je potekalo 10. 3., 23. 5. in 2. 6. 2020 (posnetki v formatu mp3), 9. 12. 2020 ter 31. 5., 1. 6., 24. 6. in 14. 7. 2021. Devet posnetkov je skupaj dolgih 6 ur, 26 minut in 20 sekund, najkrajši je dolg 3 minute in 39 sekund, najdaljši 2 uri, 41 minut in 51 sekund. Sociolingvistični intervju sva izvedla 4. 6. 2020 v ribniški kavarni, posnetek je dolg 1 uro, 45 minut in 57 sekund, vendar je v prvem delu pogovor z njegovo ženo, Vid pa se pridruži po približno 20 minutah.

Za analizo sem uporabila posnetke v skupni dolžini 1 ure, 22 minut in 3 sekund, njihov opis in razvrstitev po domenah sta v Tabeli 9 in Tabeli 10. Prva domena vsebuje dva daljša posnetka druženja z lokalnimi prijatelji in ženo (skupno 26.33 min), sledijo posnetki z ribniškim sodelavcem o vsakdanji in strokovni temi (8.20 oziroma 11.38 min), ki sem jih pri variantnostni analizi združila, saj se na posnetkih teme prepletajo in med njimi glede distribucije narečnih in standardnih variant ni bilo znatnih razlik, posnetek pogovora z ljubljanskim sodelavcem o vsakdanji temi (4.48 min) in sodelavko o strokovni temi (14.27 min) ter izsek pogovora z raziskovalko v sociolingvističnem intervjuju (16.17).

Ime posnetka	Dolžina	Udeleženci	Tema pogovora	Čas in kraj	Medij
V1 lokalni bližnji 1	11.08	žena, prijatelji	ptiči, pokojni znanec	zvečer pri prijateljih	pogovor v živo
V2 lokalni bližnji 2	15.25	žena, prijatelji	znanci, dogodki	dopoldne v službi	pogovor v živo
V3 ribniški sodelavec, vsakdanja tema	8.20	ribniški sodelavec	skobčevke, cepljenje	dopoldne v službi	pogovor v živo
V4 ribniški sodelavec, strokovna tema 1	0.56	ribniški sodelavec	širina elementov	dopoldne v službi	pogovor v živo
V5 ribniški sodelavec, strokovna tema 2	1.12	ribniški sodelavec	materiali	dopoldne v službi	pogovor v živo
V6 ribniški sodelavec, strokovna tema 3	9.30	sodelavec	odpravljanje napake na računalniku	dopoldne v službi	telefonski pogovor
V7 sodelavec, vsakdanja tema	4.48	sodelavec	sodelovanje v intervjuju	dopoldne v službi	telefonski pogovor
V8 sodelavka, strokovna tema	14.27	sodelavka	elektronska mikroskopija	dopoldne v službi	pogovor v živo
V9 raziskovalka	16.17	raziskovalka	jezikovna stališča, jezikovna raba, značilnosti Ribnice	popoldne v ribniški kavarni	pogovor v živo

Tabela 9: Podatki o analiziranih Vidovih posnetkih

Domena	Posnetki
Lokalni bližnji	26.33
Ribniški sodelavec, vsakdanja tema	8.20
Ribniški sodelavec, strokovna tema	11.38
Sodelavec, vsakdanja tema	4.48
Sodelavci, strokovna tema	14.27
Raziskovalka	16.17
Skupaj	1.22.03

Tabela 10: Dolžina analiziranih Vidovih posnetkov po domenah

5.7.3.5 Analiza Vidovega govora

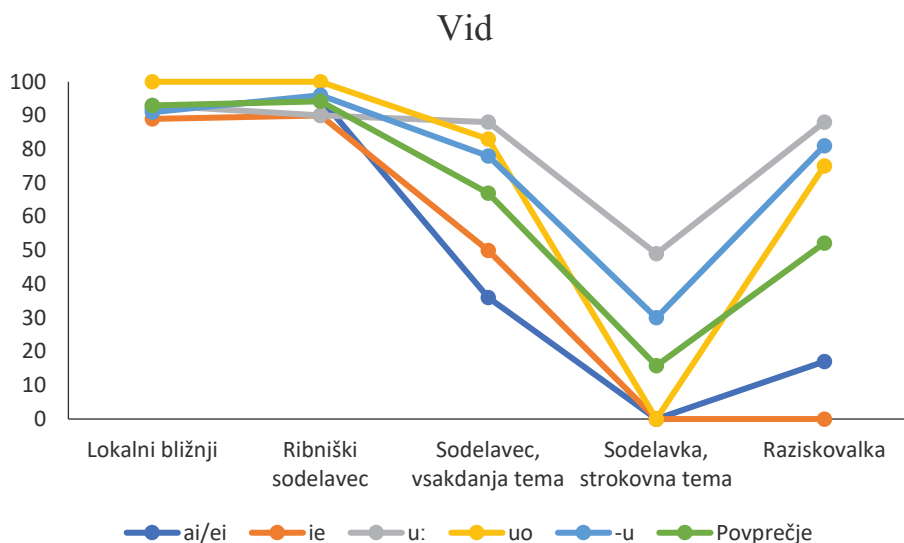
Vid ima od vseh informantov najvišji delež narečnih variant v vseh domenah. Ta posebej izstopa pri govoru z ribniškimi sogovorci, beležimo namreč 93 % z ribniškimi bližnjimi in 94 % z ribniškim sodelavcem. V vsakdanjem pogovoru s sodelavcem se delež narečnih variant zniža na 67 %, v intervjuju z raziskovalko na 52 %, pri strokovni razpravi s sodelavko pa ostane le še 16 % narečnih variant. V primerjavi z ženskima informantkama je sam edini, ki v večji meri uporablja tudi dvoglasniške variante /ai/ oziroma /ei/, /uo/ in /iel/.

Število pojavitev besed z narečnimi in standardnimi variantami ter deleži narečnih variant v izbranih domenah so prikazani v Tabeli 12, deleži vključno s povprečnim deležem pri vseh variablah tudi na Sliki 11.

Narečna varianta	Lokalni bližnji		Ribniški sodelavec		Sodelavec, vsakdanja tema		Sodelavka, strokovna tema		Raziskovalka	
/ai/, /ei/	65	6	36	2	5	9	1	19	5	24
	92 %		95 %		36 %		0 %		17 %	
/iel/	33	4	9	1	2	2	2	22	1	16
	89 %		90 %		50 %		0 %		0 %	
/u:/	57	4	27	3	15	2	24	25	44	6
	93 %		90 %		88 %		49 %		88 %	
/uo/	17	0	11	0	5	1	1	10	6	2
	100 %		100 %		(83 %)		0 %		75 %	
/-u/	39	4	22	1	7	2	6	14	29	7
	91 %		96 %		(78 %)		30 %		81 %	
Povprečje	93 %		94 %		67 %		16 %		52 %	

Tabela 11: Število narečnih in standardnih variant ter delež narečnih variant pri posameznih variablah v izbranih domenah pri Vidu

Delež narečnih dvoglasnikov /ai/ oziroma /ei/ je primerljivo visok pri ribniških sogovorcih (92 oziroma 95 % pri prijateljih in ribniškem sodelavcu), predvsem se pojavljajo v glagolih *vedeti*, *delati*, *ne imeti*, povedkovniku *treba*, nikalnici *ni*, števniku *dve*, nedoločnih zaimkih *nekaj* in *nekam* ter členku *res*. Pri ljubljanskih sodelavcih delež narečnih variant v teh besedah znatno pade, pri sodelavcu o vsakdanji temi na 36 %, v pogovoru s sodelavko o strokovni temi pa zasledimo le en *treiba*, in sicer povsem na začetku v hudomušnem

Slika 11: Delež narečnih variant pri posameznih variabljah v izbranih domelah pri Vidu

komentarju zehanja: *bo treiba it na kofe spet hmal*; kljub temu je delež v tej domeni nični. V intervjuju z raziskovalko, kjer je narečnih variant 17 %, so tri narečne pojavitve v *neikey*, ena v *kreigava*, ostale pa pri ponazarjanju ribniških govornih značilnosti: *neisn* oziroma *naisn*, ko navaja ribniški rek,⁸⁴ ter *besaida* med primeri značilnih narečnih besed: *ta ai*, *kā se uporabla namest e-ja*, *ne tulku namest i-ja* – *kaj je zej kāsna taka besaida* – *besaida se reče, ne beseda*.

V skladu z Riglerjevo interpretacijo (1981: 128) je varianta */ei/* izpričana v položaju za nekdanj palatalnimi soglasniki, pri čemer od uporabljenih leksemov navaja *teden* (*keidən*). Obenem se *ei* pri Vidu pogosto pojavlja tudi v drugih leksemih, variantno z *ai*; lekseme, ki so izpričani z obema variantama, število pojavitev in primere v njegovem korpusu prikazuje Tabela 12; razmerje med 43 pojavnicami z */ai/* in 42 z */ei/* je zelo izenačeno, primerljivo je tudi število standardnih variant v obravnavanih besedah (38). Navajam besede, v

84 Ker gre za edini pojavitvi narečne variante v zanikani obliki glagola *biti* (če izvzamemo tretjoosebno edninsko nikalnico *ni*) v celotnem korpusu in ker bi upoštevanje oblik s standardnimi variantami občutno znižalo deleže narečnih variant pri tej variabli, smo pojavnice, kot so npr. *nisəm*, *nisi*, *niso*, izločili iz štetja.

katerih prevladuje varianta /ai/ – primeri z narečnima variantama /ai/ oziroma /ei/ so ločeni s pomišljajem, za obojesmerno puščico sledijo primeri s standardnim /ɛ:/ oziroma /i:/: *ni* (9 *nai* – 2 *nei* ↔ 16 *ni*), *delati* (3 *daila*, 2 *dailu*, *dailal*, *dailajo*, *dailələ* – *deila*, *deilov* ↔ 2 *delajo*, *delal*, *delala*), *treba* (5 *traiba* – 2 *treiba* ↔ *treba*), *stena* (3 *ob stainə*, 2 *staino* – 1 *ob steinə*), *bežati* (2 *zbaizu* – *beizov*); besede oziroma oblike besed, v katerih prevladuje varianta /ei/, pa vključujejo *vedeti* (3 *veim*, 16 *veiš* – 6 *vaim*, 2 *vaiš* ↔ 7 *vem*, 6 *veš*, *vedət*) ter *nekaj* oziroma *nekam* (3 *neikej*, 2 *neiki*, 2 *neikam*, *naik* ↔ 5 *neki*, 3 *nekej*). Razmerje je izenačeno pri besedah *res* (4 *rais* – 4 *reis* ↔ 1 *res*), *leto* (*laitu* – *leitu* ↔ *leta*) in *nisem* (*naisn* – *neisn*), ki sta izpričana samo v navedbi ribniškega reka. Samo z varianto /ai/ se pojavijo še leksemi ne imeti (*naimam*, *naiməm*, *naiməjo* ↔ *nimam*), *povedati* (*povaidəl*, *povaidəla* ↔ *povedov*), *beseda* (2 *besaida* ↔ 4 *besede*, 3 *beseda*), ostali navedeni po enkrat: *plaizət*, *nečlovaišku*, *maisca*, *plaisni* ‘plesni’, *saikənčce*, *po tlaih*. Samo z /ei/ se pojavijo deležniške oblike glagola *imeti* (*imeil*, *meilə* ↔ 2 *mela*, *imel*), števnik *dve* (2 *dvei* ↔ *dve*, *dvesto*) in po enkrat *kreigava* in *človeika*.

Leksem	Narečni skupno	/ai/	Primeri	/ei/	Primeri	Stand. /ɛ:/, /i:/	Primeri
<i>vedeti</i>	27	8	<i>vaim</i> (6), <i>vaiš</i> (2)	19	<i>veim</i> (3), <i>veiš</i> (16)	14	<i>vem</i> (7), <i>veš</i> (6), <i>vedət</i>
<i>ni</i>	11	9	<i>nai</i>	2	<i>nei</i>	16	<i>ni</i>
<i>delati</i>	10	8	<i>daila</i> (3), <i>dailu</i> (2), <i>dailal</i> , <i>dailajo</i> , <i>dailələ</i>	2	<i>deila</i> , <i>deilov</i>	4	<i>delajo</i> (2), <i>delal</i> , <i>delala</i>
<i>res</i>	8	4	<i>rais</i>	4	<i>reis</i>	1	<i>res</i>
<i>nekaj</i> , <i>nekam</i>	8	1	<i>naik</i> (1)	7	<i>neikej</i> (3), <i>neiki</i> (2), <i>neikam</i> (2)	8	<i>neki</i> (5), <i>nekej</i> (3)
<i>treba</i>	6	5	<i>traiba</i>	2	<i>treiba</i>	1	<i>treba</i>
<i>stena</i>	6	5	<i>ob stainə</i> (3), <i>staino</i> (2)	1	<i>ob steinə</i>	/	/
<i>bežati</i>	3	2	<i>zbaizu</i> (2)	1	<i>beizov</i>	/	/
<i>leto</i>	2	1	<i>laitu</i>	1	<i>leitu</i>	2	<i>leta</i>
<i>nisem</i>	2	1	<i>naisn</i>	1	<i>neisn</i>	/	/
Skupaj	85	43		42		38	

Tabela 12: Leksemi, ki se pri Vidu pojavljajo z obema narečnima variantama variable (ɛ:/)

Varianti /ai/ in /ei/ variirata tudi v neposredni bližini, kot npr. v izjavah v pogovoru z ribniškim sodelavcem: *se pa neikam zävleiče, vaiš de in zakaj ja treiba tuk besaid*.

To variantnost lahko interpretiramo kot vpliv okoliških krajevnih govorov (Vid izvira iz Ortneka; okoliški kraji, kot sta Sodražica in Velika Račna, imajo na tem mestu odraz /ei/; prim. leksem *sekati* v Škofic idr. 2016: 187–187), lahko pa gre tudi za približevanje standardnemu izgovoru preko manj izrazite in vpadljive narečne različice *ai > ei > e*.

Dvoglasnik /ie/ se pojavlja v tako rekoč identičnih 89 oziroma 90 % primerov variable (*e:*₂) v interakcijah z ribniškimi prijatelji in ženo oziroma z ribniškim sodelavcem, v le polovičnem deležu (50 %) s sodelavcem o vsakdanji temi – tu zaradi pojavnic v leksemih *snemati* (*se sniemam*) in *iti* (*se grie*). V komunikaciji s sodelavko o strokovni temi in z raziskovalko je delež narečnih variant nični. V pogovorih z ribniškimi bližnjimi narečno varianto največkrat najdemo v glagolih *iti* (4 *grie*, 3 *griemo*, 2 *griem*, *grieš* ↔ 2 *gre*, *greš*), *reči* (10 *rieku* ↔ 13 *reku*), *potegniti* (*potiegənt* ↔ *potegnemo*), *narediti* (*nəriedu* ↔ *naredu*), kazalnem zaimku *te* (*tie* ↔ 19 *te*), števniki s *pet* (*piet*, *pietstu* ↔ *pet*) in prislovu *spet* (*spiet* ↔ 4 *spet*). Besede, ki se pojavijo samo z narečno varianto, vključujejo glagol (*po/iz*)*gledati* (2 *glieda*, 2 *gliedə(a)š*, 2 *zglieda*, *pogliedam*, *pogliedat*, *gliedov*), števnike s *sedem* (*siedən*, *siedənstu*), samostalnik *kletka* (*klietke*, *klietko*) in po eno pojavitev v *imie*, *Kočievje*, *sniemam*, *začiel*, *sriečov*, *pieku*, *lesienga*, *čiez*. V štetje niso vključeni leksemi, ki se v celotnem korpusu pojavijo samo enkrat, in sicer pri Vidu z narečno varianto: *nəbiesa*, *viečnə*, *koliesja*, *pərpriet*, *po rieštəngo*, *Bievčər*. Tudi v neposredni bližini lahko zasledimo realizacijo z narečno in standardno varianto: »*Dok je bil šef, ne, je rieku, pride do mene ob enajstəh al pa dvanajstəh: ,Vaiš, ja dostə daila, boš mogu dənəs do štierəh potiegənt. Je reku: ,Sori, namam cajta. ‘*«

Pri variabli (*o:*₁) je delež narečnih /u:/ sorazmerno visok v štirih domenah: *lokalni bližnji* 93 %, *ribniški sodelavec* 90 %, *sodelavec*, *vsakdanja tema* in prav tako *raziskovalka* 88 %. V strokovni razpravi s službeno kolegico se delež znatno zniža, a še vedno ostaja 49 %. Narečne in ob njih redkejšje standardne variante zasledimo v zaimkih (62 *tu*, *negdu*, *unu*, *kulkər* ↔ 5 *to*, *nekdo*), vprašalnici *kako* (12 *kəku*), prislovi (6 *ləpu*, 6 *təku*, 6 *tku*, 6 *tulku*, 4 *skuz*, 3 *nikul*, 3 *samu*, 3 *lahku*, 3 *zətu*, 3 *bulš*, 2 *zəlu*, 2 *ləhku*, 2 *kuk*, 2 *skuzə*, *nəkul*, *kulku*, *taku*, *težku*, *celu*, *hudu*, *lohku*, *tolku* ↔ 15 *tako*, 5 *lahko*, 2 *samo*, *zato*, *nikol*, *lepo*), pridevniki v srednjem spolu (2 *tvuj*, *težku*, *muj*, *suj*), deležnikih

na *-l* v srednjem spolu (11 *blu*, 2 *šlu*, *pəršlu* ↔ 4 *blo*), samostalnikih *Bog* (2 *Bug*) in *gospod* (*gospud*), glagolu *spomniti* (*spunəm*, *spunem* ↔ 6 *spomnəš*, *spomnem*) in predlogu *okoli* (2 *okul*). Najpogostejše pojavitve narečnega */u:/* so torej v *tu* (61), *kəku* (12), *blu* (11), *ləpu* (6), *təku* (6), *tku* (6), *tulku* (6), *skuz* (4); standardni */ɔ:/* pa najpogosteje zasledimo v *tako* (15), *spomnəš* (6), *lahko* (5), *to* (5), *blo* (4).

Distribucija narečnih dvoglasnikov */uo/* v posameznih domenah kaže na izključno narečne variante v pogovorih z ribniškimi rojaki (100 % z lokalnimi bližnjimi in ribniškim sodelavcem), pri sodelavcu o vsakdanji temi in raziskovalki se delež zniža na 83 oziroma 75 %, pri sodelavki o strokovni temi pa kljub pojavitvi v *muore* ob desetih standardnih pojavitvah beležimo nični delež. Največ narečnih in obenem standardnih variant je izkazanih v glagolih *morati* oziroma *moči* v zanikani obliki (4 *muorəš*, 3 *muorəm*, 2 *muorə*, 2 *muore*, *muormo* ↔ 3 *more*, *morəm*, *morš*, *mora*, *morjo*) in prislovu *mogoče* (4 *moguoče* ↔ *mogoče*), pridevniki *podoben* (*poduobnega* ↔ *podobno*, *podobən*) in *določen* (*doluočenu* ↔ *določeno*) ter števniki *z osem* (*uosənsət* ↔ *osəm*). Besede, ki se pojavljajo samo z narečno varianto, vključujejo samostalnika *rožice* (2 *ruožce*, v *ruožcah*) in *karjola* (*karjuola*, *karjuole*, *karuola* ↔ *karo-le*), glagola *nafotrati* (3 *nəfuotrat*, 1 *nəfuotralla*) in *prositi* (*pruosm*), prislov *notri* (*nuot*, *nuotər*), samostalnike *pošta* (*nə puošto*, *nə farpuošto*), *skobčevka* (*skuopčevke*, *skuopčevki*) in *sobota* (v *sobuoto*), samo s standardno varianto pa zasledimo oblike glagolov *hoditi* (*hodjo*) in *probat* (*probaš*).

Zanimiv primer iz strokovnega pogovora s sodelavko z narečno varianto v *to* in standardno v *tako*: *tu j tu ... tako ... tako*.

V izglasju pri Vidu v vseh domenah prevladuje */-u/*, le v službenih kontekstih, posebej v pogovorih o strokovnih temah, se v večji meri pojavlja tudi */-o/*, včasih v neposredni bližini, kot npr. pri *lahko* v sledeči repliki: *ləhku dam tvojo številko magari al kakorkol, lahko*. Delež narečnih variant *tako* pada od 96 % pri ribniškem sodelavcu, preko 91 % pri lokalnih bližnjih, 81 oziroma 78 % pri raziskovalki in sodelavcu o vsakdanji temi, do znatno najnižjih 30 % pri sodelavki o strokovni temi. Narečne variante se pojavljajo, tako kot vzporedno standardne, v zaimkih (2 *tistu*, 2 *unu*, 2 *neku* ↔ *uno*, *ono*), vprašalnicah (*kulku*, *kieru* ↔ *kəšno*), prislovih oziroma pridevniki v srednjem spolu (4 *tulku*, 4 *vərjetnu*, 3 *verjetnu*, 3 *točnu*, 3 *zənimivu*, 3 *dobru*, 2 *majhnu*, 2 *vážnu*, 2 *drugu*, 2 *žalostnu*, *tulku*, *təlku*, *sigurnu*, *normalnu*, *minimalnu*, *pərbližnu*, *jasnu*, *tipičnu*, *prostu*, *slovničnu*, *ribənšku*, *nekaku*, *zagotovu*, *različnu*, *praviľnu*, *splošnu*, *relativnu*, *recimu*, *potihu*, *tolku*, *nečlovaišku*, *živalsku*, *hitru*, *visoku*,

zelenu ↔ 5 dobro, hitro, krasno, enako, odvisno, podobno, vertikalno, pretirano, kromatsko, zborna, točno, pravilno, stereotipno, nevarjetno, varjetno, ljubo, primorsko, lublansko), samostalnikih srednjega spola (*laitu, krilu, besedilu, letalu, 'laitalu* ↔ *letalo*), deležnikih na *-l, -n* in *-t* v srednjem spolu (2 *zanimalu, dogajalu, carkānlu, zalaufalu, poklopilu, ostalu, dajalu, svinalu, pokvarlu, prāpalu, rāzломilu, podarjenu, poudarjenu, zmejnānu, skritu* ↔ 2 *razloženo, sklenjeno, vklopljeno*), števniki (3 *enu, piāctu, siedānstu* ↔ *eno, dvesto, tristo*) in vezniku *ko* (7 *ku*). Najpogostejše besede z narečno varianto so torej *tulku* (4), *varjetnu* (4), *varjetnu* (3), *točnu* (3), *zanimivu* (3), *dobru* (3) in *enu* (3), s standardno varianto pa *dobro* (5) in *razloženo* (2), ostale se pojavijo le po enkrat.

Tudi v Vidovem govoru so v vseh domenah opazne številne samoglasniške redukcije, npr. *a > ə* (*kəku, təku, iməš, nāčinu, kə'dət*), *e > ə* (*čəpu 'čepel', jə, motorjəm, təga, cəlu, razuməš, ləpu, təga, təm*), *i > ə* (*najdə, šlə, nāč, viečnə, ob stainə, sebə, opazəm, sə, jejlə, ta bərkātə, v omarə, dobrə, cajtə, bə, bət, skuzə, do'bəd, dailələ 'delali', kə'dət, kurnək, mə, nəkul*), *o > ə* (*səbuoto, mārda, bəš 'boš'*), *u > ə* (*enmə, na jezerə, v momentə, v javnem sektorjə*), tudi popolna (*človk*). (Neribniški) odraz *e < issln*. **a* pred *j* v zadnjih ali edinih zlogih se pojavlja v besedah *daj* (8 pojavitev *dej*, 1 *daj*), *zdaj* (15 pojavitev *zdej* in 3 *zdaj*), v intervjuju še *zmerej, sej, kej, neikej* oziroma *nekej*.

Pomenljivi so primeri podobnih fraz pri Vidu v pogovorih z različnimi sogovorci, pri čemer v glagolu *biti* narečni polglasnik variira z *e* in *i*: s prijatelji pravi: *muorəm pa ne vaim do gdaj bet*, z ribniškim sodelavcem: *muore bət*, s sodelavcem o strokovni temi pa: *muore bit*.

Variiranje nenaglašene samoglasnika *a* z *o* najdemo v več pogovornih oblikah. V besedi *kako* v obliki *kok* v pogovorih z ribniškimi prijatelji (*kok pa misəš*), sodelavcem o vsakdanji temi (*kok govorim, kok se jəs kej izražəm*) in sodelavko v strokovni razpravi (*kok nej drugač rečem*). Variantno je opazna tudi različica s *kuk* v pogovorih z ribniškimi prijatelji (*kuk se; kuk tem əldeim; kuk səm pol*) in sodelavcem o vsakdanji temi (*nə vem, kuk bi se izrazu*). Glas *o* se pojavi tudi v besedah *nekok* v pogovoru z raziskovalko (*ta balkanizem nekok dvigujejo; bi bəl kə ne kar nekok probov*),⁸⁵ *loh* in *kofe* v pogovoru s sodelavko o strokovni temi (*bo treiba it na kofe spiet hmal; tam maš pa loh vprašanje kəšno*). V družbi ribniških prijateljev, sodelavca in raziskovalke je opazna tudi oblika *tok* v pomenu *tako*, npr. *tok da lahko pridəš že pred peto; sva tok nə hitru odrihtala; səm te zdejle tok okupierov; tok hudu spet ni*. Kazalni zaimek *tako* se sicer pojavlja tudi v drugih oblikah, in sicer *taku* in *təku*

85 V preostalem delu intervjuja se ob *nekok* pojavita tudi obliki *nekek* in *nekaku*.

pretežno v pogovorih z ribniškimi rojaki, le enkrat v pogovoru s sodelavcem o vsakdanji temi, *tək* s sodelavci o strokovni temi in nekajkrat z raziskovalko, *tako* 2-krat z ribniškimi rojaki in 11-krat s sodelavko o strokovni temi.

Palatalni *n* ima narečni odraz *jn* v več pojavnica v pogovorih z ribniškimi prijatelji: *zəmainət* (2 pojavitvi, npr. *bo treiba en stavek zəmainət*), *žagaj-ne* (2 pojavitvi: *kukər žagajne*, *ampək nai žagajne*, *kukər saikənčce al zə po tlaih*), *ohrajnen* (*jə bil tək ohrajnen*, *no, nəč kej bolan*), *zmejnənu* (*jə blu tu zmejnənu pol*). Eno pojavnico beležimo v primerniku *majnši* v pogovoru z raziskovalko (*kəšni obrtniki majnši*).

Narečno naglašene besede se pojavijo v vseh domenah (razen s sodelavko o strokovnih temah), predvsem pri glagolu *imeti*, pa tudi pri nekaterih drugih besedah: *'imam*, *'imaš*, *'ima*, *'imu*, *iməl'jo*, *povər'h vse'ga*, *slə'bi cajtə*, *də'nəs*, *zə vo'duə*, *zərəd tə'ga*, *en'krət*, *'məndə*, *'mərde* (variantno tudi *mər'de*), *sə nabi'jal*, *'laitalu* (*letalo* v Loškem Potoku).

V Vidovem korpusu zasledimo tudi primera akanja: v prislovu *leitas* v pogovoru z ribniškimi prijatelji in deležniku *pazabu* v strokovni razpravi s sodelavko v zadregi glasno ugotavlja: *kva pa vem*, *par stvari sm pa že pazabu*, *no*.

Končni samoglasnik *-u* v deležniški obliki zasledimo v glagolskih deležnikih, npr. *šu* (2 pojavitvi pri lokalnih bližnjih), *zbežu*, *čəpu* 'čepel', *čaku*, *pər'su*, *prəpalu*, *ju* 'jedel', *'smərdu*, *dubu*, *'imu*; tudi v samoglasniku *pol* (*čez eno uro pa pu*). Ilustrativno navajam izsek iz pogovora v ribniški družbi, v katerem se ob oblikah *-u* pojavi tudi pogovorna oblika *-ov*: »*Je reku, da je en zbaizu, misəm zbaizu, šu je vən, po je pa v eni smreiki čəpu pa čaku pa zelen. Zdaj ga pa najdə, pa že mav se jə mrak dailov.*« Narečna oblika deležnika na *-l* glagola *imeti* s končnim *-u* in naglasom na *i* se pojavi tudi v pogovoru s sodelavcem o vsakdanji temi; prislov *mogoče* je v njej realiziran s standardnim *o*: »*Boš 'imu jutər kej časa mogoče?*«

Končnica *-ma* v 1. osebi dvojine se pojavi v ribniški družbi, ko ga žena nago-varja k odhodu: »*Ura je cajt, ja. Se boma šla, no.*«

Enkrat se pojavi tudi narečni odraz *e* za **a* v predponah *na-*, *za-*, *nad-* (Rigler 1981: 130): *nezaj*.

Zanimiv je posnetek, na katerem na začetku telefonskega pogovora z ribniškim kolegom oponaša zavarovalnega agenta in govori izrazito standardno: »*Dober dan, Janez Podbrižnik tukej, iz Triglav zavarovalnice kličem. Imate pri nas sklenjeno eno zavarovanje morda, ne? No, sej zato vas pa kličem.*

Veste, mamō ene ugodne pakete ravnokar.« To je verjetno najbolj standardni izgovor informanta, v katerem je *imate* brez redukcije, *sklenjeno* s sklopom *nj* namesto narečnega *jn*, izglasni *-o* v obliki *zato* namesto narečnega *-u*. Ponudbi seveda sledi smeh s pojasnilom, potem pa se pogovor nadaljuje v narečju.

V socialnem oziroma vsebinskem smislu pri Vidu izstopajo sproščeni pogovori v družbi ribniških prijateljev in žene, pri katerih je vzdušje prežeto s smehom in hudomušnimi pripombami. Pojavlja se tudi (črni) humor, ki odraža lokalne vrednote, norme ter načine odzivanja na občutljive ali tabuizirane teme (prim. str. 65–69). Primer predstavljajo komentarji ob smrti starostnika, ki je tragično preminil v prometni nesreči z motorjem, v kontekstu načrtovane kropitve – prakse, ki ima v lokalnem okolju pomembno družbeno in simbolno vlogo. Raba črnega humorja v tovrstnih situacijah ni zgolj izraz jezikovne kreativnosti, temveč tudi način, kako govorci znotraj skupine obvladujejo neprijetne vsebine ter vzpostavljajo ali utrjujejo skupinsko kohezijo skozi ironijo in smeh. V nadaljevanju navajam izsek iz dialoga o omenjenem pokojniku: »*Pər enainvedesetəh jə človk se z motorjəm u'bu. [...] Ja, veiš, pa tulku 'imaš načinu: fəršlok, kap, na veim kaj, on se grie z motorjem zaletavat.*« Prijatelj: »*Pər enaidevedesetəh laitəh 'imaš pa rais izbire!*« Vid: »*Zə umərt tulku de – dolg spisək, no.*« [...] *A smo žleht, joj, no, Bug mu dej nəbiesa.*« Obujajo tudi spomine na srečanja z njim: »*Pa sən enkrət vidu, še kešən keidn nazaj nekej sən ga sriečov, 'māndə v Šparə [...], ampak ful jə bil təkū ohrajnen, no, nəč kej bolan. [...] No, Bug mu dej viečnə pokoj.*«

Sogovorniki pogosto vključujejo tudi različne življenjske modrosti oziroma duhovite, a pomenljive izreke, ki dodatno prispevajo k družbenemu komentiranju; tu je primer: »*Tu jə unu, ku s dobru rieku, ne, slə'bi cajtə rodijo majstre, dobrə cajtə pa pičke in rais jə taku, ja, rais je taku.*« Pogovarjajo se namreč o nepravilnih družbenih odnosih in privilegiranosti nekaterih, ki izrabljajo svoj položaj: »*Ja, no, normalnu, ka boš, madona, al tu je rais, tu je nečlovaišku oziroma živalsku, no! [...] Ja, kar jə preveč, jə pa preveč, madoniš! [...] Sam rais, kuk tem əldeim ... Veiš kaj, tu je prov unə, princip, kə je bil – Das Eksperiment, ne, s gliedov filəm Das Eksperiment? Tu jə prov ta, veiš, kə daš enmə oblast, kaj nardi tu iz človeika, ej! Žalostnu, ne, žalostnu. Ja, tud tu jə rei---, ja, de s ti, de ti je že direkt podarjenu, stari.*«

Službenemu kolegu ob prošnji za njegovo sodelovanje pojasnjuje namen raziskave: »*Veiš kaj, tale, zadnč – sej ti nisəm niti ceile zgodbe poveidu, v glavnəm .. Kolega od [osebno ime] pər košarki – al kəku jə, ima eno doktorsko študentko,*

ne, in pozdok deila iz ene slovenščine in ja hotla mene, ka sam se takrat vozu v Lublano pa tu, a da se sniemam pa te stvari, kaku govorim – o govoru se grie, a ne. No, in je hotla samu enga sodeilavca, de se mav pomen, ka ja deilov z mano, kok varjatnu kok govorim al kaj, tu jo ja zanimalu, jo bo zanimalu, no. Če boš mel jutər cajta ene petnajst dvajst minut, kej tazga.»

S službeno kolegico razpravljata o elektronski mikroskopiji: »*Te stvari morš obvladat. Polarizacijski je fora v tam, da ti, podobno ka pər očalih, tukej maš en polarizator in pol ti on spušča samo določeno valovno dolžino čez in glie-daš pol sam pər tej dolžini, ane. Zej pa, se vidiš, tle maš taku, na, po maš pa pravokotən polarizator, je pač zarad tega, kər je šla ta čas svetloba, čez sam ta način, vertikalno, recimo, v tem primeru tukej čez, pol ne more it zarad, ker je kot pregrada.»*

O govoru v intervjuju Vid pravi, da govori tako kot z ljubljanskimi kolegi oziroma *na ta način*, na drugem mestu pa, da se *malo drugače pogovarjava midva, kot se drugače v domačem okolju*. Tudi povprečje narečnih variant na sliki potrjuje, da je njegov govor v intervjuju najbolj primerljiv z govorom s sodelavci o vsakdanji temi. V ilustrativnem izseku pripoveduje o odzivih na ribniški govor in svojem govoru pri javnem nastopanju: »*Pol si lomjo jezike al pa si zmišljujejo besede, ka sploh, oziroma čjo recimo rečt Raibəncən, ka je sploh narobe – ja zmieraj bil Ribəncən in konc. Ja, no, se dogajajo te stvari, ampək mi ne sežejo lih neki do srca, de b reku. Bəl je, doskat je bəl problem tu v kašnəm javnem nastopanju. Tam si želim tega čim bəl znebit, bi reku. Uradən nastop – ne vem, ka sam mel predstavitev dispozicije, sam se kar trudu, de sam ga čim bəl potlaču vase, ne, to narečje, kukər sam ga lahko.»*

5.7.3.6 Skladnost samoocene in ocene bližnjih z ugotovitvami v analizi

Vidova opredelitev *kar v narečju, ribniško*, kot po svoji oceni govori v domačem ribniškem okolju, pri njem predstavlja povprečno 93-odstotno rabo narečnih variant izbranih variabel. Ker je, tako kot meni tudi sam, njegov govor odvisen predvsem od sogovorca in bo, *če je pač Ribničan, vlekel po ribniško*, tudi posnetki kažejo na primerljiv delež narečnih variant v ljubljanskem službenem okolju, ko je sogovorec ribniški rojak in sodelavec oziroma nadrejeni; če sta sama, *bi verjetno prav po ribniško začel* – ugotovitve analize posnetega govora potrjujejo, da to drži. Obenem se glede narečnega naglasa zaveda, da ga je pri prostem govoru kljub trudu *težko zakriti: ni osnovnih pogojev, da se ga čisto znebiš*. Dokaj ustreza njegova presoja, da v intervjuju govori *na ta*

način kot z ljubljanskimi kolegi – deleža narečnih variant v domenah *lokalni bližnji* in *raziskovalka* sta si sorazmerno blizu: 67 oziroma 52 %.

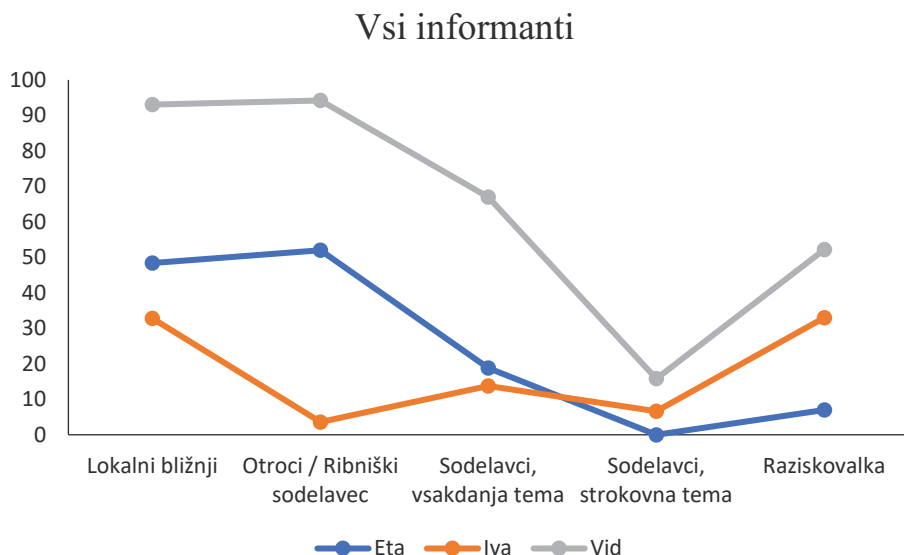
Vid po oceni žene Ike govori – čeprav ne tako kot njegovi starši – *še zmeraj precej [narečno]*. Čeprav pravi, da med prijatelji reče *veš, ne vem* – za razliko od *vaiš, ne vaim*, ki naj bi ju uporabljal le doma –, posnetki izkazujejo rabo tega narečnega dvoglasnika oziroma njegove različice /ei/ tudi v krogu ribniških prijateljstev. Glede vpliva narečja v komunikaciji s sodelavci Iva ustrezno zaznava, da z ribniškim profesorjem govori *bolj po domače*, z drugimi sodelavci pa *bolj po slovensko*.

Tudi sodelavec Val opazi, da Vid in ribniški profesor v pogovorih *začneta malo zategovati*, predvsem ko se hecajo ali pogovarjajo o zadevah, povezanih z Ribnico. Sicer se v službenem okolju Vid *pravilno izraža in se adaptira*. Njegov govor označi kot bolj binarnega, kar lahko nakazuje na različne kode, ki jih uporablja z ribniškimi sogovorci oziroma sogovorci od drugod. Zanimivo je, da se Valu zdi, da Vidovega narečja *ni opaziti*, razen ob šaljivih pripombah – čeprav v njunem telefonskem pogovoru pri Vidu beležimo kar 67 % narečnih variant. Natančno pa razbira, da ob strokovnih temah *išče izraze za terminologijo*, da *se sliši ta njegov effort* oziroma da *se trudi*.

5.7.4 Skupna analiza

Večino posnetkov sem razvrstila v štiri glavne razdelke. V prvem so pogovori z lokalnimi bližnjimi (večinoma s prijatelji in s sorodniki, pri Eti so pridruženi še pogovori z ribniškimi prodajalkami v poljavnem položaju), v drugem pogovori z otrokoma pri Eti in Ivi ter z ribniškim sodelavcem pri Vidu (skupno o vsakdanji in strokovni temi); posnetki so večinoma nastali pri informantih doma oziroma v ribniškem okolju, le Vidovi pogovori s sodelavcem na delovnem mestu. Tretji in četrti razdelek predstavljata pogovore s sodelavci o vsakdanji (aktualni dogodki, epidemija koronavirusa, cepljenje, šolanje na domu otroci, domače živali) in strokovni temi (radijski program, aktualno družbenopolitično dogajanje, materiali, računalniki, laboratorijske analize); posnetki v teh domenah so nastali v službi v Ljubljani. Pri Eti smo opredelili domeno uradne osebe, v kateri sta posnetka telefonskih pogovorov z radijskimi gosti, ki zaradi specifičnosti na sliki nista vključena – v teh pogovorih ni tako rekoč nobene narečne variante (edina izjema je pojavitev narečne oblike *kulk*), pri Ivi in Vidu pa po stopnji formalnosti ni primerljivih posnetkov. Pri vseh informantih je primerljiv peti razdelek, v katerem so izseki iz sociolingvističnih intervjujev, ki so bili posneti v ljubljanski pisarni in ribniški kavarni.

Razlike v distribuciji narečnih variant v posameznih domenah pri posameznih govornikih (Slika 12) kažejo na različne strategije govornega obnašanja.

Slika 12: Povprečni delež narečnih variant v govoru posameznih informantov v izbranih domenah

Etin govor v domačem okolju s tako rekoč polovičnim deležem narečnih variant (48 % z lokalnimi bližnjimi in 52 % z otrokom) predstavlja vmesno varieteto na kontinuumu med narečjem in standardom. Pri govoru s sodelavci o vsakdanji temi se njen govor še bolj približa standardu (19 %), pri govoru z raziskovalko ostane le še 7 % narečnih variant, s sodelavci o strokovni temi in z uradno osebo pa je kljub posameznim izrednim pojavitvam narečnih sledi delež nični. Iva ima v vseh domenah najmanj narečno obarvan govor, le v intervjuju delež narečnih variant skoraj petkrat presega Etinega, znaša namreč 33 %. Zanimivo je, da je ta delež povsem identičen z deležem v govoru z lokalno prijateljico. Deleži v drugih domenah se nižajo približno za polovico: s sodelavci o vsakdanji temi znaša 14 %, s sodelavci o strokovni temi 7 %, z otrokom pa ostanejo le 4 % narečnih variant. Vid zelo narečno zaznamovan govor uporablja v komunikaciji z ribniškimi rojaki (93 % narečnih variant z bližnjimi in 94 % z ribniškim sodelavcem), v pogovorih s sodelavci o vsakdanji temi in z raziskovalko se ta že opazno primika standardnemu (67 oziroma

52 % narečnih variant), pri govoru s sodelavko o strokovni temi pa so narečne variante v manjšini, 16 %.

V vseh domenah je najvišji delež narečnih variant opazen pri Vidu, glede na deleže pri ženskih informantkah posebej izstopa pri ribniških sogovornicah in sodelavcih o vsakdanji temi. Pri komunikaciji z lokalnimi bližnjimi njegov 93-odstotni delež za skoraj polovico presega Etinega (48 %), še bolj izstopajoče, skoraj za trikrat, pa Ivinega (33 %). V drugem razdelku pri Vidu v pogovorih z ribniškim sodelavcem beležimo 94 %, pri Eti in Ivi pa v interakcijah z otrokom 52 oziroma le 4 %. V primerljivi domeni s sodelavci o vsakdanji temi Vidovih izkazanih 67 % narečnih variant več kot trikrat presega delež pri Eti (19 %) in še bolj pri Ivi (14 %). Tudi v sociolingvističnem intervjuju z raziskovalko je Vidov govor najbolj narečno obarvan – njegova varieteta je z 52 % nekako vmesna, delež narečnih variant pri Ivi presega Etinega (33 % v primerjavi z le 7 %). V pogovorih s sodelavci o strokovni temi se deleži močno znižajo: pri Vidu na 16 %, pri Eti na vsega 7 %, pri Ivi na 0 %.

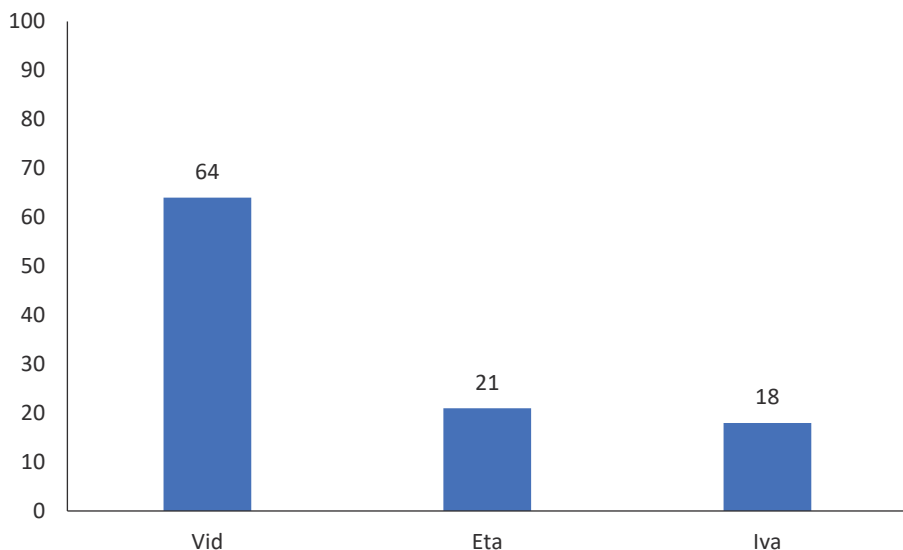
Pomembno je izpostaviti, da tako različne povprečne deleže narečnih variant v posameznih domenah pri posameznih govornicah lahko pripišemo predvsem razliki v pogostosti rabe narečnih dvoglasniških variant. Če je namreč Vidov delež narečnih variant v domeni *lokalni bližnji* pri izglasnem /-u/ in dolgem naglašenem /u:/ le nekoliko višji od deleža pri kolegicah, pa je sam edini, ki v večji meri uporablja dvoglasnike /ai/ oziroma /ei/, /ie/ in /uo/ (92, 89 in 100 %); Eta ima v domeni lokalni bližnji te variante v znatno nižjih deležih (12 %, 30 % in 28 %), Iva pa torej že v komunikaciji z ribniškimi govornicami nični delež dvoglasniških narečnih variant.

Pomenljiva je tudi razlika v govoru obeh informantk z otrokom. Res je pri Ivi izsek pogovora s sinom zelo kratek, njen govor pa vendar izstopajoče standardni (0 % narečnih variant, zasledimo le dva primera *tu*). Pri Eti je po drugi strani govor z otrokom primerljiv z govorom z drugimi ribniškimi rojaki (48 % v primerjavi s 52 %).

Odsotnost narečnih sledi pri Eti v formalnih službenih okoliščinah, torej na službenem sestanku in posebej v pogovorih z uradnimi osebami, lahko pripišemo njeni profesionalni vlogi radijske novinarke – Eta je jezikovna profesionalka, pri kateri je jezikovna raba ključna za strokovno delovanje.

Tudi povprečni delež narečnih variant pri vseh variabliah in v vseh domenah pri posameznih govornicah, ki ga ponazarja Slika 13, potrjuje izrazito najbolj narečni govor pri Vidu (64 % narečnih variant), Eta in Iva pa imata približno

trikrat nižji delež (21 oziroma 18 %) – pri Evi tako nizkega lahko pripišemo predvsem zelo standardnemu govoru v službenem okolju in v intervjuju, kar je povezano z njenim novinarskim poklicem, pri Ivi pa ničnim deležem dvo-glasniških narečnih variant tako rekoč v vseh domenah in standardiziranemu govoru z otrokom.

Slika 13: Povprečni delež narečnih variant pri vseh variablah in v vseh domenah pri posameznih govorcih

Različne tipe oziroma profile govorcev je mogoče opredeliti v skladu s terminologijo nemškega raziskovalnega projekta, pri katerem so na podlagi analize desetih jezikovnih variabel v narečnem pogovoru in formalnejšem intervjuju (torej z drugačno metodologijo kot v tem primeru) proučevali jezikovno vedenje v podeželski skupnosti (prim. Bitenc 2016b: 87–92 oziroma Niebaum in Macha 1999: 153–57 ali 2014: 196–199) – isto terminologijo sem uporabila tudi pri idrijski raziskavi (Bitenc 2016b). Eta in Vida bi uvrstila med kodne mešalce (nem. oz. ang. *Code-Mixer*), Ivo pa bi lahko opredelila kot standardno govorko, ki v večini domen, tudi že v domačem okolju, uporablja znatno standardni govor z nizkim deležem narečnih variant, le v govoru z lokalnimi bližnjimi se pojavljajo posamezne narečne značilnosti. Pomenljivo je, da tega tipa govorca v idrijski raziskavi nismo zasledili, smo pa obraten primer – narečnega govorca, ki je v vseh domenah, torej tudi v ljubljanskem okolju s

sogovorci od drugod, ne glede na temo pogovora, ohranjal visok delež narečnih variant. Za ilustracijo Irvinega radikalnega odmika od narečnega govora naj navedem njen lastni opis spremembe, ki se je zgodila po začetku študija v Ljubljani in se kaže v vseh okoliščinah: »*Zeј govorim ne vem, prej sam skuz na vaim. A veš, tku, enostavnu sam začela opuščat.*« Obenem pa v citatu opazimo dva narečna izglasna *u*-ja (*tku, enostavnu*) in dolgi */u:/* na mestu standardnega */o:/* (*skuz*). Treba je izpostaviti, da sta kljub radikalnemu opuščanju najbolj izrazitih narečnih značilnosti, predvsem dvoglasniških variant */ai/, /ei/, /ie/* in */uo/*, tudi pri standardni govorki Iti v standardu znatno približanem govoru s sogovorci od drugod oziroma v bolj formalnih okoliščinah ob izglasnih *u*-jih, značilnih tonskih potekih in stavčni intonaciji prepoznavna njena narečna podstava in njen izvor. O tem priča tudi opredelitev Irvinega govora, kot jo poda njena sodelavka in nadrejena, namreč da *gotovo ne govori v dialektu, ne vleče a-jev in se trudi za preskok na splošno sporazumevalno komunikacijo, za neko tako zbornو slovenščino, pa vendar dejstva, da je iz Ribnice, tudi po govoru ne moreš faliti, intonacija jo jasno locira v področje*.

Za označevanje postopnih prehodov oziroma relativnih prilagoditev pri bolj ali manj hibridnem repertoarju t. i. kodnih mešalcev bi bil ustrezen tudi koncept kodnega nihanja/zibanja (ang. *code swaying*) Johna Gibbonsa (1987; prim. Mæhlum 1996: 753).

Težko določljive vmesne oziroma medvarietetne glasove, omenjene že v poglavjih o transkribiranju (str. 46–48, 89–90), in druge vmesne oblike, ki se pojavljajo pri jezikovnem prilagajanju in ki niso niti del standardnega jezika niti del narečja, lahko interpretiramo kot rezultat številnih strategij kodnega preklapljanja in kodnega mešanja: govorci uporabljajo elemente različnih varietet, kar jim omogoča izražanje dvojne identitete oziroma družbene bližine ali identifikacije z več varietetami in njihovimi govorci hkrati; pri rabi značilnosti različnih kodov se družbena opozicija med njimi nevtralizira. Sklepamo lahko, da se govorci želijo odmakniti od narečja, hkrati pa ohraniti narečno obarvanost in ne zveneti preveč standardno ali ljubljansko. Upoštevati je treba tudi, da se govorci ne prilagajajo toliko dejanskemu govoru sogovorcev, ampak bolj ali manj stereotipiziranim značilnostim jezika skupine, ki se ji želijo približati, oziroma podobi samega sebe v odnosu do sogovorcev (prim. Bitenc 2013: 115; Bitenc 2016b: 68–70; Auer in Hinskens 1996: 9; Mæhlum 2000: 104–105).

Deleži narečnih variant v intervjuju priča o tem, kako so informanti dojemali to specifično situacijo: pri Eti delež 7 %, ki se približuje ničnemu deležu pri službenem sestanku, nakazuje, da je Eta najin pogovor dojemala kot formalen,

na kar je lahko vplivalo tudi dejstvo, da sva se srečali v prostorih njene službe. Po drugi strani pa je delež narečnih variant pri Ivi v tem pogovoru najvišji od vseh oziroma identičen z deležem pri ribniški prijateljici (33 %), kar kaže, da je bila v pogovoru sproščena in je morda glede na moja zanimanja celo želela, da bi se slišalo narečno. Delež narečnih variant pri Vidu je nekoliko nižji od deleža v pogovorih s sodelavci o vsakdanji temi (52 % glede na 67 %), po čemer lahko sklepamo, da me je dojemal na ravni svojega sodelavca, s katerim se že dolgo poznata. Pri Ivi in Vidu je k večji sproščenosti in posledično predvidoma bolj narečnemu govoru pripomogel tudi kraj srečanja – intervju je namreč potekal v prijetnem vzdušju ribniške kavarne.

V zvezi s povezavo med jezikovno rabo in izobrazbo oziroma področjem dela ter ob upoštevanju koncepta jezikovnega trga (Chambers 2003: 194–196) je treba izpostaviti specifično vlogo t. i. jezikovne profesionalke pri novinarki Eti, ki zagotovo znatno vpliva na jezikovno rabo. Po drugi strani Iva kot kemičarka nima take vloge, tudi ne vloge t. i. jezikovnega tehnika, pri kateri bi bila npr. jezikovna komunikacija s strankami ključni element službenega dela, pa njen govor v večini domen izkazuje najnižje deleže narečnih variant. Tudi glede vloge področja študija in dela ter vprašanja, ali so morda družboslovno in humanistično usmerjeni posamezniki bolj nagnjeni k standardiziranju svojega govora kot naravoslovci, pri obravnavanih informantih ni enoznačnega odgovora, saj se pri dveh družboslovcih kažejo diametralno nasprotni tendence: Vid izstopa z visokimi, Iva pa nizkimi oziroma ničnimi deleži narečnih variant v različnih domenah in pri različnih variablah.

V vsebinskem in družbenem smislu naj omenim omembe epidemije covida-19, ki so najpogostejše pri Eti, ki se je prva snemala – in sicer še v času popolnega zaprtja vrtcev in šol. Posnetka komunikacije s hčerko v dopoldnevu, ko sta mama in hči sočasno opravljali vsaka svoje službene oziroma šolske obveznosti, pričata o lepoti in zahtevnosti tega posebnega časa velike družbene preizkušnje, usklajevanja poklicnega in družinskega življenja, ko se ob izdelovanju ptičje hišice pripravlja na tiskovno konferenco. O izzivih obdobja koronavirusa se pogovarjajo tudi na drugih posnetkih: Eta s starim očetom o testiranju, s starši o možnostih nakupovanja v času zaprtja trgovin in načrtovanem hčerkinem šolskem srečanju preko spleta, s prodajalko o vzdrževanju fizične distance, s sodelavcem o izkušnjah s šolanjem na daljavo, na službenem sestanku, ki ga kot odgovorna urednica vodi preko spletne aplikacije, obravnavajo tudi temo v zvezi s potekom epidemije; Vid v pogovoru z ribniškim sodelavcem omenja cepljenje. Pomenljiva je izmenjava Ete, ki se je snemala še v času strogih omejitev, v pogovoru s prodajalko v trgovini: »*Se ogibamo drug družga,*

ne? (smeh) Joj, včasoh so rekla, ku da smo kužna – dobesednu, ne? Ej, groza, kaj čaš?!« V nadaljevanju doda misel o hčerki, ki kaže na pozitivno razpletanje razmer: *»Je šla danes v šolo po dolgem času. Ja, ful je bla vesela.«*

5.7.5 Bližnji

5.7.5.1 Ribnica

5.7.5.1.1 Ina

Ina je Etina leto in pol mlajša sestra. Rodila se je leta 1985, po vrtcu v Kočevju in osnovni šoli v Ribnici je obiskovala srednjo zdravstveno šolo v Ljubljani, tam je tudi živela v dijaškem domu. Med študijem fizioterapije je bivala v ljubljanskem študentskem stanovanju skupaj Eto in svojo srednješolsko sostanovalko iz Gornjega Grada. V Ljubljani je bila tako skoraj deset let, leta 2010 se je poročila in se preselila v Nemško vas pri Ribnici. V času raziskave se je dnevno vozila v službo v Ljubljano, kjer je delala kot fizioterapevtka v bolnišnici, v kolektivu je bila edina z ribniškega konca, njen mož je bil zaposlen v kovinarskem podjetju v Ribnici.

Ina pravi, da so se doma stari starši *pogovarjali v ribniščini*, tudi njena mama *govori zelo narečno, iz njihove družine v bistvu ona največ absolutno*. Doma se pogovarjajo *čisto tako, neslovnično*. Zase pravi, da ne govori *po ribniško, tako da bi fino vlekla; ne tako kot drugi Ribničani*, kar pripisuje temu, da sta z Eto hodili v vrtec v Kočevje in *nista potem nikoli tako*.

Dodaja pa, da ob govoru kolegic, ki *govorijo zelo po ribniško, potem tudi tebe potegne recimo*. V Ljubljani v službi govori malo drugače, ampak še *zmeraj jo vsak pogrunta, da je s tle doma, ker pač ne merka tako*; meni, da je *nekje na polovico*, ker je *sproščena*; bilo pa bi *mogoče malo drugače, če bi se človek nadzoroval, da se ima prav pod kontrolo*.

Ina zase pravi, da v Ljubljani govori *po ribniško*, v Ribnici pa *nešto izmedžu*. Ko pripomnim, da svoje poročilo podaja z vidika poslušalcev oziroma njihove percepcije, ona doda: *»Ja, pač netipično; tako nekaj vmes recimo temu – malo po ribniško, malo po ljubljansko, nekje vmes, saj v bistvu je težko.«*

Tudi za svojega moža meni, da *ne govori ultra ribniščino*; sicer *bolj kot ona*; to pripisujeta gimnazijskemu izobraževanju v Kočevju in študiju v Ljubljani.

Inin govor se zdi bolj narečen kot Etin, a manj kot Ekin. V ilustrativnem izseku iz intervjuja pripoveduje o svojem govoru: *»Jas tud, ja, ja, ja, tku ka se recimo srečamo kdaj s kašnjimi kolegicami, recimo, one guvurijo zelu po*

*ribn̄nšku. Sej pol, sej tud tebe pol tud potegne, ne, recimo. Jās k̄ s̄m v Lubla-
ni v službi, tud guvurim mav d̄rgač, amp̄k še zmerej me takoj vsak pogrunta,
de s̄m s tle doma. K̄ pol jās, no, jes pač ne mierkam tku; mis̄m, ne mierkam
– s̄m sproščena pa pol mogoče zarad tega, tud če se bi nadzorovov človek,
mogoče mav d̄rgač, ja, da se maš prov pod kontrolo, ne.»*

5.7.5.1.2 Eka

Eka je tašča Etine sestre Ine. Eto pozna od poroke Ine in svojega sina, srečuje jo ob njenih obiskih pri Ini in na družinskih praznovanjih. Rojena je bila leta 1957, odraščala je v Mali Slevici pri Velikih Laščah, v Nemško vas se je preselila po poroki pred osemintridesetimi leti. Njena mama je bila doma iz Ribnice, oče pa iz Dvorske vasi. Po končani vzgojiteljski šoli je pet let delala kot vzgojiteljica, najprej v dveh ljubljanskih vrtcih, nazadnje v Ribnici. Po poročniškem dopustu je bila dve leti doma, po drugi porodniški pa se je zaposlila v Prigorici na oddelku lesnega podjetja, nazadnje je delala v Ribnici, najprej v proizvodnji in potem zaradi poškodbe v pisarni. Njen mož je Ribničan, do invalidske upokojitve je delal v Nemčiji kot varilec. Ima štiri odrasle otroke, eden izmed sinov je poročen z Ino.

Ekina mama je bila iz Ribnice, njej *pa niso potegnili Ribničani*, ampak je *nazadnje lih Ribničana dobila*. Med govorom v Ribnici in v Laščah je *velika razlika* in še zdaj pravijo, da *kakšno besedo po laško potegne* in da *ne more zanikati, da je od tam doma*; bila pa je *po mami že tako Ribničanka* in *ji je to bilo bolj* v ušesih, tako da je po selitvi v Ribnico začela *takoj po ribniško govoriti*. Sedaj govori *čisto po ribniško*, v primerjavi s svojo snaho Ino *čisto drugače, bolj vleče*, pri nekaterih specifičnih izrazih, ki jih *skraja ni bila nič navajena govoriti, sedaj včasih tako, včasih tako*.

V ljubljanskem vrtcu glede Eke po njeni presoji *nihče ni vedel, iz katerega konca je*; *vsi so mislili, da je bolj štajerski konec – je imela bolj s Štajerkami stik in mogoče, da je bolj dovzetna za ta narečja in je bil vzrok*.

Od vseh ribniških sogovorcev je Ekin govor najbolj izrazito narečen, pogosti so dvoglasniki /ai/ in /ei/, pri čemer je večkrat težko določiti, ali gre za *a*-jevski ali *e*-jevski glas, /ie/, /uo/, redukcije in tudi temni zadnji *a*-ji.

Ina in Eka druga za drugo zatrdita, da sta v intervjuju govorili tako, kot druga z drugo ponavadi; Ina: *tako, kot smo navajeni*, Eka: *čisto normalno*.

Eka v ilustrativnem izseku iz intervjuja pripoveduje o spremembah v načinu življenja: »*N̄ prim̄r, praid k̄ s̄m bla jās doma, moja vas se imenuje Mala*

Slivca, ne, tu jə pər Velkih Laščah, tri kilometre vstran, ne. In tu smo se vsi poznali in sosaidje in pomagali en drugmu pa tu. Zdej nə primər so se ene hiše prodale, so pəršli priseljenci, ne, pa naiməjo stika s soseidmi, čist nəč, čist izolirani, kamere na hišo, pozdravjo ne, če te srečajo. Misləm, čist v sujmu svaitu živijo.»

5.7.5.1.3 Ana

Ana je Ivina prijateljica, spoznali sta se v gimnaziji v Kočevju in se dodatno zblížali v času počitniškega dela. Skupaj s še dvema prijateljicama iz ribniškega okolja se redno srečujejo vse od srednješolskih let.

Rojena je bila leta 1990, njena mama je iz Dolenje vasi, oče iz Brega pri Ribnici, kjer je odraščala tudi sama. V času študija je bivala v Ljubljani, leta 2016 pa se je preselila v Rogaško Slatino, od koder je njen partner.

V gimnaziji je Ana govorila *po naše, po ribniško*, saj je imela veliko sošolcev in sošolk iz Ribnice, sčasoma pa je *začela tudi prilagajati ta govor*. Že pri sogovorcih iz Kočevja se je *malo bolj potrudila, da ni čisto po naše zavila*. Posebej po prehodu v Ljubljano je bilo prilagajanje še bolj izrazito, s sestavalko iz Prekmurja sta se *obe prilagajali*. Ana se z *drugimi potrudila*, tudi v službi *se trudi*, mogoče še bolj kot z mano, ampak kolegi *vseeno pravijo, da se sliši; podobno* govori z njimi kot s strankami. Ribniško govori z Ribničani, s fantom se je v začetku *malo trudila*, potem pa *kmalu nehala*, sedaj z njim govori *čisto po naše*, z njegovimi starši *se pa potrudila*. Vseeno meni, da se sliši nek ton.

Njen mož ocenjuje, da z njim govori *bolj knjižno slovensko, se trudi, da ni po domače, da jo zastopijo*, pri govoru z ribniškimi bližnjimi je *drugače* – s svojimi na primer reče *na vaim*, z njim in njegovimi *ne vem*; njemu se zdi, da z njegovimi starši govori *isto* kot z njim (Ani se – zanimivo – zdi *drugače*).

V krajšem izseku iz intervjuja Ana pripoveduje o izkušnji z opozorilom glede narečnega govora v šoli in o občutku sramu ob očetovem narečnem govoru v Ljubljani: *»Enkrat pri likovni menda smo nekaj mogli naslikat, pol pa je mogu vsak povedat, kaj je narisov, no, pa sem jəst začela razlagat: ‚No, jəst sem pa narisala ano maistu,‘ ne, mesto, no, pa me je pol pač učitelca popravlja, da moram pa lepo govort, knjižno, ne.»* Še spomini na družinska nakupovanja v Ljubljani, očetov narečni govor in njene občutke ob tem: *»Dostkrat ko smo šli kaj recimo nakupovat, ne, s starši, pa recimo smo iskal kako trgovino, pa je šel oči zmerej vprašat, ne, pa je pač čist po naše vprašal (smeh), ne. Misləm,*

on je pač tak, da se, ne, pač po naše govori, ne prilagaja se, ne. Mislām, niti ne vem, če se bi znov tok knjižno izrazit, ne, ker je pač starejši in to in, no, naju je blo zmerej s sestro sram (smeh), ko je pač čist po naše vprašov.»

5.7.5.1.4 Ika

Ika je Vidova žena. Je eno leto mlajša od njega, spoznala sta se v času študija pri glasbeni skupini, v kateri je igral kitaro, ona pa je prišla na avdicijo za pevko. Že prej sta hodila na isto osnovno in srednjo šolo, a ga ni opazila. V času pogovora ga pozna petnajst let, par sta postala leta 2006, poročila sta se leta 2016.

Rodila se je leta 1989, njena starša sta oba iz Ribnice, tudi sama je celo otroštvo preživela v Ribnici, tam je obiskovala osnovno šolo, gimnazijo v Kočevju. Med študijem na Naravoslovnotehniški fakulteti je med tednom bivala v stanovanju v Ljubljani. Po izobrazbi je magistrica grafičnega inženirstva, po magisteriju se je zaposlila v ribniškem tiskarskem podjetju.

V Ikini primarni družini vsi govorijo *po ribniško*. Zase pravi, da se je v začetku študija v Ljubljani *bolj trudila ne zavijati*. Pripoveduje: »*Zmeraj bolj, vsako leto bolj sem se s tem obremenjevala, kako moram jaz zdaj pa tle paziti, pa da ne bom zavijala preveč.*« Kasneje je s tem *malo nehala* in je *s profesorji neuradno govorila kar po ribniško*. Po prihodu nazaj v Ribnico je začela spet govoriti narečje, *tudi če kdo od druge pride*.

Ika v družinskem krogu ali z Vidom govori *zelo ribniško narečno*, medtem ko v trgovini, lokalu ali z znanci, ki ne govorijo tako, tudi sama ne. Včasih je, a so jo začeli opozarjati, *da to pa ni*, zato je začela *malo manj zavijati*. V službeni pisarni se po opazanju kolegov s sodelavcem iz Logatca s cerkniškimi koreninami pogovarja *zelo po moje, po domače*, z drugim iz Velenja pa *čisto drugače, se trudi malo bolj po slovensko*, a sama *ne opazi tega*.

Vid o njej pravi, da je mogoče *še bolj orto, tudi v drugih okoljih, ne samo doma*, kar ga načeloma *ne moti*, jo pa, ko se *trudi slovnično, včasih kaj popravi*, kar se *zgodi čisto tako refleksno*, in to *ni prav dostikrat*.

Ikin govor je znatno narečno obarvan, bolj kot Vidov v intervjuju, prisotne so številne samoglasniške redukcije, *u-jevske končnice, u-jevski odraz dolgega o (nikul, guvurim)*, izstopa oblika pomožnega glagola *biti* za dvojino: *sma se poročila, sma sama*, prislov *kle*, prisotna je variantnost, npr. pri vezniku *ku/kə* in pri prislovu *tako*, kjer najdemo primer s tremi različnimi oblikami zapored: *kok moram jez zej pa tle pazət, pa də ne bom zavijala preveč, no təku, tku, tək*.

V ilustrativnem izseku pripoveduje o komentarjih, da se afna: »*Je kdaj od staršu kdu reku mi, če sem s kom hotla ne v narečju govort: ‚Kaj se afnaš?‘ To je blo, ampak to je blu še kot, ne, sām bla mlajša še, otrok, ne: ‚Kaj se pa tu afnaš, zakaj pa tku po nobəl se zdej pogovarjaš?‘ Ne, ko je pāršla ena sošolka z vartca recimo. [...] Zgledalu jə, kukər da ni prov, kar delam, če sām se hotla po nobəl pogovarjat, ne. Ampək po drugi strani me jə blu pa mogoče sram s tisto pārjatalco sošolko se pogovarjat v narečju, kə tu guvurim kot majhna, ne. Potlej sām jəs tu, mi jə ratalu – me ni blu več sram, no, takrat me je pa blu in nisām hotla tku po ribənšku, kər sām slišəla, de ona ne govori tku ku jəst.*«

5.7.5.2 Ljubljana

5.7.5.2.1 Ada

Ada je Etina sodelavka, rojena leta 1974, poznata se od leta 2004, ko se je Eta pridružila radijskemu kolektivu. Izvira s Skaručne, eno leto je hodila v šolo v Šentvid, potem v Šmartno pod Šmarno goro, obiskovala je gimnazijo na Poljanah v Ljubljani, v srednješolskih štirih letih je živela v Šentvidu pri stari mami, potem je študirala novinarstvo na ljubljanski Fakulteti za družbene vede.

Skaručna je *po govorici čisto gorenjska*.⁸⁶ Adin oče je sicer iz Štajerske, mama iz Bele krajine, vendar oče *ni govoril po štajersko, ampak sem pa tja kakšno besedo*, tudi mama je, ko se je pri desetih letih preselila v Šentvid, *zbrisala svojo belokranjščino ravno zaradi šikaniranja sošolcev*. Adi je bilo zelo v *interesu, da obdrži znanje teh dveh narečij*. V času srednješolskega bivanja pri stari mami, ki je *belokranjščino obdržala ne glede na to, da je živela v Šentvidu*, se je je Ada *toliko naučila, da jo govori bolje kot mama*.⁸⁷

Najbolj njen govor je zdaj *gorenjski, ker je od rojstva tam*. Od otrok njen najmlajši *najbolj gorenjsko tolče*, navede besede, za katere otroci vedo, kaj pomenijo: *piskər, firtah, kastrola, fajmoštər*. Pred mikrofonom uporablja *čim bolj zbornu izreko*. Ko v živo vodi radijsko Klepetalnico, še vedno teži k temu, *ji pa že uide tu pa tam kakšna taka; če uporabi domač izraz, se potem hitro opraviči – bilo bi tako hecno, da bi se z njimi pogovarjala v tej najlepši zborni izreki*, obenem pa se ji zdi potrebno opravičilo, ker je *vendarle radio*

86 Njen govor ilustrira z nizanjem njegovih posebnosti: *oni imajo vojtra pa une pa unya pa tisle smo naredlə, če dons nov dežja, mo pa kola, mo pa mav dərȳač, a uš šva pa uš pršva pa umo vidlə*.

87 Tudi belokranjščino ponazori s primeri: *boyme ke nepte pršli, hote enkrət damoh*.

in se ji zdi, da so pričakovanja do njih višja. Lastni govor med intervjujem opredeli kot mešanico gorenjščine in ljubljansčine.

Ilustrativni izsek iz intervjuja je o njenem govoru in govoru drugih staršev z otroki: »*Žej bəl gorensk, ne, kər še vedno sem od rojstva tle – šentviško. In recimo moji otroc vejo, kva jə to piskər, kva jə to firtah, kva jə to kastrola, kva jə to fajmoštər (smeh). Posluš, glih zdele je šla tamala mim s to ta velko svojo sošolko – so mel gospodinsko uro tle na šoli [kratica osnovne šole], gospodinjstvo lələlə in je rekla naša, ne: ‚Dej mi kastrolo, ‘a ne. Una nardi en krog, pride nazaj: ‚Sej səm ti rekla, kastrolo mi dej!‘ ‚Kaj pa je to kastrola?‘ In v bistvu, mama je iz Cerkance, oče ne vem od kod je, tuki v Šentvidu, in onadva sta se odločla, da bosta lepo govorila s svojimi otroki, da se ne bojo matral pa na novo učil. Jəs si tega ne to tko predstavlam, no. Ni nač, kər nobene cerkniške govorice ni slišat, ampak tud teh besed tle domačih ne poznajo.◀*

5.7.5.2.2 Ota

Ota je Etina sodelavka, poznata se od leta 2006, ko se je sama vrnila iz Rima. Rodila se je leta 1978, že celo življenje živi v Mostah, njena starša sta iz Most in Žej pri Komendi. Obiskovala je osnovno šolo Komenda Moste, potem gimnazijo Kamnik, študirala je novinarstvo na ljubljanski Fakulteti za družbene vede, potem štiri leta študirala in delala v tujini.

Glede svojega gorenjskega govora posebej izpostavlja švapanje oziroma, kot pravi sama, *govor na v*. Zatrjuje, da tudi v otroštvu ni govorila *zunaj nikoli na v*, ne v šoli ne sicer, *ker je bilo to povezano s tem, da si bil kakor kmeta-vzar, to je bilo izrazito negativno*. V šoli ni nikoli nihče tako govoril, *to je bilo samo še pri starih ljudeh prisotno, pa ne pri vseh*. Njena mami še govori na v, kot primere navede *šva, a s prnesva, a s bva, a s kuhəva*; dodaja, da *pri njih samo še pri ta starih ljudeh to slišiš*. Zaradi tega jo je bilo vedno sram, posebnega negativnega doživetja se ne spomni, *to je bilo na splošno*. Oti se zdi, da je bilo za njeno mami njeno govorjenje *na l* neko *afnanje*, dojeto kot zatajitev družine. Ko zdaj pride k mami, *bi rekla tako, da pol govori na v, pol na l*. Pravi: »*Mislim, to je avtomatsko, tako kot bi bil dvojezičen, šaltaš.◀* S sodelavci v neformalnih okoliščinah uporablja *zmeraj gorenjščino*, glede švapanja *zmeraj pazi*, le v službi se *včasih malo pohecajo*. Izpostavlja, da *ni nikoli prevzela polvikanja*; da ga *nikoli ni začela uporabljati*. Njeni otroci *tolčejo gorenjščino*.

Ota ob koncu intervjuja pravi, da je v pogovoru govorila *mešanico*; mene *dojema kot eno tujo osebo, kot enega gosta, ki ga mora intervjuvati, in se hoče*

vsaj malo prilagoditi tej knjižni govorici, čeprav se ji zdi, da je mešala vse skupaj.

Ilustrativni izsek iz intervjuja je o švapanju: »*Jās mislām, da je bāl, dā se prilagodim mami – dā nočām zdej se postavlat pa na neko večvrednost al kej tazga, bāl s tega vidika. To se mi zdi, de ne bi ona zdej dobila občutek, da sām pa jest zdej, ne vem kaj več vredna, kə govorim na l. [...] Kər mogoče, jast sām tud sama doživljala to kot manjvrednost, da ne znaš govort na l oziroma se prilagajat situacijam. [...] Se mi zdi, da je blo tud s strani moje mami to, de jes govorim, de sām me j, de sən govorila na l, de j blo neko afnanje. [...] Misām, vsekakor prvo kot prvo je, da se odločāš tko, kər tud jās, ko z mami – sām govorila na v zunej pa tko, se odločām, da ohranjam tisto govorico z mami, čeprov zdej sām na pol pol.*«

5.7.5.2.3 Ela

Ela je Ivina sodelavka in nadrejena – Iva je v kolektivu zaposlena okoli pet let, Eli je neposredno podrejena dve leti, eno leto od tega je bila na porodniškem dopustu, tako da se na osebni ravni ne poznata zelo dobro.

Ela je bila rojena leta 1967, otroštvo je preživel v Idriji, njena mama je z Bukovega na Cerkljanskem, oče z Vojskega, a zaradi odsotnosti od Elinega petega leta ni imel znatnega vpliva na njeno življenje in govor. Pri njenih desetih letih so se preselili v Miren, pri petnajstih je šla v srednjo šolo v Tolmin, pri dvajsetih na kemijsko fakulteto v Ljubljano, kjer je diplomirala, magistrirala in kasneje doktorirala. Po desetih letih službe na fakulteti se je zaposlila v zdravstvu.

V njeni družini so govorili v *cerkljanskem dialektu*, ki je po njenih besedah *čisto drugačen od idrijskega, čisto drug svet*. Že kot otrok je *strogo preklapljal* – doma je govorila *po kminsko*, v šoli *idrijsko*. Tudi ko je hodila v zdravilišča, je *popolnoma preklapljala*, saj je vedela, da je sicer *ne bodo zastopili*. Do desetega leta je *tri načine govora že znala preklapljati prav zavestno* – *knjižno, (po) kminsko in idrijsko*. Pri desetih letih je ob selitvi v Miren, kjer imajo tudi *zelo močan dialekt, kakor recimo če Mlakarja poslušāš*, sama *prešla na eno tako nekako zbornu slovenščino, ampak bi znala tudi v tem dialektu govoriti, če bi hotela*.

Na vprašanje, kako govori z mano, z veliko negotovosti in obotavljanja odgovarja, da *recimo približno zbornu*, se pa zaveda, da ima *še intonacijo iz idrijsčine*, omeni *i-je*, in iz *primorskega/goriškega dialekta kakšen ma*. Občasno

se zgodi, da jo *kdo*, ki prvič govori z njo, vpraša, če je iz Idrije ali s Koroške – tisti, ki ne vejo, ki ne znajo ločiti. Poudarja, da je stvar odločitve, kako govoriš. Iva zanjo pravi, da v službi govori *lepo slovensko*; ko se heca, se pa sliši malo njeno narečje; drugače zelo lepo govori.

Ilustrativni izsek iz intervjuja je anekdota o pomenu govora za posameznikovo identiteto: »Men je smešno, tisto a, *kə* vlečejo – *paina*. Sicer mogoče, mal *bəl* tud *jəs* poznam sam eno zgodbo z une strani, s cerkniške, *kə* mi je bla ful všeč, *ka* je mi pravu en kolega, *kə* je na srednjo kemijsko *pəršu* v Lublano *pər* petnajstih letih in *jə* učitelj *pər* neki kemiji sprašval, kaj pač nastane v tej reakciji, in je reku, da je vedu, de je praviln odgovor *pena*, ampak ker je on – doma so zmer *rekəl* *paina* – je reku, da ni hotu it prek sebe, de bi vstal pa reku *pena*, ampak blo ga je pa sram, da bi vstal pa reku *paina*, in ni hotu odgovort in je stal pred tablo (smeh) in je reku, da ni šov prek tega in ni mogu spravt iz ust, ker je tako težavo mev, ampak to se mi je zdelo tko zanimivo.«

5.7.5.2.4 Val

Val in Vid sta se spoznala, ko je bil Vid študent, Val pa mladi raziskovalec in doktorski študent. V času raziskave sta se poznala že približno deset let, bila sta sodelavca, Val tudi somentor pri Vidovi doktorski nalogi.

Val je rojen leta 1982 in je živel v Mengšu, pri njegovih trinajstih letih so se z družino preselili v Kamnik. Srednjo šolo in fakulteto je obiskoval v Ljubljani, študiral je lesarstvo na Naravoslovnotehniški fakulteti, kjer se je po koncu študija tudi zaposlil.

Val v Kamniku spada med tiste, ki so *bolj usmerjeni v Ljubljano* in imajo *ljubljski način govora* (druga skupina so *avtohtoni Kamničani*, ki imajo *majčkeno tega gorenjskega prizvoka v govoru*).

V intervjuju uporablja osrednjeslovensko pogovorno različico z veliko redukcije (*təkrət, kašan, vidəm, kukər, jəs, səm, misləm, zastopət*), večkrat išče pravo besedo z mašilom *ku b reku* (tudi variantami *ko b reku, kako b reku, kəko b reku*), uporablja *ful*, v *bistvu*, izgovor deležnikov je na -u (*reku, pogruntu, pərselu, opazu, poslušu*), o-jevski odraz v *znov* in *čeprov*. Zanimivi so posebni, na neki način tehnični opisi procesov, kot ko npr. govori o Vidovem govoru z očetom: *izrazito pač, ko se pogovarja, res te bariere pa relacije so tako kratke, da v bistvu pol teče po drugačnem kanalu*.

V ilustrativnem izseku iz intervjuja pripoveduje o Vidovem govoru: »*Reku bom tko, da lepo govori, pravilno govori, pravilno izbira termine, izraža se*

tud. Sam mam pa občutek včasih, da se zlo razmišlja o tem, kako bo kej reku. Jäst v bistvu pa slišam to njegov efort, ne, sploh, kə – təkət kə se želi pravilno izražat oziroma, ne, kə pazi, kako bo kej povedov, ne, to opazəm, ne, ni pa tko, da bi se zej ful matrov. Sploh recimo, kukər ste omenil, a ne, se prav kəšni javni nastopi pa to. Je pa tko, res je pa, de təkərət se vsi matramo, da vsi razmišljamo, ampak mogoče je res pər njemu – vsaj jəs, kə ga pač že poznam, tko, se prav, kə govori čist sproščeno, ku govori, se prav, ko beseda teče bolj o teh strokovnih zadevah, ne. Je mav razlike, de opazəm to, no. Je pa tko, no, da jə dobər adaptiran, no.«

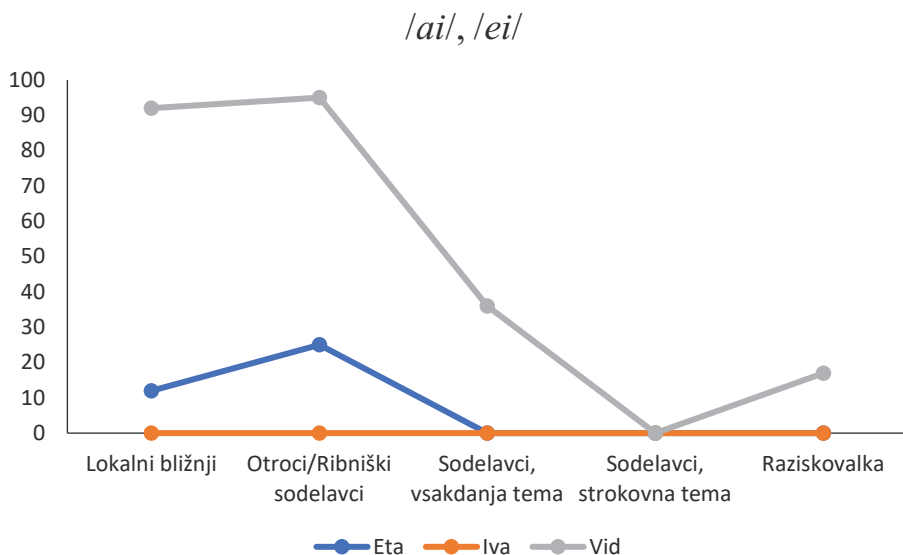
5.8 Analiza po variablah

Pri analizi po variablah izpostavim posebnosti posameznih variabel, pozornost posvečam distribuciji narečnih oziroma standardnih variant glede na domene in ugotavljam tendence glede variantnosti pri posameznih variablah s posebnim poudarkom na citatnih besedah in lastnih imenih. Primerjam tudi povprečni delež narečnih variant pri posameznih variablah pri vseh govorcih skupno in v posameznih domenah (gl. Sliko 19 in Sliko 20). Pri tem naj poudarim, da je tovrsten izračun lahko problematičen, ker so povprečja v vseh domenah in pri vseh govorcih obravnavana kot enakovredna, čeprav je v posameznih domenah zelo različno število primerov variant, in so zato ti podatki različno zanesljivi in reprezentativni.

5.8.1 (*ɛ̃*₁): narečna /ai/ in /ei/ ↔ standardni /e:/ (oziroma /i:/)

Pri skupnem izračunu povprečij pri vseh govorcih v vseh domenah je variabla (*ɛ̃*₁) z 18 % narečnih variant na petem mestu, kar kaže, da sta narečna dvoglasnika /ai/ in /ei/ narečni značilnosti, ki se opuščata najizraziteje. Povprečni deleži narečnih dvoglasnikov /ai/ in /ei/ v izbranih domenah pri posameznih govorcih so predstavljeni na Sliki 14.

Iva te narečne variante v svojem jezikovnem repertoarju tako rekoč nima več, v vseh domenah je delež 0 %, v celotnem korpusu zasledimo le dve pojavitvi v intervjuju, v besedi *meišani* in ob poročanju o lastnem govoru do začetka študija v Ljubljani, ko je govorila *skuz ne vaim*. Tudi pri Eti v treh domenah beležimo nični delež narečnih variant, le pri pogovorih z ribniškimi rojaki se te pojavljajo izključno v besedah *vedeti* in *(po)jesti* (12 % narečnih variant pri pogovorih z bližnjimi in 25 % s hčerko). Vid ima kljub trem pojavitvam narečnega /ai/ v *vaim* nični delež narečnih variant pri strokovni razpravi s

Slika 14: Povprečni delež narečnih variant pri variabli (ε:₁) v izbranih domelah pri posameznih govornicah

sodelavko, v intervjuju z raziskovalko se delež povzpne na 17 %, pri čemer se več narečnih variant pojavi pri navajanju ribniških govornih značilnosti, pri neformalnem pogovoru s sodelavcem se narečne variante pojavljajo v 36 %, pri pogovorih z ribniškimi rojaki pa so v večini – pri bližnjih v 92 %, pri ribniškem sodelavcu pa kar 95 %.

Ker sta, če izvzamemo nikalnico *ni*, edina primera pojavitve narečne variante v zanikani obliki glagola *biti* v Vidovi navedbi značilnega ribniškega reka *kar sm oblubu, še nəkul naisn dal* oziroma v naslednji repliki *kar sn oblubu, še nikul neisn dal* in ker bi upoštevanje številnih pojavitev standardnih variant v teh oblikah (*nisem, nisi, nismo* ipd.) vplivalo na še nižje deleže pri tej variabli, teh primerov v štetje nismo vključili. Nekatere besede se v korpusu pojavijo samo s standardno varianto, tako *podzavesti, podzavestno, podzavesti* (Eta), (*čez*) *mesto, zavestno* (Iva). Tendence pri tej variabli bi lahko interpretirali kot spreminjanje narečja.

Glede variantnosti med */ai/* in */ei/* Rigler (1981: 128) navaja, da */ei/* nastopa v položaju za nekdanj palatalnimi soglasniki, med primeri navaja oblike glagola *jesti* in samostalnika *teden*. Tudi v obravnavanem korpusu so vsi primeri teh leksemov z obliko *ei*: *jeist, jeila* ipd. pri Eti in *keidən* pri Vidu. Obenem se */ei/*

pri Vidu pogosto pojavlja tudi v drugih leksemih, variantno z /ai/; lekseme, število variant in njihove pojavitve v njegovem korpusu prikazuje Tabela 12 na str. 130; razmerje med 43 pojavnicami z /ai/ in 42 z /ei/ je zelo izenačeno. To variantnost lahko pripišemo vplivu govorov sosednjih krajev (Vid izvira iz Ortneka, v bližini je Sodražica z odrazom /ei/ v teh položajih) oziroma bi lahko prehod /ai/ v manj izstopajoči /ei/ interpretirali kot strategijo primikanja standardnemu /e/.

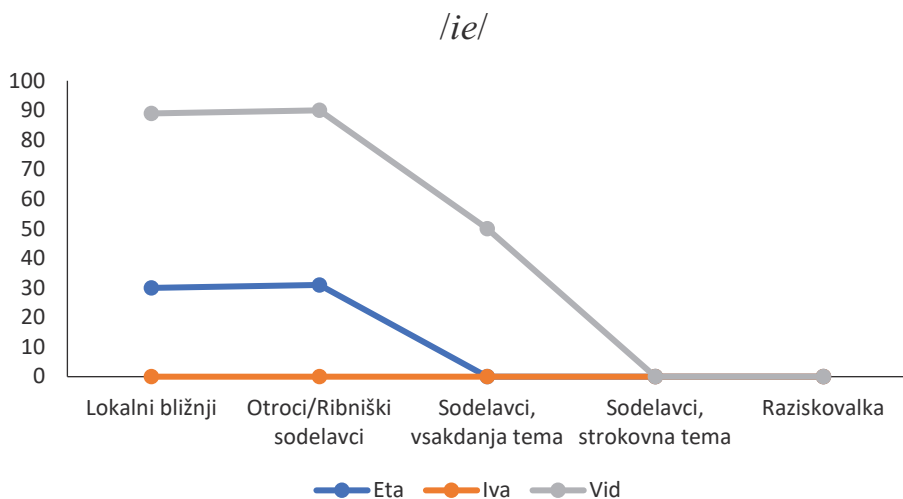
Skupno je največ narečnih dvoglasnikov v besedah oziroma oblikah besed *vedeti* (23 *veiš*, 7 *vaim*, 3 *veim*, 2 *vaiš*, *vei* ↔ 65 *vem*, 38 *veš*, 5 *vedla*, *vedu*, *ve*, *vedat*, *veva*, *vemo*), *ni* (9 *nai*, 2 *nei* ↔ 55 *ni*), *res* (4 *rais*, 4 *reis* ↔ 38 *res*), *treba* (5 *traiba*, 2 *treiba* ↔ 7 *treba*), *nekaj* in *nekam* (3 *neikej*, 2 *neiki*, 2 *neikam*, *naik* ↔ 40 *neki*, 5 *nekej*, *nekaj*), *imeti* (*imeil*, *meilā* ↔ 14 *mela*, 5 *mel*, *imel*), *ne imeti* (*naimam*, *naimam*, *naimajo* ↔ 6 *nimam*, 2 *nimajo*, 2 *nimaš*, 2 *nima*, *nimamo*), *stena* (3 *stainā*, 2 *staino*, *steinā*), *leto* (*laitu*, *laito* ↔ 3 *leta*, *let*), (*po*)*jesti* (3 *pojeila*, 2 *jeist*, *pojeiš* ↔ *jest*), *teden* (2 *keidn* ↔ 2 *teden*), *beseda* (2 *besaida* ↔ 3 *beseda*, 6 *besede*, *besedo*), *povedati* (*povaidal*, *povaidala* ↔ 2 *povedala*, *povedat*, *povedov*, *povedali*), *dve* (*dvei* ↔ 3 *dveh*, *dve*, *dvesto*, *dvema*), *mešan* (*meišani* ↔ *mešani*), *človek* (*človeika* ↔ 2 *človeka*), ostali navedeni po enkrat z narečno varianto: *plaizāt*, *nečlovaišku*, *maisca*, *plaisni* 'plesni', *saikānce*, *po tlaih*, *kreigava*.

Variantnost /ei/ in /ai/ je razvidna tudi iz primerov Vidovega pogovora z ribniškimi rojaki: *zakaj jā treiba tuk besaid*; v *smreiko gor plaizāt*; z ribniškim sodelavcem: *veiš*, *de se nai tud obrnu nezaj*. Pri Ivi pa imamo primer neposredne bližine narečne in standardne variante v pridevniku *mešan*: *mešani ja*, *istu meišani*.

5.8.2 (e₂): narečni dvoglasnik /ie/ ↔ standardni /e:/

Pri skupnem izračunu povprečij pri vseh govorcih v vseh domenah ima variabla (e₂) z 19 % drugi najnižji delež narečnih variant, le odstotek več kot variabla (e₁) z narečnima variantama /ai/ in /ei/, kar pomeni, da je glede na podatke iz korpusa narečni dvoglasnik /ie/ med narečnimi odrazi, ki se najizraziteje opuščajo oziroma nadomeščajo s standardnimi. Povprečni deleži narečnih variant pri variabli (o) v izbranih domenah pri posameznih govoricah so predstavljeni na Sliki 15.

Iva ima v vseh domenah nični delež, pri Eti pa le pri ribniških rojakihi beležimo 30 oziroma 31 % narečnih variant v pogovorih z bližnjimi oziroma

Slika 15: Povprečni delež narečnih variant pri variabli (ɛ:₂) v izbranih domenah pri posameznih govornikih

otrokom. Vid izkazuje nični delež le v strokovni razpravi s sodelavko in intervjuju z raziskovalko – pri njem je to edina variabla z ničnim deležem v dveh domenah in ima od vseh variabel tudi v povprečju najnižji delež (46 %), v neformalnem pogovoru s sodelavcem se delež povzpne na 50 %, v komunikaciji z ribniškimi sogovorniki pa prevladujejo narečne variante (89 % z lokalnimi prijatelji in ženo ter 90 % z ribniškim sodelavcem).

Največ pojavnic beležimo v različnih oblikah glagolov *iti* (4 *grie*, 3 *griemo*, 2 *griem*, *grieš* ↔ 13 *gre*, 7 *greš*, 6 *grem*, 4 *gremo*, 2 *grejo*, *gredo*), (po/iz/pre)gledati (2 *glieda*, 2 *zglieda*, 2 *pogledale*, *pogliedam*, *gliedaš*, *gliedaš*, *pogliedat*, *gliedov* ↔ 7 *gleda*, 2 *zglleda*, 2 *pogledal*, 2 *pogledala*, 2 *gledali*, *pogledava*, *gledajo*, *pogledajo*, *gledal*, *pogledal*, *zglledala*, *gledale*, *pogledale*, *gledat*, *pregledat*, *pogledat*, *pogleat*, *gledano*), reči (10 *rieku* ↔ 19 *reku*, *rekel*), narediti (2 *nariedu* ↔ 5 *naredu*, 2 *naredil*), snemati (2 *snie-mam* ↔ 5 *snema*, 3 *snemam*, 3 *snemala*), začeti (3 *začiel* ↔ 3 *začela*), srečati (*sriečov* ↔ 3 *srečam*, *srečal*, *srečaš*), potegniti (*potiegant* ↔ *potegnemo*), peči (*pieku* ↔ *opekla*), stresti (*striese*), števniki s *pet* (2 *piet*, *pietstu* ↔ 2 *pet*, *petindvajsət*) in *sedem* (*siedən*, *siedənstu* ↔ *sedem*, *sedəm*), pridevniki *vesel* (*vesiela* ↔ 2 *vesela*) in *lesen* (*lesienga* ↔ 2 *leseno*), kazalnem zaimku *te* (*tie* ↔ 25 *te*), samostalniki *seme* (4 *semiēna*), *ime* (*imie* ↔ *ime*), *kletka*

(*klietke, klietko*) in *Kočevje* (*Kočievje* ↔ *iz Kočevja*) ter prislovih *spet* (*spiet* ↔ *10 spet*) in *čez* (*2 čiez*). Besede iz obravnavanega razreda, ki jih v korpusu zasledimo samo enkrat, in sicer z narečno varianto, so pri Vidu *koliesja*, *nabiesa*, *viečna*, *pərpjet*, *po rieštango*, *Bievcar*. Samo standardne oblike so npr. v *glede* (5 pojavitev pri Eti in 1 pri Vidu), *petək* oziroma *petek* in *na kolesu* (Iva).

Kot je omenjeno že v opombi 79 pri opredelitvi variabel, se zdi, da je *e*-jevski element v dvoglasnikih */ie/* v nekaterih pojavitvah, označenih v začetni različici transkripcij, šibek in meji na polglasniško izgovorjavo.

Ker imajo v položaju pred *r* pojavnice navadno enake odraze vseh sprednjih samoglasnikov tudi v standardnem jeziku,⁸⁸ primerov v tem položaju že v idrijski raziskavi nismo šteli kot variant variable (prim Bitenc 2016b: 240). Tako tudi tukaj ne upoštevamo oblik oziralnega zaimka *kateri* (*kiere*, *kier*) in pojavitev v leksemih *mir*, *zvečer*, *zmeraj*, *štiri* (*mier*, *zvečier*, *zmieraj*, *štier*, *do štierəh*).

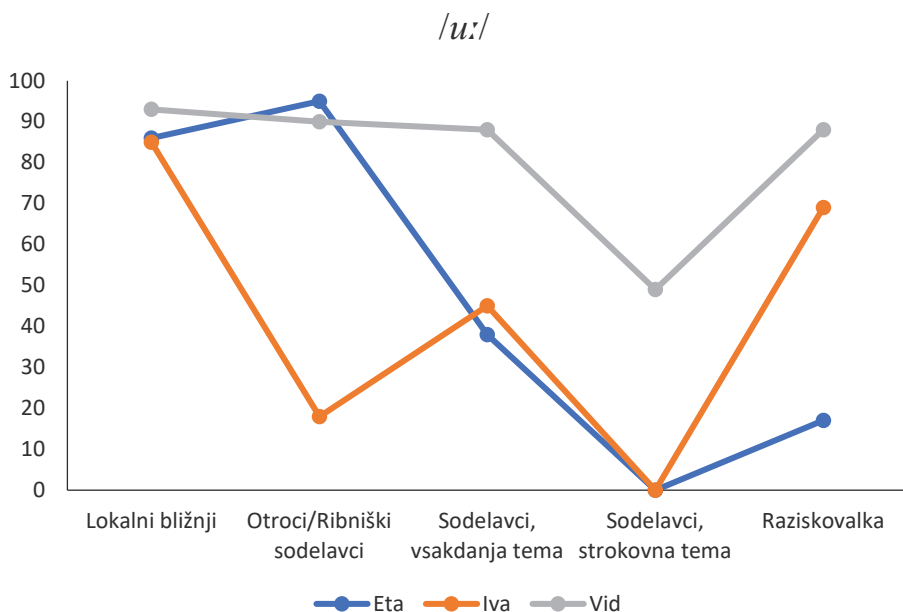
Iz obravnave smo izvzeli členek *že*, ki je v nasprotju z narečno obliko *žie* v standardni obliki *že* pogosto manj izrazit in naglašen oziroma poudarjen, večkrat pa povsem naslonski. Narečna oblika se sicer pojavi pri Eti in Vidu, pri Eti enkrat v pogovoru z otrokom, standardne variante pa v vseh domenah, skupno 35 pojavitev; pri Vidu pri ribniških sogovornic zasledimo 5 *žie*, *že* pa prav tako v vseh domenah, skupno 21 pojavitev; pri Ivi je skupno 20 pojavitev standardne variante. Upoštevanje tudi te besede bi predvsem pri Vidu in Eti v nekaterih domenah precej spremenilo delež narečnega */ie/* in vplivalo tudi na povprečni delež narečnih variant.

5.8.3 (*o:₁*): narečni */u:₁/* ↔ standardni */o:₁/*

Glede na povprečni delež narečnih variant v vseh domenah vseh govorcev se variabla (*o:₁*) s 57 % narečnih variant */u:₁/* natančno ujema z variabla (-o); skupaj zasedata prvo mesto in glede na ta rezultat pri prehajanju k standardnemu govoru najdlje ohranjata narečno varianto. Povprečni deleži narečnih variant pri variabli (-*o:₁*) v izbranih domenah pri posameznih govornic so predstavljeni na Sliki 16.

Pri Ivi in Eti izstopa nični delež v pogovorih s sodelavci o strokovni temi. Pri Eti se delež vzpne na 17 % v intervjuju in 38 % v neformalnih pogovorih s sodelavci, v komunikaciji v ribniškem okolju je znatno višji (86 % z odraslimi

88 Glede izgovora v knjižnem jeziku *Slovenski pravopis* navaja: »Ozki *e* ima pred *r* (npr. v besedi *večér*) navadno *i*-ju približan izgovor« (Toporišič idr. 2003: 70 (§ 619)).

Slika 16: Povprečni delež narečnih variant pri variabli (ɔ:₁) v izbranih domelah pri posameznih govorcih

in 95 % z otrokom). Izredno nizek delež narečnih variant pri Ivinem nagovarjanju sina pri skupni igri (le 18 %) vpliva na svojevrstno cikcakasto obliko njene krivulje, saj se pri pogovoru s sodelavci o vsakdanji temi delež spet dvigne na 45 %, po skoku na omenjenih 0 % s sodelavci o strokovni temi pa se vzpne na sorazmerno visokih 69 % z raziskovalko. Tudi pri Vidu je delež v strokovni razpravi občutno najnižji (49 %), v neformalnem pogovoru s sodelavcem in intervjuju z raziskovalko se ta povzpne na kar 88 %, v pogovorih z ribniškimi rojaki pa še nekoliko višje, na 90 % z ribniškim sodelavcem in 93 % s prijatelji in ženo.

Narečne in obenem standardne variante se najpogosteje pojavljajo v kazalnih zaimkih (148 *tu*, 4 *tule* ↔ 61 *to*, 7 *tole*), nedoločnih zaimkih (5 *nekdo*, *negdu* ↔ *nekdo*) in oziralnih zaimkih (*kulkər* ↔ *kolkər*), vprašalnicah (18 *kəku*, 3 *kulk(u)*, 2 *kaku* ↔ 9 *kdo*, 4 *kako*), prislovih (36 *tku*, 17 *bul(š)*, 16 *lahku*, 16 *təku*, 15 *samu*, 13 *skuz*, 9 *lepu*, 6 *ləpu*, 6 *tulku*, 5 *nikul*, 5 *zətu*, 4 *ləhku*, 3 *zəlu*, 2 *skuzə*, 2 *celu*, *nəkul*, *slabu*, *težku*, *nekaku*, *hudu*, *lohku* ↔ 36 *tako*, 30 *lahko*, 25 *tko*, 13 *samo*, 6 (*naj*)*bol(š)*, 6 *lepo*, 6 *zato*, 2 *nekako*, 2 *skoz*, 2 *nikol*, *zelo*, *təkule*), deležnikih na -l v srednjem spolu (16 *blu*, 3 *šlu*, 2 *pəršlu*

↔ 16 *blo*, *šlo*, *pəršlo*), samostalnikih (3 *Bug*, 2 *murje*, 2 *šulo*, *gospud* ↔ 3 *šolo*, 2 *morje*, 2 *gospod*), svojilnih pridevnikov (2 *tvuj*, *muj*, *suj* ↔ 7 *moj*, 4 *svoj*), glagolu *spomniti se* (*spunem*, *spunəm* ↔ 5 *spomnem*, 3 *spomənla*, 2 *spomnəš*, *spomnəm*), predlogu *okoli* (2 *okul* ↔ *okol*). Besede, ki se pojavljajo pri vseh treh govornicah in imajo skupno največ ponovitev, so *tu* (148), *tku* (36), *bul(š)* (17), *lahku* (16), *blu* (16), *təku* (16) in *samu* (15). Med standardnimi oblikami so skupno najpogostejše *to* (61), *tako* (36), *lahko* (30), *tko* (25), *blo* (16) in *samo* (13).

Čeprav se narečna oblika veznika *kakor* (*kukər* ↔ *kokər*) v narečju razvija enako kot **ō*, ni mogoče zagotovo reči, iz katere varietete izhaja, zato ga v štetje – podobno kot že v idrijski študiji (prim. Bitenc 2016b: 243) – nismo vključili; pojavitve *kukər* so sicer pri vseh informantih, pri Eti 4 z ribniškimi sogovorniki in 1 s sodelavci o vsakdanji temi, pri Ivi 2 z raziskovalko in pri Vidu 3 z lokalnimi bližnjimi; *kokər* pa pri Eti s sodelavci in z raziskovalko.⁸⁹ Podobno velja za obliko *kok*, ki variira s *kuk*⁹⁰ – pojavitve so pri vseh informantih; Vidovi izjavi sta iz pogovora z raziskovalko oziroma s sodelavcem o strokovni temi: *nə vem*, *kuk bi se izrazu* – *kok nej drugač rečem*. Celotna distribucija *kuk* – *kok* je sledeča: *kuk*: 4 pojavitve pri Eti, 1 pri Ivi, 4 pri Vidu; *kok*: 4 pojavitve pri Eti, 1 pri Ivi, 4 pri Vidu.

Odločila pa sem se za upoštevanje preteklega deležnika *blu* oziroma *blo*, čeprav je mogoče, da ima v nekaterih pojavitvah le stranski naglas oziroma stavčni poudarek ali celo nastopa brez naglasa, kar je posebej pri hitrejšem tempu govora težko razločiti.

Zanimivi so primeri variantnosti v istem kontekstu, kot pri Evinem službenem sestanku, ko si sledita dve repliki z narečno in standardno varianto: *bulš*,

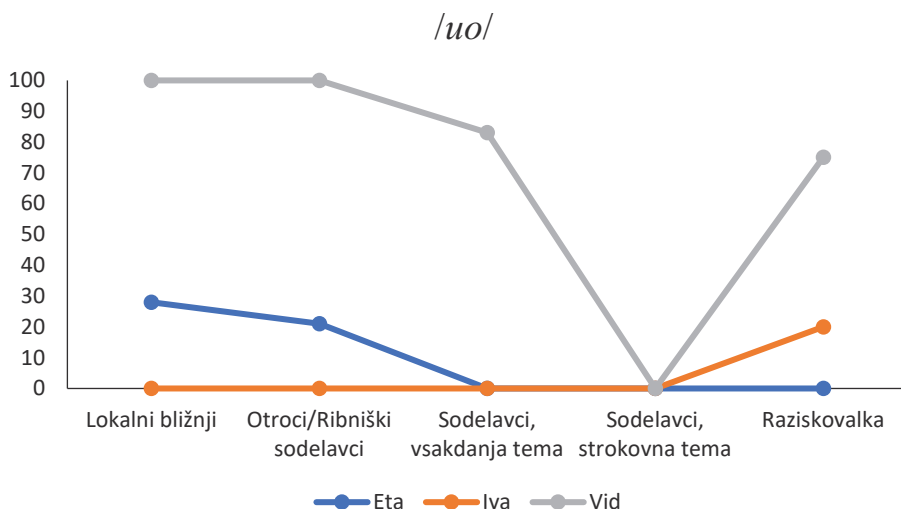
89 Razvojno Ramovš (1971: 336) ta gorenjski in dolenski *kūkr* razlaga takole: »Lahko bi pomislili na to, da je v obliko počasnega govora *kākor*, ki je živela poleg allegro oblike *kōkr*, iz te zadnje vdrl *o* in ta *o* je jezik v nadaljnjem obravnaval tako kakor dolgi *o* sploh, to se pravi, da je postal *u*: *kākor* po *kōkr* > *kōkr*, *kūkr*, kar je čisto mogoče [...]. Tako moremo razložiti dol. *kūkr*, ne pa gorenjskega *kūkr*, ker je tu ostal *ō*; gorenj. *kūkr* je analogična tvorba: ker se na Gorenjskem *kakō* glasi *kōkō*, *kukō*, je iz prvotnega *kakr* nastal *kōkr* (Lesce), *kūkr* (Mlino) in kot oblika počasnega govora *kūkr* (Tacen).« V gorenjščini ni ostal *ō*, kot je trdil Ramovš, ampak je imela gorenjščina prav tako kot dolensščina sprva na tem mestu dvoglasnik *ou*, ki se je pozneje monoftongiziral (Rigler 2001).

90 *Kuk* se pri Vidu pojavlja tudi v pomenu 'koliko' – te primere smo upoštevali pri variabli (*o*:₁); npr. *kuk je ura velika* (lokalni bližnji), *kuk pa je minimalna širina* (ribniški sodelavec).

da se zdej čim prej to porab ↔ bi blo bolj, če bi [priimek] nardil za vikend; podobno pri Ivinem pogovoru z raziskovalko: vedno bul opuščamo ↔ vseen so bolj te.

5.8.4 (φ_2): narečni dvoglasnik /uo/ ↔ standardni / φ /

Pri izračunu povprečij pri vseh govornikih v vseh domenah je variabla (φ_2) z 28 % narečnih variant na tretjem mestu; narečne variante /uo/ se v korpusu torej pojavljajo približno za polovico redkeje kot narečni /u:/ in /-u/ (57 %) in za (približno) 10 % pogostejše kot dvoglasniški /ie/ in /ai/ oziroma /ei/. Povprečni deleži narečnih variant v izbranih domenah pri posameznih govornikih so predstavljeni na Sliki 17; treba je upoštevati nizko število pojavnic predvsem pri Ivi, pri Eti in Vidu pa v posameznih domenah, zaradi česar so rezultati manj reprezentativni.

Slika 17: Povprečni delež narečnih variant pri variabli (φ_2) v izbranih domenah pri posameznih govornikih

Tako kot pri variabli (ε_2) z dvoglasniško varianto /ie/ je tudi delež narečnih dvoglasnikov /ou/ v domeni *sodelavci, strokovna tema* nični pri vseh informantih, pri Eti tak ostaja tudi v domeni *raziskovalka*, pri Ivi pa v vseh domenah razen v intervjuju, kjer je zaradi edine pojavitve narečnega /ou/ v njenem

korpusu (v obliki *muora*) delež 20 %. Pri Eti se delež narečnih variant pri komunikaciji z otrokom povzpne na 21 %, z ostalimi ribniškimi bližnjimi na 28 %, pri Vidu pa z 0 % (z eno pojavitvijo v *muore*) v domeni *sodelavci*, *strokovna tema*, skokovito naraste na 75 % v domeni *raziskovalka*, 83 % v domeni *sodelavci*, *vsakdanja tema* ter 100 % v domenah *lokalni bližnji* in *ribniški sodelavec*.

Pri Eti se en primer pojavi v intervjuju v *moguoče*, ostali v komunikaciji z ribniškimi sogovorci, predvsem v glagolih *morati* in *moči* v zanikani obliki (6 *muore*, 4 *muorəš*, 3 *muorəm*, 3 *muormo*, 2 *muorə*, *muoreš*, *muorš*, *muora*, *muorjo* ↔ 17 *morəm*, 8 *more*, 4 *mormo*, 3 *mora*, 2 *moreš*, 2 *morte*, 2 *morjo*, *moram*, *morem*, *morš*, *morəš*, *morta*), *nafotrati* (3 *nəfuotrat*, *nəfuotrala*), *hoteti* (3 *huoče* ↔ 6 *nočem*, *hočəm*), *hoditi* (*huodjo* ↔ *hodjo*), *probat* (*pruobaš* ↔ *probaš*, *probal*), prislovih *mogoče* (5 *moguoče* ↔ 8 *mogoče*) in *noter* (4 *nuotar*, *nuot* ↔ 6 *notər*, 2 *notri*, *not*), samostalnikih *karjola* (*karjuola*, *karjuole*, *karuola* ↔ *karole*), *pošta* (*nə puošto*, *nə farpuošto* ↔ *na pošto*), pridevnikih oziroma prislovnih oblikah *podoben* (*poduobnega* ↔ 2 *podobən*, 2 *podobno*) in *določen* (*doluočenu* ↔ *določeno*), števniki z *osem* (*uosəm*, *uosənsət* ↔ 4 *osəm*). Samo z narečnimi variantami sta v korpusu izpričana samostalnika *rožica* (2 *ruožce*, v *ruožcah*) in *skobčevka* (*skuopčevke*, *skuopčevki*) ter glagol *prositi* (*pruosm*, *pruosəm*). Edina pojavitev leksema *sobota* je z narečno varianto v *sobuoto*, zato je iz štetja izvzeta.

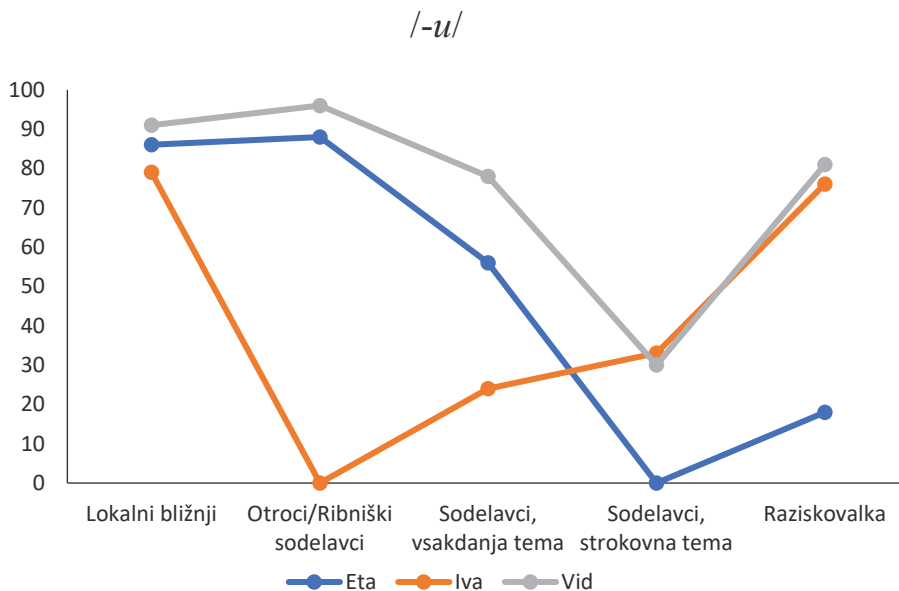
Tudi pri dvoglasniški varianti /uo/ glede na slušni vtis lahko pripomnim, da o-jevski element v nekaterih pojavitvah meji na polglasnik; ti primeri so v začetni različici transkripcij označeni.

Prihodnjiško obliko glagola *biti* (*buo* ↔ *bo*) sem iz štetja izločila, ker je narečna varianta *buo* v korpusu izpričana le trikrat, standardni *bo* pa precejkrat, kar bi znatno vplivalo na delež narečnih variant. Dodaten argument za izločitev je, da se v morebitni nenaglašeni obliki, kot pomožni glagol, ne pojavlja varianta z *uo*. Čeprav naj bi bil prihodnjik načeloma naglašen, je to slušno zelo težko ugotavljati.

5.8.5 (-o): narečni /-u/ ↔ standardni /-o/ v izglasju

Povprečni delež narečnih variant pri tej variabli je najvišji od vseh (57 %) in se natančno ujema z deležem pri variabli (*o:*). Od vseh analiziranih narečnih značilnosti se torej izglasni /-u/ in dolgi naglašeni /u:/ najdlje oziroma v največji meri ohranjata tudi pri odmikanju od narečnega govora. Povprečni

deleži narečnih variant pri variabli (-o) v izbranih domenah pri posameznih govorcih so predstavljeni na Sliki 18.

Slika 18: Povprečni delež narečnih variant pri variabli (-o) v izbranih domenah pri posameznih govorcih

Najvišji delež narečnih variant ima v večini domen Vid, le pri strokovnih službenih pogovorih je Ivin višji za 3 %, namreč 33 % glede na Vidovih 30 %. Pri Vidu se delež povzpne na 78 oziroma 81 % v komunikaciji s sodelavcem o vsakdanji temi oziroma z raziskovalko in še višje na 90 oziroma 96 % v pogovorih z ribniškimi bližnjimi oziroma ribniškim sodelavcem. Nična deleža beležimo pri Eti na službenem sestanku, pri Ivi pa pri igri z otrokom, kar na sliki spet predstavlja velik prelom v njeni krivulji. Pri Eti je drugi najnižji delež narečnih variant v intervjuju (18 %), pri sodelavcih je v vsakdanjih pogovorih ta približno polovičen (56 %), pri ribniških sogovornih pa se povzpne znatno višje, namreč na 86 % pri odraslih in 88 % pri otroku. Pri Ivi so v komunikaciji s sodelavci o vsakdanji oziroma strokovni temi izkazane le posamezne pojavitve z narečno varianto (24 oziroma 33 %), primerljiva znatno višja deleža pa beležimo pri pogovorih z raziskovalko in lokalnimi bližnjimi (76 oziroma 79 %).

Besede, v katerih se narečna varianta pojavi tudi v domenah, kjer je njihov delež najnižji, so pri Etinem pogovoru z raziskovalko *normalnu*, *ribənšku*, *lublansku*, pri Ivinem pogovoru s sodelavci o strokovni temi pa *ku*, *jasnu* in *primarnu*.

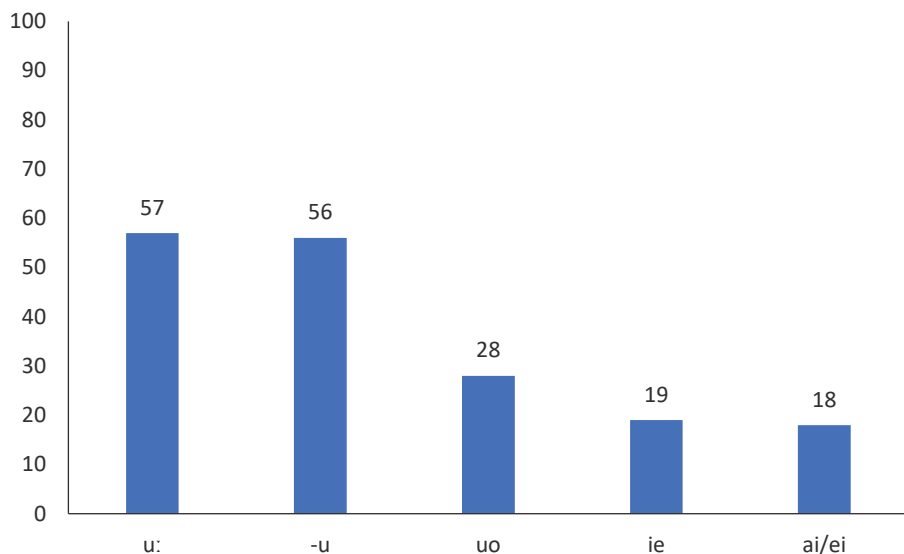
Pojavljajo se, tako kot vzporedno tudi standardne variante, v kazalnih in nedoločnih zaimkih (6 *tistu*, 6 *unu*, 2 *neku* ↔ 6 *tisto*, 3 *uno*, *ono*, *nekdo*), vprašalnicah (2 *kulku*, *kiaru* ↔ 4 *kakšno*, *kšno*, *kiaro*), prislovih oziroma pridevnikov v srednjem spolu (32 *dobru*, 16 *ribənšku*, 6 *točnu*, 5 *finu*, 5 *hitru*, 5 *istu*, 5 *sigurnu*, 5 *splošno*, 4 *malu*, 4 *normalnu*, 4 *tulku*, 4 *verjetnu*, 3 *vərjetnu*, 3 *jasnu*, 3 *smešno*, 3 *važnu*, 2 *drugu*, 2 *majhnu*, 2 *žalostnu*, *dodatnu*, *nujnu*, *kərvavu*, *pomembnu*, *strašno*, *minimalnu*, *pərbližnu*, *prostu*, *slovničnu*, *nekaku*, *zagotovu*, *različnu*, *pravilnu*, *relativnu*, *hudu*, *recimu*, *potihu*, *tolku*, *talku*, *čudnu*, *tipičnu*, *vseenu*, *dejansku*, *rumenu*, *važnu*, *zanimivu*, *lublansku*, *pərvu*, *celu*, *štajersku*, *vsaku*, *nečlovaišku*, *živalsku*, *težku*, *visoku*, *zelenu* ↔ 18 *dobro*, 5 *verjetno*, 3 *dolensko*, 3 *zanimivo*, 2 *slovensko*, 2 *štajersko*, 2 *ribniško*, 2 *fino*, 2 *isto*, 2 *točno*, 2 *malo*, 2 *dolgo*, 2 *čudno*, 2 *podobno*, 2 *smešno*, 2 *avtomatsko*, 2 *recimo*, *simpatično*, *trenutno*, *lušno*, *enako*, *vedno*, *izrazito*, *enotno*, *negativno*, *tipično*, *pomembno*, *pretirano*, *krasno*, *vertikalno*, *kromatsko*, *zbornu*, *pravilno*, *stereotipno*, *nevərjetno*, *spolzko*, *prijetno*, *ljubo*, *visoko*, *redčeno*, *drugo*, *novomeško*, *vzhodnodolensko*, *celsko*, *primorsko*, *lublansko*, *smešno*, *dobrodošlo*), samostalnikov srednjega spola (*pismu*, *laitu*, *krilu*, *besedilu*, *letalu*, *'laitalu* ↔ 2 *poročilo*, *mleko*, *leto*, *bibliotekarstvo*, *letalu*), deležnikov na *-l*, *-n* in *-t* v srednjem spolu (4 *zmankalu*, *dəržalu*, *vidlu*, *posušilu*, *spremenilu*, *odstopalu*, *dogajəlu*, *cərkənlə*, *zalaufalu*, *poklopilu*, *ostalə*, *dəjalə*, *svinalə*, *pokvarlu*, *prəpalə*, *rəzlomilu*, *pobarvanu*, *podarjenu*, *poudarjenu*, *zmejnənu*, *skritu* ↔ 2 *zmenjeno*, 2 *razloženo*, *uspelo*, *zdelo*, *popravljenno*, *gledano*, *redčeno*, *vklopljeno*, *sklenjeno*, *pokrito*), števniki (3 *enu*, *piəctu*, *siedənstu*, *dvesto* ↔ *eno*, *dvesto*, *tristo*) in v vezniku *ko* (39 *ku* ↔ 11 *ko*). Besede, ki se pojavljajo pri vseh treh govoricah in imajo skupno največ ponovitev, so *dobru* (32), *ku* (39), *ribənšku* (16), *tistu* (6) in *točnu* (6). Med standardnimi oblikami so skupno najpogostejše *dobro* (18), *ko* (11), *tisto* (6) in *verjetno* (5).

Pri pogosto rabljenem vezniku *ku* oziroma *ko* je treba izpostaviti, da ta opozicija ne predstavlja celostne slike – pogosto se namreč pojavlja tudi varianta s polglasnikom (skupno približno 80 pojavitev), ki bi jo lahko interpretirali tako kot narečno ali kot tudi osrednjeslovensko.

Zanimivi so primeri, ko se variantnost pojavi znotraj iste izjave, verjetno tudi odvisno od pridevnika – manj pogosti in narečnemu okolju manj domači hitreje dobijo standardno končnico *-o*, kot npr. pri Ivi: *ni unu enotno*; *nikul ni tku*, *da bi nekdo zasmehoval al pa negativno pač to vzela*.

5.8.6 Skupna analiza in druge narečne značilnosti

Slika 19 s povprečnimi deleži narečnih variant pri posameznih variablah pri vseh osrednjih informantih in v vseh domenah kaže pomenljivo distribucijo.

Slika 19: Povprečni delež narečnih variant pri vseh govornikih v vseh domenah

Znatno najvišja deleža narečnih variant pri variablah ($\phi:$) in (-o), ki edina presegata polovični delež (57 oziroma 56 %), zgovorno pričata, da sta izglasna /-u/ in dolgi naglašeni /u:/ narečni značilnosti, ki se pri primikanju k standardnemu govoru ohranjata v največji meri; tudi pri Ivi kot najbolj standardni govorki se vsaj v komunikaciji z odraslimi v ribniškem okolju pojavljata v večinski meri. Prav *u*-ji so med narečnimi značilnostmi tudi v intervjujih najpogostejše izpostavljeni, kar kaže na njihovo uzaveščenost. Lahko bi rekli, da gre za stereotip: Eta pravi, da je za njen narečni govor *najbolj značilno, da potegne na u na koncu besede*; kot primere navede *gremo domu, kaku, a je šlu*. Iva prav tako pravi, da se v ribniščini *dosti u-jev uporablja*, v podanem primeru pa opazimo dva naglašena *u*-ja: *səm šu domu*.

Na tretje mesto se z 28 % narečnih variant (torej s skoraj 30 % nižjim deležem kot pri prvouvrščenih variablah) uvršča variabla ($\phi:$) z narečnim dvoglasnikom /uo/, na četrtem in petem mestu pa se s primerljivim deležem narečnih variant (19 oziroma 18 %) zvrstita variabli ($\epsilon:$) in ($\epsilon:$). Najnižja deleža

kažeta, da se narečne variante /ie/ in /ai/ oziroma /ei/ v največji meri nadomeščajo s standardnimi. Ugotovitev, da je opuščanje teh narečnih glasov eno prvih znamenj za premik od narečja k standardni jezikovni varieteti, je skladna tudi z metajezikovnimi komentarji informantov v intervjujih – Iva npr. pove, da je včasih rekla *ne vaim*, sedaj pa reče *ne vem*.

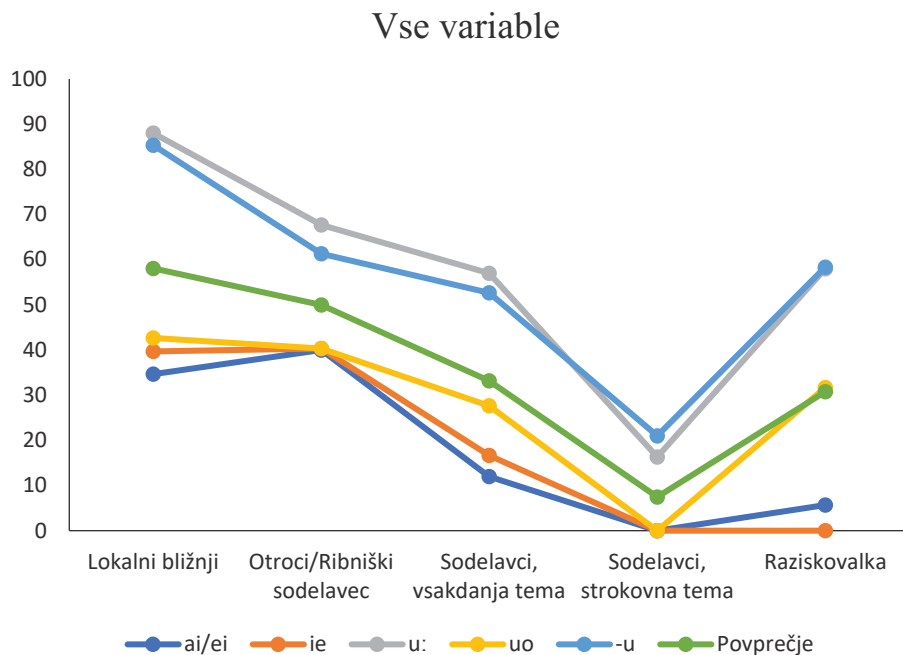
Delež narečnih variant pri posamezni variabli pri različnih govorcih je v največji meri odvisen od tipa govorca (prim. skupno analizo govorcev na str. 138–141). V več razdelkih pri večini variabel pomembno izstopa Ivina distribucija, ki kaže na nični delež narečnih variant pri več variabliah in v več domenah. Zelo nizki oziroma nični deleži narečnih dvoglasniških variant kažejo na najizrazitejše opuščanje teh narečnih značilnosti že pri govoru z lokalnimi bližnjimi, še posebno pa pri odmikanju od narečja in približevanju bolj standardnim varietetam v osrednjeslovenskem prostoru. Izstopajo predvsem nizki oziroma nični deleži narečnih dvoglasniških variant pri ženskih informantkah – pri Ivi so nični v vseh domenah (razen pri dvoglasnikih /uo/ v domeni *raziskovalka*), pri Eti pri sogovorcih od drugod, ne glede na kontekst in temo pogovora, v ribniškem okolju pa se gibljejo od 12 do 30 %. Pri Vidu nični delež dvoglasniških variant opazimo le pri službeni strokovni razpravi, pri /ie/ še v intervjuju z raziskovalko.

Slika 20 s povprečnimi deleži narečnih variant posameznih variabel podrobno prikazuje tendence glede variiranja narečnih variant v posameznih domenah. Pričakovano izstopata krivulji s primerljivimi deleži narečnih variant /u:/ in /-o/, ki v domeni *lokalni bližnji* dosežeta 88 oziroma 85 %, v domeni *sodelavci*, *strokovna tema* pa padeta na 16 oziroma 21 %; delež teh variant je v domeni *raziskovalka* primerljiv z deležem v domeni *sodelavci*, *vsakdanja tema*. Spodaj sledijo dvoglasniške variante /uo/, /ie/ in /ai/ oziroma /ei/, pri katerih že v domeni *lokalni bližnji* beležimo manj kot polovični delež (43, 40 oziroma 35 %), v domeni *sodelavci*, *strokovna tema* pa je delež nični, pri dvoglasniku /ie/ tudi v domeni *raziskovalka*. Delež narečnih /ie/ in /ai/ oziroma /ei/ je v domeni *raziskovalka* znatno nižji kot v domeni *sodelavci*, *vsakdanja tema* (0 % glede na 17 % pri /ie/, 6 % glede na 12 % pri /ai/ oziroma /ei/).

Pri treh variabliah so v drugem razdelku, v katerem so Etini in Ivini pogovori z otrokom ter Vidovi pogovori z ribniškim sodelavcem, deleži narečnih variant nižji kot v domeni *lokalni bližnji* (pri /u:/ 68 % glede na 88 %, pri /-u/ 61 % glede na 85 %, pri /uo/ 40 % glede na 43 %, le pri /ai/ oziroma /ei/ je v drugem razdelku glede na prvega delež za 5 % višji (40 % glede na 35 %), pri /ie/ pa je identičen (40 %). Nižji delež v drugem razdelku (povprečno 50 % glede na

58 %) lahko pripišemo predvsem Ivini tendenci, da z otrokom načrtno govori standardno oziroma *lepo*, kot se izrazi sama.

Povprečni delež narečnih variant pri pogovorih s sodelavci o vsakdanji temi je primerljiv z deležem v intervjuju z raziskovalko (33 oziroma 31 %), najnižjo vrednost pa pričakovano doseže v pogovorih s sodelavci o strokovni temi (le 7 %).

Slika 20: Povprečni delež narečnih variant pri vseh govorcih v izbranih domenah

Pomenljivi so ilustrativni primeri izjav z različnimi odrazi različnih variabel, ki konkretno pričajo o vztrajnejšem ohranjanju narečnega /u:/ v primerjavi z ostalimi variablami, pri katerih se hitreje pojavijo premene s standardno varianto: narečni /u:/ v *to*, vendar standardni /o:/ namesto narečnega /uo/ v *moramo*: *tu mormo poračunat* (Iva z ribniško prijateljico); narečni /u:/ v *zato*, toda standardni /ɛ:/ v *gledati*: *nismo zatu šle gledat* (Eta hčerki); narečni /u:/ v *kako*, *to*, *lepo*, a *beseda* s standardnim /ɛ:/: *kaku je tu lepu tekla beseda* (Vidov opis profesorjevega govora v intervjuju). Po drugi strani pa najdemo tudi primer,

kjer se ohranita narečna /ie/ in /uo/ v *pet* in *osem* ter narečni naglas v *imam*, pojavi pa standardni /e:/ v *pogledala* in /o:/ v *lahko: bom pogledala – ja, lahko ja, 'imam – piet, uosəm* (Etin odgovor na vprašanje ribniške prodajalke).

V nadaljevanju navajam še povzetek opažanj glede drugih narečnih značilnosti.

Pogosta je samoglasniška redukcija v nenaglašanih zlogih pri vseh osrednjih informantih. Značilne narečne realizacije se še posebej pogosto pojavljajo v pogovorih z ribniškimi rojaki. Navajam nekatere najpogostejše primere: *a > ə* (*zətu, təku, təko, kəku, də, nərđi, uporablət, ləhku, iməš*), *e > ə* (*jə, ləpu*), *i > ə* (*nəč, ob osməh, štirəh, včasəh, reklə, jə, takəm, vidəš, sə, u omarə, skuzə*), *o > ə* (*kə, kamər, bəl, mərđa, səbuoto*), *u > ə* (*v redə, enmə, zamədila, oknə, enmə, na jezerə*); pojavljajo se tudi primeri popolne redukcije (*konc, človk*).

Pri nobenem od informantov se za dolgi ali naglašeni *u* v nezadnjem zlogu ne pojavi narečni zaokroženi, naprej pomaknjeni *ü*. Kot poročajo, se ta ohranja predvsem v govoru starejših generacij in v okoliških vaseh, pri mlajših Ribničanih pa le, kot poroča žena Ika pri Vidu, *kadar se kaj heca pa če se z mamu pogovarja*; slišen je tudi pri Vidovem ribniškem prijatelju na prvem posnetku z lokalnimi bližnjimi, npr. v besedi *drügu*.⁹¹ Prav tako se narečna zveza glasov *ia* za umično naglašeni *e* pri osrednjih treh informantih ne pojavi nikoli, zasledimo pa primere pri Vidovi ženi Iki (*snaig miate*). Prekozložne asimilacije (npr. *pošušlu*) in prehoda *a* v *e* (npr. *zetu, nerjedu, nezaj*), ki sta prisotna pri starejših govornicah (prim. Kljun in Mohar 2013), skorajda ne zasledimo, le pri Vidu je izpričana pojavitev prislova *nezaj*. Akanje zasledimo le izjemoma, npr. pri Ivi dvakrat v glagolu *poznati* v intervjuju (*paznate Ribəncu, se pazna*), pri Vidu v prislovu *leitas* v pogovoru z ribniškimi prijatelji in deležniku *pazabu* v strokovni razpravi s sodelavko, je pa bilo že po dialektoloških podatkih omejeno na posamezne primere (prim. Rigler 1981: 130).

Kratki samoglasnik *a* v besedah *lahko, nekako* in *tako* pri vseh osrednjih informantih variira z *o* (prim. opredelitev na str. 100), in sicer v besedah *lohku* (Eta v govoru s hčerko in Vid s prijatelji), *nekok* (Vid z raziskovalko) ter *tok* (Iva z raziskovalko in Vid z različnimi sogovorniki).

Za knjižni *nj* je večkrat uporabljen narečni odraz **ń* (*jn*): pri Ivi v primerniku *majn*, pri Vidu v *zamainət, ohrajnen, zmejnənu, žagajne*.

91 Podobno so dijaki idrijske gimnazije komentirali, ko jih je učiteljica spraševala glede uporabe značilnih idrijskih dvoglasnikov: »Potem so celo rekli, da se hecam, ko sem jih spraševala po sjestri, tjeti [...]. Očitno bo res precej na tem, da se značilnosti izgubljajo« (Bitenc 2016b: 226, op. 164).

Končnico *-ma* za 1. osebo dvojine sedanjika (Ramovš 1935: 133) zasledimo v treh primerih pri Etinem pogovoru s hčerko in Vidovi repliki ženi; npr. »*Dobru, dejma zej tu.*«, »*Se boma šla, no.*«.

Pri vseh govorcih se skupno sedemkrat pojavi v intervjujih izpostavljeni značilni narečni prislov *tlele*, npr. pri Etinem govoru z domačimi: *že tlele vidam, de si dopisujejo*, Ivinem strokovnem službenem pogovoru (4 pojavitve): *tlele mava problem*, Vidovem pogovoru s sodelavcem o vsakdanji temi: *sam tlele v enem placku*, in z raziskovalko: *tlele pa kər tku se mi zdi*.

5.9 Analiza po temah

Po opravljenih transkripcijah sem izbrala za posamezna vprašanja relevantne izseke oziroma izjave in jih razvrstila po tematskih sklopih. Načela zapisa izjav informantov v besedilu monografije so opredeljena na str. 94–97.

V podpoglavjih po temah primerjalno obravnavam izsledke iz sociolingvističnih intervjujev z vsemi informanti v ribniški raziskavi. Prvo poglavje (5.9.1) obravnava stališča informantov do lastnega narečja in povezavo med identiteto in jezikom (odgovori na vprašanja v tematskem sklopu VIII v vprašalniku v prilogi 7.2.1). V drugem (5.9.2) so zbrane jezikovne značilnosti narečnega govora, kot jih opisujejo informanti (tematski sklop IV), v tretjem (5.9.3) posebej navajam njihove navedke, ki pričajo o zaznavanju medkrajevnih in medgeneracijskih razlik. V četrtem (5.9.4) in petem (5.9.5) poglavju analiziram odgovore informantov, povezane z govorom otrok in njihovim govorom z otroki ter z jezikom v (lastnem) procesu izobraževanja (tematski sklop III). V šestem (5.9.6) povzemam komentarje glede regionalnih posebnosti in morebitnega ribniškega karakterja (tematski sklop VI), v sedmem (5.9.7) izkušnje z rabo narečja oziroma narečno obarvanega govora v osrednjeslovenskem okolju, v osmem (5.9.8) pa z rabo manj narečnega ali nenarečnega govora v prisotnosti ribniških rojakov (tematski sklop VII). V devetem (5.9.9) in desetem (5.9.10) poglavju obravnavam odgovore informantov glede (ne)ozaveščenosti jezikovnega prilagajanja in dejavnikov, ki po njihovi oceni vplivajo na govorno obnašanje (tematski sklop V). V enajstem poglavju (5.9.11) se posvetim stališčem informantov do drugih narečij in jezikovnih varietet ter izkušnjam z njihovimi govorci in regionalnimi karakterji (tematski sklop VIII). V dvanajstem poglavju (5.9.12) analiziram izrazje, ki ga informanti v intervjujih uporabljajo pri opisovanju jezikovne dinamike, v trinajstem (5.9.13) navedem primere za ponazoritev negotovosti informantov pri odgovorih na različna vprašanja, v

štirinajstem poglavju (5.9.14) pa obravnavam zanimivosti glede njihovega jezika in njegove variantnosti v intervjujih. Končam s pregledom komentarjev o samosnemanju (5.9.15) (tematski sklop IX). Ugotovitve razkrivajo preplet osebnih doživljanj, družbenih predstav in strategij jezikovnega ravnanja.

5.9.1 Identiteta in stališča informantov do lastnega narečja

Informantom se narečje brez izjeme **zdi pomemben del lastne in lokalne identitete**, imajo pa do lastnega narečja **različna stališča**, včasih pa so tudi pri istem informantu na različnih mestih opazni nasprotujoči si komentarji. Vid in Ana do ribniščine izražata naklonjenost – Ana jo omeni, ko našteva narečja, ki so ji všeč: *naše*, Vidu je *zelo domača*. Govor je po njegovem mnenju *nekaj, kar te definira na nek način*, po drugi strani pa bi v drugih okoljih *raje zakril*, od kod je. Eka in Ina imata negativna stališča: Eki *ni lepa*, ker *se preveč vleče*, zdi se ji *robustna*, Ini pa je *preveč trda*. Obenem Ina izraža ponos glede svojega izvora: *rada pove in je ponosna, da je iz Ribnice*.

Tudi **sodelavci iz ljubljanskega okolja** podajo **relevantne komentarje glede ribniških kolegov in njihove identitete**: Vidov sodelavec Val pravi, da so Ribničani *definitivno* ponosni na svoj govor, da je *za vsakega to zelo pomemben del identitete*, tudi za Vida. Po Adinem zaznavanju je pri Eti, odkar se je preselila nazaj v Ribnico, *bolj opazna ta identifikacija lokalna*.

Dva informanta izpostavita **pomembnost ohranjanja narečja**: Vid poudarja, da *se mora vzdrževati in se ne bi smelo zanemarjati, sploh v domačem okolju*, Ani se *zdi fajn, da se ohranja*.

Dve informantki izražata **distanco do ribniščine zaradi drugačnega lastnega idiolektu oziroma izvora**. Eta, ki ima zaradi očetovega kočevskega izvora in obiskovanja kočevskega vrtca *tako malo posebno govorico, drugačno kakor recimo prijateljice iz Ribnice*, se v tisti čisto ribniščini *ne počuti toliko domače*. Sicer je narečje *ful* del nje in misli, da ima *fajn govorico*, pri čemer gre za *neko svojo govorico, ki jo ima rada* in s katero se je *kar poistovetila*. Eki, ki je odrasčala v Velikih Laščah, ribniški govor *ni bil* všeč in se ni hotela poročiti z Ribničanom, za kar niso bile krive kakšne negativne izkušnje, bilo je *kar tako malo*. Sedaj ji je to, da je iz Ribnice, *kar v redu*. Pomenljiv je njen komentar o tem, da v smislu govora nikamor zares ne spada: »Mama je včasih rekla: ‚Pa daj, govori po naše! Zakaj pa še zmeraj po ribniško govoriš?‘, Pa saj govorim, saj ko pridem pa v Ribnico, pravijo, da kako pa po laško povlečem. « Pravi, da je bila *prej pol Ribničana, zdaj je pa tri četrt – en del ostane tam, kjer si rojen*.

Večkrat je omenjen **občutek sramu oziroma nerodnosti glede narečnega govora**. Ana se iz časa otroštva spominja, da je oče ob nakupovanju v Ljubljani govoril *čisto po naše* in ju je bilo *zmeraj s sestro sram*. Iko je bilo v pogovoru s prijateljico, ki jo je obiskala in ki ni govorila tako narečno, *mo-goče sram se pogovarjati v narečju*. Tako Ana kot Ika sicer zatrjujeta, da sta kasneje ta otroški sram prerasli. Eta za radijsko okolje in svojo vlogo novinarke meni, da *mora biti oseba, ki zna lepo slovensko govoriti ali pa vsaj tako zborna*, in navaja: »*Mi je nerodno, če s strankami povlečem po svoje, tega nočem.*« V različnih delih pogovora lahko včasih zaznamo različne odgovore glede sramu: Ana na primer na enem mestu zatrjuje, da je v družbi štajerske tašče in tasta ni sram govoriti narečno, na drugem mestu pa pravi, da ji je z njima *nerodno po naše*. Iva po drugi strani sram omeni v nikalni izjavi, ko zatrjuje, da *ni nič tako, da bi jo bilo kaj sram, da je iz Ribnice*. Tudi za Eto se ji ne zdi, da *bi kaj skrivala ali pa se počutila sramotno*.

Izpostavljen je tudi **problem javnega nastopanja in neobvladanja zbornega jezika**. Vid poudarja, da je ob ohranjanju narečja *prav, da bi vsi vsaj približno znali tudi zborni jezik, tudi zaradi uradnih nastopov*, kjer si sam želi *narečja čim bolj znebiti*. Ob predstavitvi dispozicije se je na primer *kar trudil, da je narečje čim bolj potlačil vase, kolikor ga je lahko*.

Zanimiv je komentar Ive glede **naglasa v angleščini**, ki jo *nerada uporablja*, saj *se ji zdi, da tako čudno govori*. Morda bi to lahko pripisali tudi vplivu primarnega, torej narečnega govora na izgovor v tujem jeziku.

5.9.2 Jezikovne značilnosti govora

Odgovori na vprašanja o jezikovnih značilnostih lastnega govora kažejo na zelo različno jeziko(slo)vno občutljivost oziroma ozaveščenost posameznih informantov. Nekateri npr. dokaj natančno opišejo, kaj spreminjajo, kadar spreminjajo svoj govor v smeri proti standardu, drugi skorajda ne imenujejo niti ene jezikovne značilnosti. Včasih odkrito izrazijo zadrego, Ika na primer ob vprašanju o razlikah med njenim bolj in moževim manj narečnim govorom prizna: »*Joj, težko se bom zdaj kar spomnila!*«

Informanti najpogosteje izpostavljajo **u-je** (Eta, Iva, Ina, Ana). Eta pravi, da je *najbolj značilno, da potegne na u na koncu besede, se pravi: gremo domu, kaku, a je šlu*. V službi tega *u-ja ni, je vse na o*. O prilagajanju pove: »*Doma lepo mi gre vse na u, tle pa popravljam. V službi rečem a bo šlo, ne rečem a bo šlu.*« Omeni tudi izgovor besede *lahko* – ko je imela fanta iz okolice

Ljubljane, je *namesto besede lahko začela govoriti loh*; danes v službi še vedno govori loh, zelo redko reče lahko, doma pa ne reče loh. Iva za ribniščino prav tako pove, da *se dosti u-jev uporablja*, in kot primer navede *səm šu domu*, Ina ga imenuje *u na koncu*, Ana pa reče, da *večinoma na u govorijo*, za primer navede *boš pəršu*, na drugem mestu *maistu*.

Vsi informanti izpostavljajo **posebne besede**, Eta na primer besedo *ljatə* v pomenu *tukaj*, ki se je je *naučila od fantove družine*. Eta in Ina omenita *tamlele lej*, *tamle lej* oziroma *tlele lej*; Eta pove, da je to *mami rekla, ko so kaj iskali*, Ina pa prevede, da *nekaj stoji nekje – lej, tukaj je*. Ina med narečnimi posebnostmi navede *mierən* oziroma *fərmənti*, ampak ona reče *koren* oziroma *koruza*, reče pa *šəfərca*, ne pa *rajnca* ali *zajemalka*. Kot posebnosti, zaradi katerih *te postrani gledajo*, Ina izpostavi, da *govoriš nebuloze* in *pərkontenavat* oziroma *dokontenavat* – *kakor da hočeš nekomu nekej dopovedati – ne ve, ali je to po nemško*. Iva o razlikah med ribniškim in kočevskim govorom pove, da imajo Ribničani *kulije* in *peresnice*, Kočevarji pa *kislina* in *puščice*. Pri možu pa zazna kočevsko frazo *ne dam tulku*, ki jo tudi sama uporabi v intervjuju in pomeni *ne spremenim*. Ana pove, da jih je sošolka klicala *taškarji*, ker torbi rečejo *taška*. Vid doda, da imajo v okoliških vaseh *l'aitalu*, v Ribnici pa *avion* ali *letalu*.

Večkrat je opisan **poseben naglas, ton oziroma način govora** (Vid, Ana, Eka). Vid pri *potlačevanju* ribniščine skuša spreminjati *predvsem naglaševanje*: »Kakšne črke mi bolj potegnemo kot drugi, to je nekako težko zakriti in dostikrat ti uide iz glave.« Zase trdi, da pri branju zna *dokaj pravilno brati in naglaševati*, tudi ta naglas še bolj lahko zakrije; ob prostem govorjenju pa *ni osnovnih pogojev, da se ga čisto znebi*. Ana se glede svojega govora sprašuje, *koliko se še sliši tega naglasa*, in ugotavlja, da se *ton sliši*. Eka pa pravi, da je za ribniščino najbolj značilno, da *vlečejo*, predvsem *a-je*.⁹²

Več informantov omeni **specifično naglaševanje** (Eta, Ana, Vid). Eta in Ana izpostavita različno naglaševanje besede *sladoled* pri Ribničanih in Kočevarjih; Ana pravi, da Kočevarji *grejo na sládoled*, Ribničani pa *na sladoléd*; Eta to imenuje *zvokovne razlike*; zaradi njih *se zmeraj Ribničani zafrkavajo iz Kočevarjev*. Vid omeni *krajevne* oziroma *medosebne variacije*: na Poljanah

92 Komentariji, navedeni v tem odstavku, so v skladu z ugotovitvami, ki jih navaja že Fran Ramovš, namreč da je »splošni akustični vtis govora« tisti, po katerem spoznamo določen govor, določajo pa ga »različna barva vokalov, različne artikulacijske nianse, različen ritem in tempo govora, intonacija, melodija, način artikuliranja« (Ramovš 1931: 22).

je avto *čarn*, v Slemenih pa *čêrn*, njegova žena je *nekaj časa govorila lase*, pa to ni prav, je *lasjê*.

Vid in Eka omenita **nemške izraze** – da imajo v ribniščini *dosti tudi nemških izrazov oziroma ogromno nemških besed*; Vid pove, da je napeljava *lajtanga*, *lajtango ajnluftaš*. Eka razloži, da je bila v tem okolišu *nemščina prvi tuji jezik dolgo časa*; so bile vse vasi *ponemčene*, ampak *Nemška vas recimo ni bila*, *Dolenja vas je bila Dolenišê dorf ali nekaj takega*, *tukaj je bila pa Dojčes dorf*, *Kočevje je bilo pa Găče*.

Vid in Ika navajata **sprednji u (ü) oziroma »umlaut«**, Vid v zvezi z okoliškimi vasmí, posebej Slemení, kjer je pogost *umlaut*, njegova mama je govorila *zmeraj kar z umlautom*, on ne. Tudi Ika od posebnih glasov, ki jih v Vidovi vasi po njeni oceni uporabljajo dosti bolj kot v Ribnici, kjer naj bi bila raba res omejena na starejše, izpostavi *ü*. Pravi, da ga Vid uporablja, *kadar se kaj heca pa če se z mamo pogovarja*.

Zaokroženi a (»temni« a-jevski glas o-jevske barve) natančno opisuje Eta *»Tako znotraj je, ne znam ga lepo ven dati.«* Na drugem mestu v kontekstu izkušnje z radia pravi: *»Sama sebe slišim dostikrat, ko snemam kaj, da imam preveč na o a, veš. A ni a, ampak nek o. Skratka, a me najbolj muči.«* Pravi, da se je obremenjevala s tem, da bi te samoglasnike izgovarjala, da bodo taki lepi, čisti; in da ima še *zmeraj težave z a-ji*. Če pri vnaprejšnjem snemanju opazi, *zdaj sem pa ta a pač, še enkrat začne*.

Dvoglasnike informanti večinoma omenijo v primerih, ne eksplicitno, posebej dvoglasnik /ai/ (Eta, Iva, Vid, Ana, Ika). Eta dvoglasnik omeni v primeru, da *ne reče na primer nai, kot rečejo uni res ta pravi Ribničani*. Iva med značilnostmi izpostavi, da *kar nekaj povlaičejo, ai zapojejo*, pa tudi pri opisovanju sprememb lastnega govora ob začetku študija v Ljubljani pove, da *je prej rekla ne vaim, sedaj pa reče ne vem*. Tudi Vid med glasovnimi značilnostmi omeni *ta ai, ki se večinoma uporablja namesto e-ja, ne toliko namesto i-ja*, kot primere navede *besaida, naisəm*. Ana pri spremembah, ko se je malo bolj potrudila, da ni čisto po naše zavila, omeni *maistu*; na drugem mestu med besedami, ki *lahko pač po naše rečeš*, pa *besaida, caista, smraika, grem dailat*. Ika kot ribniške značilnosti, ki so lastne njenemu govoru v nasprotju z močevim, izpostavi *vaiš, ne smaim*, tudi pri opisu močevega govornega prilagajanja pove, da doma reče *vaiš, ne vaiš*, med prijatelji pa *veš, ne vem*. Ina omeni še dvoglasnik /ei/ – v službi *dostikrat reče tako: »Jăz grem zej jeist,«* potem se vsi smejejo: *»No, pejd jeist.«* Ika kot primer z /ia/ navede *snaig miate*, Ana pa *miadvəd*.

Pri Ani je omenjeno **akanje**, ne sicer neposredno, pač pa pri besedah, *ko lahko pač po naše rečeš*, med drugimi tudi primer *kalu*; na drugem mestu pa omeni Loški Potok in pravi, da *tam malo bolj drugače zavijajo*; kot primer navede izgovor *kalu*, ob tem trdi, da sami rečejo *kolu*.⁹³ Tudi **samoglasniške redukcije** nihče od informantov ne izpostavi eksplicitno, podata pa Eka in Ina primere, kjer je glavna posebnost prav polglasniška izgovorjava. Eka kot primer, da Ribničani *vlečejo*, omeni frazo *pejda ke*, Ina pa izpostavi *kakšne take besede, ki so bolj specifične*, in navede *pərnəsə mə* ('prinesi mi'), *daj mə*.

Ika od govornih značilnosti, ki so v Vidovi vasi drugačne od ribniških, izpostavi **preglas (-o > -a > -e za *ĭ) v tožilniku ednine ženskega spola**, navede primer *v nedajle*.

5.9.2.1 Bližnji od drugod

Pri opisu ribniškega govora Ada in Ota izpostavljata **zaokroženi a** (**»temni« a-jevski glas o-jevske barve**), med smehom ga skušata izgovoriti in opisati. Ada pravi, da je *globok*, da ga *v bistvu nekje v grlu izrečejo, en tak balon naredijo*; ob tem *čeljust kar skače oziroma tisto brado dol vržejo*. Meni, da Ribničani *ne morejo reči tega našega širokega a-ja*. Ota ocenjuje, da ga *sploh ne zna ponoviti, ampak je čisto drugače*.

Val izpostavlja **izglasni u**, namreč da *u zelo poudarjajo pa potegnejo taku*, Ada ga izpostavi posredno, ko v odgovoru na vprašanje, kako dolgo z Oto že poznata Eto, doda: *»Dolgu, dolgu, bi rekla ona.«*

Tudi ljubljanski kolegi pogosto izpostavijo **naglas, melodijo oziroma intonacijo** (Ada, Ela, Val). Adi se zdi, da so razlike najbolj opazne *pri samoglasnikih*, da je drugačna *ta njihova melodija*; zdi se ji, da *čisto drugače primejo vsako besedo, od zgoraj, ne tako od spodaj kot Štajerci; intonančno čisto drugače*. Ela ne ve, ali pozna koga, ki *res še avtentično govori, tisto močno*; pri Ivinem govoru omenja *intonacijo*, ki jo *jasno locira v področje*. Val omeni *dolenjski naglas*, pri izgovoru *po dolenjsku* ilustrira tonemskost; o Vidovem govoru pripomni, da v šali *kaj potegne oziroma kakšen glas po dolenjsko*; tudi v pogovoru z ribniškim profesorjem začneta *malo zategovati – pač dolenjski način govora*.

93 Tudi Rigler (1981) piše, da naj bi bilo prednaglasno akanje sporadično, torej so možne dvojnice.

5.9.3 Medkrajevne in medgeneracijske razlike

Vsi informanti omenjajo **medkrajevne razlike v govoru**, najpogosteje v zvezi z **napetostmi oziroma rivalstvom med Ribnico in Kočevjem ter njuni prebivalci**. Eta povzema, da ta odnos *slovi po nekem rivalstvu* in da se *ne marajo*, Iva pa, da je *od skozi ta tekmovalnost oziroma rivalstvo med tema dvema krajema – Bog ne daj, da bi bila rokometna tekma Kočevje – Ribnica, to bi se požrli*. Ribničani njim pravijo *Kačarji*, *ko niso Kačarji*, Kočevjarji njim *Raibānčani*, *ko sploh se nikoli ne reče Raibānčan*.

Eto, katere govor je bil kočevsko obarvan zaradi očetovega kočevskega izvora in obiskovanja kočevskega vrtca, so že v otroštvu ribniški znanci, *če je kakšno besedo iz kočevskega narečja uporabila*, recimo *'megla* namesto *mə'gla*, *zmeraj malo tako hecali*: »O, a si ti iz Kočevja?« Bilo je sicer *bolj kot hec, a majčkeno, malenkost negativno*.

Večkrat so zbadanja omenjena v povezavi s srednješolskim izobraževanjem na kočevski gimnaziji. Iva pravi, da *se je takoj čutilo med odmorom*, ob določenih besedah *so se vsi spogledovali, kaj to pomeni*, in so, kot poroča Ika, *drug drugega zafrkavali*: Kočevjarji so jih *ne prav zmerjali ali pa zaničevali, ampak zafrkavali*, govorili so jim, da *rabijo prevajalca pa da rabijo podnapise*. Ana pa ubesedi, da so se Kočevjarji *kar pohecali na ta račun*, sošolka je Ribničane klicala *taškarji*, ker torbi rečejo *taška*; Ribničani pa so jih *malo nazaj hecali*, ker oni gredo *na sládoled*, Ribničani pa *na sladoléd*; bilo je pa *vse tako iz heca, ne da bi bili kaj žleht*.

Ina poudarja generacijske spremembe, namreč da *v teh mlajših generacijah ni več tako, da je bilo prej v starejših, zdaj se je vse izgubilo, med mladimi ni razlike*. Tudi Eka dvomi, če razlike vztrajajo: »Ja, pač tako je bilo nekako zastavljeno, saj zdaj ne vem, če je še tako dejansko, ampak včasih je bilo to bolj, po starinsko, recimo moja mami je rekla, da se ne bo nikoli poročila s Kačarjem.« Pa se je najedla zarečenega kruha!

Ina pripoveduje tudi **o trenjih med drugimi kraji**, recimo **med Ribnico in Sodražico oziroma Prigorico**. V Sodražici so *psoglavci*; v Prigorici pa *piščalkarji*. Ina slikovito povzame predsodke: »Joj, pusti ga, tisti je piščalkar, oni je psoglavc.« Eka pojasni, da imajo v Sodražici *psoglavske dneve in psoglavce sredi trga*; Ina še, da je to *človek z glavo od psa*. Že Ekina mama je govorila, da *s psoglavci ni za poslovati* in da so *ekstra narod*. Vid omenja zbadanja **med Ribnico in Blokami**: Bločani trdijo, da so Ribničani *škrti*, oni pa *se branijo, da ne škrti, ampak šparovni, smotrni*. Vid in Ana omenita s tem povezan značilen

ribniški *rek oziroma hec*: »*Kar sn oblubu, še nikul nejsn dal.*« Vid doda še *kontra rek*: »*Ko prideš na Bloke, ti drek stisnejo v roke, ko greš pa z Blok, ti pa še to vzamejo z rok.*« Tudi **med Ribnico in Velikimi Laščami**⁹⁴ obstajajo napetosti. Ini in Eki se zdi, da imajo Laščani nek zadržek, Ina občutek ubesedi kot *kar en tak čuden upor*. Eki, ki je odraščala v Velikih Laščah, *niso potegnili Ribničani* in je glede izbire ženina zatrjevala, da *se ne bo nikoli z Ribničanom*, pa: »*Kje sem pristala! Nazadnje sem lih Ribničana dobila!*«⁹⁵

Večina informantov izpostavlja **razlike v govoru med Ribnico in sosednjimi vasm**. Iva trdi, da so odnosi med Ribnico in sosednjimi vasm sicer *v redu*, *saj to vse spada pod Ribnico*, vendar pa *okrog po vaseh tolčejo na veliko*, kar je *še njej smešno*, oziroma govorijo *bolj narečno, bolj izrazito*; omeni Žlebič, Sušje, Dolenjo vas. Po njenem opažanju *imajo tudi vasi vsaka majčkeno po svoje, ni enotno*. Ika poudari razliko med *ribniškim narečjem* in *vasmi, ki so bolj v hribih*, omeni Velike Poljane in Slemenca ter našteje več razlik v govoru, npr. končni *-e* namesto ribniškega *-o* v tožilniku ednine ženskega spola, navede primer *v nedajle*, glas *ü* in posamezne besede, tudi dvoglasnike, kot je *vaiš*, naj bi uporabljali le maloštevilni *kje s kakšnih vasi*. V Ribnici se je po Ivini oceni **govorica spremenila zaradi priseljencev in migracij z vasi in od drugod** oziroma se je *že kar pomešala ta*.

Nekateri komentarji informantov kažejo **različne poudarke pri dojemanju podobnosti oziroma različnosti krajevnih govorov**. Eta izpostavlja, da je *ribniško drugo kakor dolenjsko* in da je *območje Ribnica – Sodražica – Loški Potok – Loška dolina čist en otok zase, nekako podobno se ji zdi*. Vidu pa po drugi strani kaže na drugačno dojemanje: *ribniščina se mu zdi zelo domača in mu je všeč*, do govora Loškega Potoka pa izraža zadržanost: *kakšna taka variacija, kot je v Loškem Potoku, je malo pol tako*. Izpostavi, da imajo tam *'laitalu*, v Ribnici pa *avion* ali *letalu*, obenem imajo *dosti tudi nemških izrazov: napeljava je lajtanga, lajtango ajnluftaš*. Tudi Ana pove, da v Loškem Potoku *malo bolj drugače zavijajo*, rečejo *kalu*. Ob Inini omembi, da v Ljubljani včasih njen govor pripišejo Cerknici, Eka doda, da je to *čisto podobna govorica*, Ina pa, da je vendarle *spet malo drugače* in da *moraš imeti že kar uho*, da prepoznaš razliko, Eka to ubesedi še kot *posluh, da veš, da je druga*.

94 Vid poudarja, da se v narečju prav reče *'laščansko*, ker oni so *'Laščani*, niso *Laščani*.

95 Svoje doda še Ina glede premika iz rodne Dolenje vasi v Ribnico: »*Jaz sem pa tudi rekla, ko sem se z avtobusom vozila tule mimo, da tule pa jaz ne bi nikoli živela.*« Prav v živo se spomni, ko so se ustavili na tam na postaji, ji je bilo tako grozno in si je rekla: »*Tule mora biti pa prav grozno živeti!*«

Informanti opozarjajo tudi na **znatne razlike v govoru različnih generacij**. Kot povzame Iva, starejši *sigurno vsi govorijo po ribniško, mlajši manj*; tudi Ana meni, da starejši govorijo *bolj narečno*, za ilustracijo omeni 21-letno nečakinjo, ki *sploh ne govori po ribniško*, ampak *lepo, bolj knjižno*, in njene- ga 18-letnega brata, ki govori *malo bolj po naše*, tudi zaradi vpliva vaškega prijatelja. Dvakrat izrazi pomislek, ali bi njen oče *sploh znal knjižno*, ker je *pač starejši*. Ina poudari, da to v *teh mlajših generacijah ni več tako, da je bilo prej v starejših, zdaj se je vse izgubilo*. Ika meni, da prijatelji in mladi v Ribnici *sploh ne uporabljajo narečja*, njihov govor primerja s svojim v intervjuju *ali pa še manj po ribniško*.

Iva omenja **generacijske razlike med dnevnimi migranti**. Generacija njihovih staršev, ki živi v Ribnici in se vozi v Ljubljano, ima *bolj izrazito to in res preklapljačo ful*. Kot primer navede strica, ki dela na RIC-u in ji ga je bilo *zmeraj smešno poslušati*, ko se po telefonu *prav lepo potru*di, potem pa *preklopi pa čisto tolče po ribniško*. Mlajše generacije po drugi strani *vedno bolj opuščajo*; zanje velja, da govor spremenijo in tudi v Ribnici potem govorijo manj narečno.

Izpostavljena je **specifičnost mlajših nemobilnih Ribničanov**, ki so ostali v domačem kraju, niso šli študirat drugam, tudi delajo tu in po Ivini oceni govorijo *skozi ribniško*. Omeni vrstnika zdomarja, ki *malo vozi suho robo okrog in res prav vleče po ribniško*; zdi se ji, da še bolj kot včasih: »Jaz *sploh ne vem, če je kdaj tako govoril ribniško, ali pa se jaz ne spomnim*.« Ina se strinja, da iz njene generacije tisti, ki so *prav pristno od tam*, še vedno govorijo narečno.

Vidu se zdi **pri mladini glede govora kar žalostna situacija**, predvsem ta *balkanizem nekako dvigujejo*, *sploh ljubljansko narečje se je zelo pokvarilo v zadnjem cajtu, predvsem s tistimi l-ji*,⁹⁶ ki jih je slišal tudi že pri Slovencih in Ribničanih. Opaža generacijske razlike v bogastvu besedišča: *kakšni starejši profesorji so dosti bolj imeli bogat jezik kot pa ta novi*; pri mladih je kritičen tudi do prekomerne rabe tujega in tega, da *kar požirajo besede, kakšni ne znajo stavka skupaj spraviti*. Poudarja: »Če *lepo teče besedilo, je dosti lažje poslušati in bolj si človek zapomni*.«

5.9.4 Govor otrok in govor z otroki

V strokovni literaturi s področij, kjer je sociolingvistična situacija vsaj v grobem primerljiva s slovensko, je pri jezikovnem prilagajanju posebna pozornost

96 Glas *l* je sicer ohranjen v velikem delu slovenskih narečij, tudi v narečjih z roba ljubljanske mestne govorice.

posvečena govoru z otroki (prim. Mickartz 1983; omemba pri Soukup 2009: 29; prim. tudi Bitenc 2016b: 37–40). Tudi pri anketiranih informantih lahko zasledimo, da ima ta govor svoje posebnosti, izstopajo **primeri, ko starši ali stari starši z otroki bolj ali manj zavestno govorijo standardno**.

Iva se spominja, da je bila v otroštvu v domačem okolju, posebej v zvezi s šolskim delom že **sama deležna opozoril glede govora**. Mama jo je *popravljala, če so se kaj za šolo učili*: »Ne smeš tako reči v šoli, Iva.« Tudi sicer se je po njenem mnenju, kot se danes *potrudi* z vnukom (prim. odstavek nižje), *tudi z njo tako*. Glede medvrstniških pogovorov pravi, da so govorili *pogovorno*, da se *čuti, ali v družini govorijo prav to narečje – vsak po svoje tolče, ampak se razumemo*.

Glede **govora z lastnimi otroki** Iva pravi, da se s sinom *trudi lepo govoriti, saj se mora naučiti lepo govoriti*, ne po ribniško. Utemeljuje: »Se mi zdi, da je prav, da se lepo nauči, ko se še uči govoriti.« Na vprašanje, ali ji je vseeno, če ne bo znal ribniško, odgovarja, da ja, dodaja pa, da *itak ima tukaj korenine, saj sliši babico, dedija*. Na moj pomislek, da njeni vnuki morda ne bodo več slišali ribniščine, odgovarja, da *bodo, saj ni toliko izkoreninjena*. Ina in njen mož se po drugi strani po njeni lastni oceni z otrokoma pogovarjata (*čisto*) *normalno*, torej sorazmerno narečno. Ina meni, da bi se ji, *če bi začela res tisto po ribniško govoriti, smejala obadva v glavo*. Vid meni, da bo, če bosta z Iko imela otroke, z njimi govoril *po ribniško*. S temi, s katerimi je v stiku, se pogovarja *praktično čisto po domače*. Ana, ki živi na Štajerskem in je noseča, je glede govora s svojim otrokom že razmišljala: »Ali bom po naše ali bom pa pač lepše.« Na drugem mestu pravi: »Bi rada, da kakšni dve besedi naši pozna, vsaj to.« Njena sestra, ki je učiteljica slovenščine v šoli in pomočnica ravnateljice v vrtcu v Sodražici, govori *narečno, ampak tudi ne spet toliko fejš*; ker mora v službi govoriti *knjižno*, je njeno narečje že *malo spremenjeno*. 21-letna nečakinja *sploh ne govori po ribniško, ampak lepo, bolj knjižno*, 18-letni nečak pa *malo bolj po naše*, omeni vpliv vaškega prijatelja. Otroci druge sestre, ki so mlajši, govorijo *malo bolj po ribniško*.

Izpostaviti velja **zanimive tendence glede govora starih staršev z vnuki**. Ivina mama, po poklicu negovalka, vnuka *non stop popravlja* in tudi, če v govoru z njim Iva kaj *povleče preveč po ribniško*, ona *popravi pa reče*: »Ne, ne, ne, ne moreš ga tako naučiti.« Sicer *strašno govori ribniško*, v komunikaciji z vnukom *se pa kar potrudi*. Eka, ki je delala kot vzgojiteljica v vrtcu, zase podobno pravi, da v pogovorih z vnuki *nič ne vleče po ribniško, ampak se lepo pogovarja, čeprav se Ini včasih zdi malo hecno* in ji reče, da *naj se normalno*.

Eka pravi, da *verjetno avtomatsko začne slovensko govoriti, bolj slovnično, in nima pojma zakaj*. Sklenila je že, da bo *govorila po ribniško*, pa ji *ne gre, kar avtomatsko čisto podzvestno začne z njimi govoriti tako, kot bi v vrtcu na primer*. Tudi po Ininem mnenju je to *zaradi vrtca*. Na vprašanje, če je morda to tudi zato, ker ji kot otroku ni bilo všeč, da je mama po ribniško govorila, pravi, da *tudi lahko, tudi mogoče*. Vendarle pa Eka poroča o primerih, ko **z vnuki zavestno, namenoma in strateško govori narečno**. Ko jih na primer zjutraj v naglici odpravlja v šolo in vrtec, reče: »*Otrocā, dajte se zrihtat!*« Vnuk se potem smeje: »*Ha, ha, je rekla, otrocā, dajte se zrihtat.*« Pravi, da *zanalašč reče to, da bi majhno bolj podvizali, da se zrihtajo, pa še nasmejejo se zraven*. Eka meni, da tudi v jezi govori bolj narečno, Ina *mogoče*. Ina in Ana poročata o **drugačnih strategijah pri starih starših**. Ina pove, da se njeni starši z vnuki pogovarjajo *čisto tako neslovnično*. Tudi Anini starši z vnuki govorijo *po ribniško*, za očeta misli, da drugače *ne bi znal*.

Glede **govora otrok** Ina meni, da v vrtcu *ne govorijo po ribniško*; njeni otroci *recimo zelo tako slovnično govorijo*. Po vstopu v šolo je devetletni sin *mogoče začel malo tako, da ga malo povleče*, kar je *ravno zadnjič opazila* in ji je bilo *prav hecno*, ko je *nekaj tako po naše*; medtem ko prvošolec *še ne, on pa govori čisto normalno*. Ko so šli v vrtec, po Inini oceni doma niso začeli govoriti drugače, že Ekini otroci pred vstopom v šolo *niso po ribniško nič kaj dosti vlekli*.

Kot **primer učinka skritega prestiža** (kot nasprotja odkritega prestiža standardne jezikovne varietete), ki botruje rabi nestandardnih jezikovnih varietet, h kateri se nagibajo moški, ko se želijo pokazati kot močne, neposredne in nedvoumne, in s katero govorci subtilno izražajo pripadnost določeni skupini in tradicionalnim vrednotam (Trudgill 1974: 194; Chambers 2003: 241–243; Bitenc 2016b: 74–75), lahko navedemo komični dogodek, o katerem poroča Iva. Njen sin je, potem ko ga je oče *nekaj hecal enkrat in si je tamali zapomnil, prijel prazno flaško*, oponašal nagibanje in s pojočim naglasom rekel *sm nagnu*, Iva je *crkavala*.

Iva opisuje še zanimiv primer bratove družine, kjer sta **starša iz različnih narečnih skupin**. Brat oziroma oče, ki dela v Ljubljani, govori *ribniško*, mama kot Štajerka iz Velenja *štajersko*, dvanajst in deset let stara otroka *nekaj vmes, ne strogo ribniško – slišita in ene in druge in še iz šole*. Ivi je bilo *prav fascinantno in zmeraj zanimivo*, ko sta rekla *zokenčke*: »*Mi ne rečemo v Ribnici zokni, mi mamo štumfe!*« Smeje pripomni, da je po tem videla, da jih *mamica rihta*.

5.9.4.1 Bliznji od drugod

Tudi Ada in Ota navedeta več **zanimivosti v zvezi s specifičnostjo govora z otroki**. Sami pri govoru z otroki **govorita kot sicer**: *Ota ne spreminja govorice in njeni otroci zelo gorenjsko tolčejo*. Tudi Ada z njimi govori, *kakor pade*, saj se ji zdi *ena velika dragocenost, da imamo svoj jezik, da imamo nekaj svojega*.

Opažata pa veliko primerov, ko **starši z otroki govorijo znatno drugače**. Ota opaža *večji približek pravilni slovenščini – kolegice pravilno govorijo s svojimi otroki, medtem ko one med sabo normalno*. To opaža tudi Ada in jo *tudi moti*. Ota razmišlja o razlogih in se sprašuje, *ali hočejo že s tem, ko so sami bolj izobraženi, jih mogoče naučiti*. Ana pa meni, da tako govorijo zato, da otroci *ne bi bili zasramovani, da ne bi bili zapečateni s to svojo govorico*. Razmišlja, da so *mogoče imeli sami negativno izkušnjo*.

Ada pripoveduje o hčerkinini sošolki, ki ni vedela, kaj je *kastrola*, saj sta se njena starša (mama je iz Cerknice) odločila, da bosta *lepo govorila s svojimi otroki, da se ne bodo matrali pa na novo učili – nobene cerkniške govorice ni slišati, ampak tudi teh besed domačih ne poznajo*. Omeni še frizerko iz kamniškega konca, ki se je s svojo hčerko pogovarjala *v pravilni slovenščini*: to je bila *druga ženska, kar ena obremenjenost*. Onidve sta govorili *čisto drugače, čisto po kamniško*. Ada *si tega ne predstavlja* in je bila *čisto paf*. Ob primeru Adine frizerke s sogovorkama tako ugotavljamo, da ni pogojeno z izobrazbo, kako bo nekdo prenašal narečje naprej. Ada se tudi sprašuje glede Etine hčerke po selitvi iz Ljubljane nazaj v ribniško okolje – *verjetno bo potegnila nazaj na ribniško*.

5.9.5 Šola

Kar se tiče rabe različnih varietet slovenščine in odnosa do njih v šoli, informanti večinoma pravijo, da učitelji niso (bili) občutljivi na rabo narečja. Informanti se **večinoma ne spomnijo, da bi učiteljice in učitelji negativno komentirali ali omejevali narečni govor** (Iva, Vid, Ana).⁹⁷ Iva pravi, da *nikoli niso na to temo nekaj ekstra poglabljali, da bi nekdo nekaj rekel*, tudi Vid zatrjuje, da *ni bilo nekako zatiranja, ponavadi so bolj kot ne spodbujali*, tudi Ana

97 So pa o več negativnih tovrstnih izkušnjah poročali udeleženci starejše generacije na predstavitvi raziskave, ki sem jo v Knjižnici Miklova hiša v Ribnici izvedla 15. 4. 2025; posnetek je dostopen na YouTube kanalu Filozofske fakultete: <https://www.youtube.com/watch?v=CIFTHhno608&feature=youtu.be> (dostop 14. 7. 2025).

se ne spomni negativnih pripomb, omeni pa **opozorilo učiteljice** pri likovnem pouku: ko je povedala, da je narisala *enu maistu*, jo je učiteljica *popravila, da mora pa lepo govoriti, knjižno*. Ika navaja, da je pri slovenščini glede govornega nastopa *že prej učiteljica povedala, da probajmo čim bolj po slovensko*.

Eka navede **primer spodbude za poznavanje in ohranjanje narečja**, ko morajo v osnovni šoli pri slovenščini *v narečju nekaj napisati, čisto v pogovornem jeziku, da si zapomnijo, kaj to pomeni*, kot primer navede *šefarca, rajnca*, kar včasih *še rečejo starejši*.

Glede **govora učiteljic in učiteljev** Iva izpostavlja razlike glede na okoliščine: med poukom *so se vsi trudili in so lepo govorili, res noben od učiteljev ni uporabljal nekega narečja*, med odmorom *pa si videl, da govorijo po svoje*. V kočevski gimnaziji po njeni oceni *nihče ni uporabljal narečja*. Posebej se spomni učiteljice za nemščino iz Ribnice, ki je govorila *strašno po ribniško*, v šoli pa *zelo lepo, normalno*. Tako v ribniški osnovni šoli kot v kočevski gimnaziji so učiteljice in učitelji govorili *knjižno* (Ana) oziroma so večinoma *šli na zborni*. Po Vidovem opažanju se ob tem vendarle *čuti nekako tiste primesi – čeprav profesorji govorijo zborni jezik, se čuti dejansko nek ta naglas*; pri večini kočevskih učiteljev se je na primer *čutil kočevski naglas*. Izpostavi dve učiteljici slovenščine – svojo ribniško, ki je *dokaj ribniško govorila*, a vendar *ne tako kot doma*, in lastno mamo, ki je v vlogi učiteljice govorila *zborni, ni narečno*. Tudi na fakulteti Vid pri večini profesorjev iz različnih delov Slovenije (omenja Primorsko, Štajersko, Koroško, Prekmurje, Dolenjsko, Ribnico) opaza, da je narečje *kar čutiti – misli, da se trudijo, pa še zmeraj dostikrat kakšna uide*. Eka in Ina se dotakneta tudi govora **vzgojiteljic v vrtcu** in pravi, da ribniške vzgojiteljice ne uporabljajo narečja, ampak govorijo *pristno slovenščino* (Eka) oziroma *sigurno čisto slovenski jezik* (Ina).

Poudarijo, da je jezikovna izbira **pri govornih nastopih in spraševanju** vendarle drugačna (Iva, Vid, Ana): *takrat govoriš lepo, zagotovo drugače kot pri pogovoru z učiteljico med odmorom* (Iva) oziroma otroci pri spraševanju *pred učiteljico govorijo po slovensko*, za kar niso potrebna posebna opozorila, saj to vedo *že otroci sami*. Tudi Vid se je *trudil čim bolj zborni*, pri Ani so se *potrudili bolj knjižno*.

5.9.6 Regionalni karakter in regionalne posebnosti

Pri označevanju lastnosti kraja oziroma regije ter krajevnega oziroma regionalnega karaktera (prim. Bitenc 2016b: 149–155 in str. 63–70) informanti

večkrat izpostavijo različne stereotipne predstave, pri katerih sicer ni vedno neposredne povezave z jezikom, so pa vezane na lokalno skupnost, ki se od drugih razlikuje tudi po govorici.

Ko vprašam po **ribniškem karakterju**, informanti povedo, da so Ribničani:

- **Ohrni, škrti, varčni:** Lastnost je domnevno povezana z zdomarji, ki *so se pogajali* in so bili *za barantanje malo ohrni – skopi* (Iva). To, da so *škrti*, trdijo Bločani, sami pa *se branijo, da ne škrti, ampak šparovni, smotni* (Vid). Dvom glede stereotipa izrazi Ana, ki že vnaprej opozori, da po njenem mnenju to *ne drži, ampak je kao nek hec*, da so *kao škrti*. S tem je povezan značilen ribniški *rek oziroma hec* (omenita ga Vid in Ana): »*Kar sn oblubu, še nikul neisn dal,*« pa tudi *kontra rek* (kot pravi Vid): »*Ko prideš na Bloke, ti drek stisnejo v roke, ko greš pa z Blok, ti pa še to vzamejo z rok.*«
- **Veseli, odprti:** Ribničani *naj bi bili veseli ljudje* (Iva), *veseli in odprti* (Ana).
- **Iznajdljivi, podjetni:** Zanje je značilna *iznajdljivost* in da *so podjetni* (Ika, Vid).
- **Glasni:** Za Ribničane je tipično tudi *zelo glasno narečno govorjenje*, ki *se sliši od ne vem kje* (Ina), oziroma da so *eni zelo glasni* (Eka). Ina se spominja dogodka na morju, ko *je bila čista tišina na plaži*, potem pa *se je ena gospa drla čez vso plažo*: »*France, pejda, gremo na kafe.*« Ini je bilo *kar nerodno*. Dodaja, da *ni pa zdaj to splošno*, in pravi, da *tisti, ki so mogoče ultra Ribničani, hočejo svoj prav*.

Eta je glede karakternih značilnosti Ribničanov kar nekoliko v zadregi: »*Hm, ne vem, lej, oh, aja, no, hm, če je to sploh.*« Ko rečem, da ni treba odgovoriti, olajšano zavzdihne: »*Oh, ne vem.*« Vid izpostavi **vpliv pokrajine in življenjskih pogojev na regionalni karakter**: »*Vsaka regija verjetno zaradi razmer, kakršne imajo, poljedelskih, vremenskih in ostalih klimatskih, se tudi malo karakter različno razvije.*«

Informanti kot značilnost Ribnice najpogosteje izpostavijo **suho robo**, tudi **zdomarje** (Iva), v kontekstu opisovanja ribniškega sejma posebej zobotrebce, rešeta, kuhalnice, in **glino**, ki je *tudi pri nas zelo, tam Gorenja vas pa Prigorica pa Sodražica*; izražen pa je ob tem pomislek, da so *pomrli že dosti in to izročilo ne gre več toliko naprej* (Eka). Od gospodarskih dejavnosti omenijo tudi **lesarske obrate in lesno obrt** (Vid), pri tem konkretno Inles (Eta, Ina, Ika), Riko (Eta, Ina) in Inoterm (Ina).

Več jih omeni **ribniški sejem** (Iva, Ina, Eka, Ana), ki je *tradicionalno vsako prvo nedeljo v septembru*, sedaj je bil že *skoraj petdeseti*, a včasih je bilo *drugegače* (Ina), *tako tradicionalno, ko so prišli pokazat, kako se izdeluje stvari, po tistem ta velikem trgu so bili* (Eka). Kot ribniška posebnost je izpostavljeno tudi **narečje**, ob njem **Ribnčan Urban, pesem Veseli Ribnčan** in radijska postaja Urban, kjer se je tudi po govoru *čutilo, da je pač tak lokalni radio*. Posamezni informanti omenijo še **medvede** (Ana smeje pove tudi narečno: *madvajda*), **rokomet** (Ina meni, da *malo bolj športno razgledani vsi vejo, da je rokomet recimo pri njih tista glavna stvar od športa*), **Novo Štifo in Božjo pot** (Eta) ter **oddaljenost od Ljubljane in manko avtoceste** (Eta ilustrira pogoste komentarje: »*Joj, to se pa dolgo voziš, ne, daleč je.*«). Iva izpostavi **lepoto kraja**, posebej vseh ji je center z muzejem, mostovi, Miklovo hišo, cerkvijo sv. Štefana. Omeni tudi **okoliške znamenitosti** – Veliko goro, kjer izvira reka Ribnica, ki potem ponikne v Dolenji vasi, sveto Ano z ribniško naravoslovno potjo z lepim razgledom in Francetovo jamo. Obenem poudari **prijaznost ljudi** in razliko glede na mestno ljubljansko okolje: »*Tudi kraj je lep, ljudje so v redu. Ko greš čez mesto ali pa kjerkoli boš srečal enega starejšega, ga lepo pozdraviš: 'Dober dan, kako ste?' Pa ga v bistvu sploh ne poznaš pa kar malo poklepetaš z njim. Da to narediš v Ljubljani, te kar malo pogledajo, kaj ti zdaj ni jasno.*«

Omenjen je **velik delež dnevnih migrantov in njihovo govorno prilagajanje**, saj *se več kot pol Ribnice vozi vsak dan v Ljubljano* (Iva), ti pa se *bolj prilagajajo kakor ne, sploh tisti, ki res govorijo pa zavijajo po ribniško*, kot pravi Eta: »*Ni veliko takih, ki bi tudi v Ljubljani ali pa drugje še kar naprej po ribniško zavijali; mislim, da se jih večina kar prilagodi.*«

5.9.6.1 Bližnji od drugod

Bližnji od drugod glede ribniškega karakterja pravijo, da so

- **veseli, zabavni, preprosti:** Bor;
- **resni:** Ribničani so *malo bolj resni, niso tako zelo pišmevuhovski skozi življenje in jim je bolj mar, kaj bojo ljudje rekli* (Ada).

Kot značilnost je omenjeno **narečje**, ki se Valu zdi *karakteristično*, opredeli ga kot *dolenjski naglas, ta u pa to*, oziroma *dolenjski način govora*, ki mu je *zelo simpatičen* in ga *sam skuša tudi kdaj oponašati*. Eli je *smešno*, ko *vlečejo a*, kot primer navede *paina*.

Kot značilnost Ribnice omenijo še **suho robo** (Val, Ota: »*Asociacija je samo suha roba, nič drugega.*«) in **bližino Kočevja** (Val: *da je Kočevje blizu*).

5.9.7 Učinek narečja oziroma narečno obarvanega govora v drugih okoljih

Pripovedi in komentarji o učinku narečja oziroma narečno obarvanega govora v Ljubljani in drugod kažejo, da se sogovorci odzivajo različno in imajo različna stališča do ribniškega govora. Nekateri to komentirajo kot preprosto dejstvo o izvoru, nekateri imajo po poročanju informantov težave z razumevanjem, drugi ne, nekateri komentirajo spremembo govora, potem ko je bila ribniška govorka dlje odsotna iz ljubljanskega okolja. Večinoma omenjajo pozitivne izkušnje, ko so sogovorci narečnemu govoru naklonjeni in se jim zdi zanimiv, pristrčen, fajn, ko se pohecajo in smejejo na njegov račun ter ga skušajo oponašati, po drugi strani pa določeni odzivi vzbujajo negativne občutke, recimo opis govora kot smešnega ter zbadljivo oponašanje in morada namerno popačenje določenih besed. Informant je bil deležen opozorila glede narečnega govora, informantka pa čudenja in občutka ogroženosti ob njegovi uporabi.

Sogovorci iz ljubljanskega okolja in od drugod na podlagi govora informantov večkrat komentirajo **dejstvo o njihovem izvoru**. Kot pravi Vid: »*Marsikdo, ki ni iz tukaj, normalno, da me sliši, iz kje sem.*« Tudi po Inini izkušnji v pogovorih sogovorec *takoj opazi*: »*Aha, ti si pa tam s tistega konca.*« V službi jo, čeprav govor prilagaja oziroma je *nekje na polovico*, pacienti večkrat *vprašajo*: »*Jooj, vi pa niste tle iz Ljubljane. S kje pa ste?*« Potem ugibajo in *ponavadi kar uganejo, včasih pa kakšen reče, ali je iz Cerknice ali pa kje od tam*. Ana omeni izkušnjo, ko ji je stranka po telefonu rekla, *da se sliši*, da je iz Ribnice.

Informanti poročajo, da imajo drugi **težave z razumevanjem** posameznih besed. Pri Ini se v službi zgodi, da kdo česa ne razume, *za jejst recimo niso vedeli*, izpostavi še *pærkontenavat* oziroma *dokontenavat*, *za kar nobeden ne ve, kaj pomeni – kakor da hočeš nekomu nekej dopovedati*, tudi *nebuloze, tlele lej – lej, tukaj je*. Po drugi strani Eka **ni imela težav z nerazumevanjem**. Nekaj dni pred intervjujem je bila v Valdoltri in je z anesteziologom *čisto po ribniško govorila*. Rekla mu je: »*Če me boste razumeilā, prov, če ne, pa vprašte, kaj pomejni, ne, bom pa povedala.*« Pripominja, da jo je *k sreči razumel; rekel je, da so navajeni Ribničanov*.

Zanimivi so komentarji glede **spremembe govora po daljši službeni odsotnosti**, kot so dopusti in počitnice. Ini *sodelavci rečejo*, ko se vrne v službo: »Joooj, se ti pozna, veš, da si bila na dopustu!« Komentira, da *ko si dlje časa, se kar navadiš*. Ne samo, da bi oni pozabili, kako zveni, ampak *pravijo, da se ji ful bolj pozna, če je doma*. Tudi Eka se strinja, da *se res pozna – vidi po sebi, ko je hodila v srednjo šolo, je bilo vse v redu, dokler je v šolo hodila; prvi dan po počitnicah so se pa režale ena drugi, ker so jo vsaka po svoje loputale – čisto tisto nareče čisto ta pravo*.

Narečni oziroma narečno obarvan govor je po poročanju informantov (Eta, Iva, Ina, Eka) pri sogovornicah večkrat deležen **pozitivnih odzivov, naklonjenosti in odobravanja**. Sodelavcem se *zdi ful fajn, tako zanimivo pa lušno, prisrčno, pa se še kdo kaj poheca* (Eta), drugi *zmeraj pozitivno reagirajo, nikoli ni tako, da bi nekdo zasmehoval ali pa negativno to vzel*, sodelavcem in pacientom *je to všeč* (Ina). Zanimiva je anekdota o specifični rabi besede *teta*, o kateri smeje poročati Ina: »Pri nas so vsi tete pa strici tukaj, potem jaz včasih v službi to rečem, ko me zanese: ‚Ja, ta teta,‘ potem pa reče šef: ‚Ja, vi ste pa kar z vsemi v sorodu tukaj pri nas.‘«

Sogovornici od drugod ribniščino opisujejo kot **smešno in se smejejo ali hecajo na njen račun oziroma se iz nje delajo norca** (Vid, Ana, Ina, Iva). V službi se zgodi, da se *vsii smejejo*, ko Ina reče »Jaz grem zej jejst«, oziroma ob poskusih izgovora pride *kakšen smeh na ta račun*, ki pa Vida ne prizadene: »Ampak da bi rekel, da bi bil pa užaljen zaradi tega – ne.« Tudi na Štajerskem se *malo pohecajo kdaj*, ko jim Ana reče *kaj po ribniško, pa se jim fajn zdi*, partnerjevi starši so se na primer *smejali* ob določenih besedah in je bilo *zanimivo*. Iva pravi, da je *večini ljudi to narečje smešno, takšno je pač – zabavno; večina se norca dela*. Posebej poudarja, da *ni tako, da bi nekdo zdaj zafrkaval se zaradi tega, da bi se počutil manjvrednega*, potem pa se zdi, da že v naslednjem trenutku omili svojo izjavo oziroma podvomi vanjo: »Oziroma ne vem, pač, sprejmeš, ko se pogovarjaš.«

Več informantov (Eta, Iva, Vid) omenja **poskuse oponašanja narečnega govora** s strani drugih. Eta je recimo *dostikrat rekla finu, potem so pa vsi drugi začeli govoriti finu, tako se jim je zdelo zanimivo, so dobro sprejeli*. Sogovornici *kdaj kakšno besedo hočejo ponoviti in pol si lomijo jezike* (Vid). Ana ima ob tem **pozitivne občutke**, saj ji je bilo *vedno zabavno ljudi učiti po naše*, večkrat so *kaj vprašali*: »Daj, povej po vaše.« Štajersko taščo in tasta je že *navadila kakšne take beseide in so se smejali in je bilo zanimivo*. Več informantov omenja **neustrezno izgovorjavo** besede Ribnica in Ribničan kot

Raibānca in Raibānčan (Eta, Eka, Vid), kar lahko vzbudi **negativne občutke**, saj ima *negativen prizvok* (Eta) in *moti* (Eka). Eka pravi, da *mislijo, da znajo*, Eta pa drugače: »*Dobro vejo, da to ni prav, pa nas s tem hecajo.*« Tudi Ana je mnenja, da *vejo in da so jih tako malo pikali*. Eta pojasnjuje: »*Ribničani ful ne maramo, da tako nas hecajo s tem, ker se ne reče z Raibānce – ker ni vse na ai, kar je i, se reče z Ribānce.*« Tudi Vid odločno zatrjuje: »*Hočejo recimo reči Raibānčan, kar je sploh narobe, je zmeraj bil Ribānčan in konec!*« Do tovrstnih odzivov vzpostavlja distanco: »*Se dogajajo te stvari, ampak mi ne sežejo lih neki do srca.*«

Edino omenjeno **opozorilo glede narečnega govora** je doživel Vid ob predstavitvi dispozicije, in sicer ravno od svojega ribniškega profesorja, ki *se ga tudi orng sliši, da govori po ribniško*. Pripomnil je, da *naj proba malo to ribniščino na minimum spraviti*. Vid ugiba, da *se je verjetno res bal, da bo tudi tam tako govoril kot v pogovorih z njim, ko začne malo bolj po ribniško zavijati, ker ga razume*.

Eta se iz časa želimeljske gimnazije spomni, da je bila njena specifična govoriča *dobro sprejeta*, iz službenega okolja pa posebej pove, da **ni deležna opozoril** oziroma da ji od sodelavcev *nihče ne reče, naj pazi, ker še komu drugemu ne rečejo za kakšno stvar*. Tudi ob komunikaciji s *kakšnimi uradnimi osebami ali visokimi gosti*, ko si je prizadevala, da *ne bo kaj zavila po svoje*, ni v primeru, če ji je *kaj takega ušlo, noben nič rekel*. Komentiral pa je nekdo **odsotnost vpliva narečja** v njenem govoru in jo vprašal: »*Ja, a ste vi iz Šiške, ko tako govorite?*« ,*Ne, jaz sem iz Ribnice.*« ,*Potem pa zelo dobro skrivate.*«

O **začudenju in posledičnem občutju ogroženosti** poroča Ina, ki je bila nedavno pred intervjujem na strokovnem izobraževanju v Mariboru, in *je bilo zanimivo, ker so vse tam govorile po mariborsko, po štajersko*. Ona se je z eno sodelavko pogovarjala *bolj tako po naše in so jo kar čudno gledali, iz katere luknje je prišla*: »*Uuu, kaj pa ta pri nas v Mariboru?!*« Ob tem se je *kar ogroženo počutila, bilo je kar tako malo skeri*.

Anin partner Bor, ki je sam Štajerec, izpostavlja **težavno razumevanje ribniškega govora** ob prvih stikih z Anino družino: »*V bistvu od začetka je bilo kar težko kaj razumeti. Tudi prvič, ko sem recimo k njim šel, ko jih je bilo več naenkrat, ko so se vsi po domače menili, sem se kar malo lovil.*« Opisuje tudi **proces privajanja nanj**: »*Pol pa v bistvu, ko vidiš, kaj je fora, pa skušiš jezik, pa je kar bolj enostavno, se navadiš. Zdaj pa tudi sam probam po ribniško kdaj.*« Val pozna neka ta poimenovanja, ki jih razumejo samo oni pa noben drug, recimo *poimenovanje sosedov*.

5.9.8 Ribniški rojaki glede jezikovnega prilagajanja

Pomenljive so izkušnje zaznamovanosti zaradi rabe drugih oziroma drugačnih jezikovnih varietet v domačem okolju ali v navzočnosti ljudi, s katerimi sicer informanti uporabljajo narečje. Domačini so glede jezikovnega prilagajanja sorojakov namreč pogosto kritični, kar je verjetno povezano z njihovimi lastnimi izkušnjami glede jezikovne rabe.⁹⁸ Komentarji kažejo, da so jezikovne izbire lahko zelo občutljivo vprašanje, da sta pogosto prisotna negotovost in sram ter da je včasih zelo tanka meja med občutkom, da je nekdo še sprejet kot del določene skupnosti, in občutkom, da je na neki način drugačen in ne spada več povsem vanjo.

Kaže se, da ima zaradi specifičnosti svoje govorice in novinarske službe posebej raznovrstne izkušnje Eta. Izpostavlja že **zaznamovanost svoje narečne varietete v domačem okolju**, kjer je bila zaradi očetovega izvora, obiskovanja kočevskega vrtca in posledične kočevske obarvanosti govora že v otroštvu **deležna nekoliko negativnih opazk** in so jo *zmeraj malo tako hecali*: »*O, a si ti iz Kočevja?*« Bilo je sicer *bolj kot hec, a majčkeno, malenkost negativno*. Obenem je od nekaterih domačinov zaradi svojevrstne, manj narečne govori-ce slišala **odobravajoče komentarje**. Starši ali učiteljice so ji večkrat rekli, da se ji *nič ne sliši, da ima kakšen naglas*, in da bo *komot šla za voditeljico na radio*. Podobno ji je ob neki priložnosti rekel televizijski novinar: »*Saj tebi se pa nič ne sliši, pa ne boš imela problemov*.« Med študijem je delala na lokalni televiziji in večkrat slišala, *kako lepo bere in da nima nobenega naglasa*. Po drugi strani pa Eta pravi, da pri njenem **radijskem govoru drugi opazijo in komentirajo narečno obarvanost in o-jevski a**, ki ga kot specifičnost ome-nja tudi Eta in ga želi pri radijskem govoru opuščati. Njena mama *to ful sliši* in ji reče: »*Spet, Eta, ta a, moraš paziti!*« Tudi mamin kolega iz Kočevja je enkrat *čisto tako mimogrede rekel mami*, v smislu *dobronamerne kritike*, da se *Eti sliši, da ji kdaj malo uide narečje*.

Po Etinem poročanju je njena sestra **neodobravajoče komentirala nepri-lagajanje** – šlo ji je *malo na živce*, ko je slišala, da je Eta med telefonskim

98 Podobno prekmurske govorke poročajo o nestrpnosti in netoleranci Prekmurcev do elementov kake druge varietete v narečju in zavračanju tistih, ki opustijo svoj narečni govor – to se jim zdi »sramotno in vredno največjega posmeha, saj pomeni zani-kanje lastnih korenin in odcepitev od domačega sveta« (Škofic 1991: 172–173, prim. tudi str. 176–177), starši mengeške govorke pa so elemente ljubljansčine v govoru svojih otrok razumeli kot »frazarjenje, važičkanje« (n. d.: 183). Podobno velja glede bohinjskih govorcev (prim. Dolžan 1987: 33–34).

pogovorom odšla iz službenih prostorov, pa *ni preklopila na domače* in je ostala še *zmeraj v tem jeziku ljubljanskem*. Opomnila jo je: »Eta, saj zdaj lahko normalno govoriš.« Eta je ozavestila: »Aha, pa saj imaš prav, sori.« Podobno Eta opaza pri prijateljici, ki se med pogovorom, kadar je v službi v Ljubljani, *tako lepo pogovarja po ljublja---, po slovensko*.

Nekateri informanti so bili ob spreminjanju govora že **kot otroci deležni pripomb o afnanju**. Ko je doma pod vplivom vrstnikov *poskusil bolj nobel govoriti*, so Vidu rekli, *da se afna*; mama ga je takoj okrcala: »Kaj se to afnaš?! Daj, vendar, govori po ribniško, s kje pa si?!« Vid pripomni, da je mama *verjetno mnenja, da se mora narečje prenašati naprej in ohranjati*. Ko je Ika ob obisku vrtčevske prijateljice hotela *ne v narečju govoriti*, je od staršev slišala: »Kaj se pa to afnaš, zakaj pa tako po nobel se zdaj pogovarjaš?« Pravi, da je *izgledalo, kakor da ni prav, kar dela – če se je hotela po nobel pogovarjati*. Ozavešča, da jo je bilo *mogoče sram s tisto prijateljico se pogovarjati v narečju*: »Nisem hotela tako po ribniško, ker sem slišala, da ona ne govori tako kot jaz.« Kasneje ji je *ratalo*, da je *ni bilo več sram*, takrat pa jo je bilo.

Ko je Iva ob začetku študija v Ljubljani po svoji oceni *na splošno začela spreminjati govor* in ga je *tam in tukaj obdržala*, je bila doma deležna **označevanja z ljubljansko srajco**: »Ljubljanska srajca je prišla.« Doma pač čutijo *razliko*, vendar pa *ne jemlje tega osebno, ali pa da bi se kaj sekirala*. Eka je bila **deležna smeha ob spremenjenem govoru** ob vrnitvi iz ljubljanskih bolnišnic, kjer ji je *šla še zmeraj tista pravilna slovenščina*. Domači so se začeli *smejati, da je pomešala malo ribniško, malo tako*, čeprav je *bolj preklopila na domač jezik*. Potem je sklenila, da bo tudi drugod *čisto normalno govorila, kakor doma govori, pa če jo bodo razumeli, jo bodo, če ne pa ne*. O **čudenju in presenečenju ob besedi loh** pri hčerki poroča Eta: domači in domačini so bili *začudeni nad tamalo, ko je začela govoriti loh*: »Smešno se jim je zdelo, presenečeni so bili, tako zanimivo jim je bilo, niso bili pa jezni ali pa ogorčeni.« Ika pa vzpostavlja **kritično distanco do spremenjenega govora fanta z vaše kmetije**, ki je že v srednjo šolo šel v Ljubljano in tam ostal ter *tudi, ko pride v Ribnico, govori, kot da je od vedno v Ljubljani – čisto drugače kakor je prej zmeraj govoril*.

Zelo kompleksen se zdi odnos do bolj ali manj narečno obarvanega narečnega govora. Pogosto tudi informanti sami **izrazitejši narečni govor sokrajanov označujejo kot smešen**, Iva na primer izpostavlja najprej *razliko med Ribnico in okoliškimi vasm*, kjer *vsi tako tolčejo, da je še njej smešno*, omenja pa tudi desetletnega sosedu, ki – tako kot starša – govori *čisto po*

ribniško, kar se ji zdi *smešno*. Eta izraža **čudenje nad nekaterimi manj pogostimi besedami** – ko je slišala besedo *ljatə* (v pomenu ‘tukaj’), je bila *čisto šokirana* in ji je bilo *tako nenavadno*. Omeni tudi *tamlele lej* ali pa *tamle lej*, kar ji je bilo *zmeraj zelo zanimivo*, zdelo se ji je, *kot da bi nekdo nekaj zapel*, in je spraševala: »*Kako to ti vse skupaj daš, mami?!*« Ika je bila in je še vedno deležna **komentarjev glede domnevno preveč narečnega govora**. Včasih, ko je govorila *po domače v lokalih ali z znanci, ki niso govorili po ribniško*, so jo začeli opozarjati, *da to pa ni, in je začela malo manj zavijati*. Ob vrnitvi iz Ljubljane v Ribnico ji je bilo *že čisto nesmiselno in brez veze ne govoriti narečja, tudi če kdo od druge pride*. Ob tem je bila spet deležna pripomb: »*Pa zakaj tako po domače govoriš?!*« Poroča, da drugi *zmeraj govorijo in se včasih tudi malo norčujejo iz nje*, ker govori *zelo ribniško narečno*. Nikoli ni doživela, da bi kdo komentiral Vidovo narečje, je pa *dostikrat razmišljala, zakaj njej vsi to govorijo, njemu pa nobeden* (ribniški prijatelji po njeni oceni *sploh ne uporabljajo narečja*, njihov govor primerja s svojim v intervjuju ali *še manj po ribniško*). Podobno se iz Ane *hecajo* in jim je *smešno*, ker govori *res tipično ribniško*. Tudi **izrazitejše preklapljanje je predmet zbadanja**, tako se recimo pri Ivini sestrični, ki dela doktorat na ljubljanski Filozofski fakulteti in *bolj preklopi, itak zmeraj norca delajo iz tega*.

5.9.9 Refleksija, ozaveščenost prilagajanja

O ozaveščenosti jezikovnega obnašanja (Bitenc 2016b: 74–75) pričajo izjave informantov, ki osvetljujejo (ne)ozaveščenost njihovega jezikovnega (ne)prilagajanja. Informanti večinoma povedo, da **prilagajanje poteka avtomatsko** – *ko greš drugam, avtomatsko pač malo prilagodiš*, po drugi strani pa tudi v službenem kontekstu v pogovoru z ribniškim sogovorncem *avtomatsko začneš po naše* (Ana). Spreminjanje govora pri migracijah v Ljubljano je pri Ivi potekalo *čisto avtomatsko, ne zavestno, enostavno je začela opuščati sčasoma*, tudi Ota svoje prehajanje med gorenjskim izgovorom na *v* in nevtralnim na *l* ocenjuje kot avtomatsko in ga primerja s preklapljanjem med dvema jezikoma: »*To je avtomatsko, tako kot bi bil dvojezičen, šaltaš.*« Na drugem mestu za ohranjanje govora omenja odločanje, kar nakazuje **ozaveščeno uporabo narečnega izgovora** – *se odloča, da ohranja tisto govorico z mami, čeprav je zdaj na pol pol*. Pojasnjuje, da se ji *včasih kar smešno zdi, da bi z mami govorila na l*, in se zato *bolj prilagodi – noče se postavljati na neko večvrednost ali kaj takega, da ne bi ona dobila občutka, da je kaj večvredna, ker govori na l*. Sama je *tole doživljala kot manjvrednost, da ne znaš govoriti na l oziroma se prilagajati situacijam*.

Eka **kljub zavestni odločitvi pri govoru z vnuki ne uspe** uporabljati narečja. Sklenila je namreč že, da bo *govorila po ribniško*, pa ji ne gre, kar avtomatsko *čisto podzavestno* začne z njimi govoriti tako, kot bi v vrtcu na primer. Glede govora z lastnimi otroki Iva pravi, da se s sinom *trudi lepo govoriti*, saj se mora naučiti lepo govoriti, ne po ribniško. Utemeljuje: »Se mi zdi, da je prav, da se lepo nauči, ko se še uči govoriti.«

Ika navede primer **neozaveščenosti lastnega prilagajanja**. Njeni sodelavci v službi namreč opazijo, da v pisarni preklaplja glede na sogovorca – s sodelavcem iz Velenja se pogovarja *čisto drugače*, malo bolj se trudi slovensko kot s tistim iz Logatca, ki ima cerkniške korenine in s katerim govori *po domače*, sama pa ne opazi tega.

Precej je podeljenih izkušenj (Eta, Vid, Ika, Ana) o **obremenjenosti z narečjem oziroma z govornim prilagajanjem**. Eta se iz časa avdicij in govornih vaj za branje v radijskem etru spominja: »Tokrat sem bila zelo obremenjena s tem, da bo kakšen moj samoglasnik izpadel preveč po ribniško, da bom zavila, da ne bo tisto čisto o, ampak da bo, ne vem [široko, zamolklo] o. Ali pa zmeraj sem mela težave z a-ji. Obremenjevala sem se s tem, kako bom te samoglasnike izgovarjala, da bodo taki lepi, čisti.« Navaja primere v službi, ko so prišle kakšne uradne osebe ali kakšni visoki gostje in je pomislila: »Zdaj pa čuvat, da ne bom kaj zavila po svoje; moram paziti.« Če ji je kaj takega ušlo, ji je bilo hecno in malo nerodno. Po Vidovih besedah je bilo ob prehodu na študij v Ljubljano, ko je nekako kar preklopil bolj v zbornu in je kakšno besedo, ki je drugi ne bi razumeli, raje malo pretvoril, ob tem je bilo treba malo procesirati – za kakšno besedo je moral orng razmisliti, preden jo je bleknil. Ika se je v začetku študija v Ljubljani bolj trudila ne zavijati, kasneje je s tem malo nehala in je s profesorji neuradno govorila kar po ribniško. Izpostavlja: »Zmeraj bolj, vsako leto bolj sem se s tem obremenjevala, kako moram jaz zdaj pa tle paziti, pa da ne bom zavijala preveč.« Ana o procesu prilagajanja ozavešča, da je tudi utrujajoče po en strani včasih, ker moraš vedno razmisliti, preden boš rekel kaj – da pač se potrudiš pa lepše rečeš.

Ada pove o zanimivem opažanju, kako se **primarni govor izrazi v kontekstu avtomatizirane molitve** oziroma takrat pride do izraza naše najbolj prvobitno, če smo se molitev naučili v rani mladosti. Omeni primer sodelavca, ki je odrasčal v Argentini in se pri približno osmih letih preselil v Slovenijo, ilustrira njegov izgovor pri Zdravamariji, kjer so izraziti mehki sičniki, šumniki, čeprav je sicer zdaj prepariran in govori čisto po ljubljansko.

Ko Vala pozovem, če bi bil pripravljen *kaj povedati, kot kadar se heca po ribniško*, odgovarja negativno, saj *bi samo smešno izpadlo vse skupaj*: »*Mogoče če ujamem ta pravi trenutek pa ta pravo besedno zvezo, mi še rata, drugače sem pa samo smešen.*« Kaže torej, da se zaveda tega, kar omenjajo rojeni narečni govorci, da so **poizkusi oponašanja lahko neposrečeni in neumestni**.

Zelo pogosto informanti omenjajo **trud in prizadevanje za uporabo standardnega oziroma standardu približanega jezika**. Vid se je ob predstavitvi dispozicije *kar trudil, da je narečje čim bolj potlačil vase, kolikor ga je lahko*. Tudi njegov službeni kolega Val pravi, da se vidi, *da se trudi, da se matra*; da se pravzaprav ob javnih nastopih *vsi matramo, vsi razmišljamo*. Ika se je *bolj trudila ne zavijati* predvsem ob začetku študija v Ljubljani. Ana o procesu prilagajanja tudi pravi, *da pač se potrudiš pa lepše rečeš*.

Po drugi strani pa Ina govori o **podobnem procesu pri bolj narečnem govoru**: »*Da bi prav nadzorovala pa da bi probala prav res tisto po ribniško govoriti, ker pač jaz bi morala potem razmišljati, da govorim po ribniško.*« Omeni izkušnjo sodelovanja pri narečni oratorijski igri, v kateri so govorili *po naše, tisto ultra*, in si je *pisala tam zraven, kako se reče, je imela zapiske, kako mora govoriti po ribniško*.

Informant in informantka poudarjata **nezmožnost za uporabo narečno nezaznamovanega govora**. Vid kot problem izpostavi javno nastopanje in poudarja, da je ob ohranjanju narečja *prav, da bi vsi vsaj približno znali tudi zborni jezik, tudi zaradi uradnih nastopov*, kjer se sam želi *narečja čim bolj znebiti*, se pa zaveda, da to v polnosti ni mogoče. Ob predstavitvi dispozicije se je na primer *kar trudil, da je narečje čim bolj potlačil vase, kolikor ga je lahko*. Meni, da ob branju zna *dokaj pravilno brati in naglaševati oziroma ta naglas še bolj lahko zakrije*, medtem ko ob prostem govoru *pa ni osnovnih pogojev, da se čisto znebi*. Tudi Ana se zaveda, da je naglas oziroma ton *pač verjetno težko spremeniti*.

Včasih so informanti **negotovi glede samoocene lastnega govora**, Iva tako pri odgovoru na vprašanje, ali sedaj povsod govori enako, odgovarja z vrsto diskurzivnih označevalcev: »*Ja in doma, ne vem, ja, tako, ne vem, ja, tako.*«

Na vprašanje, od česa je odvisno, koliko se nekdo v določeni situaciji prilagodi ali ne prilagodi oziroma kaj na to vpliva, Eta odgovarja najprej negotovo, potem razvije pomenljivo misel, ki odlično ilustrira pojem jezikovne konvergence oziroma **konvergentnega jezikovnega obnašanja**, ki označuje

na splošno nezaveden pojav primikanja govoru sogovorca in ki odraža pogosto nezavedno **željo posameznika ali skupine po družbeni integraciji ali identifikaciji z drugim**, občutje enosti in povezanosti z udeleženci pogovora, nanaša se na povezovalno funkcijo (Giles in Bourhis 1976; Giles 2001: 194; Fasold 1996a: 160–161, 188–191; Bitenc 2016b: 55–58). Takole pravi Eta: »Ja, ne vem, jah, hm. Kaj bi rekla, mogoče to, kako si s kom bolj domač ali pa koliko se s kom poznaš. Ampak zanimivo, da jaz se ne poznam dobro z Ribničani pa z unimi sokrajani, s tetami, ki jih srečam v trgovini pa zunaj po Ribnici, ampak bolj po ribniško z njimi govorim kakor doma. Samo ne vem, zakaj. Verjetno zato, da bi – mogoče je to en avtomatski odziv moje podzvesti, ki si želi, da bi pripadala tej skupnosti, ker pač nisem toliko bila prej v tej skupnosti. Saj imam ene korenine, ampak vmes je bilo pa to obdobje, ko me ni bilo, ko sem bila v Ljubljani, in mogoče zdaj pa spet, ko sem nazaj prišla, da imam pa podzavestno to željo, da bi pa pripadala, in zato takrat, kadar sem z ljudmi, ki niso moji domači, ampak so Ribničani, pride ta na dan, ta ribniška govorica – kot bi jo imela, verjetno jo imam neke v podzvesti. Po mojem iz te želje, da bi bila njim domača – ker jaz se konec koncev počutim domače z njimi in meni se sploh ni problema tam v Ribnici na upravni enoti na okencu s tisto zaposleno pogovarjati v ribniščini.«

Eka razmišlja o **spremembah v načinu življenja v sodobnosti**. V vasi Mala Slevica, tri kilometre iz Velikih Lašč, so se v času njenega otroštva vsi poznali in sosedje pomagali en drugemu; zdaj na primer so se ene hiše prodale, so prišli priseljenci pa nimajo stika s sosedi čisto nič, so čisto izolirani, kamere na hišo, pozdravijo ne, če te srečajo, čisto v svojem svetu živijo. Omeni primer priseljske družine, ki se sploh z nobenim nič ne družijo, pa imajo na primer otroke približno toliko stare, kot so od njenega nečaka. Po drugi strani pa se drugi, ki so tudi kupili hišo, razumejo z vsemi.

Pomenljivi so primeri, ko dve osebi **govor tretje osebe dojemata in opisujeta zelo različno**. Glede Ete na primer Ina meni, da v domačem okolju ne govori isto kakor na radiu, da spremeni govor, da se doma sprosti in normalno govori, recimo tako kot ona; ne govori slovnično, nobena od nji-ju pa ne govori tako kot drugi Ribničani. Inina tašča pa ocenjuje, da sicer sproščeno govori, ampak vsaj za njena ušesa je občutek tak, kakor da čisto slovnično, da ribniško sploh ne. Ina pripomni, da tašča Ete ne vidi dostikrat, samo za rojstne dneve pa tako, in se strinja, da mogoče se Eta tako z njo pogovarja, ker je Eka recimo starejša. Ina komentira: »Saj, zanimivo, kako to doživljamo ljudje.«

5.9.10 Dejavniki, ki vplivajo na govorno obnašanje

Pri opisovanju, utemeljevanju in komentiranju govorne variantnosti oziroma (ne)prilagajanja pri govornem obnašanju, tako lastnega kot pri drugih, informanti omenjajo sledeče dejavnike, ki vplivajo nanj:

Govor v primarni družini (Iva, Ina, Ana): V medvrstniških pogovorih je govor posameznika odvisen od tega, *kako doma govorijo* (Ana) – če starši niso iz Ribnice, tudi otroci ne govorijo *po ribniško* (Ina). Vsekakor se *čuti, ali v družini govorijo prav to narečje* – desetletnik, čigar starša sta oba Ribničana, delata v Ribnici in doma govorijo *čisto po ribniško*, tudi sam govori tako (Iva).

Migracije (Iva, Ina, Ana): Ivin brat govori *tako lepo* tudi zato, ker *že dolgo časa dela v Ljubljani, se tudi vozi vsak dan*. Pri govoru *se res pozna*, ali delaš v Ljubljani ali ostaneš v domačem kraju (Ina) – *ko greš drugam, avtomatsko pač malo prilagodiš* (Ana).

Izvor in govor sogovorca (Vid, Ika, Ina, Ana): Govor je odvisen predvsem od sogovorca, kot pravi Vid: *če je Ribničan, bom vlekel po ribniško, če ne, se malo prilagodim*. Po Ikini oceni Vid z očetom in mamo iz bližnje vasi *različno govori – z mamo je bolj pristen*. Ina ima izkušnjo, da ko kakšne kolegice *govorijo zelo po ribniško, potem tudi tebe potegne*, Ana pa omeni primer iz službe, ko se je pogovarjala s stranko iz Ribnice, *potem avtomatsko začneš po naše*.

Izkušnje z jezikovno rabo, komentarji bližnjih (Eka, Ana, Ota): Pripovedi informantov kažejo, da komentarji drugih lahko bistveno vplivajo na govor posameznika. Eki so se po vrnitvah iz ljubljanskih bolnišnic v domačem okolju *začeli smejati, da je pomešala malo ribniško, malo tako*, zato je sklenila, da bo tudi v ljubljanskem okolju *čisto normalno govorila, kakor doma govori*. Ani je z moževimi starši *nerodno po naše*, zato govor prilagaja. Oti zdi, da je bilo za njeno mami njeno *govorjenje na l neko afnanje*, dojeto kot zatajitev družine, zato je z njo *večinoma govorila na v – da ne bi ona dobila občutka, da je kaj večvredna, ker govori na l*. Sama je *doživljala kot manjvrednost, da ne znaš govoriti na l oziroma se prilagajati situacijam*. Ada pa meni, da starši z otroki govorijo bolj standardno, da otroci *ne bi bili zasramovani, da ne bi bili zapečateni s to svojo govorico*, in razmišlja, da so *mogoče imeli sami negativno izkušnjo*.

Domačnost oziroma odnos s sogovorcem (Vid, Eta): Vid v povezavi z govorom v Ribnici v poluradnih položajih omenja še občutek domačnosti in

pazljivosti: *nekdo če ti je bolj domač pa tudi on govori ribniško, pol boš tudi ti ribniško govoril, drugače pa ne; malo te tudi pritegne, ker ne veš, kdaj kakšna pride ali ni od tukaj, pa morda ne razume najboljše, tako da tudi merkamo.* Tudi Eta v odgovoru o dejavnikih, ki vplivajo na (ne)prilagajanje, navaja podobno: *mogoče to, kako si s kom bolj domač ali pa koliko se s kom poznaš.*

Sproščenost (Ina, Ana): V povezavi z daljšim bivanjem doma in bolj narečnim govorom Ina omenja občutek sproščenosti: *ker se toliko sprostiš ali enostavno te toliko potegne*, podobno Ana: *to je pač tudi odvisno, koliko si sproščen z nekom – s fantom se je najprej malo trudila*, potem je kmalu nehala, sedaj z njim govori *čisto po naše*, kot pojasnjuje: *»Sem itak že toliko sproščena.«*

Poklic oziroma delovno mesto (Iva, Ana): Iva glede svojega brata izpostavi, da *dela z ljudmi, je upravnik v Ljubljani in se trudi, zelo lepo govori*. Po drugi strani o sebi trdi, da ima dosti tehnično delo, pa je vendarle precej spremenila svoj govor. Tudi Ana v zvezi z govorom sestre omenja vpliv poklica: *»Moja sestra govori narečno, ampak tudi ne spet toliko fejš, ker je pa pač učiteljica slovenščine po poklicu, tako da mislim, da tudi to malo vpliva, ker pač mora govoriti knjižno.«*

Daljši čas bivanja v domačem okolju (Ina, Eka): Ina in Eka pravita, da daljša odsotnost komunikacije z drugovarietetnimi govorci zaradi dopusta ali počitnic vpliva na bolj izrazito narečen govor (prim. str. 182).

Identiteta, zvestoba in ponos (Ada in Ota v povezavi z Eto): Ada in Ota v zvezi z Etinim ohranjanjem narečnega govora komentirata, da je v nasprotju s katerim od Ribničanov, ki bi *hotel to čisto zradirati, biti malo boljši oziroma spremeniti identiteto*, Eta ostala zvesta: *»Ima močnejše temelje, močnejše korenine, se mi zdi, da ona res je zvesta svojim prednikom v tem smislu, v tej svoji identiteti, da je ponosna nanjo.«*

Samopodoba, življenjska orientacija oziroma ambicija (Ada): Ada pripoveduje o Ribničanu, ki v ljubljanskem okolju po njeni oceni ni govoril narečno, saj je *hotel to čisto zradirati*, ker je *hotel biti malo boljši, malo bolj prepoznan in je hotel spremeniti identiteto*. Na vprašanje o razlogu, zakaj se je hotel narečja znebiti, Ada brez pomišljanja odgovarja: *»Slaba samopodoba.«*

Želja po pripadnosti (lokalni) skupnosti (Eta): Eta razvije pomenljivo misel, ki odlično ilustrira željo po pripadnosti (lokalni) skupnosti in pojem jezikovne konvergenca oziroma jezikovnega primikanja govoru sogovorca (prim. prejšnje poglavje, str. 189).

Tema pogovora (Ika): Ko govori o variantnosti Vidovega govora, se Ika sprašuje, ali z očetom in mamo *različno govori*, ker gre za različni osebi ali ker je *različna tematika pogovora*.

Vpliv vrstnikov (Ana): 18-letni nečak v primerjavi s starejšo sestro govori *malo bolj po naše*, kar Ana pripisuje tudi vplivu vaškega prijatelja.

Posluh za jezike (Ada): Na govorno variantnost vpliva *tudi malo to, koliko imaš ušesa za to*, kot pravi Ada, ki lahko *tipično gorenjščino tolče* in se je že v otroštvu, ko so hodili na počitnice na Štajersko in so se zaradi govora *vsi iz nje norca delali, naučila tisto štajerščino, da ni nobeden vedel, da ni Štajerka*.

Starost, ko govorec pride v stik z določeno varieteto (Ada): Za govor je po Adinih opažanjih pomembno tudi to, *v katerem starostnem obdobju prideš v neko okolje*. Sodelavec je bil *že izdelan, preden je prišel, pa se je dosti držal* in z drugim sodelavcem iz Vipave *tolčeta svojo primorsko govorico*, ne samo med sabo, ampak tudi z ostalimi.

Nerazumljivost in nerazumevanje narečja (Ota): Otina kolega v Beltincih sta se ob obiskih *prilagodila njim – sta bolj po slovensko oziroma, da so se razumeli*.

Regionalni karakter (Ota): Na govor Primorcev po Otinem mnenju vpliva tudi, da imajo *sproščenost že v karakterju, da je tako lagano*.

Informanti tako na svoj način izpostavljajo širok nabor dejavnikov, ki je deloma prekriven s tistimi, ki jih navajajo idrijski informanti (Bitenc 2016b: 274–275) in ki so navedeni v relevantni znanstveni literaturi (npr. Škofic 1991: 218 in Škofic-Gujez 1994: 573; Makarova 2004: 288–289; prim. tudi opis raziskav v Bitenc 2016b: 126–131, glede povezave med jezikovnim obnašanjem in socialnopsihološkimi dejavniki Bitenc 2016b: 58–77), dodajajo pa tudi nekaj izvirnih.

5.9.11 Stališča do drugih narečij in jezikovnih varietet ter izkušnje z njihovimi govorci

V poglavju so najprej omenjena izražena pozitivna in negativna stališča ribniških informantov in njihovih ljubljanskih službenih kolegov, v nadaljevanju pa po poglavjih obravnavane omembe posameznih narečij oziroma govorov. Pri tem navedem stališča in njihove utemeljitve, opise posameznih govorov in njihovih značilnosti, izpostavljene regionalne osebnostne lastnosti in izkušnje z govorci in njihovim govornim (ne)prilagajanjem, dodam pa tudi nekatere

druge zanimive komentarje in primere. Narečja in govore večinoma poimenujem z (neterminološkimi) izrazi, ki jih v intervjujih uporabljajo informanti in so v širši rabi tudi sicer.

V pozitivnem smislu **ribniški informanti** največkrat omenijo primorščino (Iva, Eka, Ina, Ana, Vid), tudi prekmurščino (Ana) in štajersščino (Ana, Eta). Negativno stališče je izraženo predvsem do štajerskega narečja (Iva in Ina), posamezniki so nenaklonjeni tudi primorskemu (Eta), dolenskem (Eta) in koroškemu (Vid) narečju.

Tudi **ljubljski službeni kolegi** imajo svoje **preferenice glede slovenskih narečij**. Pozitivna stališča izražajo do primorščine (Ota) in dolenjščine (Val), zanimivi so opisi, opredelitve in izkušnje glede primorščine in dolenjščine pri Valu. Ota ne razume *prekmurščine* in *ajdovščine*.⁹⁹

V pozitivnem smislu sta izpostavljeni **narečna heterogenost in lepota vseh narečij**. Ana meni, da je narečje *vsako posebej lepo*; nobeno ji ne gre na živce. Valu je *zelo všeč in fajn* narečna *heterogenost*, po njegovem mnenju je govor *za vsakega zelo pomemben* del identitete.

Več primerov potrjuje, da je všečnost določenega narečja ali govora pogosto povezana s konkretno osebo, ki ta govor govori; Ana recimo primorščino povezuje s svojo sestro, ki se je preselila na Primorsko, štajersščino tudi s svojim partnerjem.

5.9.11.1 Ribniščina in drugi Ribničani

Informanti omenijo več primerov **prilagajanja drugih Ribničanov, predvsem mobilnih, ki narečje bolj ali manj opuščajo**. Iva pravi, da se *čuti razlika*, ali se *pogovarjajo med sabo ali pa če se s kom drugim pogovarjajo, tudi oni pol malo opustijo*. Navede več primerov: sestrična, ki dela doktorat na Filozofski fakulteti, *čisto opusti, prav se čuti, ko začne lepo govoriti*, brat, ki že dolgo dnevno migrira v Ljubljano in kot upravnik dela z ljudmi, *se trudi, zelo lepo govori*, kar mu *ostane tudi doma*, pa vendar *povleče kakšno besedo po ribniško*. Etini sostanovalki v želimeljskem dijaškem domu sta *doma govorili ful po ribniško*, v

99 Izraz *ajdovščina* za krajevni govor Ajdovščine uporabi Ota, Ada pa za sodelavca pravi, da govori *po tisto svojo vajdovsko*. Verjetno je (priložnostno) poimenovanje *ajdovščina* za ajdovski govor nastalo po analogiji z drugimi poimenovanji govorov s pripono *-ščina*, npr. *Ribnica – ribniščina*, *Ljubljana – ljubljanščina*, *Dolenjska – dolenjščina*, *Primorska – primorščina*, le da se v primeru *ajdovščina* (dejansko bi bila ustrezna oblika po tej analogiji *ajdovščinščina*) ta oblika ujema z imenom kraja.

novem okolju pa *sta se prilagajali ostalim*; zasebno *sta uporabljali fore*: »Naisn se jes učila tega, miene tu ne zanima,« z drugimi *sta pa zmeraj tako lepo*: »A se nisi tega učila?« Val in Vid imata skupnega nadrejenega iz Ribnice, ki je po Valovih besedah zaradi dolgoletnega življenja in dela v Ljubljani že *adaptiran ter profi in ta pravi akademik*, ki se *tako lepo izraža, kvalitetno in premišljeno*, ima *čisto drug nivo*. Obenem *pa ni pozabil svojega izvora oziroma svojih korenin* – če hoče *po dolenjsko, pa zna*. V službenem okolju se zgodi ob koncu delavnika, *ko se že malo spusti, kakšno besedo zategne*. Elina druga sodelavka iz Ribnice, ki živi v Ljubljani, govori *še bolj popeglano slovensko*, morda ji je ostalo le *še malo intonacije*, pred leti je bila še ena, ki pa je govorila *bolj po domače*. Vid pravi, da ga govor žene, ki je *bolj orto tudi v drugih okoljih, ne samo doma, ne moti glih; če pa se trudi že slovnično, se zgodi včasih refleksno*, da jo *kaj popravi*, na primer *kakšno besedo*. Nekatere Anine vrstnice, ki so bile *bolj fine*, so že v času osnovne šole govorile *bolj po ljubljansko, tako lepo*.

Zanimiva je **primerjava govora več generacij** v Etini družini. Po Adini oceni se Etina stara mama ob telefonskem klicu na radio *nič ne sekira, pa tolče po svoje*, medtem ko se bo mama, ki je sicer živela in delala v ribniškem okolju, *vseglah majčkeno bolj držala, ko pride med ljudi, oče pa sploh, saj je veliko delal okrog in imel veliko stikov z drugimi drugače govorečimi in se tudi bolj drži*.

Navedena sta dva **primera Ribničank, ki živita v drugih regijah**. Ivina prijateljica Ana sicer govori res *tipično ribniško, prav ono iz vasi, prav vleče*, sedaj pa živi na Štajerskem in se z možem pogovarja *po ribniško*, v službi *pa pač opusti*. Inina sestrična iz sosednje vasi pa že veliko let živi v Kopru in sedaj, čeprav je bil njen govor prej bolj narečen kot Inin, govori *prav po primorsko oziroma čisto po primorsko, nič sploh ne reče več po naše* in je Ini *ful čudno, kako lahko presedlaš*.

Posebej je **pomenljiva anekdota o povezavi med govorom in identiteto z une cerkniške strani**, ki jo je Eli povedal kolega in ji je bila *ful všeč*: »Ko je pri petnajstih letih prišel na srednjo kemijsko šolo v Ljubljano, je učitelj pri kemiji spraševal, kaj nastane v tej reakciji. In je rekel, da je vedel, da je pravi len odgovor pena, ampak ker so doma zmeraj rekli paina, ni hotel iti preko sebe, da bi vstal pa rekel pena, ampak bilo ga je pa sram, da bi vstal pa rekel paina, in ni hotel odgovoriti in je stal pred tablo (smeh) in je rekel, da ni šel prek tega in ni mogel spraviti iz ust, ker je tako težavo imel. To je ena s tistega območja Ribnica – Bloke – Cerknica, kjer so res izraziti – kako je on pri petnajstih letih stal v tej svoji zavesti identitete, da preko tega pa ne bo šel, ampak sram ga je bilo pa vseeno.«

5.9.11.2 Dolenjščina in Dolenjci

Negativno stališče izrazi Ribničanka Eta, ki ji **dolenjščina** *gre na živce ali pa ji ni toliko fajn*, s precej negotovosti glede poimenovanja izpostavi *novomeško, to dolenjsko, vzhodnodolenjsko*; pozitivno pa Val, ki mu je bil *dolenjski način govora zmeraj simpatičen in ga sam skuša tudi kdaj oponašati*.

Val posebej izpostavi **akanje in govorce iz Ivančne Gorice**, ki *sploh nimajo sklonov oziroma je vse isti sklon*, kar se mu zdi *fascinantno* – verjetno ima v mislih dolenjsko akanje. To opazi v kontekstih lahkotnega klepeta oziroma *smol toka*, omeni pa tudi sošolčevo poročilo, v katerem *je bilo vse prva oseba ednine in se je ob branju zelo zelo nasmejal*; razmišlja, da *se mu je vse skupaj malo ponesrečilo, ker so hitro pisali*.

Glede **Dolenjcev v Ljubljani** Val ocenjuje, da se *kar dosti dobro adaptirajo*, bolje kot Štajerci.

5.9.11.3 Gorenjščina in Gorenjci

Izraženo je mnenje, da **govorci gorenjskega narečja v veliki meri ohranjajo svoj govor tudi zunaj svojega kraja**. Vidu se zdi, da se *najmanj trudijo zorno govoriti, ker mislijo, da so najbolj pravilni*, Eli, da *gorenjski del zelo močno vztraja na svoji govorici*, Adi pa, da so *Gorenjci poleg Primorcev najbolj sproščeni*, kar bi lahko pripisali temu, da v Ljubljani *niso toliko daleč od Gorenjske, pa imajo občutek, da so doma*.

Informantki iz Gorenjske izpostavljata **švapanje**. Ota ga imenuje *govor na v* in na vprašanje, če gre za švapanje, odgovarja, da se ji *zdi, da ja*, kot primere navede *šva, a s prnesva, a s bva, a s kuhava*. Njena mami še govori tako, zaradi česar je bilo *Oto vedno sram*. Med mlajšimi že v času njenega otroštva v šoli ni *nikoli nihče tako govoril, to je bilo samo še pri starih ljudeh prisotno, pa ne pri vseh*. Sama v otroštvu ni govorila *zunaj nikoli na v*, ker je bilo to *povezano s tem, da si bil kakor kmetavzar, to je bilo izrazito negativno*. Oti se zdi, da je njena mami njeno opuščanje švapanja dojemala kot *neko afnanje* oziroma kot *zatajitev družine*. Zdaj z mamo govori *pol na v, pol na l*. Ada pove o svojih otroških obiskih pri prijateljici na kmetiji, kjer je *ati govoril na l in ga je prijateljica zmeraj: »Ah, ati, daj no, kaj se zdaj tukaj afnaš?!«* – njemu se zdelo, da se mora prilagoditi, ona se ni nič.

Dvakrat je omenjen **govor na fanta**: Eka ga izpostavi kot zanimivost s področja *gor okrog Bleda, kjer ženske govorijo na moškega*. Posebno doživetje je

bilo sobivanje z Gorenjko v bolnici, ko sta *se smejali* druga drugi. Elina sodelavka z Bleda tudi *dejansko še na fanta govori občasno*, s svojimi *dosledno*, v kolektivu pa *prva oseba ednine je ona še moški, kar je precej posebnost tudi za Bled, še kar malokrat se to še sliši*.

Iva v spominih iz otroštva omenja **primer gorenjske redukcije**, ko ji je bilo *zmeraj smešno*, ko je stara mama vprašala: »*A boš mleko zravno?*« – *ni bilo mleku*.

Tudi pri gorenjščini so omenjene **govorne razlike med vami**. Ota pove, da imajo v vaseh *kakšen izraz*, za katerega *potem sprašuješ, kaj pa to pomeni*, Ada omenja starinski izraz *prstien*, ki pomeni *ene vrste zbirčen, da si zmišljuje nekaj, ampak ne za hrano*, ter specifično naglaševanje besede *opica* in občina: *ena sošolka iz Gameljna iz avtohtone gorenjske familije je rekla ôpica pa ôbčina*. Po Adinih besedah je razlika, *ali so avtohtoni ali niso avtohtoni*.

5.9.11.4 Štajersčina in Štajerci

Informanti do štajerskega narečja izražajo **različna stališča**. **Positivna** zaznamo pri Adi, Ani in Eti; Adi je *itak vseč*, ji pa *tista celjska ni toliko*; sprašuje se, *od kod je to, da naj bi najbolj pravilno govorili, njej osebno se ne zdi tako zelo*. Tudi Ani se štajersko narečje zdi *lepo*, ji je *všeč* in se ji je *zdelo kar fajn*, ko je videla, da je njen izbranec iz Štajerske. Eti je *celjsko zanimivo, prijetno za uho*. **Negativna** so po drugi strani prisotna pri Ivi in Ini, ki jima *gre na živce*, Iva zatem hitro omili trditev, ko pravi, da je *še zmeraj simpatičen jezik*, ob dodanem *ampak* pa je moč zaznati svojevrstno ambivalentnost. Ina razmišlja, da *ima mogoče eno bariero v glavi glede Štajercev in njihovega karakterja*. Val omenja situacije, kjer je bilo narečje *ena osnova za hec ali malo zaničevanja*, in štajerskega sošolca na faksu v ljubljanski družbi, ob odhodu katerega je bilo malo heca: »*A si ga ti razumel, kaj je povedal?*«

Med **značilnostmi štajerskega govora** je najbolj izpostavljena njegova **melodičnost oziroma intonacija** – *se na splošno čuti tisto, ko pojejo*, kot pravi Ina, tudi Valov sodelavec *kar poje, ko govori, sploh ko se vživi, zelo energično zadeve pove*, tudi pri govoru o strokovnih temah je *valovna dolžina malo drugače*. Vid po drugi strani pravi, da Štajerci *ne bojo nikoli znali peti, ker ne znajo tistega širokega o-ja reči*. Ana za govor na celjskem radiu meni, da sicer govorijo *normalno, po knjižno*, da pa se *mogoče malo čutijo ta ton, intonacija*. Informanti omenijo tudi **druge posebnosti**: *tak pa toti* (Ina), *tisti ozki o, pa tudi e* (Vid), *kakšne take besede* (Ana).

Glede **značilnih osebnostnih lastnostih** informanti pravijo, da so Štajerci *odprti* (Ana in Ada), *veseli* oziroma *veseljaki* (Ana in Ada), tudi *zabavni* (Ana), *radodarni* (Ada), Ana jih primerja z Ribničani, Ada pravi, da organizirajo *skozi kaj ta druženja*. Več informantov omenja **odločnost in vztrajnost Štajercev pri ohranjanju lastnega govora in lastnega prav.** Iva na vprašanje o tem, ali prebivalci katere od slovenskih pokrajin oziroma govorci katerega od narečij bolj vztrajajo pri svojem govoru, odločno zatrudi: *Štajerci sigurno, Štajerci ful*. Pri opisovanju bratove družine in govora njegove štajerske žene v družinskem okolju mimogrede pripomni, da *oni ne opuščajo*. Val meni, da je *ta ponosen način samo pri Štajercih tako očiten*, pri ostalih se *sčasoma zadeva adaptira*, *Štajerci so pa kar*: »*To smo mi!*« Meni, da *pač kontrirajo, sploh tej ljubljanski pravilni slovenščini*, in *ohranjajo razliko do tega centralno slovenskega načina govora* – *da so ponosni, da se zavedajo, kdo so, da ohranjajo ta način, da jim je všeč*. Ina ob razmišljanju o negativnem stališču do štajersčine pravi, da so *vsi s Štajerske toliko naporni* – *vsi tako govorijo, vedno morajo biti glasni, pa vse morajo imeti prav*. *Ko so bili na faksu, jih je bilo dosti s tistega konca, pa so se ji vsi zdeli tako nekam pametni, vse po njihovo*. Omenijo konkretne primere, Iva na primer dve sodelavki in sodelavca, ki že dlje časa živi v Ljubljani, ampak še *zmeraj po štajersko govori*, Ela dva sodelavca, enega iz okolice Maribora in drugega, v Ljubljani živečega Ptujčana, ki oba *močno še govorita narečno, vsaj na nivoju intonacije vsi zelo držijo*. Sodelavka iz Slovenske Bistrice, ki tudi že dolgo živi v Ljubljani, pa je po drugi strani *zelo spremenila govor v tisto mešanico vsega*. Tudi Val ima v kolektivu Štajerca iz Makov, ki glede na opis govora ohranja vsaj narečno intonacijo in se mu dostikrat *tako malo posmejejo*.

Val in Ada poročata o svojih **izkušnjah osrednjeslovenskih govorcev v pretežno štajerski družbi na Štajerskem**. Val kot zanimivost pripoveduje o seminarju za učitelje smučanja na Rogli, kjer se je med Štajerci *počutil kot v manjšini in si je mislil, kako oni zdaj nanj, na žabarja gledajo*. Tudi demonstratorji iz drugih delov Slovenije *so se trudili govoriti štajersko, pa zavijali pa se hecali* – meni, da Štajerci ohranjajo svoj govor tudi *zaradi svojega ponosa pa svojega statusa, nekako svoji pripadnosti*. Ada pa pove o norčevanju Štajercev iz njenega osrednjeslovenskega govora, ko je v času otroštva hodila na Štajersko na počitnice. Pravi, da ji je *šlo na živce, ker so se vsi iz nje norca delali*: »*Ona je pa iz Ljubljane, ona je pa iz Ljubljane*.« To jo je spodbudilo, da se je potem *naučila tisto štajersčino, da ni noben živ krst vedel, da ni Štajerka, samo zaradi tega, da ni bila drugačna*.

Ada poudarja **medkrajevne razlike**, da *se zelo razlikuje na primer okoli Ptuja ali to pohorsko nad Slovensko Bistrico*. Glede **specifične vloge Maribora** Ada ob primeru radijskega sodelavca razmišlja, da so Mariborčani *ena svoja rasa znotraj Štajerske, da med njimi malo izstopajo* – po njeni oceni so *majčkeno bolj zadržani, niso toliko odprti, kar je malo povezano s tem, da so mestni ljudje*. Bor, mož Ivine prijateljice Ane, ki je sam Štajerec, Maribor označi z nazivom *naša prestolnica* in o odnosu do Mariborčanov pravi: *večinoma v bistvu tako v pozitivni luči jih gledamo, ker tak vsi za Maribor navijajo in je že zaradi tega pol, nogometno so bolj s tem okoljem povezani, tako tak da ni nekih negativnih*.

5.9.11.5 Prekmurščina in Prekmurci

Informanti poudarjajo **specifičnost prekmurščine**: to je *drug jezik* (Ada), je *zanimiva* (Ina, Ana) oziroma *čisto drugače* (Ana). Izpostavljene so **težave z razumevanjem prekmurščine** (Ina, Ana, Ota). Inina sodelavka je *res govorila tisto narečje, včasih res prav tisto: »Kaj, a lahko po slovensko?«* S pacienti se je pogovarjala *tako, da so jo razumeli, ampak med sodelavci pa včasih res nisi vedel, kaj govori*. Ob obisku pri njenih starših *ni vedela, kaj se pogovarjajo sploh*. Ota navaja, da ob govoru dveh prekmurskih kolegov *nič ne razumeš*, in dodaja, da je za izjave otrok morala *za prevod vprašati njihovo mamico*; Adin tast je Prekmurec in *se je morala tudi malo prekmurščine naučiti*.

Glede na različnost govora je pri Prekmurcih izrazita **potreba po prilagajanju drugim**: *morajo oziroma so čisto zamenjali* (Ada), ob Otinem obisku v Beltincih sta se starša *prilagodila njim – sta bolj po slovensko oziroma, da so se razumeli*. O sodelavki iz Prlekije v marketingu Ada pravi, da *se trudi in da je prepričana, da pravilno govori, res ne uporablja narečnih besed, so pa prisotni tisti naglasi*.

Prekmurci so **karakterno ful fejšt ljudje, odprti, vse bi ti dali** (Ina), njihovo odprtost omeni tudi Ana.

5.9.11.6 Primorščina in Primorci

Do primorščine imajo informanti **večinoma pozitivna stališča**, saj jim je (*res*) *všeč* (Eka, Ina, Ana), je *zelo simpatična* (Iva), *tako zanimiva in mehka* (Ina), tudi *tako lepo teče* (Vid). Primorci (*res*) *lepo govorijo* (Iva, Ana) in *kar pojejo tiste besede, črke* (Iva) oziroma imajo *take posebne izraze* (Ana). Eka je imela starejšo sosedo iz Primorske, *ki jo je tako rada poslušala; čeprav je*

po ribniško že vlekla, ampak še zmeraj je bil notri tisti primorski melos. Eta po drugi strani primorskemu narečju ni naklonjena, ker ji zveni tuje.

Primorščina tudi med informanti od drugod uživa **naklonjenost zaradi melodičnosti in prestižnosti**. Oti je *ta primorska* vseč, ker je *malo bolj na italijansko* in ima *neko določeno melodijo v sebi, ki jo pri drugih ne zaznava; je bolj melodična; ne razume pa ajdovščine*. Ada pripisuje primorskim govorcem svojevrsten status in prestiž: *»Možno, da so Primorci malo bolj fensi.«*

Glede govora so Primorci Valu *sploh tako zelo zanimivi, ker znajo najmanj govoriti, kar se tako tiče izražanja, njihov način govora je bolj enostaven; zdi se mu, da včasih bi lahko kakšno stvar lepše opisali*. Ada v zvezi z govorom sodelavca omenja, da *se je dosti držal u in da reče tolku*, ter ga oponaša, kako *skuzi govori po tisto svojo wajdovsko*. Omenjene so **težave z razumevanjem** primorščine. Ota izpostavi študijskega sošolca iz Ajdovščine, *ki ga popolnoma nič ni razumela in potem ga je nehala stvari spraševati, ker ga je morala po trikrat vprašati in še zmeraj ni nič razumela*. Val opisuje svoje izkušnje, ko se Primorci med sabo razumejo, ostali pa rabijo več razlage: *»Jaz sem dostikrat rekel, da ne znajo govoriti, pa to zdaj nič ne pomeni slabega, ampak enostavno, da jih težje razumem.«*

Med primorskimi **karakternimi lastnostmi** informanti omenjajo *sproščenost, odprtost, oni imajo že v karakterju to, na izi* (Ota) in *ležernost* (Ada). Po mnenju informantov tudi Primorci **narečje ohranjajo bolj kot drugi**. Ada omeni sodelavca, ki še vedno živi v Vipavi in ima ženo iz sosednje vasi, drugi pa sicer ne živi več doma, ima pa v službi sodelavca Primorca, s katerim *tolčeta svojo primorsko govorico – ne samo med sabo, ampak tudi z ostalimi: »Mogoče v tem grmu tiči zajec: če imaš sogovornika.«* Ota poudarja, da *nimata tako izrazitega narečja kot sošolec, ki se ga spominja iz časa študija*. Ada izpostavi, da se eden od omenjenih sodelavcev *tudi z gostom ne bo zelo lepo trudil govoriti, nikoli, in šele pred mikrofonom prešalta: »Tik, rdeča lučka, takrat pa komaj slišiš, razen če je treba kraje naglasiti, tam pa ima čisto zgrešen posluh, vse po vrsti fovš naglasi.«*

5.9.11.7 Idrijščina in Idriščani

Ada med smehom pove anekdoto o **idrijskem govoru** in komentarju svoje takrat triletne hčerke, ki je ob poslušanju radia slišala poslušalko iz Idrije in pripomnila: *»Mami, ta pa ni Slovenka.«* Ada: *»O je, je, samo veš, tam bolj zavijajo.«* Hčerka: *»A po cesti?«* *»Tudi po cesti,«* je zaključila Ada.

Po Inini izkušnji paciente iz Idrije *včasih malo težko razumeš*. Njena sodelavka iz Idrije, ki živi v Ljubljani, se je *kar prilagodila*, govori *normalno, tako slo---*. S pacienti iz Idrije pa govori *čisto po njihovo*, kar je Ina *tako hecno, ker je ni navajena*. Elina sodelavka Idrijčanka *malo korigira*, a je še vedno *nezgrešljivo*.

O **podobnosti idrijskega in koroškega govora** priča izkušnja Ele, ki ima idrijske korenine in se ji pogosto dogaja, da jo *vprašajo, če je iz Idrije doma*, tudi če je *s Koroške*.

5.9.11.8 Koroščina in Korošci

Koroščino izpostavi Vid, in sicer v negativnem smislu, ker mu je *najmanj ljuba* in mu jo je *najtežje poslušati*. Adi so Korošci sicer *simpatici*, a njihov govor ji je *najmanj*, saj se *tako skozi zaletavajo v stavke*.

5.9.11.9 Ljubljansčina in Ljubljančani

Le Vid omenja ljubljanski govor in njegove spremembe: *ljublansko narečje se je zelo pokvarilo v zadnjem čajtu, predvsem s tistimi l-ji*, ki jih je sicer slišal tudi že pri Slovencih in Ribničanih. Ina eksplicitno trdi, da do Ljubljančanov *nima tako negativnega [odnosa]*, omeni pa izraz *žabarji*.

5.9.11.10 Mešani kolektivi in družbe

Ada opiše *zelo pestro narečno strukturo* svojega kolektiva. Misli, da so *Gorenjci poleg Primorcev najbolj sproščeni*, kar bi lahko pripisali temu, da v Ljubljani *niso toliko daleč od Gorenjske, pa imajo občutek, da so doma*. V Elinem kolektivu so *zelo mešana družba* (dva iz Ljubljane, ostali izven, iz Gorenjske, Štajerske, iz Idrije) in v smislu govora imajo *vsi korekcijo na en tak skupni jezik, kjer pa mogoče intonacija pol se ohranja*; govor v službi ni predmet komentarjev ali zabave. Po Valovi izkušnji se Dolenjci ob prihodu v Ljubljano *kar dosti dobro adaptirajo*, Štajerci *ne tako dobro, kot se Dolenjci* (o razlogih glede Štajercev več na str. 197). Po Ininih besedah pacienti iz Ljubljane govorijo *čisto po svoje, po ljubljansko*, pacienti iz drugih koncev pa *prav pristna narečja, ker so to starejši ljudje in je to nekaj čisto normalnega*.

5.9.12 Govor o govoru

Po pozornem opazovanju ob poslušanju, transkribiranju in branju sem za analizo govora o govoru v transkripcijah intervjujev poiskala pojavitve posameznih relevantnih izrazov, jih skupaj z izjavo oziroma pripadajočim kontekstom kopirala v poseben dokument, jih obarvala in potem opravila skupno analizo. Iskanje po korpusu je bilo kompleksno, ker je bilo treba upoštevati, da se izrazi pojavljajo v različnih sklonih in številih, predvsem pa v bolj ali manj narečnih oziroma standardnih oblikah – npr. kot *ribənšku*, *ribənško*, *ribniško*.

Pri analizi in interpretaciji govora o govoru je treba upoštevati tudi vpliv izrazja, ki sem ga kot oseba, ki intervjuva, uporabljala v vprašanjih. Trudila sem se uporabljati čim bolj nevtralne izraze za poimenovanje različnih jezikovnih varietet in pojavov, ko pa so informanti sami uvedli določena poimenovanja, sem jih načeloma v nadaljnjih vprašanjih tudi sama prevzela (prim. transkripcije intervjujev).

Izrazje, ki ga informanti uporabljajo za govor o govoru, je sicer povedno samo na sebi. Nomen est omen – že način govora o govoru kaže na različno dojemanje in vrednotenje posameznih varietet pri posameznih informantih.

5.9.12.1 Opredelitve rabe in spreminjanja varietet

Informanti za **govor oziroma uporabo določene varietete** največkrat uporabljajo glagole, kot sta *govoriti* oziroma *uporabljati* določeno varieteto, pri narečju se pojavljajo tudi bolj ali manj ekspresivna poimenovanja zvočne podobe narečnega govora: *tolči*, *(po)vleči*, *zavijati*, *potegniti*, *peti*, *zategovati*, *loputati*. **Tolči**, ki ponazarja močno in robustno artikulacijo, zasledimo pri Ivi (štirikrat) ter pri Etinih sodelavkah Adi (petkrat) in Oti (trikrat) – po Ivi ni oceni recimo *okrog po vaseh tolčejo na veliko*, v šoli in vrtcu pa *vsak po svoje tolče*; Ada sama lahko *tipično gorenjščino tolče*, sodelavca s Primorske *tolčeta svojo*, Etina stara mama ob klicih *tolče po svoje*; Otini otroci *tolčejo gorenjščino*, tudi njena sodelavka iz Prekmurja *tolče*. **(Po)vleči**, ki označuje počasno in razvlečeno govorjenje, se štirikrat pojavi pri Eti, ki je po poroki *začela bolj po ribniško vleči* in ki ji je *nerodno, če s strankami povleče po svoje*; štirikrat pri Eki, ki z otroki *nič ne vleče po ribniško*; enkrat pri Ini, katere sin *ga malo povleče*; šestkrat pri Ivi, katere vrstnik zdomar *res prav vleče po ribniško*; dvakrat pri Eli, ki ji je *smešno, ko vlečejo*. **Zavijati**, ki nakazuje melodično in zategnjeno intonacijo, desetkrat uporabi Eka, ki ni *nikoli toliko po ribniško zavijala*; štirikrat Ada, ki za idrijske govorce pravi, da *bolj*

zavijajo; enkrat Bor, čigar žena Iva je *bolj po ribniško zavijala*, enkrat tudi Vid, ki z ribniškim mentorjem *začne po ribniško zavijati*, štirikrat Ika, ki se je v Ljubljani v začetku *bolj trudila ne zavijati*; enkrat Val o demonstratorjih smučanja, ki *so se trudili govoriti štajersko pa zavijali*. Pogost je glagol **potegniti** (dvanajst pojavitev); Eta (dvakrat) na primer kot najbolj značilno za svoj govor izpostavi, da *potegne na u na koncu besede*, Vid pa, da Ribničani *kakšne črke bolj potegnejo kot drugi*; Ada (dvakrat) za Eto pravi, da *tako tipično potegne*, tudi njena hčerka bo po selitvi *verjetno potegnila nazaj na ribniško*. Ela pri Ivi opazi, da v nekaterih telefonskih pogovorih *bolj potegne*, Val pa pri Vidu, da pri hecanju *kaj potegne oziroma kakšen glas po dolensko*. Pri Ivi dvakrat in Valu trikrat zasledimo glagol **peti** – Iva pravi, da Štajerci *pojejo*, Val za štajerskega kolega, da *kar poje, ko govori*. Službeni kolega Val pri opisu Vidovega govora dvakrat uporabi tudi **zategovati** – *kakšno besedo zategne*, v medsebojni komunikaciji Vid in ribniški profesor *začneta obadva malo zategovati*. Edina pojavitev glagola **loputati** je pri Eki, ki pravi, da so s kolegicami po počitnicah *vsaka po svoje loputale*.

Za **zamenjavo varietete** pri večini informantov najpogosteje (skupno dvaindvajset pojavitev) zasledimo izraz **preklopiti** oziroma **preklapljati**; Eta (petkrat) je v pogovoru s sestro na samem *preklopila na domače*, glede na situacijo in sogovorca *avtomatsko preklopi*; Iva (sedem) za dnevne migrante iz generacije njenih staršev ocenjuje, da *res preklapljajo ful*, Ela (pet) je že v začetku osnovne šole *strogo preklapljala šolo – dom, idrijsko pa kminsko*, Vid (dve) je ob srečanjih s sošolci na faksu *nekako pol kar preklopil bolj v zbornu*, Eka (ena) je ob prihodu domov *preklopila na domač jezik*. Pri Etinih sodelavkah se sedemkrat pojavi glagol (**pre**)**šaltati** – v govoru glede na sogovorca *avtomatsko prešaltaš*, en njihov sodelavec pa *šele pred mikrofonom prešalta* (Ada, štirikrat); Eta je pri pogovoru z mamo *takoj prešaltala na njeno govorico* oziroma *s sestro ali z mami popolnoma prešalta na ribniški naglas*, pri prilagajanju pa *tako, kot bi bil dvojezičen, šaltaš* (Ota, trikrat). Ada dvakrat uporabi tudi glagol **zamenjati** – Eta se v službi *precej prilagodi* oziroma *kar zamenja*, Prekmurci pa so *čisto zamenjali*; Vidu pa **pretvoriti** – ob začetku študija je *kakšno besedo, ki je ne bi drugi razumeli, raje malo pretvoril*.

Za **približevanje drugi varieteti** zasledimo izraz **prilagajati se** – Eta v naspotju z ribniškimi sostanovalkami v srednji šoli *nekih prilagoditev ni rabila*; Ada o Eti, da se je morala *malo prilagoditi*, in o prijateljičinem očetu, ki se mu je zdelo, da *se mora prilagoditi*; Ota se v intervjuju hoče *vsaj malo prilagoditi*, Eka (trikrat) se je v osnovni šoli *prilagodila govorici*, Vid (štirikrat) poroča, da v službi glede na sogovorca *malo prilagodiš svojo govorico*.

Glagol *adaptirati* in pridevnik *adaptiran* uporabi samo Val (sedemkrat oziroma dvakrat) – Dolenjci se glede na njegovo izkušnjo v Ljubljani *kar dosti dobro adaptirajo*, Štajerci pa *se sploh ne adaptirajo*, tudi Vid *se adaptira* in je, tako kot tudi njegov mentor, *dobro adaptiran*.

Za **ohranjanje narečja** in narečnih prvin informanti uporabljajo izraz *ohranjati* – Oti se zdi, da sodelavca narečje *ohranjata*, tudi sama z mami *ohranja tisto govorico*; Ani je glede narečja *fajn, da se ohranja*; Ela opaza, da se pri službenih kolegih ob korekciji *na en tak skupni jezik intonacija ohranja*; Vidova mama meni, da *se mora narečje prenašati naprej in ohranjati*; Val (trikrat) za Štajerce meni, da *ohranjajo, so zvesti svojemu načinu govora* oziroma *ohranjajo razliko do tega centralno slovenskega načina govora*. Zasledimo tudi izraz *vztrajati* – Ela meni, da *gorenjski del zelo močno na svoji govorici vztraja*. Za **opuščanje narečja** uporabljajo izraz *opustiti* – Iva (trikrat) pravi, da njeni prijatelji ob pogovorih z drugimi *malo opustijo*, njena sestrčna v Ljubljani *čisto opusti*. Adin sodelavec, ki je odrasčal v tujini, je po njenem opisu *zdaj prepiran* in govori *čisto po ljubljansko*. V tem kontekstu velja omeniti še izraza *potlačiti* (Vid se je pri pomembni javni predstavitvi *kar trudil, da je čim bolj potlačil vase to narečje*) in *skrivati* – nekdo je rekel Eti, da *zelo dobro skriva*, da je iz Ribnice, Ina pa meni, da glede narečja *ni, da bi kaj skrivali ali se počutili sramotno*.

Pomenljiva se zdi uporaba izraza *nadzorovati se* pri Ini, ki jo v Ljubljani kljub deloma prilagojenemu govoru še *zmeraj takoj vsak pogrunta, da je iz tle doma*; pravi, da *ne merka tako, je sproščena*, drugače pa bi lahko bilo, *če bi se nadzoroval človek, da se imaš prav pod kontrolo*; v drugem kontekstu se nadzor nanaša na bolj narečni govor: *če bi se prav nadzorovala pa da bi probala prav res tisto po ribniško govoriti, ker pač jaz bi mogla pol razmišljati, da govorim po ribniško*. Specifična je tudi uporaba izraza **pretvarjati se** v kontekstu gorenjskega govora na fanta oziroma *na v pri ženskah* (prim. str. 195) – Ada se v zvezi z Oto in njenim govorom sprašuje, *zakaj bi se pretvarjala pred mamo*.

5.9.12.2 Narečni govor

Za **narečni govor** se najpogosteje uporablja izraz *narečje*, ki se v transkripcijah intervjujev pojavi stodevetnajstkrat, in sicer pri vseh informantih razen pri Ivini sodelavki Eli, pogosto tudi pri meni kot osebi, ki intervjuva – vprašam na primer, ali so učitelji *glede narečja kaj komentirali*, ali se informanti spomnijo *kakšnih posebnih doživetij v zvezi z narečjem*, tudi glede jezikovnih

stališč, npr. *kakšno se tebi zdi tvoje narečje*; še nekaj primerov rabe pri informantih: Eti na primer *ni toliko fajn dolenjsko narečje*, govor doma opredeli kot *mešanico med kočevskim in dolnjevaškim narečjem*; v Ribnici je po Ivini oceni *manj izrazito narečje kakor po vaseh*, vzgojitelji in učitelji *se trudijo, da govorijo lepo, normalno, slovensko, da ni v narečju*; pri Vidu doma so se pogovarjali v narečju, pri javnem nastopu pa je *potlačil vase to narečje*. Ela edina in dosledno uporablja izraz **dialekt**, v njenem korpusu se pojavi osemkrat, in sicer v različnih besednih zvezah – pri teti, kjer je odraščala, se je govorilo v *cerkljanskem dialektu*, glede lastnega govora v sedanjosti se sprašuje, ali ji je *iz samega primorskega dialekta kaj ostalo*. Izraze **(po) domače** uporabljajo vsi informanti razen Vidovega sodelavca Vala, skupno dvaindvajset pojavitev – Eta po selitvi v Ribnico govori *spet bolj po ribniško, po domače*, tudi s hčerko *zelo domače*, s sestro je preklopila *na domače*, Ada o njej pravi, da ob razburjenju *zaide v svoje bolj domače tone*; z Iko se je Vid po začetnem spoznavanju *začel malo bolj po domače pogovarjati*.

Narečje je večkrat **poimenovano po kraju**, kjer se govori, največkrat je uporabljena opredelitev govoriti **(po) ribniško** ali izraz **ribniščina** – Ina jo uporabi dvakrat (njen mož po njenem mnenju *ne govori ultra ribniščino*), Iva enkrat (Anin mož *se mora na Štajerskem učiti ribniščino*, da se Ana *domače počuti*), Vid dvakrat (mentor mu je svetoval, *naj proba to ribniščino na minimum spraviti*). Eta dvakrat omeni *dolenjevaščino*, Eka in Vid **(po) laško** oziroma *laščansko* – za Eko pravijo, da *še zdaj kakšno besedo po laško potegne*; Vidov kolega ima *to narečje laško*.

Zanimiva je oznaka **ultra** za zelo narečni govor oziroma močno lokalno pripadnost: Ina naj bi v narečni oratorijski igri govorila *tisto ultra*, njen mož po njenem mnenju *ne govori ultra ribniščino*; pri opredeljevanju regionalnega karakterja pravi, da *ultra Ribničani hočejo svoj prav*. Omeniti velja še izraz **tipično** – po Ivinem mnenju Ana govori *tipično ribniško*; po Adinem pa Eta *tako tipično potegne*, medtem ko lahko sama *tipično gorenjščino tolče*.

Trikrat je za opredelitev govorne varietete uporabljen izraz **pogovorni** – pri Eki v pomenu narečja, ko pripoveduje o osnovnošolski praksi, da *morajo v narečju nekaj napisati, čisto v pogovornem jeziku*, da bi si zapomnili pomen narečnih besed; podobno Iva v odgovoru o govoru v vrtcu in šoli: *pogovorno tako vsak po svoje tolče*; Vid pa odmik od narečja v vrstniških pogovorih: *tista faza, ko imaš več interakcije z vrstniki, tako pogovorno*.

5.9.12.3 Standardni jezik

Za poimenovanje ene od svojih jezikovnih varietet Vid edini uporablja poimenovanje *zborna*, pogosto tudi *pravilno*, v nasprotju z drugimi nikoli *slovensko*, Eta pa edina *ljubljanščina* oziroma *govoriti (po) ljubljansko*¹⁰⁰ (zadnji izraz uporabljajo predvsem pri opisovanju govora drugih). Predvsem Etin govor ribniški kolegici opisujeta z izrazom *slovnično*, tako v kontekstu njenega govora na radiu kot doma, pojavlja se tudi pri opisovanju govora z otroki. Ana uporablja predvsem izraz *knjižno*.

Pri govoru o **standardnem jeziku oziroma varieteti, ki jo sami uporabljajo v ljubljanskem okolju**, zasledimo različne izraze.

Izraz *knjižni* oziroma *knjižno* je največkrat (osemkrat) povsem samodejno uporabila Ana, in sicer tako v zvezi s formalnimi šolskimi situacijami (štirikrat; učitelji so *knjižno govorili*, učiteljica jo je *popravila, da mora pa lepo govoriti knjižno*, tudi učenci *so se potrudili, da so bolj knjižno začeli govoriti*) kot z govorom posameznikov nasploh (trikrat; za očeta se sprašuje, *če se bi znal tako knjižno izraziti, ker je pač starejši*, sestra slovenistka *mora pač govoriti knjižno*, tudi njena hči govori *tako bolj knjižno*) in radijskim govorom (na radiu Celje govorijo *normalno, po knjižno*). Tudi Eta izraz uporabi v kontekstu pogovora o radijskem delu, kjer *mora težiti seveda k temu knjižnemu*, Ota pa v intervjuju z mano, v katerem *se hoče vsaj malo prilagoditi tej knjižni govorici*. Bor Anino govorico opiše kot *bolj knjižno slovensko*, Ela je po svoji oceni že kot otrok *znala tudi knjižno*.

Pogosto se pojavlja izraz *pravilen* oziroma *pravilno*, in sicer predvsem v zvezah govoriti oziroma se izražati *pravilno (slovnično)*, *pravilna slovenščina*, tudi *pravilna govorica*. Vid ga uporablja pri opisu govora, h kateremu teži v ljubljanskem okolju (trudi se *čim bolj pravilno govoriti*), tudi Val zazna *njegov efort, ko se želi pravilno izražati*. Najdemo ga tudi pri opredeljevanju govora z otroki tako v vrtčevskem okolju, kjer je bilo *treba pravilno slovnično govoriti* (Eka), kot pri opisovanju govora staršev z otroki, ki je *večji približek pravilni slovenščini* (Ota). Navajam še nekaj pojavitev v komentarjih glede

100 Kot ugotavlja Škofic-Guzej (1994: 573) glede svojih prekmurskih informatork, ki jezik, ki ga uporabljajo v neformalnih okoliščinah v Ljubljani, imenujejo tudi ljubljanski, to ni »ljubljanški pogovorni jezik (kot ga govorijo na primer Ljubljančani sami), ampak bolj kot ne različica pogovornega jezika, kot so si ga oblikovale ob približevanju svojega domačega govora slovenskemu knjižnemu zbornemu jeziku oziroma (ker živijo v Ljubljani) slovenskemu središčnemu pogovornemu jeziku«.

regionalnih stereotipov: Vid o Gorenjcih meni, da *se najmanj trudijo zbornogovoriti, ker mislijo, da so najbolj pravilni*, Ada se sprašuje glede Celjanov, *od kod je to, da naj bi najbolj pravilno govorili*, Val pa ocenjuje, da Štajerci z ohranjanjem narečnega govora *pač kontrirajo tej slovenščini ljubljanski pravilni*.

Lepo v pomenu knjižno oziroma standardno uporablja predvsem Iva (šestnajst pojavitev) – učitelji so v šoli *govorili lepo*, sama se s sinom trudi *lepo govoriti*, tudi sestrična v Ljubljani *čisto opusti, prav se čuti, ko začne lepo govoriti*. Ob opredelitvi govora učiteljev pojasni, kaj pomeni, da lepo govorijo: *se trudijo, da je tako normalno, slovensko, da ni v narečju*. Izraz uporabita tudi Eta (njeni sostanovalki sta v dijaškem domu z drugimi govorili *zmeraj tako lepo*) in Ada (starša hčerkine sošolke sta se odločila, da bosta s svojimi otroki *lepo govorila*, poslušalka s Koroške je rekla, da *ne zna lepo govoriti*, sama pa ji je pojasnila, da morajo *lepo govoriti* novinarji, poslušalci in poslušalke pa *tako, kot znajo*, saj od njih *noben ne pričakuje pravilne govorice*).

Pogosto se pojavi skupaj z drugimi opredelitvami varietete: Eti so začeli govoriti, *kako lepo bere, da nima nobenega naglasa*, mora kot novinarka *znati govoriti lepo slovensko, z vsemi lepimi glasovi*, njena prijateljica se, ko jo kliče med službo, *tako lepo pogovarja po ljubljana---*, *po slovensko*; nekaj Aninih sošolk je govorilo *malo bolj po ljubljansko, tako lepo*, učiteljica pa jo je opozorila, da mora *govoriti lepo knjižno*, njena nečakinja govori *lepo, tako bolj knjižno, ne po ribniško*; Val pa o Vidu, da govori *lepo pravilno*.

Ana preizprašuje ta izraz in do njega vzpostavlja distanco: *Če se s kom drugim pogovarjaš, pač se potruдиš, pa lepše rečeš, ne, mislim lepše, saj tudi tako lepo govoriš, ampak ...* Na drugem mestu pa: *nečakinja pač sploh ne govori po ribniško, no, pač, lepo govo---*, *no, lepo, spet – saj je lepo, no, pač, tako bolj knjižno govori, no, ne govori po ribniško*.

Pri opisu nestandardnih varietet izraz *lepo* zasledimo pri opisu primorščine, ki *lepo teče*, Primorci *res lepo govorijo* (Iva, druga opredelitev enaka pri Ani), Ada tudi o poslušalki, da govori *po belokranjsko lepo*.

Izraz *slovenski jezik, slovenščina* oziroma *(po) slovensko* v pomenu knjižno oziroma standardno zasledimo pri vseh informantih, razen pri Vidu,¹⁰¹ pogosto

101 Prim. prekmurske govorke, ki (ob izrazih *pogovorni* ali *ljubljski*) prav tako uporabljajo izraz *slovenski jezik* za »izrazni vez, ki jim služi za sporočanje v neuradnih

v povezavi z oznako *lepo, slovnično, normalno, pristno*. Večkrat se pojavi v kontekstu pogovora o govoru na radiu in televiziji (Eta meni, da mora kot novinarka *biti ta oseba, ki zna lepo slovensko*; Ina pa, da *na nacionalki govorijo res tisto slovensko*), v vrtcu in šoli (otroci tam *sigurno govorijo čisto slovenski jezik*, ob spraševanju *po slovensko* (Ina)); učiteljica slovenščine je za govorne nastope spodbujala, da *probajmo čim bolj po slovensko* (Ika); učitelji in vzgojitelji *lepo govorijo, se trudijo, da je tako normalno, slovensko, da ni v narečju* (Iva); vzgojiteljice govorijo *pristno slovenščino* (Eka), tudi Eka sama z vnuki *avtomatsko začne slovensko govoriti*. Ika za Vida pravi, da se z večino prijateljev pogovarja *bolj slovensko*; Ota se v intervjuju *trudi slovensko*, njeni otroci *tolčejo gorenjščino, drugi eni pa slovenščino*.

Pomenljivo zaporedje opredelitev se zvrsti ob vprašanju, kako Eta govori z otroki:

Ota: *Normalno.*

Maja: *To pomeni?*

Ota: *Slovensko.*

Ada: *Brez narečja.*

Vid za standardni jezik praviloma uporablja izraz **zborna** (enajstkrat), tako za govor v šoli (učitelji in učenci pri spraševanju in nastopih so se trudili *zmeraj čim bolj zborna*) kot za svoj govor z različnimi sogovorci (že z nekaterimi vrstniki v otroštvu je govoril *bolj zborna*, pa tudi kasneje v pogovorih s Kočevarji in drugimi v Ljubljani je *preklopil bolj v zborna*). Izraz zasledimo tudi pri Eti in njenih sodelavkah (v šoli je *tak nek zborni jezik*, pred tablo so *morali zborna govoriti* (Eta)); pred mikrofonom Ada uporablja *čim bolj zborna izreko*, čeprav se ji v pogovornih oddajah *zdi tako hecno, da bi se z njimi pogovarjala v tej najlepši zborni izreki*) in pri Eli (po njeni oceni se Iva v službi *trudi v neki taki zborni slovenščini*, sama pa govori *recimo približno zborna*).

Izraz **ljubljanščina, ljubljanski** oziroma **(po) ljubljansko** med drugim najdemo v zvezah *ljubljanški jezik, ljubljanska govorica, ljubljansko narečje, ljubljanski način govora*. Največkrat (devetkrat) ga uporabi Eta, in sicer za

govornih položajih zunaj domačega govornega okolja – na primer v Ljubljani ali kjer koli drugje v govornem stiku z besedniki, ki ne razumejo prekmurskega narečja« (Škofic-Guzej 1994: 572–573). V idrijski raziskavi izraz zasledimo samo pri enem informantu, vendar pri njem kar sedemkrat (npr.: v *šoli, ko si prišel k tabli, pa si probal slovensko govoriti*; Bitenc 2016b: 280).

poimenovanje varietete, ki jo uporablja sama. Po eni strani na primer pravi, da tudi v času življenja v Ljubljani pri njej *ni bila toliko ful ta govorica ljubljanska prisotna*, po drugi strani odločno zatrdi, da v intervjuju z mano in v pogovornih oddajah v etru govori *ljubljansko*; s sodelavci pa *nekaj vmes med ribniščino in ljubljansčino*; njeno sestro je zmotilo, da je bila v telefonskem pogovoru *še zmeraj v tem jeziku ljubljanskem*; za opis hčerkinega govora prav tako uporabi ta izraz. Tudi Ada o Eti pravi, da v službi govori *kar malo po ljubljansko*. Pri drugih informantih se poimenovanje *ljubljanski/-sko* pojavi redko in večinoma pri opisovanju govora drugih; Ina pripoveduje o pacientih iz Ljubljane, ki *čisto po svoje govorijo, po ljubljansko*, na drugem mestu pa tudi zase, da *malo po ribniško in malo po ljubljansko, nekje vmes*. Vidu se zdi, da se je *ljubljansko narečje zelo pokvarilo v zadnem cajtu*. Val za v *Ljubljano usmerjene* prebivalce Kamnika pravi, da imajo *ta ljubljanski način govora*, Štajerci pa z ohranjanjem svojega narečja *kontrirajo tej slovenščini ljubljanski pravilni*.

Izraz **slovnično** največkrat uporabita Eka in Ina (skupno enajstkrat), predvsem v zvezi z Eto, ki v službi na radiu govori *slovnično zelo*, tudi pri govoru z ljubljanskimi kolegi *kar dosti slovnično* (Ina), po Ekinem mnenju tudi v njihovih pogovorih *kar lepo slovnično*. Tudi v Ekinem vzgojiteljski službi *je bilo treba pravilno slovnično govoriti*, prav tako se z vnuki pogovarja *bolj slovnično*, Inini starši pa nasprotno *čisto tako neslovnično*. Ikini otroci kljub temu govorijo *zelo tako slovnično*. Skupno trikrat izraz uporabita Ika in Vid, ki bi recimo v mešani družbi v Ljubljani *probal čim bolj slovnično*.

Posebnost je uporaba izraza **nobel**,¹⁰² ki ga zasledimo desetkrat, samo pri Vidu in Iki. Prvi ga uporabi Vid v sledečem kontekstu:

Maja: *A so tebi tudi kdaj rekli, da se afnaš, če si poskušal bolj ...*

Vid: *... bolj nobel govorit, bomo rekli. [...] Verjetno ko sem od kakšnih – bil sem majhen, spomnim se, da je bilo to enkrat, to je bila tista faza, ko imaš več interakcije z vrstniki tako pogovorno, in pol so bili eni tipi, ki so govorili, bom rekel ne po ribniško, ampak bolj zborna, ali kako bi rekel – ne vem, kako bi sploh imenoval – nobel, bomo kar uporabili termin nobel, se mi zdi. A je v redu?*

102 Po SSKJ je prvi pomen z oznako pogovorno 'imeniten, gosposki, odličen' (eden od primerov: tuje besede se mu zdijo bolj nobel), drugi pa 'dober, lep, udoben'.

Ika natančno razlaga poseben pomen izraza: *»Če rečem nobel ali pa slovensko, mislim, da je tle razlika. Nobel je bolj uno, tle v Ribnici bi rekli, da se afna nekdo, da se finega dela, da po nobel govori, ampak to ne pomeni, da mislimo, da govori po slovensko, ker ponavadi ne, ker je pač – še zmeraj ni slov---, ni slovnično, je samo tako malo slišati bolj fino.«*

Vid uporabi tudi izraz **moderen**: starša se z njim nista nikoli kaj na moderen način, z vrstniki pa se pogovarjaš malo bolj moderno mogoče.

5.9.12.4 Radijski govor

Navajam še nekaj pomenljivih komentarjev o radijskem govoru, ki so jih izrazile informantke, ki delajo kot radijske novinarke. Eta razmišlja, zakaj bi bilo treba čisto skriti narečno obarvanost: *»Pač sem kot novinarka, ki sem v službi, moram biti ta oseba, ki zna lepo slovensko govoriti ali pa vsaj tako zborna, in zato mi je nerodno, če s strankami povlečem po moje – tega nočem.«* Ob navedbi primera BBC-ja, kjer narečno obarvanost sprejemajo kot dobrodošlo popestritev in obogatitev, kot prestiž in prepoznavno identiteto posameznega govorca, pravi: *»Jaz imam pa občutek, da pri nas ni tako, še sploh da moramo pa res znati govoriti lepo slovensko z vsemi lepimi glasovi, sploh če smo pred mikrofonom.«* Od sodelavcev pa ji nihče ne reče, naj pazi, ker še komu drugemu ne rečejo za kakšno stvar. Poroča o samocenzuri, ko gre za vnaprej pripravljene oddaje, če med snemanjem izgovori preveč o-jevski a: *»Še zmeraj se, a ne, ko gre za snemanje, ko gre za nastop pred mikrofonom, se že zmeraj obvladujem, kadar grem tekst skozi, in ko vidim, da sama opazim, zdaj sem pa ta a pač, še enkrat grem, še enkrat začnem.«*

Ada pred mikrofonom uporablja čim bolj zborna izreko. Pri klepetalnici v živo še vedno teži k temu, ji pa že uide tu pa tam kakšna taka in se, če uporabi domač izraz, potem hitro opraviči. Opisuje mešane občutke – zdi se ji tako hecno, da bi se z njimi pogovarjala v tej najlepši zborni izreki, obenem pa čuti, da je potrebno opravičilo, ker je vendarle radio in so po njeni zaznavi pričakovanja do njih višja.

5.9.13 Negotovost

V intervjujih informanti večkrat izražajo negotovost tako glede samih dejstev, ko odgovarjajo na vprašanja glede jezikovne dinamike, kot tudi glede izbora besed za poimenovanje različnih jezikovnih varietet in njihovega spreminjanja.

Eta na primer kaže **negotovost glede ocene lastnega govora in dinamike njegovega spreminjanja** po začetku službenega dela:

Eta: *No, ampak tukaj sem pa se na začetku, na začetku sem se malo prilagajala.*

Maja: *Bolj kot se zdaj?*

Eta: *Ja.*

Maja: *Aha, zakaj?*

Eta: *Ne vem. A sem se prilagajala? Čakaj, moram malo pomisliti.*

Tudi Ela je negotova, kako opredeliti lastni govor: *»Kaj pa vem, ja, kaj pa vem, kaj jaz zdaj govorim, zdaj pa res ne vem, kaj govorim. V resnici ne vem, kaj govorim, hja, nek, ja, recimo približno zborna ali kaj jaz vem kaj. S tem da točno vem, da neko intonacijo imam še iz idrijsčine, sploh te i-je, se mi zdi, tako ko se včasih, ko poslušam posnetke, slišim; sebe ne slišim. Po moje mi je iz samega primorskega dialekta, vsaj iz goriškega, ne vem, če mi je kaj ostalo ali pa če kaj uporabljam, včasih kakšen ma ali pa kaj takega. Ne vem, ne vem, kaj govorim.«*

Na več mestih se kaže **zadrega glede imenovanja varietet**: Vid o govoru v družini pripoveduje: *»Doma smo skozi se pogovarjali v narečju, tudi starša z mano, nikoli kaj na modern način, ali kako bi rekel. Potem so prišla tista leta, ko neka---, z vrstniki se pogovarjaš, se ti zdi, malo bolj moderno mogoče, da se recimo, kako bi rekel, zborna, no.«* V nadaljevanju opredeljuje govor v vrstniški družbi: *»To je bila tista faza, ko imaš več interakcije z vrstniki tako pogovorno, in pol so bili eni tipi, ki so govorili, bom rekel ne po ribniško, ampak bolj zborna, ali kako bi rekel – ne vem, kako bi sploh imenoval – nobel, bomo kar uporabili termin nobel, se mi zdi. A je v redu?«*

Informanti pogosto uporabijo **več izrazov za opredelitev varietete**: Eta mora kot novinarka *biti oseba, ki zna lepo slovensko govoriti ali pa vsaj tako zborna*, njena hči je *že počasi nehala tisto govorico in že bolj po naše govori oziroma po moje, no ne, tako po ribniško, jaz pa nekaj vmes*. Etina prijateljica se, ko jo kliče v času službe, *tako lepo pogovarja po ljublja---*, *po slovensko*. Eka o govoru z otroki: *Verjetno avtomatsko začnem z njimi slovensko govoriti, bolj ... Mislim, ne da vlečem po ribniško, ampak bolj slovnično*. Iva o učiteljih: *Lepo govorijo, lepo, se trudijo, da je tako normalno, slovensko, da ni v narečju*. Ika se s sodelavci *pogovarja malo bolj zborna, kako se reče temu, ne vem*.

Na negotovost kažejo eksplicitni konkretni komentarji in vprašanja: *kako bi rekel, ne vem, kako bi sploh imenoval, a je v redu?, kako se reče temu; tudi nedokončane besede oziroma zareki: po ljublj---, po slovensko; neko distanco do izraza izražajo tudi besede, kot sta neki, tisti: neka mešanica med dolenjevaščino, slovenskim zbornim jezikom in kočevščino; tista govorica sošolcev.*

Zadrega in negotovost je pri nekaterih prisotna tudi pri odgovorih glede **oseb-nostnih lastnosti**, kar kaže tudi na kompleksnost tematike. Ob vprašanju, ali je bolj ekstrovertiran ali bolj introvertiran, dodam, da se lahko oceni z oceno od ena do deset, Vid okleva: *Hm, kaj jaz vem, tri pa pol (smeh), ne vem, ne morem se odločiti.* Nesamozavesten, samozavesten? *Odkvisno od stvari, nekje sem samozavesten, nekje pač ne, odkvisno, koliko sem siguren.* Neprilagodljiv ali prilagodljiv? Pogleduje proti ženi, ki pravi: *Ja, ne mene gledati, moraš sam.* On pravi: *Ma, se prilagodim situaciji, če je treba, dostikrat pa kakšno stvar pa tudi ... Spet odkvisno od stvari – pri enih stvareh odstopim komot, pri drugih pač ne. Če vem, da nekdo nekaj narobe odgovori, sem težko tiho, ga moram popraviti.*

Podobno pri opredeljevanju **regionalnega karakterja**: Iva: *Ja, tisti, ki so ultra Ribničani, mogoče tako, hočejo svoj prav, mogoče, recimo, ne vem, ja, to, no.*

5.9.14 Jezik intervjujev

Jezik intervjujev variira glede na več dejavnikov. Eden od njih je tema pogovora: standardnih elementov je več, ko informanti govorijo o službenem delu ali jeziku, kot ko govorijo o vsakdanjih temah. Opazen je tudi vpliv odnosa, ki ga imam s posameznim informantom, vpliv kraja srečanja in časa, ki sva ga z informantom imela na razpolago za pogovor – verjetno je na znatno narečno zaznamovan govor v primerjavi z ostalimi domenami (prim. str. 138–139, 141–142) pri Vidu in Ivi vplivalo tudi dejstvo, da smo se srečali v kavarni v Ribnici, kjer je bilo vzdušje zelo sproščeno in je dajalo vtis, da se pogovarjamo kot kolegi. Po drugi strani je bil pogovor z Eto na delovnem mestu v Ljubljani vključen v bolj formalni službeni kontekst.

Zanimivo je bilo vprašanje v začetku pogovora z Iko, ki je izražalo njeno skrb glede govora: *Ja, pa kako moram jaz govoriti?* Moj odgovor, da *tako kot prej* v pogovoru, da *čim bolj naravno, kakor bi govorila brez snemalnika*, da niti ni pomembno, jo je hitro pomiril in res je govorila zelo narečno obarvano (prim. str. 146–147).

Z jezikovnega stališča pri intervjujih pritegne pozornost pojav kodnega preklapljanja, ki je pogosto povezan s poudarjenim govorom ali spremenjeno intonacijo. Največ delov z večjim deležem standardnih ali narečnih elementov glede na siceršnji govor se navadno pojavi pri oponašanju ali citiranju nekoga, ki govori standardno oziroma izrazito narečno:

- *Onidve sta že tko, ne, kə sta med sabo se pogovarjale, sta uporabljale te fore, kukar recimo: »Ma naisn se jes učila tə'ga,« v tem smislu, ne: »Ma kaj pa to, miene tu ne zanima,« v tem smislu, ne, kao mene to ne zanima. Ampak ko sta pa z drugimi govorile – sošolci, drugimi cimrami, drugimi v tej vzgojni skupini, takrat so pa zmerej tku, a ne, lepo, ne: »A se nisi tega učila?« (Eta)*
- *Tle ku greš čez mesto al pa kjerkoli boš srečal enga starejšega ga 'lepo pozdraviš: »Dober dan, kako ste?« Pa ga v bistvu sploh ne poznaš pa se mav kər malu poklepetaš z njim. (Iva)*
- *Pač jəs misləm, de ta glavnina govora, kə te obdaja, te zaznamuje, a ne. Men je tud to recimo zanimiv, a ne, naš [osebno ime], on je dərgač z Waj-dovšne, ampak on kə je pəršov še kot študent živet v Lublano, v Lublani je študiru na strojnem faksu, in potem se je v [krajevno ime] preselu na kmetijo s svojo ženo, on skuzi govori po tisto svojo wajdovsko, a ne. (Ada)*
- *Recimo moja frizerka se je s svojo hčerko – jəs səm bla čist paf – pogovarjala v pravilni slovenščini: »Kako je bilo danes v šoli? Si potem naredila domačo nalogo?« Jəs gledam, to je druga ženska, misəm, čist drugač midve, pa je təm iz kamənškega konca, ne, čist po kamənško govorile in pol gre ... Səm rekla: »A ti se tkole pogovarjaš s svojo tamalo al kaj?« »Ja, koko pa, kaj pa naj rečəm, a s nardila nalogo al kva?!« Pa səm rekla: »Zakva pa ne?« Kar ena obremenjenost. (Ada)*

5.9.15 Snemanje

Nekateri informanti so poročali o različnih vidikih samosnemanja, tako o svojem lastnem doživljanju in morebitnem vplivu na govor ter komentarjih drugih. Eta je snemanje imela v glavi *ene štirideset procentov, se je tega zavedala, ampak je skušala biti čim bolj neobremenjena*; v službi je bilo vse normalno, se menijo vse take stvari, ki lahko drugi slišijo. Vendarle pa izpostavlja: *»A veš, takrat, kadar sem šla na stranišče, sem vseeno vedela, sem ga ugasnila, takrat sem pavzo dala in pol sem se spomnila, pač moraš, spet traja nekaj cajta, da odmisliš.«* Misli, da ni govorila drugače, kot bi brez snemalnika. Vid zase pove, da je *po parih minutah kar odmisliš, ni na to mislil*.

Sogovorcem je Vid za snemanje povedal vnaprej in jih je *kar* motilo – *je bil kakšen kar nervozen in so vsi malo: »Uh, kaj lahko rečem, kaj zdaj?«* Opraviči se, ker je pri kolegu *par takih malo sočnih*. Staršev pa ni motilo, *fotr sploh ni vedel, tako da ni panike*. Tudi pri Ini so sogovorci snemanje *v redu* sprejeli; kolegici je rekla, *da bo malo posnela, tako da nič se sekirati*. O posebnem zapletu poroča Eta. Njen oče je bil v času njenega samosnemanja nejevoljen in mu je kazala snemalnik, *pa ni dojel*, potem mu je Eta le rekla: *»No, ati, pa daj, snemam.«* On je želel, da zbriše, ona se je branila, da ne more: *»Potem sem pa prekinila, ker mi je bilo tako, me je kar s tira vrglo.«*

Res je pri tovrstnem zajemu podatkov učinek opazovalčevega paradoksa v primerjavi s sociolingvističnimi intervjuji znatno zmanjšan, vendarle pa tudi glede na komentarje informantov vpliva paradoksa ne moremo povsem izključiti, kar se je izkazalo že v idrijski raziskavi (Bitenc 2016b: 283).

6 SKLEP

V sklepnem poglavju predstavim ključne izsledke raziskave in jih umestim v širši sociolingvistični in družbeni kontekst. Posebno pozornost namenjam povezavi med empiričnimi podatki in teoretskimi izhodišči, pri čemer osvetlim načine, kako se jezikovna variantnost odraža v govorni praksi posameznikov, njihovem doživljanju jezika in odzivih okolice. Ugotovitve razporedim tematsko in jih mestoma povežem z obstoječimi ugotovitvami v domači in tuji literaturi, ob tem pa izpostavim morebitne posebnosti ribniškega primera ter prispevek, ki ga raziskava prinaša za nadaljnjo obravnavo in razumevanje jezika v gibanju.

6.1 Povzetek rezultatov raziskave in razprava

V monografiji je obravnavana variantnost govorjene slovenščine pri geografskih migrantih iz Ribnice in okolice, ki se vsakodnevno vozijo v Ljubljano v službo. Delo temelji na empiričnih podatkih in nadgrajuje spoznanja iz doktorske študije govorcev z Idrijskega (Bitenc 2016a, 2016b). V središču pozornosti so jezikovne strategije treh osrednjih ribniških govorcev v različnih okoliščinah, njihova socialna in psihološka ozadja ter refleksije jezika kot ključnega elementa osebne in lokalne identitete. Spoznanja dopolnjujejo izsledki iz intervjujev z osmimi njihovimi bližnjimi iz ribniškega in ljubljanskega okolja.

Rezultati študije kažejo, da se izhodiščni idiolekti informantov razlikujejo, kar lahko pripišemo dejstvom, da njihovi starši izvirajo iz različnih krajev in da so tudi sami živeli v različnih krajih v ribniški regiji. Raziskovalni korpus

njihovega govora sestavlja izbor izsekov iz celotnega nabora posnetkov – od nekaj več kot 30 ur sem za analizo izbrala izseke v dolžini skoraj 4 ure, transkripcije obsegajo 100 strani. Posnetke sem glede na sogovorce, temo pogovora in formalnost situacije razvrstila v domene: pri vseh informantih sem opredelila domene lokalni bližnji, sodelavci o vsakdanji in strokovni temi ter raziskovalka, v katerih so deli sociolingvističnih intervjujev. Pri Eti in Ivi so v drugem razdelku pogovori z otrokoma, pri Vidu pa pogovori z ribniškim sodelavcem, pri Eti sem opredelila še domeno uradni sogovorci, ki zajema zelo formalna službena pogovora z javnima osebama.

Pri jezikovni analizi je največ pozornosti namenjene izbranim petim fonološkim variablam, in sicer: (e_1) z narečnima variantama /ai/ oziroma /ei/ ter standardnima /e:/ oziroma /i:/; (e_2) z narečnim dvoglasnikom /ie/ in standardnim /e:/; (o_1) z narečnim /u:/ in standardnim /o:/; (o_2) z narečnim dvoglasnikom /uo/ in standardnim /o:/; (-o) z narečnim /-u/ in standardnim /-o/ v izglasju.

V predstavitvi osrednjih treh informantov – Ete, Ive in Vida – je iz njihove lastne refleksije govornega obnašanja od otroštva do časa raziskave ter opisov njihovih bližnjih iz ribniškega in ljubljanskega okolja razvidno, kako pomemben in pomenljiv vpliv na govor imajo različne življenjske okoliščine, kot so izvor staršev, kraj(i) bivanja, šolanja in službovanja, morebitne selitve, socialna mreža, partnerska razmerja ali izkušnje z jezikovno rabo.

Ugotovitve kažejo, da informanti uporabljajo različne strategije govornega obnašanja. Pri Eti je v ribniškem okolju prisoten visok delež narečnih variant /-u/ in /u:/, znatno nižji je delež dvoglasniških variant. Te v službenem okolju v Ljubljani v celoti nadomestijo standardne variante, k narečni obarvanosti v teh okoliščinah pripomorejo le posamezne narečne variante /-u/ in /u:/; v najbolj formalnih kontekstih službenih sestankov in uradnih pogovorov z radijskimi gosti so tudi te opazne le izjemoma. Vid ima kot edini moški informant najvišji delež narečnih variant v vseh domenah, v ribniškem okolju je glede na Eto izstopajoče visok tudi pri narečnih dvoglasnikih, a te znatno omeji v poklicnih in formalnih situacijah, predvsem pri pogovorih o strokovnih temah. Glede na razpršeno distribucijo narečnih variant pri posameznih variablah in v posameznih domenah, ki kaže na več različnih vmesnih govornih varietet na kontinuumu med narečjem in standardom, bi Eto in Vida uvrstili v tip kodnega mešalca. Iva, ki jo opredelim kot standardno govorko, ima med vsemi govorci najnižji delež narečnih variant, pri vseh dvoglasniških narečnih variantah ima nični delež v vseh domenah (razen v domeni raziskovalka zaradi pojavitve v *moguoče*).

Med variablami z najvišjim povprečnim deležem narečnih variant (57 oziroma 56 %) izstopata variabli (ϕ_1) in (-o), ki kažeta, da se narečna /u:/ in izglasni /-u/ najdlje ohranjata tudi v komunikaciji z drugoverietnimi govorci oziroma v formalnejših kontekstih; odgovori v intervjujih kažejo, da je predvsem variabla (ϕ_1) med narečnimi govorci tudi dobro uzaveščena. Besede, ki se v korpusu največkrat pojavijo z narečno varianto /u:/, so *tu, tku, blu, lahku, samu, ləpu*, z izglasnim /-u/ pa *dobru, ku, ribənšku, tistu, istu, smešnu*. Na tretje mesto se uvršča variabla (ϕ_2) z narečno varianto /uo/ z 28-odstotnim deležem narečnih variant, torej s skoraj 30 % nižjim deležem kot pri prvo-uvrščenih variabliah. Najpogostejše pojavitve so v oblikah glagolov *morati* in *moči* v zanikani obliki (*muore, muor(e)š, muormo*), *nuot(ar)* in *moguoče*. Iz najnižjih deležev narečnih variant (19 oziroma 18 %) pri variabliah (ϕ_3) oziroma (ϕ_4) je razvidno, da se narečni dvoglasniki, kot so /iel/ (najpogostejše v oblikah glagolov *iti, gledati, reči, narediti* in *začeti*, npr. *grie, gliedam, rieku, nariedu, začiel*) in /ai/ z različico /ei/ (najpogostejše v oblikah leksemov *vedeti, ni, res, nekaj, treba, stena, (po)jesti*, npr. *veim, nai, daila, rais, neikej, traba, pojeila*), najhitreje opuščajo – ne le pri primikanju standardnemu govoru v interakcijah z govorci od drugod, temveč tudi v govoru z ribniškimi rojaki.

Povprečni delež narečnih variant pri vseh variabliah in v vseh domenah pri posameznih govoricah potrjuje izrazito najbolj narečni govor pri Vidu (64 % narečnih variant) in občutno odmikanje od narečja pri Eti in Ivi z več kot trikrat nižjim povprečnim deležem (21 oziroma 18 %) – pri Evi tako nizkega lahko pripišemo predvsem zelo standardnemu govoru v službenem okolju in v intervjuju, pri Ivi pa ničnim deležem dvoglasniških narečnih variant tako rekoč v vseh domenah in standardiziranemu govoru z otrokom.

Pomembno je izpostaviti nizko število primerov pojavnih pri posameznih variabliah in posameznih govoricah, ki vplivajo na zanesljivost in verodostojnost rezultatov – pri variabliah to velja predvsem za (ϕ_2) z narečno varianto /uo/, pri govoricah pa za Ivo, ki ima najmanjšo količino posnetkov.

Če smo pri idrijskih informantih opredelili tipe kodnega preklapljevalca, ki glede na okoliščine preklaplja med narečjem in standardom, kodnega mešalca, ki ima več vmesnih varietet oziroma drsi na kontinuumu med narečjem in standardom, in narečnega govorca, ki v vseh okoliščinah, tudi v službenem okolju v Ljubljani, govori sorazmerno narečno, se pri ribniških informantih poleg naštetih kaže še tip standardnega govorca, ki niti v domačem okolju ne uporablja več izrazitih narečnih variant, ampak govori precej standardno, vendar pa so tudi tu prisotne določene ribniške variante, predvsem izglasni -u,

jasno prepoznavni so tudi značilni tonski poteki in stavčna intonacija. Različna narečja se v lokalnem okolju tako predvidoma ohranjajo v različni meri – na Idrijskem so posamezniki, ki v domačem okolju uporabljajo zelo nizek delež narečnih variant, izjema, za ribniško okolje pa se torej zdi, da je takih primerov več. Čeprav smo pri izboru obravnavanih besed izhajali iz pojavitev narečnih variant (prim. str. 97), so deleži narečnih variant znatno nižji kot v idrijski raziskavi – če je tam z najnižjim deležem izstopalo akanje s povprečno 47 % narečnih variant v vseh domenah in so ostale štiri variable imele od 68 % do 80 % narečnih odrazov, je pri obravnavanih ribniških informantih najvišji delež narečnih /u:/ in izglasnih /-u/ 57 oziroma 56 %, ostali pa se razvrstijo od 28 % do 18 %. Pri tem je treba še izpostaviti, da nekaterih narečnih značilnosti zaradi popolne odsotnosti v korpusu niti nismo obravnavali, tako npr. »temnega« *ā*, zaokroženega sprednjega *ū* in dvoglasnika *ia*.

Zasledimo tudi veliko število vmesnih oblik, tj. glasov, pri katerih tudi po večkratnem poslušanju težko presodimo, ali gre za narečno ali standardno varianto, npr. /u:/ ali /ɤ:/, /ie/ ali /e:/, izglasni /-u/ ali /-o/, opazne so tudi med-varietetne oblike posameznih besed. Treba je izpostaviti tudi s tem povezano dejstvo, da pri jezikovnem prilagajanju ne gre toliko za prilagajanje dejanskemu govoru sogovorcev, ampak bolj za poskus prilagajanja jezika bolj ali manj stereotipiziranim značilnostim jezika skupine, ki ji nekdo želi pripadati ali ji biti podoben.

Zaradi majhnega števila informantov ni mogoče ugotavljati razmerja med variantnostjo in družbenimi dejavniki, analizirano gradivo pa kaže na pogostejšo rabo narečnih oblik pri moškem informantu, kar je v skladu s sociolingvističnim spolnim vzorcem, ter na povezavo med jezikovno rabo in izobrazbo oziroma področjem dela, pri čemer izstopa Eta kot jezikovna profesionalka v vlogi novinarke (prim. poglavje o povezavi med jezikovno rabo in temeljnimi družbenimi vzorci v Bitenc 2016b: 34–49).

Opravljen analiza sociolingvističnih intervjujev s poglobljenimi in izkušnjami informantov prinaša spoznanja o povezanosti jezikovne variantnosti s številnimi družbenimi in socialnopsihološkimi dejavniki, med katerimi so najbolj relevantni osebna zgodovina posameznika, njegove osebnostne lastnosti in jezikovne sposobnosti, družbena mreža, trajanje in narava jezikovnega stika, izkušnje, ki jih ima z jezikovno rabo v različnih okoljih, in z vsem tem povezana jezikovna stališča ter dojemanje povezave med jezikom in identiteto. Zaradi majhnega in nereprezentativnega vzorca ugotovitev seveda ni mogoče posploševati.

Informanti imajo do lastnega narečja različna stališča, včasih pa so tudi pri istem informantu na različnih mestih opazni nasprotujoči si komentarji. Eka in Ina mu nista naklonjeni (ribniščina *ni lepa*, je *robustna* in *preveč trda*, *se vleče*), Ani in Vidu je všeč (je *zelo domača*). Govor je po Vidovem mnenju *nekaj*, kar te definira na nek način, po drugi strani pa bi v drugih okoljih *raje zakril*, od kod je. Pri dveh informantkah je v odnosu do ribniščine moč zaznati svojevrstno distanco oziroma dvojnost zaradi drugačnega lastnega idiolekta oziroma izvora – pri Eti zaradi stika s kočevskim govorom pri očetu in v vrtcu, pri Eki zaradi odraščanja v Velikih Laščah. Večkrat je omenjen občutek sramu oziroma nerodnosti glede narečnega govora, enkrat tudi problem javnega nastopanja in neobvladanja zbornega jezika. Po drugi strani imajo vsi informanti lastni govor za pomemben del osebne in lokalne identitete, dva izpostavita pomen ohranjanja narečja.

O negativnih stališčih do lastnega nestandardnega govora, ki predstavljajo jezikovno manifestacijo razmerij moči med centralnim in obrobim ter družbene nadrejenosti in podrejenosti, priča več raziskav v različnih jezikovnih skupnostih (prim. opise tujih in slovenskih raziskav jezikovnih stališč v Bitenc 2016b: 63–66, 134–147, povzemanlo tudi 288). Tudi v poskusih s tehniko prikritih dvojic v slovenskem prostoru so idrijski dijaki govorko lokalnega narečja ocenili nižje tako pri statusnih kot pri solidarnostnih lastnostih, ljubljanski dijaki pa nižje pri statusnih lastnostih in višje pri solidarnostnih (Bitenc 2014a), kar kaže na dojemanje narečnega govorca kot pristnega, iskrenega, prijaznega ipd., po drugi strani pa na nižje vrednotenje njegove izobraženosti, intelektualnosti in drugih statusnih lastnosti.

Glede jeziko(slo)vne občutljivosti oziroma zavesti se informanti zelo razlikujejo in različno natančno opisujejo spremembe v smeri standarda; največkrat so izpostavljeni končni *u*-ji, besedišče, pri tem tudi nemške izposojenke in specifično naglaševanje, poseben ton oziroma način govora, posamezni informanti omenijo tudi *o*-jevski *a* ter *u* s preglasom oziroma *umlaut*, posredno v primerih pa tudi pojavitve dvoglasnikov *aj*, *ej* in *ja*, akanje in samoglasniške redukcije.

Vsi informanti v govoru opažajo znatne medkrajevne in medgeneracijske razlike. Najpogosteje omenjajo razlike med Ribnico in sosednjimi vasi ter med Ribnico in drugimi bližnjimi kraji, navadno v povezavi z napetostmi oziroma rivalstvom med njihovimi prebivalci, izpostavijo predvsem Kočevje, tudi Sočražico oziroma Prigorico, Bloke in Velike Lašče.

Pri govoru z otroki izstopajo primeri, ko starši ali stari starši z otroki bolj ali manj zavestno govorijo standardno, da bi se naučili *lepo govoriti*, tako

da nekateri otroci ne usvojijo narečja v obdobju zgodnje socializacije, pač pa šele kasneje med vrstniki. Glede govora učiteljic informanti poročajo o pričakovanih razlikah glede na kontekst – med poukom so govorile *zelo lepo*, *normalno*, med odmorom pa *po svoje*. Informanti se večinoma ne spomnijo, da bi učiteljice negativno komentirale ali omejevale narečni govor.

Narečno obarvani govor informantov je v drugih okoljih deležen različnih odzivov. Nekateri ga preprosto opazijo in opredelijo izvor informantov, nekateri imajo težave z razumevanjem, nekateri komentirajo spremembo govora, potem ko je ribniški govorec dlje odsoten iz ljubljanskega okolja. Večina odzivov je pozitivnih, sogovorcem se narečni govor zdi *zanimiv*, *prisrčen* in *fajn*, se pohecajo in smejejo na njegov račun ter ga skušajo oponašati, določeni odzivi pa vzbujajo negativne občutke, tako uporaba izraza *smešen* kot pogoste oznake ribniškega govora, zbadljivo oponašanje in popačenje določenih besed.

Po drugi strani informanti pričajo o izpostavljenosti zaradi rabe drugih oziroma drugačnih jezikovnih varietet v domačem okolju oziroma v navzočnosti ljudi, s katerimi sicer uporabljajo narečje. Večkrat so omenjene pripombe o domnevnem afnanju, tudi označevanje z ljubljansko srajco in smeh ob spremenjenem govoru. Kot zelo kompleksen se kaže tudi odnos do bolj ali manj narečno obarvanega govora sokrajanov, ki ga informanti pogosto kritično komentirajo, na primer označujejo kot smešnega, tudi izrazitejše preklapljanje je lahko predmet zbadanja. Podobno nestrpnost in netoleranco do elementov drugih varietet v narečju ter posmeh zaradi tovrstne rabe zasledimo pri Idrijčanih (Bitenc 2016b: 268–270), Prekmurcih (Škofic 1991: 172–177) in Bohinjcih (Dolžan 1987: 33–34).

Informanti večinoma ocenjujejo, da prilagajanje poteka avtomatsko, na nekaj mestih pa je omenjen zavesten proces odločanja glede izbire jezikovne varietete. Več izkušenj priča o obremenjenosti z narečjem oziroma z govornim prilagajanjem ter o trudu za uporabo standardnega oziroma standardu približanega jezika, omenjena je tudi nezmožnost za uporabo narečno neznamovanega govora. Pomenljivi so primeri, ko dve osebi govor tretje osebe dojemata in opisujeta zelo različno – za Eto npr. znanka trdi, da *nič ne vleče po ribniško*, ljubljanska službena kolegica pa, da *zlasti če jo kaj razburi, hitro zaide v svoje, bolj domače tone; če pa govori s sestro ali z mami, pa popolnoma prešalta na ribniški oziroma tisti naglas tam dol*.

Informanti med dejavniki, ki vplivajo na jezikovno variantnost in jezikovno (ne)prilagajanje, omenjajo govor v primarni družini, vpliv vrstnikov, migracije, izvor in govor sogovorca, odnos s sogovorcem, domačnost in sproščenost,

željo po pripadnosti, temo pogovora, socialne mreže, poklic oziroma delovno mesto, identiteto, zvestobo in ponos, samopodobo, življenjsko orientacijo in ambicijo, posluš za jezike, starost, ko govorec pride v stik z določeno varieteto, nerazumljivost oziroma nerazumevanje narečja, regionalni karakter, izkušnje z jezikovno rabo in komentarje bližnjih.

Največ informantov izraža pozitivna stališča do primorščine, dva negativna do štajersčine. Informanti omenjajo prilagajanje drugih Ribničanov, predvsem mobilnih, ki narečje bolj ali manj opuščajo, pri omembah drugih narečij oziroma njihovih govorcev po pogostosti izstopajo Štajerci z odločnostjo in vztrajnostjo pri ohranjanju lastnega govora in lastnega prav, Prekmurci s potrebo po prilagajanju govora in težavah drugih z razumevanjem njihovega specifičnega govora, Primorcev s primorščino, ki večinoma uživa naklonjenost zaradi melodičnosti in prestižnosti; tudi oni naj bi pri svojem govoru v ljubljanskem okolju bolj vztrajali kot drugi.

Izrazje, ki ga informanti uporabljajo za govor o govoru, kaže na različno dojetje in vrednotenje varietet in govorne dinamike pri posameznih informantih. Med glagoli za uporabo narečja izstopajo tisti, ki izražajo zaznavanje oziroma poslušalski vtis o narečnih govornih značilnostih: *tolči*, *(po)vleči*, *zavijati*, *potegniti*, *peti*, *zategovati*, *loputati*, za zamenjavo varietete se pojavljajo *preklopiti* oziroma *preklapljati*, pri posameznih informantih tudi *(pre)šaltati*, *zamenjati* in *pretvoriti*; glede opuščanja narečja so pomenljivi izrazi *potlačiti* in *skrivati*, tudi *nadzorovati se* in *pretvarjati se*. Za narečni govor se najpogosteje uporablja izraz *narečje*, le pri eni informantki dosledno *dialekt*, večina uporablja opredelitev *(po) domače* in poimenovanja po kraju, največkrat seveda *(po) ribniško* oziroma *ribniščina*. Pri govoru o standardnem jeziku oziroma varieteti, ki jo sami uporabljajo v ljubljanskem okolju, zasledimo izraze *knjižni* oziroma *knjižno*, *lepo*, pogosto skupaj z drugimi opredelitvami (*lepo slovensko*, *z vsemi lepimi glasovi*; *malo bolj po ljubljansko*, *tako lepo*; *lepo*, *tako bolj knjižno*, *ne po ribniško*; *lepo pravilno*; Ana do izraza vzpostavlja distanco), *slovenski jezik*, *slovenščina* oziroma *(po) slovensko*, pogosto v kontekstu govora na radiu in televiziji, v vrtcu in šoli ter v povezavi z oznakami *lepo*, *slovnično*, *normalno*, *pristno*. Predvsem Vid za standardni jezik praviloma uporablja izraz *zborna* tako za govor v šoli kot za svoj govor z različnimi sogovorci. Izraz *ljubljanščina*, *ljubljski* oziroma *(po) ljubljansko* uporabi Eta, edina za poimenovanje lastne varietete, pri drugih se poimenovanje pojavi večinoma pri opisovanju govora drugih. Izraz *slovnično* uporabita predvsem Eka in Ina pri opisovanju Etinega govora, pri Vidu in Iki zasledimo še specifičen izraz *nobel*, ki implicira, *da se nekdo afna, se finega dela, ampak*

ponavadi še zmeraj ni slovnično. V odgovorih informanti večkrat izražajo negotovost tako glede samih dejstev kot tudi glede izbora besed za poimenovanje govorne dinamike.

Pri jeziku v intervjujih, ki se med posameznimi informanti znatno razlikuje in tudi pri posameznikih variira predvsem glede na temo pogovora in doje-manje formalnosti, so zanimivi pojavi kodnega preklapljanja oziroma deli z občutno več standardnimi ali narečnimi elementi, ki so pogosto povezani s poudarjenim govorom ali spremenjeno intonacijo, predvsem pri oponašanju ali navajanju drugega govorca.

6.2 Kritično ovrednotenje raziskave

V času raziskave je posebno poglavje predstavljala epidemija koronavirusa, ki je vplivala tako na potek dela kot na usklajevanje službene in družinske dinamike. Omejitve družbenega življenja so raziskovanje avtentične jezikovne prakse močno otežile: pridobivanje informantov, snemanje govora in izvajanje intervjujev ni potekalo po načrtih.

Pridobivanje ribniških informantov ter obravnava njihovih narečnih govorov in prilagajanja sta predstavljali večji izziv kot pri idrijski raziskavi, saj sama nisem ne del lokalne skupnosti ne govorka obravnavanega govora. Iskanje ustrezne pomoči med lokalnimi ribniškimi poznavalci (knjižničarke, profesorice in študentke slovenščine) in sodelovanje z nekaterimi od njih žal ni obrodilo zelenih sadov.

Poleg tega so nekatera (metodološka) vprašanja terjala več pozornosti, kot sem predvidevala. Visoka izobrazba in specifična delovna mesta (ena ribniška informantka je novinarka) vplivajo na izoblikovanje govornega profila, ki ne vključuje več izrazitih narečnih prvin, gotovo k narečni izravnavi pripomore tudi dolgoletna razpetost med narečnim okoljem in osrednjeslovenskim prostorom, kjer je v rabi jezikovna varieteta, ki je bliže standardu. Med potekom raziskave sem razmišljala o vključitvi dodatnih, mlajših informantov, predvidoma dijakov ali študentov, ki zato, ker so v ljubljanskem okolju prisotni krajše obdobje in ker njihove jezikovne izbire še niso tako ustaljene, kot so pri odraslih, predvidoma v večji meri ohranjajo narečni govor vsaj v izvornem lokalnem okolju, zaradi česar bi lahko pričakovali izrazitejšo variantnost govora, pomenljivejšo analizo predvidenih variabel in zanimivejše rezultate. Ker bi to povečalo obseg dela, časovne in siceršnje zmožnosti pa so bile omejene, sem nazadnje ostala pri odraslih informantih.

Prilagoditve tehnike samosnemanja informantov v različnih vsakodnevnih okoliščinah glede na izkušnje v doktorski raziskavi (glej kritično ovrednotenje raziskave v Bitenc 2016b: 289–290) se niso izkazale za najbolj optimalne. Z željo, da informantom snemalnika ne bi bilo treba nositi cel dan, da bi bili posnetki krajši in bolj obvladljivi ter da na njih ne bi bilo toliko neuporabnih delov, sem jim naročila, naj posnamejo izbrane pogovore z različnimi sodelavci. Zaradi različnega razumevanja smernic in različnih življenjskih okoliščin so sprva nekateri posneli večurne, nekateri pa nekajminutne posnetke, pri katerih je bilo očiten vpliv testne situacije – nekateri posnetki so dajali vtis, kot da bi šlo za nastop. Poleg tega prvotni snemalnik s posnetki v formatu mp3 ni bil povsem ustrezen za natančnejšo analizo, tako da sem izbrala kvalitetnejši snemalnik za snemanje v formatu .wav. Nekatere informante sem prosila, da so ponovno posneli svoj govor v vsakdanu, po možnosti daljše posnetke, čeprav je bilo na njih več delov brez govora.

Pri tovrstnem samosnemanju je sicer opazovalčev paradoks zmanjšan na najmanjšo možno mero – informanti so po svojih zagotovilih hitro pozabili na snemanje in mu niso posvečali posebne pozornosti, kljub temu pa učinka opazovalčevega paradoksa ne moremo povsem izključiti. Pri nekaterih informantih je bilo več gradiva ne le za natančnejšo študijo vsakdanjega stila oziroma pogovornega jezika, temveč tudi formalnejšega govora, v primeru ribniške informantke v novinarskem diskurzu, kar smo pri idrijskih informantih pogrešali. Kot slabost tovrstnega pridobivanja podatkov se kaže tudi dejstvo, da za posamezne informante dobimo različno količino gradiva in da so njihove življenjske situacije in izbrane domene v nekaterih vidikih med seboj težje primerljive. Kot je že izpostavljeno pri skupni analizi govora osrednjih informantov in v povzetku raziskave, je omejitev raziskave majhen vzorec informantov in relativno majhna količina gradiva, zaradi česar rezultati niso reprezentativni in jih ni mogoče posploševati. Za večjo verodostojnost bi bilo treba transkribirati in analizirati več gradiva, vključiti seveda tudi več informantov, obenem bi bilo pri vseh variablah smiselno upoštevati vse variante oziroma pojavnice istega razreda.

Pri izvedbi sociolingvističnih intervjujev sem bila v skladu z izkušnjami iz idrijske raziskave pozorna na uporabo čim bolj odprtih vprašanj in čim bolj nevtralnega besedišča, kar je informantom dopuščalo, da sami izberejo izrazje za poimenovanje jezikovne dinamike in različnih jezikovnih varietet. Glede načina za vsebinsko analizo intervjujev se po pregledovanju že opravljene analize, priporočil s področja diskurzivne oziroma konverzijske analize ter etnografije komunikacije ni pokazala boljša alternativa, tako da sem pretežno

ohranila pristop iz idrijske raziskave, nekoliko pa spremenila razporeditev tem po poglavjih.¹⁰³

Nova je bila izkušnja intervjuvanja dveh oseb hkrati, kar se je zgodilo nenačrtovano oziroma po spletu okoliščin pri Etinih ribniških sorodnicah in ljubljanskih sodelavkah. Pokazalo se je, da sodelovanje več oseb v pogovoru lahko spodbudi medsebojne izmenjave in več zanimivih podelitev, saj izkušnje prvega lahko pri drugem porodijo asociacije, na katere morda sicer sam ne bi pomislil. Prisotnost siceršnjih bližnjih morda predstavlja večjo garancijo verodostojnosti, po drugi strani pa v določenih primerih tudi oviro za podelitev česa osebnega, česar pred njimi ne bi izrazil.

6.3 Možnosti za nadaljnje raziskave

Proučevanje variantnosti pri manjšem številu informantov v različnih okoliščinah in z različnimi sogovorci skupaj z metajezikovnimi podatki iz sociolingvističnih intervjujev omogoča poglobljene in celostne študije primerov, upoštevajoč kompleksnost socio- in psiholingvistične situacije pri vsakem posamezniku. Za proučevanje večjih vzorcev pa je treba zajeti različne čim bolj primerljive kontekste, ki omogočajo raziskovanje karseda avtentičnega govora in jezikovnih repertoarjev posameznih govorcev kot proučevanje vzorcev variantnosti med različnimi govorci oziroma v govorni skupnosti. Tako se zdi glede na dosedanje izkušnje v primeru nadaljnjih raziskav vendarle smiselno razmišljati o snemanju govora v različnih situacijskih kontekstih z različno stopnjo formalnosti, posebej ustvarjenih za namen raziskave, po zgledu opisanih tujih raziskav na str. 26–30, v katerih so raziskovalci ustvarili od dva do šest kontekstov, npr. dva pogovora z dvema različnima sogovorčema, ki uporabljata različni varieteti, ali različne situacije od branja besed ali besedil preko intervjuja do prostega pogovora z lokalnimi prijatelji. Tako bi bili konteksti pri različnih informantih primerljivi, opazovali pa bi lahko delež narečnih oziroma standardnih variant v situacijah z naraščajočo formalnostjo

103 Šele nedavno sem se pri celovških kolegicah in kolegih izobrazila o uporabi programov za analizo kvalitativnih podatkov, kot sta MaxQDA in QCAmap, ki imajo svoje prednosti in slabosti. Celovška raziskovalna ekipa je na ta način analizirala jezikovno-biografske intervjuje s 112 večjezičnimi govorkami in govorci na Zvezni gimnaziji in Zvezni realni gimnaziji za Slovence, pri čemer je med drugim preučevala dejavnike, ki vplivajo na razvoj in usvajanje jezikov, jezikovne izkušnje glede slovenskega oziroma nemškega knjižnega jezika in narečja, tudi v šolskem prostoru (Buchwald idr. 2024).

in večjo pozornostjo, posvečeno govoru, tudi v odvisnosti od udeležencev v komunikaciji. Za celovitejšo sliko bi bilo seveda še vedno dobrodošlo tudi opazovanje jezikovne rabe v avtentičnih situacijah.

Večina dosedanjih študij v variantnostni sociolingvistiki, tudi opisane na str. 25–30, se osredotoča pretežno na proučevanje fonoloških variabel. Za analizo drugih ravnin, npr. morfološke, leksikalne in sintaktične, so potrebne prilagoditve in razširitve teoretičnih in metodoloških pristopov. Med novejšimi je npr. test jezikovne produkcije, ki omogoča pridobitev zadostne količine podatkov tudi za sintaktične analize (prim. Lenz idr. 2019). Za celovitejšo obravnavo ostaja izziv upoštevanje prozodičnih lastnosti (tempo, ritem, melodija govora).

Primerjava informantov iz treh različnih regij (Ribnica in še neobdelani Maribor iz podoktorske študije ter Idrija iz doktorske raziskave v Bitenc 2016b) z narečji, ki so bila v različni meri in na različne načine udeležena v standardizaciji slovenščine, že nakazuje razlike v vzorcih prilagajanja govorcev različnih narečij in v njihovih odgovorih iz intervjujev. V primerjavo bi lahko do določene mere vključili tudi mlade koroške govorce, ki jih je za namen magistrske raziskave intervjuvala Katja Kotnik (2022, prim. tudi str. 34). Za celovitejšo in verodostojnejšo sliko slovenske sociolingvistične situacije bi bilo treba vključiti reprezentativnejši vzorec govorcev, tudi glede na starost, izobrazbo in socialno mrežo, in seveda druga mesta in pokrajine iz različnih narečnih skupin – zaradi različnega prestiža in statusa posameznih narečij namreč lahko pričakujemo različne ugotovitve.

Poseben izziv predstavlja proučevanje razmerja med osebnostnimi oziroma psihološkimi značilnostmi, pa tudi jezikovnimi stališči in vrednotenjem lastne osebne oziroma skupinske identitete, ter jezikovnim obnašanjem posameznikov in skupnosti; pri tem se kot relevanten kaže tudi vpliv t. i. regionalnega karakterja. Tovrstne raziskave bi lahko osvetlile socialnopsihološka vprašanja o jezikovnih stališčih, identitetah, stereotipih in predsodkih, zaznavanju in vrednotenju jezikovnega obnašanja pri sebi in drugih. Obenem bi izsledki lahko prispevali k opisu karakterološke podobe ljudi posameznih pokrajin, saj jezikovno obnašanje ter njegovo zaznavanje in vrednotenje odražajo človekovo osebnost, identiteto, stališča in vrednote. Zaradi kompleksnosti in obširnosti področja tovrstne študije ne morejo biti delo posameznika, pač pa ekipe s strokovnjaki za različna relevantna področja, npr. dialektologi, psihologi, sociologi, etnologi in strokovnjaki za statistiko.

V primeru nadaljnje izvedbe intervjujev bi bilo smiselno dodatno preučiti uporabo programov za analizo kvalitativnih podatkov, kot sta MaxQDA in

QCMap, ter pregledati morebitna nova dognanja s področja kritične analize diskurza in kvalitativnih metod v sociolingvistiki. Glede na zanimivo izkušnjo z nenadejanim intervjuvanjem dveh oseb naenkrat pri Etinih sorodnicah in sodelavkah se za morebitne nadaljnje raziskave poraja ideja o izvedbi v okviru t. i. fokusnih skupin. Gre za skupinski pogovor o določeni temi, navadno v časovnem razponu od 60 do 90 minut, ki ga z vprašanji usmerja raziskovalec, da bi preko izraženih mnenj in razprave med udeleženci razumel njihove poglede in izkušnje glede raziskovalnega problema (Finch in Lewis 2003; Hennink 2014; Banjac 2020: 95–98).

Po nadaljnji obravnavi kliče tudi tematika govora staršev in drugih odraslih z otroki, tudi v procesu izobraževanja, saj se zdi, da ob prizadevanju staršev, da bi otroci obvladali standardni jezik, v domačem okolju pogosto ne usvojijo narečnega govora svojih bližnjih.

Izziv ostajajo tudi perceptivni testi, študije s pristopi zaznavne dialektologije oziroma ljudskega jezikoslovja, proučevanje jezikovne rabe v zdravstvenem in sodnem sistemu (o vplivu percepcije govora na oceno verodostojnosti pričanja na sodiščih prim. Drobnjak 2024), v šolskem in delovnem okolju, kjer ima govor lahko še posebej pomembno vlogo. V sodobnosti so izredno aktualna tudi vprašanja odnosa do priseljencev in njihovega govora, ozaveščanje in preseganje morebitnih predsodkov, po drugi strani pa njihova plat zgodbe, ohranjanje oziroma izgubljanje njihovih prvih jezikov, transjezikovne prakse in interakcijski vzorci. Pomenljiv zgled obravnave priseljskih skupnosti, s poudarkom na kitajsko govorečih skupnostih v ZDA, predstavlja delo *Voices of Immigration* (He 2025), ki na podlagi sinteze podatkov iz opazovanja, intervjujev, poročanih izkušenj ter zvočnih in video gradiv, predvsem v zvezi s prvo in drugo generacijo priseljencev, njihovih družinskih članov in učiteljev, poglobljeno obravnava vpliv migracij na jezik, kulturo in identiteto ter osvetljuje teoretična in tipološka vprašanja, povezana z razvojem jezikov priseljencev.

6.4 Sklepna misel

V monografiji predstavljena raziskava, ki se uvršča na področje variantnostne sociolingvistike in socialne psihologije jezika, bolj ali manj neposredno pa se navezuje tudi na druge sociolingvistične discipline, se osredotoča na avtentično jezikovno prakso in raznolikost jezikovnega repertoarja pri geografsko mobilnih govornicah iz Ribniške doline ter ponuja vpogled v to, kako prehajajo med svojim narečjem in standardnim jezikom v vsakdanjem življenju ter

katere elemente lokalnega govora kljub zunanjim vplivom ohranjajo kot del svoje družbene in jezikovne identitete. Izsledki prinašajo tudi zanimiva spoznanja o sociolingvističnih oziroma socialnopsiholoških vprašanjih, kot so povezava med jezikom in identiteto, jezikovna stališča, jezikovna ozaveščenost, izkušnje z jezikovno rabo, stereotipi in predsodki, ki pričajo o kompleksnosti jezikovne rabe in družbenega pomena jezikovnih izbir.

Za slovensko situacijo se zdi še vedno aktualno Fergusonovo kritično razmišljanje v znamenitem članku o diglosiji iz leta 1959, ko pravi, da opisni jezikoslovci ob opisu notranje strukture jezika, ki ga proučujejo, pogosto ne priskrbijo niti najosnovnejših podatkov o sociokulturnih okoliščinah, v katerih jezik deluje, poleg tega se navadno raje odločijo za podrobne opise »čistih«
dialektov ali standardnih jezikov kot za natančno proučevanje mešanih, vmesnih oblik, ki so navadno v širši uporabi (Ferguson 1983: 249).

Opravljen raziskava tak pristop presega in kaže, kako se individualni jezikovni repertoarji razvijajo na presečišču osebnih izkušenj, družbenih dejavnikov in lokalnih ideologij jezika. Rezultati ponujajo nov pogled na slovensko jezikovno situacijo, ki presega poenostavljeno dihotomijo med knjižnim in narečnim ter poudarja potrebo po odprtem, empirično podprtem razumevanju jezikovne realnosti. Izsledki iz sociolingvističnih intervjujev z izbranimi informanti nudijo poglobljen vpogled v zaznavanje lastnega jezika, stališča do različnih jezikovnih varietet, izkušnje z jezikovnim (ne)prilagajanjem ter pomen, ki ga govorci pripisujejo svojemu narečju za lastno identiteto. Komentarji kažejo, da gre pri jezikovnih izbirah lahko za zelo občutljive stvari, da sta pogosto prisotna negotovost in sram ter da je včasih zelo tanka meja med občutkom, da je nekdo še sprejet kot del določene skupnosti, in občutkom, da je na neki način drugačen in ne spada več povsem vanjo. Kaže se, kako se večplastna in dinamična narava identitet udejanja skozi jezikovno vedenje, posebej v kontekstih, ki spodbudijo močnejše zavedanje identitete – kjer se te na primer spreminjajo ali zabrisujejo. Upoštevanje kompleksnosti okoliščin omogoča jasnejši vpogled v funkcije jezika pri ustvarjanju in označevanju identitet.

V sodobnosti večkrat zasledimo pomisleke o spreminjanju stališč oziroma zmanjševanju predsodkov do regionalnih in drugih nestandardnih varietet, kar je povezano tudi z njihovo večjo pogostostjo in manjšo zaznamovanostjo v javnosti, medijih, popularni glasbi in literaturi (za slovenske razmere prim. Stabej 2007; Kalin Golob 2009; Lengar Verovnik 2019; povzemale v Bitenc 2016b: 131–134). Vedno več je pobud lokalnih skupnosti, ki si prizadevajo za

ohranjanje narečja, posebej da bi tudi mlajše generacije sprejele svoje narečje kot vrednoto in del lastne identitete, ne pa kot znak kmečkosti in zaostalosti, torej s preseganjem povezanosti narečja s starejšimi generacijami ali tradicionalnimi kmečkimi okolji in opravili.¹⁰⁴ Dialektološki in etnološki projekti tudi na območju Ribniške doline poudarjajo, da narečna govorica omogoča poistovetenje s krajem in krepi občutek osebne in skupinske identitete, ter prispevajo k t. i. narečni renesansi z večjo usmerjenostjo k lokalni in regionalni identiteti (prim. Auer idr. 2005).

Po drugi strani se glede na izražene komentarje o sorazmerno negativnem doživljanju lastnega narečja zastavlja vprašanje, v kolikšni meri gre, kot velja sicer za spremembe predsodkov v sodobnih družbah, pri tem bolj ali manj za premik iz javne na zasebno raven izražanja predsodkov in ne za njihovo izginjanje ali upadanje njihove moči (prim. Edwards 2009: 96). Pomembno je zmanjševati vpliv ideologij o pravilnosti (oziroma napačnosti) določenih varietet slovenščine, ki se kažejo tudi v odgovorih informantov, in spodbujati strpnost do različnih pojavnih oblik jezika in njihovo sprejemanje. Vedno znova je potrebno ozaveščanje, da so ob leksikalnih, slovničnih, fonoloških in drugih razlikah vsi jeziki potencialno funkcionalno enakovredni in da so vprašanja o načelni kvaliteti nekega jezika preprosto narobe zastavljena (Edwards 2009: 57–60). Vrednotenje različnih jezikovnih varietet namreč ne temelji na notranjih kvalitetah, temveč sloni na družbenih konvencijah in preferencah, ki so najbolj očitno povezane s prestižem in močjo, ki jo imajo govorci določenih standardnih varietet. Jezikovna variantnost je torej povezana z družbeno razslojenostjo, družbena moč pa preprosto variantnost pogosto obrne v ocene v smislu boljše – slabše in drugačnost interpretira kot pomanjkljivost (Edwards 2009: 65–68). Občutek, da govor ni dovolj »dober«, je splošen pojav, ki pa ima neupravičene razloge:

Človek, ki se sramuje svojih jezikovnih navad, je prizadet v svojem bistvu; vzbuditi komur koli, posebno otroku, občutek sramu zaradi jezika je tako nedopustno, kot mu vzbuditi občutek sramu zaradi barve kože (Halliday 1968: 165; po Edwards 2009: 95).

¹⁰⁴ Kot primer dobre prakse lahko izpostavimo projekt Narečje – od preprostosti do mojstrstva, v okviru katerega je Kulturno društvo dr. Ivan Tavčar Poljane nad Škofjo Loko spomladi 2025 v dvorcu na Visokem organiziralo cikel štirih predavanj, in sicer o narečju v poljanskem gledališču, slovenski narečni književnosti, poljanskem narečju v javnem življenju in pesniški govorici v domačem narečju; prim. <https://www.kd-poljane.si/> in pogovor v podkastu Prvi na obisku: <https://prvi.rtvsllo.si/podkast/prvi-na-obisku/173250713/175123248> (dostop 23. 6. 2025).

V govoru posameznikov, ki se selijo iz svojega primarnega jezikovnega okolja v urbano okolje z drugačno jezikovno normo, se pogosto razkrijejo globlji družbeni mehanizmi hierarhizacije jezikovnih različic. Diskriminacija na podlagi govora se vse pogostejše označuje s terminom akcentizem (ang. *accentism*; Hemmings 2014),¹⁰⁵ ki opozarja na sistemske predsodke in pritiske na govorce nestandardnih varietet. Takšni družbeni pritiski lahko pri govornicah povzročajo občutke neavtentičnosti, notranjega konflikta, odtujenosti in celo izgube identitete – posameznik ne pripada več v celoti svoji izvorni skupnosti, hkrati pa ni zares sprejet niti v novo skupino, katere jezikovni normi se skuša približati. V tej zvezi se uveljavlja koncept jezikovne brezdomnosti (ang. *linguistic homelessness*; Baratta 2016).

Čprav je jezikovna varieteta določene skupine lahko brez širšega družbenega prestiža, skupinska identiteta pogosto kljub temu ponuja občutek varnosti in pripadnosti. Poskusi prilagajanja z učenjem nove varietete ali s preoblikovanjem govornega stila pomenijo tveganje – če v tem procesu posameznik ni uspešen, lahko dobi občutek družbene obrobности in izključenosti. Ob tem se pojavljajo tudi svojevrstne notranje dileme in konflikti (ang. *dialect dilemmas*), ki spremljajo rabo nestandardne varietete v okolju, kjer je pričakovana ali cenjena standardna oblika jezika (Ogbu 1999).

Podoben pojav opiše Smitherman (2006) z izrazom *linguistic push-pull*, kjer jezik predstavlja hkrati vir ponosa in prepreko. Govorci afroameriške angleščine, na primer, razvijajo kompetenco v standardni angleščini zaradi izobraževanja in družbene mobilnosti, hkrati pa do svoje primarne varietete pogosto razvijejo ambivalenten odnos – povezana je z identiteto, a hkrati tudi stigmatizirana. Rešitev, kot je dvovarietetnost oziroma bidialektalnost (ang. *bi-dialectalism*), se teoretično ponuja kot možna strategija, vendar je pogosto težavna za dolgoročno vzdrževanje (Edwards 2009: 93–95).

Pomembno je zavedanje, da so družbeni odnosi dinamični. Spremenjene okoliščine – kot so oživitev skupinskega ponosa, okrepitev lokalne zavesti ali večja kulturna afirmacija – lahko vodijo v novo (samo)sprejemanje jezikovne posebnosti določene skupine (prim. Edwards 2009: 96–97). V sodobnosti, kjer se zmanjšuje pomen tradicionalnih bipolarnosti in se uveljavlja mreža kompleksnih, medsebojno prepletajočih se razlik, postaja subjekt vedno bolj decentriran, identiteta pa pluralna, fluidna in zbrkljana – posameznik svojo jezikovno in kulturno samopodobo neprestano prilagaja danim družbenim okoliščinam (Ule 2009: 490–491).

105 <https://www.bbc.com/news/newsbeat-28225710> (dostop 23. 6. 2025).

Zdi se, da v odnosu do narečij obstaja svojevrstna dvojnost, svojevrsten paradoks. Po eni strani si ob domnevnem opuščanju tradicionalnih narečij ob velikih družbenih in tehnoloških spremembah ter pod vplivom izobraževanja, medijev, globalne komunikacije in migracij prebivalstva strokovna in laična javnost z raznovrstnimi pobudami in projekti prizadevata za ohranjanje in naklonjen odnos do narečnih govorov. Po drugi strani pa se ob trdovratnosti standardnojezikovne ideologije kaže, da so narečja v določenih kontekstih nedopustna in nesprejemljiva. Zastavlja se na primer vprašanje, zakaj bi bilo tako strašno, če bi se v govoru ribniške radijske novinarke kdaj slišal *o*-jevsko obarvani *a* (prim. str. 209 o radijskem govoru), ali zakaj ne bi smel kolega jezikoslovec, ki v javnosti skoraj vedno uporablja znatno obarvani idrijski govor, tako govoriti tudi na televiziji – novinarka ga je namreč pred snemanjem opozorila, da naj vendarle govori knjižno. Kot primer drugačne, bolj demokratične jezikovne ideologije lahko izpostavimo skandinavske države, posebej Norveško, kjer so narečja v večji meri prisotna in pozitivno ovrednotena tudi v javnem prostoru (Røyneland in Lanza 2020). Študije kažejo, da se tudi v Veliki Britaniji v medijih povečuje sprejemanje različnih naglasov, kar odraža širše družbene spremembe v odnosu do jezikovne raznolikosti (Fabricius 2000); analiza izgovorjave radijskih napovedovalcev BBC v povezavi s standardnim angleškim naglasom oziroma *Received Pronunciation* kaže, da je standardni naglas najpogostejše uporabljen v novicah, kjer je poudarek na formalnosti in nevtralnosti, v zabavnih programih in športnih novicah ter na postajah, namenjenih mlajšim poslušalcem, pa napovedovalci pogostejše uporabljajo regionalne ali nestandardne naglase (Kowalska 2018).

Glede na to da se vrednotenjsko-čustvena podlaga za kasnejši nastanek in obstoj stališč in predsodkov ter njihovo trajnost in nezavedno delovanje oblikuje že v otroštvu, se zdi pomembno, kdaj in kako otrokom predstavimo jezikovno raznolikost, saj je seznanjanje z razlikami hkrati tudi vrednotenje – tako v družini, vzgojno-izobraževalnem procesu in medijih. Posebej je pri tem pomembna vloga nestandardnih oziroma narečnih govorcev, ki se pojavljajo v javnosti, in tega, v kakšnem kontekstu in za doseganje kakšnega učinka se uporabljajo nestandardne jezikovne varietete.

Zastavlja se vprašanje o vlogi jezikoslovcev v t. i. jezikovnem aktivizmu, ko preko jezikoslovnega raziskovanja in širšega delovanja želijo vplivati na družbene spremembe: o razmerjih med strogo znanstvenim delom in znanstvenim aktivizmom, o ohranjanju objektivnosti, o posrednem širjenju ideologije in (a)političnosti tovrstnega početja (prim. Cutler idr. 2025). Ob vabilu lokalne knjižnice k sodelovanju pri oblikovanju pripovedovalskih večerov v

narečju razmišljam o pomenu in vplivu akademskega vključevanja v javnost in družbo, tudi v različne skupnosti, katerih del smo in s katerimi sodelujemo. V uvodnem sestanku smo tako prišli od njihovega osnutka večera, v katerem bi ob ličkanju koruze v narečju pripovedovali o kmečkih opravilih, do razmišljanja o vključevanju mlajših generacij, različnih kontekstov, umetniške besede, pomenljivih pripovedi – v različnih varietetah, ki so v resnici del našega vsakdana. Pa do spraševanja, kako jezikovno raznolikost načrtnjeje predstaviti celotnim mlajšim generacijam in jih spodbuditi k ustvarjanju, morda s programom za tematsko uro slovenščine, kulturnim dnevom, učno potjo, muzejem s predstavitevijo tovrstne nesnovne kulturne dediščine.

Naj zares sklenem in postavim piko sklepni misli. Vem, da bi lahko marsikje v monografiji še marsikaj dodala, dopolnila, izboljšala. Vendar pa je ob upoštevanju časovnih in projektnih omejitev na tej točki treba sprejeti, da je to trenutno najboljše, kar lahko ponudim, in besedilo zaključiti. Kot je zapisala profesorica Martina Orožen, ki se je od zemeljskega življenja poslovila v času zorenja te knjige: »Nobeno človeško delo ni dokončano, ni popolno« (Jesenšek 2025). Ob zavedanju nepopolnosti vendarle pošiljam delo v svet – z zaupanjem, da bo prispevalo košček v širši mozaik vedenja o variantnosti govorne slovenščine in socialnopsiholoških vprašanjih, ter upanjem na nove koščke mozaika: nadaljnje raziskave, ki bodo poglobile razmislek o jeziku v sodobni družbi migracij in tehnološkega napredka, prispevale k preseganju jezikovnih stereotipov in predsodkov ter krepile ozaveščenost o osebni in lokalni identiteti.

7 PRILOGE

7.1 Soglasji k sodelovanju v raziskavi

7.1.1 Soglasje za informante

**Obveščeno soglasje za sodelovanje v raziskavi
Sociolingvistična variantnost govorjene slovenščine
na primeru mobilnih govorcev:
Viri, metode in analiza**

1. Vabljeni ste k sodelovanju v raziskavi pri podoktorskem projektu Sociolingvistična variantnost govorjene slovenščine na primeru mobilnih govorcev: Viri, metode in analiza, ki ga na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani izvaja dr. Maja Bitenc. Namen raziskave je preučevanje variantnosti govorjene slovenščine pri posameznikih iz Maribora in Ribnice oz. njune bližnje okolice, ki delajo v Ljubljani, in sicer glede na okoliščine, socialne in psihološke dejavnike.
2. Če se odločite za sodelovanje v raziskavi, boste tekom enega dneva z manjšim snemalnikom snemali svoj govor v različnih vsakodnevnikih okoliščinah in nato sodelovali v približno enournem sociolingvističnem intervjuju.
3. Sodelovanje v raziskavi ne prinaša posebnih tveganj, prav tako ne posebnih koristi z izjemo pridobljenega vedenja in izkušenj. Za udeležbo ne boste prejeli nobenega nadomestila.
4. Vaše sodelovanje v raziskavi je v celoti prostovoljno in ga lahko kadarkoli brez posledic prekinete.
5. Zavezujemo se, da bomo varovali vašo zasebnost in osebne podatke. Vaša identiteta v nobenem primeru ne bo razkrita.
6. V primeru morebitnih dodatnih vprašanj se lahko obrnete na Majo Bitenc (Maja.Bitenc@ff.uni-lj.si, posta.za.majo@gmail.com).

S podpisom potrjujem, da sem izjavo prebral/a in da sem imel/a priložnost za postavitev vprašanj v zvezi z raziskavo Sociolingvistična variantnost govorjene slovenščine na primeru mobilnih govorcev: Viri, metode in analiza. Soglašam s sodelovanjem in dovolim uporabo posnetkov in podatkov v znanstveno-raziskovalne in pedagoške namene v okviru te raziskave in morebitne nadaljnje obdelave gradiva.

Ime, priimek in podpis udeleženca/udeleženke

Datum

Maja Bitenc

Ime, priimek in podpis izvajalke raziskave

Datum

7.1.2 Soglasje za bližnje

**Obveščeno soglasje za sodelovanje v raziskavi
Sociolingvistična variantnost govorne slovenščine
na primeru mobilnih govorcev:
Viri, metode in analiza**

1. Vabljeni ste k sodelovanju v raziskavi pri podoktorskem projektu Sociolingvistična variantnost govorne slovenščine na primeru mobilnih govorcev: Viri, metode in analiza, ki ga na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani izvaja dr. Maja Bitenc. Namen raziskave je proučevanje variantnosti govorne slovenščine pri posameznikih iz Maribora in Ribnice oz. njune bližnje okolice, ki delajo v Ljubljani, in sicer glede na okoliščine, socialne in psihološke dejavnike.
2. Če se odločite za sodelovanje v raziskavi, boste sodelovali v krajšem intervjuju z izvajalko raziskave.
3. Sodelovanje v raziskavi ne prinaša posebnih tveganj, prav tako ne posebnih koristi z izjemo pridobljenega vedenja in izkušenj. Za udeležbo ne boste prejeli nobenega nadomestila.
4. Vaše sodelovanje v raziskavi je v celoti prostovoljno in ga lahko kadarkoli brez posledic prekinete.
5. Zavezujemo se, da bomo varovali vašo zasebnost in osebne podatke. Vaša identiteta v nobenem primeru ne bo razkrita.
6. V primeru morebitnih dodatnih vprašanj se lahko obrnete na Majo Bitenc (Maja.Bitenc@ff.uni-lj.si, posta.za.majo@gmail.com).

S podpisom potrjujem, da sem izjavo prebral/a in da sem imel/a priložnost za postavitev vprašanj v zvezi z raziskavo Sociolingvistična variantnost govorne slovenščine na primeru mobilnih govorcev: Viri, metode in analiza. Soglašam s sodelovanjem in dovolim uporabo posnetkov in podatkov v znanstveno-raziskovalne in pedagoške namene v okviru te raziskave in morebitne nadaljnje obdelave gradiva.

Ime, priimek in podpis udeleženca

Datum

Maja Bitenc

Ime, priimek in podpis izvajalca raziskave

Datum

7.2 Teme za sociolingvistični intervju

7.2.1 Za osrednje informante

I Demografski in osebni podatki

- Kraj rojstva in kraj(i) bivanja, izvor staršev, starih staršev in partnerja, poklic staršev in partnerja
- Formalno izobraževanje in delovne izkušnje
- Otroci in njihova starost
- Hobiji, znanci in prijatelji
- Uspešnost v učenju tujih jezikov, kompetenca v tujih jezikih
- Osebnostne lastnosti

II Zaznavanje in refleksija lastnega govornega obnašanja

II.I Pogled nazaj, od zgodnjega otroštva do odraslosti

- Govor v času otroštva, govor staršev in starih staršev
- Govor v času osnovnošolskega, srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja ter na delu v različnih okoliščinah
- Morebitne spremembe govora v različnih obdobjih – kdaj in zakaj
- Morebitne spremembe govora pod vplivom migracij in stika z govorci drugih varietet

II.II Danes

- Variantnost govora glede na različne okoliščine
- Jezikovne varietete v pogovoru z različnimi ljudmi v vsakdanjem življenju
- Dejavniki, ki vplivajo na izbiro različnih zvrsti
- Varietete v govoru z ljudmi iz drugih delov Slovenije (znanci in neznanci); varieteta v primeru, če so v družbi govorniki njihovega narečja

III Vzgoja in izobraževanje otrok

- Govor z otroki – morebitne spremembe glede na okoliščine
- Pomembni ljudje v zgodnjem otroštvu njihovih otrok in njihov morebitni vpliv na govor otrok
- Govor otrok in učiteljev v šoli – posebne izkušnje, mnenja

IV Jezikovne značilnosti govora

- Izrazite značilnosti, posebnosti njihovega govora
- Značilnosti, ki jih drugi najpogosteje opazijo ali komentirajo
- Spmembe, ki jih naredijo, ko spreminjajo svoj govor – glasovi, besede ipd.
- Morebitne posebnosti njihovega govora, ki jih ne opažajo pri drugih ljudeh iz regije

V Refleksija govornega obnašanja

- Stopnja jezikovne ozaveščenosti – zavedanje variantnosti v lastnem govoru in govoru drugih, (ne)prilagajanje kot odločitev ali nezaveden proces – v preteklosti in danes
- Dejavniki, ki vplivajo na (ne)prilagajanje

VI Regionalni karakter in posebnosti

- Vprašanje obstoja regionalnega karakterja
- Značilnosti in posebnosti prebivalcev Maribora ali Ribnice
- Značilnosti in posebnosti Maribora in Štajerske ali Ribnice in Dolenjske

VII Izkušnje

- Vpliv govora informantov na dožemanje drugih, komentarji drugih
- Zanimive, prijetne ali neprijetne izkušnje z uporabo narečja v Ljubljani ali drugod
- Zanimive, prijetne ali neprijetne izkušnje z rabo standarda v domačem okolju

VIII Stališča, jezik in identiteta

- Stališča informantov do lastnega govora
- Povezava med jezikom in osebno ali skupinsko identiteto
- Stališča informantov do drugih narečij in razlogi za njihovo (ne)všečnost

IX Snemanje

- Potek in zavedanje snemanja
- Sogovorci, njihov izvor, njihov odnos, teme
- Morebitni deli posnetkov, ki bi jih želeli izločiti iz analize
- Morebitni komentarji drugih glede snemanja in raziskave

7.2.2 Za bližnje

Da bi preverili zaznavo govora informantov v njihovem okolju in primerjali samopercepcijo informantov in percepcijo drugih, smo znance informantov iz lokalnega in ljubljanskega okolja vprašali o naslednjih temah:

I Demografski in osebni podatki

- Kraj rojstva in kraj(i) bivanja
- Formalno izobraževanje in delovne izkušnje
- Odnos z informantom: trajanje in vrsta (prijatelja, partnerja, sodelavca ipd.)

II Zaznavanje in refleksija lastnega govornega obnašanja

- Variantnost govora informantov glede na različne okoliščine
- Jezikovne varietete v pogovoru informantov z različnimi ljudmi v vsakdanjem življenju
- Dejavniki, ki po njihovem mnenju pri informantih vplivajo na izbiro različnih varietet
- Varietete v govoru z ljudmi iz drugih delov Slovenije (znanci in neznanci); varieteta v primeru, če so v družbi govorci njihovega narečja
- Primerjava govornega obnašanja informantov z govornim obnašanjem drugih ljudi iz regije

III Izkušnje z jezikovno rabo informantov

- Vpliv govora informantov na dožemanje drugih, komentarji drugih
- Zanimive, prijetne ali neprijetne izkušnje z uporabo narečja v Ljubljani ali drugod / zanimive, prijetne ali neprijetne izkušnje z rabo standarda v domačem okolju

7.3 Gradivska dokumentacija

Dokumenti, v katerih je zbrano celotno gradivo o poteku raziskave, so na voljo pri avtorici, transkripcije in večina posnetkov sociolingvističnih intervjujev so objavljeni tudi v repozitoriju Clarin.si. Tako je mogoče zanesljivost izsledkov preveriti na vseh stopnjah razčlenbe podatkov. Pomembni dokumenti vključujejo:

Posnetki in transkripcije za variantnostno analizo govora

Opis izbranih posnetkov je v poglavju Posnetki pri posameznih informantih (Eta 5.7.1.4, Iva 5.7.2.4, Vid 5.7.3.4).

Transkripcije obsegajo 110 strani (20.349 besed oziroma 90.749 znakov s presledki), sledijo si v poglavjih od 1 do 3, in sicer: Eta, Iva, Vid.

Posnetki in transkripcije sociolingvističnih intervjujev

Posnetki intervjujev z Ivo in Vidom ter njunimi bližnjimi so dostopni na repozitoriju Clarin.si v korpusu MoJezik (ang. *The »Mobile languages« corpus MoJezik 1.0*; Bitenc 2025; <http://hdl.handle.net/11356/2042>). Ker je objava pod zelo strogo licenco,¹⁰⁶ je za dostop potrebna prijava preko akademske institucije in opredelitev namena uporabe. Podatkov iz korpusa se ne sme redistribuirati, pri rokovanju z njimi je treba upoštevati določilo o varovanju osebnih podatkov.

Transkripcije relevantnih delov intervjujev obsegajo 178 strani (56.056 besed oziroma 255.491 znakov s presledki), sledijo si v poglavjih od 1 do 3: Eta, Iva, Vid. Vključene so tudi transkripcije relevantnih delov intervjujev z bližnjimi: z ribniškimi rojaki pod 1.1 (Etina sestra Ina in Inina tašča Eka), 2.1 (Ivina prijateljica Ana in na kratko Anin štajerski mož Bor) in 3.1 (Vidova žena Ika), z ljubljanskimi sodelavci pod 1.2 (Etini sodelavki Ada in Ota), 2.2 (Ivina nadrejena Ela) in 3.2 (Vidov sodelavec Val). Transkripcije so v celoti dostopne na repozitoriju Clarin.si v korpusu MoJezik (ang. *The »Mobile languages« corpus MoJezik 1.0*; Bitenc in Erjavec 2025; <http://hdl.handle.net/11356/2037>).

¹⁰⁶ <https://clarin.si/repository/xmlui/page/licence-aca-id-by-nc-inf-nored-1.0> (dostop 18. 7. 2025).

Primeri posameznih variabel

Primeri so v petih dokumentih, ki obravnavajo posamezne variable: (φ'_1), (φ'_2), (φ'_1), (φ'_2), (-o); zaradi večje preglednosti so dokumenti poimenovani glede na narečne variante: ai-ei, ie, u, uo, -u. Vsak dokument ima tri zavihke s primeri posameznih informantov.

Pomembnejši navedki iz intervjujev po temah

Pomembnejši navedki iz intervjujev obsegajo 183 strani (približno 57.800 besed oziroma 263.000 znakov s presledki), po poglavjih so obravnavane posamezne teme.

POVZETEK

Monografija se uvršča na področje variantnostne sociolingvistike in socialne psihologije jezika, v določenih vidikih pa se navezuje tudi na druge sociolingvistične discipline. Raziskava se osredotoča na jezikovno prakso in raznolikost jezikovnega repertoarja geografsko mobilnih govorcev iz Ribniške doline, ki se dnevno vozijo na delo v Ljubljano in katerih individualni jezikovni repertoarji se oblikujejo na presečišču lokalne govornice, družbenih pričakovanj in osebnih izkušenj.

Metodološko se prepletata variantnostna analiza govora v vsakodnevnih situacijah in kvalitativna analiza podatkov iz sociolingvističnih intervjujev z govorci in njihovimi znanci iz ribniškega in ljubljanskega okolja. Osrednji trije informanti so samostojno posneli avtentične pogovore z različnimi sogovorci. Iz približno 35 ur posnetkov so bile izbrane in analizirane skoraj 4 ure gradiva, razvrščenega v domene glede na sogovorce in tematiko pogovorov. Jezikovna analiza se osredotoča na pet izbranih fonoloških variabel in druge jezikovne značilnosti, ki razkrivajo variantnost glede na okoliščine, predvsem sogovorce in temo pogovora, pa tudi čas, kraj in formalnost situacije.

V poglobljenih polstrukturiranih intervjujih sem se z informanti pogovarjala o sociolingvističnih in socialnopsiholoških vprašanjih. Da bi preverila zaznavo govora osrednjih informantov v različnih okoljih in primerjala samopercepcijo z zaznavanjem drugih, sem izvedla tudi intervjuje z osmimi znanci informantov iz ribniškega in ljubljanskega okolja. Skupna dolžina teh posnetkov znaša nekaj več kot 8 ur. Izsledki so obravnavani tematsko: samorefleksija in doživljanje lastnega govora v preteklosti in sedanjosti, jezikovne značilnosti

domačega govora, jezikovna stališča, povezava med jezikom in identiteto – izraženi so tako ponos, sram in ambivalentnost, ozaveščenost govornega prilagajanja ter odzivi drugih, zlasti govorcev od drugod, na narečno obarvani govor in ribniških rojakov na spremenjen oziroma standardu približan govor. Ugotovitve vključujejo tudi predstave o regionalnih osebnostnih značilnostih, stereotipih in predsodkih ter razmišljanja o jeziku otrok in govoru z otroki – v medgeneracijskem prenosu, predvsem v komunikaciji z otroki, je opazno prizadevanje za uporabo »lepšega« oziroma standardnega jezika. Analizirano je tudi izrazje, s katerim informanti opisujejo govor, varietete in govorno dinamiko.

Rezultati osvetljujejo kompleksno prepletanje govora, identitete in socialnih razmerij ter ponujajo dragoceno izhodišče za nadaljnje raziskave jezikovne variantnosti v sodobni mobilni družbi.

ABSTRACT

Speech in Motion between Ribnica and Ljubljana

This monograph explores spoken language variation among speakers from the Ribnica region who commute daily to work in Ljubljana, Slovenia's capital. Situated at the intersection of variationist sociolinguistics and the social psychology of language, the study investigates how geographically mobile individuals navigate their linguistic repertoires across different environments and interlocutors. Through in-depth case studies of three central speakers and supplementary interviews with eight of their acquaintances from both Ribnica and Ljubljana, the work offers a nuanced account of language use, identity construction, and linguistic accommodation in contemporary Slovenian society.

The opening theoretical and methodological chapters establish the study's conceptual framework and research design. They address sociolinguistic approaches to language variation, the Slovene sociolinguistic landscape, and relevant international and Slovene studies. Particular attention is given to the sociolinguistic contexts of spoken language data collection and transcription, presented as interpretive and theory-driven processes. The discussion includes both established and newer practices of eliciting and analyzing spontaneous speech, with methodological insights drawn from comparable European language communities and the author's own experience.

The analysis reveals substantial differences in individual idiolects, shaped by diverse family backgrounds and patterns of regional mobility within the Ribnica area. Drawing on over 35 hours of self-recorded speech in everyday settings, a subset of approximately 4 hours was selected for detailed analysis based on speaker, topic, and contextual factors. These recordings span four primary domains: conversations with local acquaintances, children, co-workers on everyday matters, and professional discussions. The linguistic analysis focuses on five phonological variables and highlights the complex patterns of variation across domains.

Unlike previous research on speakers from the Idrija region, which identified types such as ‘code-switchers’, ‘code-mixers’, and ‘dialect-speakers’, this study introduces an additional type: the ‘standard speaker’. This speaker maintains relatively standard speech even in local contexts, though subtle regional features persist, such as post-tonic *-u* and specific intonation patterns. Numerous instances of phonetic ambiguity (e.g., between dialectal and standard variants) point to a blending continuum and indexical orientations toward stereotyped speech features, which enable simultaneous identification with multiple codes or their speakers.

Sociolinguistic interviews offer deeper insight into speakers’ metalinguistic reflections, language ideologies, and identity perceptions. Informants express diverse – and at times contradictory – attitudes toward their dialect. While all consider local dialect an essential component of their identity, some describe it as ‘rough’ or ‘not beautiful’. Feelings of embarrassment and linguistic insecurity are occasionally mentioned, particularly in connection with public speaking and formal contexts, while other interviewees emphasize the importance of preserving the dialect.

The study demonstrates how language attitudes are shaped by personal biography, social networks, linguistic aptitude, identity orientation, and specific communicative experiences. These factors intersect with broader issues of language prestige and social power, as reflected in speakers’ efforts to align with or distance themselves from perceived standard norms. Experiences of stigmatization, teasing, or misrecognition of dialectal speech in urban contexts are contrasted with feelings of belonging and recognition in local settings.

Parental strategies for addressing dialect use with children often involve consciously switching to standard Slovenian, motivated by the desire for their children to ‘speak nicely’. This practice can delay the acquisition of the local dialect, which is then typically acquired from peers rather than family

members. Teachers' language use is also reported to shift – more formal Slovenian during class, more colloquial speech during breaks – although explicit discouragement of dialect use is rare.

Reactions to dialect use in non-local contexts are mixed: while some find it charming and endearing, others mock or misinterpret it. Speakers also report being judged by fellow locals for speaking in more standard or hybrid forms, revealing complex intra-group dynamics of linguistic norm enforcement. Both conscious and unconscious accommodation processes are observed; even when unintentional, speakers report experiencing emotional labour in managing their linguistic self-presentation.

The monograph also examines the vocabulary speakers use to describe speech varieties and their dynamics. Terms such as *'tolči'* ('to hammer' – to articulate dialect features forcefully), *'vleči'* ('to drawl' – to stretch or prolong syllables), and *'zavijati'* ('to twang' – to speak with melodic intonation) illustrate how dialect use is conceptualized in embodied, sensory-motor terms. While standard language is predominantly evaluated using terms such as *'lepo'* ('beautiful'), *'knjižno'* ('literary'), or *'pravilno'* ('correct'), the local dialect is typically described with expressions like *'po ribniško'* ('the Ribnica way') or *'po domače'* ('the home way'), the former indexing geographical specificity, the latter evoking affective and familial proximity. Hybrid forms are often labelled with expressions such as *'preklopiti'* or *'šaltati'* ('to switch'), and *'pretvarjati se'* ('to pretend'), which suggest emotionally and ideologically charged negotiations of identity.

The findings demonstrate how individual linguistic repertoires emerge at the intersection of personal histories, social structures, and ideological norms. They underscore the importance of studying intermediate, hybrid varieties rather than focusing solely on 'pure' dialects or standard forms, echoing Ferguson's 1959 call for greater attention to sociocultural context in linguistic description.

Methodologically, the study innovates through the use of self-recorded material, minimizing the observer's paradox. Despite some challenges in data consistency and comparability, this approach yields highly authentic speech data. Interviews were conducted using open-ended prompts, allowing speakers to use their own terminology and engage in metalinguistic reflection. Occasional group interviews further enriched the data, revealing how discourse unfolds in social interaction.

Limitations of the study include the small and non-representative sample size, as well as the highly individual nature of each speaker's experiences and linguistic choices. Nonetheless, these case studies offer valuable insight into the lived realities of dialect use, linguistic insecurity, identity negotiation, and social belonging.

The final chapters explore broader implications, including the potential of sociolinguistic research to inform public awareness and education. The concept of accentism – discrimination based on speech – is gaining international visibility and is relevant in the Slovenian context, where dialect speakers may encounter prejudice in professional and public domains. The notion of linguistic homelessness captures the ambivalence and alienation experienced by individuals caught between two linguistic worlds: no longer fully at home in their original community, yet never fully accepted in the new one.

The monograph concludes with a call for greater societal tolerance and awareness of linguistic diversity. It advocates rethinking linguistic hierarchies and affirms that all language varieties are functionally equal, regardless of their social status. Echoing international scholarship, the study supports inclusive language policies and critical reflection on linguistic norms in education, media, and public discourse.

Ultimately, this research not only contributes to Slovenian sociolinguistics by documenting regional variation in a time of rapid mobility and change, but also offers a broader commentary on the social meaning of language and the emotional weight it carries in everyday life.

LITERATURA

- Ammon, Ulrich, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill (ur.), 2004: *Sociolinguistics / Soziolinguistik: An International Handbook of the Science of Language and Society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft (2nd completely revised and extended edition / 2., vollständig neu bearbeitete und erweiterte Auflage); Volume 1–3 / 1.–3. Teilband*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Arnšek, Rosalia Maria, 2019: *Miklovi iz Ribnice na Dolenjskem: Doma je vse po starem!* Ribnica: Knjižnica Miklova hiša.
- Auer, Peter, 1998: Dialect Levelling and the Standard Varieties in Europe. *Folia Linguistica* 32/1–2. 1–9.
- Auer, Peter, Frans Hinskens, 1996: The Convergence and Divergence of Dialects in Europe: New and not so New Developments in an Old Area. *Sociolinguistica* 10/1. 1–30.
- Auer, Peter, Frans Hinskens, Paul Kerswill (ur.), 2005: *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Auer, Peter, Jürgen Erich Schmidt (ur.), 2010: *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation: Theories and Methods*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Bamford, Julia, Silvia Cavalieri, Giuliana Diani (ur.), 2013: *Variation and Change in Spoken and Written Discourse: Perspectives from Corpus Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Banjac, Marinko, 2020: *Uvod v kvalitativne metode zbiranja podatkov: Opazovanje, intervju in fokusna skupina*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- Baratta, Alex, 2016: Keeping it Real or Selling out: The Effects of Accent Modification on Personal Identity. *Pragmatics and Society* 7/2. 291–319.
- Bassili, John N., Rick D. Brown, 2005: Implicit and Explicit Attitudes: Research, Challenges, and Theory. Dolores Albarracín, Blair T. Johnson, Mark P. Zanna (ur.): *The Handbook of Attitudes*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers. 543–574.
- Bayley, Robert, Richard Cameron, Ceil Lucas (ur.), 2015 [2013]: *The Oxford Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Bell, Allan, 1984: Language Style as Audience Design. *Language in Society* 13/2. 145–204.
- Benedik, Francka, 1999: *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.
- Besch, Werner (ur.), 1981: *Sprachverhalten in ländlichen Gemeinden: Ansätze zur Theorie und Methode: Forschungsbericht Erp-Projekt: Band 1*. Berlin: E. Schmidt.
- (ur.), 1983: *Sprachverhalten in ländlichen Gemeinden: Dialekt und Standardsprache in Sprecherurteil: Forschungsbericht Erp-Projekt: Band 2*. Berlin: E. Schmidt.
- Billig, Michael, 1987: *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bitenc, Maja, 2013: Z Idrijskega v Ljubljano: Sociolingvistični pogled. Andrej Naterer (ur.): *Socializacija in socialne formacije*. Maribor: Subkulturni azil Maribor (zbirka Subkulture). 106–125.
- , 2014a: Stališča gimnazijcev do slovenskih jezikovnih zvrsti: Raziskava s tehniko prikritih dvojic. *Annales: Anali za istrske in mediteranske študije: Series historia et sociologia* 24/2. 307–318.
- , 2014b: Tehnika prikritih dvojic: Primerjava in kritično ovrednotenje dveh poskusov. *Annales: Anali za istrske in mediteranske študije: Series historia et sociologia* 24/2. 319–330.
- , 2016a: *Variantnost govorne slovenščine pri geografsko mobilnih osebah: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- , 2016b: *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- , 2024a: Transkribiranje v sociolingvističnih raziskavah in korpusih govorne slovenščine. Mira Krajnc Ivič (ur.): *Stanje in perspektive*

- uporabe govornih virov v raziskavah govora*. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 151–167.
- , 2024b: Konteksti snemanja govorjenega diskurza v sociolingvistiki. Mira Krajnc Ivič (ur.): *Stanje in perspektive uporabe govornih virov v raziskavah govora*. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 351–367.
- , 2025: *The “Mobile languages” corpus MoJezik 1.0 (audio)*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, <http://hdl.handle.net/11356/2042>.
- Bitenc, Maja, Tomaž Erjavec, 2025: *The “Mobile languages” corpus MoJezik 1.0 (transcription)*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, <http://hdl.handle.net/11356/2037>.
- Bitenc, Maja, Karmen Kenda-Jež, 2015: Language Variation in Slovene: A Case Study of Two Geographically Mobile Speakers. Eivind Torgersen, Stian Hårstad, Brit Mæhlum, Unn Røyneland (ur.): *Language Variation – European Perspectives V*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 31–42.
- Brinker, Klaus, Sven F. Sager, 1996: *Linguistische Gesprächsanalyse: Eine Einführung*. Berlin: Erich Schmidt.
- Buchwald, Sabina, Eva Hartmann, Daniel Wutti, 2024: Jezikovne izkušnje večjezičnih govorcev na narodnostno mešanem ozemlju na avstrijskem Koroškem s knjižnim jezikom in narečjem. Saška Štumberger (ur.): *Predpis in norma v jeziku*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko (Obdobja 43). 29–37.
- But, Maruša, 2015: *Ribniško izrazje za sadovnjak, vrt, polje ter kmečko orodje in pripomočke: Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Cebin, Vanja, 2013: Ribniški govor. Metka Kljun, Anica Mohar (ur.): *Usaka vas ima suj glas: raziskovalna naloga o ribniškem narečju v okviru projekta V iskanju identitete*. Ribnica: Knjižnica Miklova hiša. 7–11.
- Chambers, Jack Kenneth, 2003 [1995]: *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and Its Social Significance*. Malden, Oxford: Blackwell.
- Chambers, Jack Kenneth, Peter Trudgill, Natalie Schilling-Estes (ur.), 2008 [2002]: *The Handbook of Language Variation and Change*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing.
- Coulmas, Florian (ur.), 2008 [1997]: *The Handbook of Sociolinguistics*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Coupland, Nikolas (ur.), 2016: *Sociolinguistics: Theoretical Debates*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Cutler, Cecelia, Unn Røyneland, Zvezdana Vrzić (ur.), 2025: *Language Activism: The Role of Scholars in Linguistic Reform and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Češarek, Domen, 2018: Zgodovina raziskovanja pripovednega izročila na območju Ribniške doline. *Kronika: Iz zgodovine Ribnice na Dolenjskem* 66/3. 673–690.
- , 2022 [2019]: *Tam med Malo in Veliko goró: Slovstvena folklor Ribniške doline*. Ribnica: Knjižnica Miklova hiša.
- Čibej, Jaka, 2021: *Korpusna analiza in prepoznavanje regionalnih jezikovnih razlik v spletni slovenščini: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Delbecque, Nicole, Johan van der Auwera, Dirk Geeraerts (ur.), 2005: *Perspectives on Variation: Sociolinguistic, Historical, Comparative*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Dolžan, Tatjana, 1987: *Menjave jezikovnih zvrsti v štirih naseljih v Bohinju (v Bohinjski Bistrici, Srednji vasi, Stari Fužini in na Koprivniku): Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Drobnjak, Marko, 2024: *Vloga percepcije govora pri oceni verodostojnosti pričanja: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Duranti, Alessandro, 2013 [1997]: *Linguistic Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
- Eckert, Penelope, 2008: Variation and the Indexical Field. *Journal of Sociolinguistics* 12/4. 453–476.
- Edwards, John, 2009: *Language and Identity*. New York: Cambridge University Press.
- ePravopis: Slovar slovenskega pravopisa*, www.fran.si (dostop 23. 6. 2023).
- Evans, Betsy E., Erica J. Benson, James N. Stanford (ur.), 2018: *Language Regard: Methods, Variation and Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fabricius, Anne, 2000: *T-glottalling between Stigma and Prestige: A Sociolinguistic Study of Modern RP: Doktorska disertacija*. Copenhagen: Handelshøjskolens Forlag.
- Fanta-Jende, Johanna, 2020: Varieties in Contact: Horizontal and Vertical Dimensions of Phonological Variation in Austria. Alexandra N. Lenz, Mateusz Maselko (ur.): *Variationist Linguistics Meets Contact Linguistics*. Göttingen: Vienna University Press. 203–240.
- Fasold, Ralph, 1996a [1984]: *The Sociolinguistics of Society: Introduction to Sociolinguistics, Volume I*. Oxford, Cambridge: Basil Blackwell.

- , 1996b [1990]: *The Sociolinguistic of Language: Introduction to Sociolinguistics Volume II*. Oxford in Cambridge: Blackwell.
- Ferguson, Charles A., 1983 [1972 oz. 1959]: Diglossia. Pier Paolo Giglioli (ur.): *Language and Social Context: Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Education.
- Fernández-Mallat, Víctor, Jennifer Nycz (ur.), 2024: *Dialect Contact from Speaker to Community-Based Perspectives*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Finch, Helen, Jane Lewis, 2003: Focus Groups. Ritchie, Jane, Jane Lewis (ur.): *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. 170–198.
- Fishman, Joshua A., 1986 [1972]: Domains and the Relationship between Micro- and Macrosociolinguistics. John J. Gumperz, Dell Hymes (ur.): *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. Oxford, New York: Basil Blackwell. 435–453.
- Fridl, Jerneja, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič, Drago Perko, Jernej Zupančič, 2001: *Nacionalni atlas Slovenije*. Ljubljana: Rokus.
- Garret, Peter, 2010: *Attitudes to Language*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Germšek, Katarina, 2017: *Humor v slovenski mladinski književnosti: Doktorska disertacija*. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Ghimenton, Anna, Aurélie Nardy, Jean-Pierre Chevrot (ur.), 2021: *Sociolinguistic Variation and Language Acquisition across the Lifespan*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ghyselen, Anne-Sophie, 2016: *Verticale structuur en dynamiek van het gesproken Nederlands in Vlaanderen: Een empirische studie in Ieper, Gent en Antwerpen: Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van Doctor in de Taalkunde [Vertikalna struktura in dinamika govorjene nizozemščine v Flandiji: Empirična raziskava v Iepu, Gentu in Antwerpnu: Doktorska disertacija]*. Gent: Universiteit Gent, Faculteit Letteren, Wijsbegeerte Vakgroep Taalkunde.
- Ghyselen, Anne-Sophie, Gunther De Vogelaer, 2018: Seeking Systematicity in Variation: Theoretical and Methodological Considerations on the “Variety” Concept. *Frontiers in Psychology* 9/385. 1–19.
- Giles, Howard, 2001: Speech Accomodation. Rajend Mesthrie (ur.): *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Amsterdam, New York, Oxford, Shannon, Singapore, Tokyo: Elsevier. 193–197.

- Giles, Howard, Richard Y. Bourhis, 1976: Methodological Issues in Dialect Perception: Some Social Psychological Perspectives. *Anthropological Linguistics* 18/7. 294–304.
- Giles, Howard, Justine Coupland, Nikolas Coupland (ur.), 1991: *Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*. Cambridge, Pariz: Cambridge University Press, Editions de la Maison des Science de l'Homme.
- Giles, Howard, Philip Smith, 1979: Accommodation Theory: Optimal Levels of Convergence. Howard Giles, Robert St. Clair (ur.): *Language and Social Psychology*. Oxford: Blackwell. 45–66.
- Giles, Howard, Bernadette Watson (ur.), 2013: *The Social Meanings of Language, Dialect and Accent: International Perspectives on Speech Styles*. New York: Peter Lang.
- Gorjanc, Vojko, Simon Krek, Damjan Popič, 2015: Med ideologijo knjižnega in standardnega jezika. Vojko Gorjanc, Polona Gantar, Iztok Kosem, Simon Krek (ur.): *Slovar sodobne slovenščine: Problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 32–48.
- Gostenčnik, Januška, 2009: *Ledinska imena v k. o. Ribnica: Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- , 2018: *Krajevni govori ob Čabranki in zgornji Kolpi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gradišnik, Marina, 2007: *Ribnica, veličina majhnosti: Ribniška zgodovina od prazgodovinske naselbine pri Žlebiču do devetdesetih let prejšnjega stoletja*. Ribnica: Muzej Miklova hiša.
- Gradišnik, Marina, Darko Viler, Nadja Kovačič, 2011: *Janko Trošt: 1894–1975*. Ribnica: Rokodelski center – Zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost.
- Guzej, Jožica, 1989: Vpliv migracij na jezik in govor posameznika. *Jezik in slovstvo* 35/3. 52–57.
- Hall-Lew, Lauren, Emma Moore, Robert J. Podesva (ur.), 2021: *Social Meaning and Linguistic Variation: Theorizing the Third Wave*. Cambridge: Cambridge University Press.
- He, Agnes Weiyun, 2025: *Voices of Immigration: A Serial Narrative Ethnography of Language Shift*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hemmings, Chris, 2014: 'Accentism' similar to racism, suggests new research. <https://www.bbc.com/news/newsbeat-28225710#:~:text=BBC%20presenters%20used%20to%20be,with%20no%20accent%20at%20all> (dostop 23. 6. 2025).

- Hennink, Monique M., 2014: *Focus Group Discussions*. New York: Oxford University Press.
- Holmes, Janet, 2013 [1992]: *An Introduction to Sociolinguistics*. London, New York: Routledge.
- Huber, Damjan, 2006: Percepcija samoglasniških opozicij pri dijakih pomurskih srednjih šol. *Jezik in slovstvo* 51/1. 69–83.
- Ivančič Kutin, Barbara, 2011: *Živa pripoved v zapisu: kontekst, tekstura in prekodiranje pripovedi Tine Kravanja iz Bavšice*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jarc, Marjan, Polona Rigler Grm, 2008: *Ribniška suha roba: Geografska označba*. Kočevje: Občina Ribnica.
- Jenks, Christopher J., 2025: *Introducing Practical Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jesenšek, Marko, 2025: In memoriam zasl. prof. dr. Martina Orožen (1931–2025). <https://www.slovenska-matica.si/memoriam-zasl-prof-dr-martina-orozen-1931%E2%80%922025/> (dostop 23. 6. 2025).
- Jurčič, Josip, 1967: *Spomini na deda in druge zgodbe*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jurgec, Peter, 2007: Acoustic Analysis of Tones in Contemporary Standard Slovene: Preliminary Findings. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 6. 195–207.
- , 2011: Slovenščina ima 9 samoglasnikov. *Slavistična revija* 59/3. 243–268.
- Kalin Golob, Monika, 2009: Razpadajoči modeli: Pogovorne zvrsti na javni prireditvi. Vera Smole (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko (Obdobja 26). 519–525.
- Kenda-Jež, Karmen, 1996: Uvodna pojasnila. Tine Logar: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave* (ur. Karmen Kenda-Jež). Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. VII–XVIII.
- , 1999: Med narečjem in knjižnim jezikom. Zinka Zorko, Mihaela Kolečnik (ur.): *Logarjev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo. 304–315.
- , 2002a: *Cerkljansko narečje: Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- , 2002b: Model idealnega govorca v slovenskih dialektoloških raziskavah. Marko Jesenšek, Bernard Rajh, Zinka Zorko (ur.): *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 150–165.

- , 2004: Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (Obdobja 22). 263–276.
- , 2023: Fonetična transkripcija. Škofic, Jožica idr. (ur.): *Slovenski lingvistični atlas 3.1: Kmetovanje (orodje, opravila): Atlas*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 30–35.
- Kircher, Ruth, Lena Zipp (ur.), 2022: *Research Methods in Language Attitudes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kljun, Metka, Anica Mohar (ur.), 2013: *Usaka vas ima suj glas: Raziskovalna naloga o ribniškem narečju v okviru projekta V iskanju identitete*. Ribnica: Knjižnica Miklova hiša.
- Kobal Ocvirk, Jana, 2010: Najbolj seksi narečje? *Oddaja Preverjeno na 24ur.com*, 5. 1. 2010. <http://www.24ur.com/novice/slovenija/najbolj-seksi-narecje.html> (dostop 23. 6. 2025).
- Koerner, Konrad, 1991: Toward a History of Modern Sociolinguistics. *American Speech* 66/1. 57–70.
- Kolarič, Rudolf, 1957: Slovenska narečja. *Jezik in slovstvo* 2/6. 247–254.
- König, Werner (ur.), 2011: *dtv-Atlas Deutsche Sprache: Mit 155 Abbildungsseiten in Farbe: 17., überarb. u. korr. Aufl.* München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Kontra, Miklós, 1995: On Current Research into Spoken Hungarian. *International Journal of the Sociology of Language* 111/1. 9–20.
- Kotnik, Katja, 2022: *Variantnost govorne slovenščine pri geografsko mobilnih mladih govornikih, govorkah izbranega koroškega narečja: Magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Kowalska, Magda, 2018: The Accent of BBC Radio Presenters. *Acta Universitatis Lodziensis: Folia Linguistica* 52. 111–121.
- Krek, Simon, 2015: Standardni in knjižni jezik – drugi poskus. Mojca Smolej (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis: 1. del*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko (Obdobja 34). 401–408.
- Kumer, Zmaga, 1968: *Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini*. Maribor: Obzorja.
- Kumer, Zmaga, Drago Kunej, Mirko Ramovš, 2003: *Od Ribnice do Rakinice: Ljudska pesem in glasba v Ribniški dolini*. Ljubljana, Hrovača, Ribnica: Glasbenonarodopisni inštitut Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Škrabčeva hiša, Miklova hiša.

- Kvale, Steinar, Svend Brinkmann, 2009: *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Labov, William, 1972: *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- , 1984: Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation. John Baugh, Joel Sherzer (ur.): *Language in Use: Readings in Sociolinguistics*. Englewood Cliffs, New York: Prentice-Hall. 28–54.
- , 1994: *Principles of Linguistic Change: Volume 1: Internal Factors*. Malden, Oxford: Wiley-Blackwell.
- , 2001: *Principles of Linguistic Change: Volume 2: Social Factors*. Malden, Oxford: Wiley-Blackwell.
- , 2010: *Principles of Linguistic Change: Volume 3: Cognitive and Cultural Factors*. Malden, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Lameli, Alfred, 2010: Linguistic Atlases – Traditional and Modern. Peter Auer, Jürgen Erich Schmidt (ur.): *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation: Theories and Methods*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. 567–592.
- Lampropoulou, Sofia, 2012: *Direct speech, Self-Presentation and Communities of Practice*. London: Continuum International Publishing Group.
- Lengar Verovnik, Tina, 2019: Stereotipne podobe geografskih in družbenih govoric v medijih. Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja 38). 229–235.
- Lenz, Alexandra N., Ludwig Maximilian Breuer, Matthias Fingerhuth, Anja Wittibschlager, Melanie E.-H. Seltsmann, 2019: Exploring Syntactic Variation by Means of “Language Production Experiments”: Methods from and Analyses on German in Austria. *Journal of Linguistic Geography* 7/2. 63–81.
- Lesar, Anton, 1864: *Ribniška dolina na Kranjskem*. Ljubljana: Jožef Blaznik.
- Lesar, Peter, 2022: Upodobitve Ribničana – krošnjarja. *Ribnica24*. <https://www.ribnica24.eu/ribnica/upodobitve-ribnicana-krosnjarja/> (dostop 23. 6. 2025).
- Levec, Fran, 1879: Odlični pesniki in pisatelji slovenski II: Dr. Franc Prešeren. *Zvon* 5/3. 34.
- Levstik, Fran, 1892: *Levstikovi zbrani spisi: III. zvezek: Proza I: Povesti, pravljice in pripovedke – Potopisi – Zgodovinski spisi – Književno-zgodovinski spisi*. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- , 1914: Preširnovo življenje I. *Slovan* 12/9. 285–288.

- Llamas, Carmen, Dominic Watt (ur.), 2010: *Language and Identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Logar, Tine, 1993 [1975]: *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- , 1996: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave* (ur. Karmen Kenda-Jež). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Lundberg, Grant H., 2007: Perceptual Dialectology and the Future of Slovene Dialects. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 6. 97–109.
- , 2010: Dialect Usage in Slovenia. *Slovene Studies* 32/1–2. 43–66.
- , 2014: Dialect Leveling and Local Identity in Slovenia. Jacek Witkoś, Sylwester Jaworski (ur.): *New Insights into Slavic Linguistics*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 241–252.
- Mæhlum, Brit, 1986: *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo [Vzorci jezikovne variantnosti pri priseljencih v Oslo]*. Oslo: Novus.
- Makarova, Irina, 2004: Mehanizem jezikovnega prilagajanja in variantnost sodobne ljubljansčine. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 287–296.
- , 2014: Izmail Sreznjevski in slovenščina. *Jezikoslovni zapiski* 20/2. 53–66.
- Mate, Ladislav, 2016: *Franc Mate: Zadnji vrvar v Ribniški dolini*. Ribnica: Muzej Ribnica, JZ Rokodelski center Ribnica – Zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost.
- Matè, Miha, 1993: *Široka usta: Vesele in pikre Ribničana Urbana*. Stari trg ob Kolpi: Koce.
- Mattheier, Klaus J. (ur.), 2000: *Dialect and Migration in a Changing Europe*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Brussels, New York, Oxford, Wien: Peter Lang.
- Mickartz, Heinrich, 1983: Einstellungensäußerungen zur Verwendung von Hochsprache und Mundart in der Kindererziehung. Werner Besch (ur.): *Sprachverhalten in ländlichen Gemeinden: Dialekt und Standardsprache in Sprecherurteil: Forschungsbericht Erp-Projekt: Band 2*. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 60–116.
- Mihelič, Ludvik, 1996: Ribnica. Milan Orožen Adamič, Drago Perko, Drago Kladnik (ur.): *Priročni krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS. 259.

- Mihelič, Ludvik, Stane Granda, Tone Ferenc, Andreja Žigon, 1996: Ribnica. Alenka Dermastia (ur.): *Enciklopedija Slovenije: 10. knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 206–209.
- Milčinski, Fran (ur.), 1920: *Süha roba*. Ljubljana: Založba Umetniške propagande.
- Monka, Malene, 2013: *Sted og sprogforandring: En undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos mobile og bofaste informanter fra Odder, Vinderup og Tinglev [Kraj in jezikovne spremembe: Raziskava jezikovnih sprememb v realnem času pri mobilnih in nemobilnih informantih iz Odderja, Vinderupa in Tingleva]*. Copenhagen: University of Copenhagen.
- Montgomery, Chris, Emma Moore (ur.), 2020: *Language and a Sense of Place: Studies in Language and Region*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Musek, Janek, 1994: *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- , 1998: Jezik v etničnih študijah: Nekaj raziskovalnih pristopov in izsledkov iz slovenske izkušnje. Inka Štrukelj (ur.): *Jezik za danes in jutri: Zbornik referatov na II. kongresu, Ljubljana, 8.–10. 10. 1998*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, Inštitut za narodnostna vprašanja. 77–90.
- Niedzielski, Nancy A., Dennis R. Preston, 2003 [2000]: *Folk Linguistics*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Ogbu, John, 1999: Beyond Language: Ebonics, proper English and Identity in a Black-American Speech Community. *American Educational Research Journal* 36. 147–184.
- Omoniyi, Tope, Goodith White (ur.), 2006: *The Sociolinguistics of Identity*. London, New York: Continuum.
- Pal, Nejc, 2005: Štajerci simpatični sami sebi. *Več* 19, 13. 5. 2005. 13.
- Pavičić, Mladen, 1999: Tudi resni ljudje se znajo hecati. *Delo*, 4. 3. 1999. 22.
- Pogorelec, Breda, 1984: K vprašanju bilingvizma in diglosije iz slovenske izkušnje. Albina Nečak-Lük, Inka Štrukelj (ur.): *Dvojezičnost – individualne in družbene razsežnosti: Prispevki konference »Dvojezičnost – individualne in družbene razsežnosti«, Ljubljana, 13.–15. sept. 1984*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje SR Slovenije. 67–73.
- , 1998: Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovencih: Teorija, praksa in odprti problemi slovenskega zbornega jezika. Inka Štrukelj (ur.): *Jezik za danes in jutri: Zbornik referatov na II. kongresu, Ljubljana, 8.–10. 10. 1998*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, Inštitut za narodnostna vprašanja. 56–64.

- , 2024: *Sociolingvistični spisi: Jezikoslovni spisi IV* (ur. Maja Bitenc in Marko Stabej). Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Poplack, Shana, 1989: The Care and Handling of a Megacorporus: The Ottawa-Hull French Project. Ralph Fasold, Deborah Schiffrin (ur.): *Language Change and Variation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 411–444.
- Pravopis 8.0: *Pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo*. <https://pravopis8.fran.si/> (dostop 23. 6. 2025).
- Preston, Dennis, 2000: Mowr and Mowr Bayud Spellin': Confessions of a Sociolinguist. *Journal of Sociolinguistics* 4/4. 614–621.
- , 2010: Variation in Language Regard. Peter Gilles, Joachim Scharloth, Evelyn Ziegler (ur.): *Variatio Delectat: Empirische Evidenzen und theoretische Passungen sprachlicher Variation*. Frankfurt: Peter Lang. 7–27.
- Preston, Dennis R., 1989: *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' Views of Areal Linguistics*. Dordrecht: Foris.
- , 2018: Language Regard: What, Why, How, Whither? Betsy E. Evans, Erica J. Benson, James N. Stanford (ur.): *Language Regard: Methods, Variation and Change*. Cambridge: Cambridge University Press. 3–28.
- Prihodkine, Alexei, Dennis R. Preston (ur.), 2015: *Responses to Language Varieties: Variability, Processes and Outcomes*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Prunč, Erich, 1980: Forschungskonzept zur Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten. Stanislaus Hafner, Erich Prunč (ur.): *Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten: Grundsätzliches und Allgemeines*. Graz: Institut für Slawistik der Universität. 37–55.
- Pulko, Simona, Melita Zemljak Jontes, 2009: Raba zemljepisnih različkov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje. Vera Smole (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko (Obdobja 26). 353–369.
- Ramovš, Fran, 1931: *Dialektološka karta slovenskega jezika*. Ljubljana: Rektorat Univerze kralja Aleksandra I.
- , 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- , 1971: *Zbrano delo I* (ur. Tine Logar in Jakob Rigler). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- , 1997: *Zbrano delo II* (ur. Jože Toporišič). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

- Reif, Monika, Justyna A. Robinson, Martin Pütz (ur.), 2013: *Variation in Language and Language Use: Linguistic, Socio-Cultural and Cognitive Perspectives*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Rigler Grm, Polona (ur.), 2010: *Iz hiše v svet: Življenje suhorobarskih in zdomarskih družin v Ribniški dolini v 20. stoletju*. Ribnica: Muzej Miklova hiša.
- Rigler Grm, Polona, Marina Gradišnik, 2016: *Suha roba in lončarstvo*. Ribnica: Muzej Ribnica.
- Rigler, Jakob, 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu: Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963. *Slavistična revija* 14/1–4. 25–78.
- , 1967: Pripombe k pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu I. *Slavistična revija* 15/1–2. 129–152.
- , 1970–1978: Akcentske variante I–III. *Slavistična revija* 18/1–2: 5–15, 19/1: 1–12, 26/4: 365–374.
- , 1975: O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov. *Slavistična revija* 23/1. 27–40.
- , 1981: Ribnica (OLA 14): Fonološki opis. Pavle Ivić (ur.): *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 9). 125–132.
- , 1986: Karakteristika glasoslovja v govoru Ribnice na Dolenjskem. *Slavistična revija* 34/4. 341–363.
- , 2001: *Zbrani spisi 1: Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave* (ur. Vera Smole). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Røyneland, Unn, Elizabeth Lanza, 2020: Dialect Diversity and Migration: Disturbances and Dilemmas, Perspectives from Norway. Stanley D. Brunn, Roland Kehrein (ur.): *Handbook of the Changing World Language Map*. Cham: Springer International Publishing. 1–19.
- Rus, Jože, 1930: *Suha roba, brihtna Ribnica in široki svet: H geografiji naše lesne domače obrti*. Ljubljana.
- , 1941: *Suha roba ali ribniški mali človek*. Ljubljana: Ribniški klub.
- Rymes, Betsy, 2020: *How We Talk about Language: Exploring Citizen Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saville-Troike, Muriel, 2004: Anthropological Linguistics and the Ethnography of Speaking / Anthropologische Linguistik und Ethnographie des Sprechens. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus Mattheier, Peter Trudgill (ur.): *Sociolinguistics / Soziolinguistik: Volume 1 / 1. Teilband*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 109–120.

- Schmidt, Jürgen Erich, Joachim Herrgen, 2011: *Sprachdynamik: Eine Einführung in die moderne Regionalsprachenforschung*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Skubic, Andrej E., 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Skubic, Anton, 1931: Naša slovenska mesta: Ribnica. *Ilustrirani Slovenec* VII/50. 392–396.
- Slabe, Majda, Mojca Ramšak, Vesna Horžen, 2003: *Življenjske pripovedi iz Ribniške doline*. Ribnica: Občina Ribnica.
- Slodnjak, Anton, 1964: *Prešernovo življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Smitherman, Geneva, 2006: *Word from the Mother: Language and African Americans*. London: Routledge.
- Smole, Vera, 2001: Predgovor. Jakob Rigler: *Zbrani spisi 1: Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave* (ur. Vera Smole). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 9–12.
- , 2004: Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (Obdobja 22). 321–330.
- , 2006: Škrabec Oblaku o ribniškem govoru. Jože Toporišič (ur.): *Jezi-koslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh: Škrabčeva misel V: Zbornik s simpozija 2005*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 161–175.
- Smole, Vera, Darinka Suljević, 2012: Narečna igra kot sredstvo ohranjanja žive kulturne dediščine. Mateja Pezdirc-Bartol (ur.): *Slovenska dramatika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 289–298.
- Smolej, Mojca, 2012: *Besedilne vrste v spontanem govoru*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Snoj, Marko, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC.
- Sosič, Barbara, 2020: Rosalia Maria Arnšek: *Miklovi iz Ribnice na Dolenjskem: Doma je vse po starem!* Ribnica: Knjižnica Miklova hiša, 2019, 268 str. *Etnolog* 30 = 81. 285–288.
- Soukup, Barbara, 2009: *Dialect Use as Interaction Strategy: A Sociolinguistic Study of Contextualization, Speech Perception, and Language Attitudes in Austria*. Vienna: Braumuller.
- Srebot Rejec, Tatjana, 1988: *Word Accent and Vowel Duration in Standard Slovene: An Acoustic and Linguistic Investigation*. München: Verlag O. Sagner.

- Sreznjevski, Izmail Ivanovič, 1841: O narječjih slavjanskih. *Žurnal ministerstva narodnago prosvješčenija* 2. 133–164.
- Sreznjevski, Izmail Ivanovič, 1845: Obozrenie glavnih čert srodstva zvukov v narječjih slavjanskih. *Žurnal ministerstva narodnago prosvješčenija* 12/48. 149–186.
- Stabej, Marko, 2007: Jaz v nas: Nekaj tez o jeziku, identiteti in jezikoslovju na Slovenskem. Irena Novak Popov (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: Zbornik predavanj (43. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 25. 6.–13. 7. 2007)*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 13–24.
- , 2010: *V družbi z jezikom*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- Suljević, Darinka, 2007: Pout h Tabakav' hrušk'. *Slovstvena folkloristika: Glasilo Sekcije za zbiranje in raziskovanje slovenske slovstvene folklo-re* 6/2. 138–141.
- , 2009: Pot k Tobakovi hruški: Enodejanka kot primer narečne ustvarjalnosti v praksi. Vera Smole (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 487–495.
- Šabec, Nada, 2016: Med tradicionalnim in sociolingvističnim pristopom k proučevanju jezikovne variabilnosti. Marko Jesenšek (ur.): *Rojena v narečje: Akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 656–670.
- Šega, Polona, 1997: *Slovenski kostanjarji na Dunaju: Prebivalci nekdanjega velikolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Šekli, Matej, 2018: *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Škofic-Guzej, Jožica, 1994: O oblikovanju slovenskega pogovarjalnega jezika. *Slavistična revija* 42/4. 571–578.
- Škofic, Jožica, 1991: *Problemi slovenskega pogovornega jezika: Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- (ur.), 2011: *Slovenski lingvistični atlas 1.1: Človek (telo, bolezni, družina): Atlas*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Škofic, Jožica, Januška Gostenčnik, Vito Hazler, Mojca Kumin Horvat, Tjaša Jakop, Janoš Ježovnik, Karmen Kenda-Jež, Vlado Nartnik, Vera Smole, Matej Šekli, Danila Zuljan Kumar, 2016: *Slovenski lingvistični atlas 2.1: Kmetija: Atlas*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

- Škofic, Jožica, Januška Gostenčnik, Vito Hazler, Tjaša Jakop, Karmen Kenda-Jež, Mojca Kumin Horvat, Vlado Nartnik, Nina Pahor, Vera Smole, Matej Šekli, Danila Zuljan Kumar, 2023: *Slovenski lingvistični atlas 3.1: Kmetovanje (orodje, opravila): Atlas*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Škrlj, Marko 2023: *Besajda je dala besajdo: Ribniško narečje počasi izginja*, <https://www.rtvnslo.si/kultura/knjige/besajda-je-dala-besajdo-ribnisko-narecje-pocasi-izginja/689350#:~:text=doma%C4%8Dini%20sami%20tega%20ne%20sli%C5%A1ijo%2C,A%2C%20ki%20ga%20te%C5%BEko%20s%C4%8Distimo/>, 24. 11. 2023 (dostop 23. 6. 2025).
- Šuster, Simon, 2009: Jezikovna negotovost in jezikovne predstave na primeru mariborščine. Vesna Požgaj Hadži, Tatjana Balažic Bulc, Vojko Gorjanc (ur.): *Med politiko in stvarnostjo: Jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 161–177.
- Tagliamonte, Sali A., 2006: *Analyzing Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- , 2007: Representing Real Language: Consistency, Trade-Offs and Thinking Ahead! Joan Beal, Karen Corrigan, Hermann Moisl (ur.): *Using unconventional digital language corpora 1: Synchronic corpora*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. 205–240.
- , 2012: *Variationist Sociolinguistics: Change, Observation, Interpretation*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Tanko, Primož, 2020: Je šegavost del ribniške identitete? *Rešeto* XXIV, avgust. 8.
- Tivadar, Hotimir, 2004: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave: Na primeru analize fonoloških parov. *Jezik in slovstvo* 49/2. 17–36.
- Topolnik, Tadeja, 2004: *Suhorobarsko izrazje vasi Sajevec pri Ribnici: Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Toporišič, Jože, 1998: Jezikoslovno v Škrabčevih pismih Oblaku. Alenka Šivic-Dular (ur.): *Vatroslav Oblak*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete (Obdobja 17). 63–72.
- , 2000: *Slovenska slovnica: Četrta, prenovljena in razširjena izdaja*. Maribor: Obzorja.

- Toporišič, Jože, Franc Jakopin, Janko Moder, Janez Dular, Stane Suhadolnik, Janez Menart, Breda Pogorelec, Kajetan Gantar, Martin Ahlin (ur.), 2003: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Trošt, Janko, 2012: *O Ribnici in Ribničanih: Zapisi Janka Trošta*. Ribnica: JZ Rokodelski center – Zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost.
- Trstenjak, Anton, 1992: *Misli o slovenskem človeku*. Ljubljana: Založba Mihelač.
- Trudgill, Peter, 1974: *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ule, Mirjana, 2009: *Socialna psihologija: Analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- Vaattovaara, Johanna, 2007: *About Language Awareness, Attitudes and Linguistic Change*. Helsinki: University of Helsinki [neobjavljena seminarska naloga].
- , 2009: »Meän tapa puhua«: Tornionlaakso subjektiivisena paikkana ja murrealueena. [Povzetek v angleščini: »Our way of talking«: Tornio Valley as a Perceptual Space and Dialect Area.]. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Váradi, Tamás, 1998: *Manual of The Budapest Sociolinguistic Interview Data*. Budimpešta: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.
- Verdonik, Darinka, 2007: *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru: Diskurzni označevalci in popravljanja*. Maribor: Slavistično društvo.
- Verdonik, Darinka, Andreja Bizjak, 2022: *Navodila za zapisovanje in označevanje govora v projektu RSDO: Verzija 15*. Maribor: Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko.
- , 2025: Portal Govorjena slovenščina. <https://govorjena-slovenscina.um.si/transkribiranje/vrste-zapisa/> (dostop 23. 6. 2025).
- Verdonik, Darinka, Ana Zwitter Vitez, 2011: *Slovenski govorni korpus GOS*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- Vergeiner, Philip C., Dominik Wallner, Lars Bülow, 2022: Language Change in Real-Time: 40 Years of Lectal Coherence in the Central Bavarian Dialect-Standard Constellation of Austria. Karen V. Beaman, Karen V. Guy (ur.): *The Coherence of Linguistic Communities: Orderly Heterogeneity and Social Meaning*. New York: Routledge. 281–300.
- Verne, Mihael, 1852: Potovanje po nekterih jugo-slavenskih krajih – 5. pismo. *Kmetijske in rokodelske novice* 10/36. 142–143.
- Verschueren, Jef, 2012: *Ideology in Language Use: Pragmatic Guidelines for Empirical Research*. New York: Cambridge University Press.

- Vodeb, Vlasta, Franc J. Zakrajšek, 2022: *Analiza in prostorska simulacija demografskega razvoja Občine Ribnica*. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Weiss, Peter, 1990: *Govori Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: Glasoslovje, oblikoslovje in skladnja: Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Werlen, Iwar, 2004: Domäne / Domain. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus Mattheier, Peter Trudgill (ur.): *Sociolinguistics / Soziolinguistik: Volume 1 / 1. Teilband*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 335–340.
- Wilson, James, 2010: *Moravians in Prague: A Sociolinguistic Study of Dialect Contact in the Czech Republic*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Wodak, Ruth (ur.), 2013: *Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications Ltd.
- Wodak, Ruth, Barbara Johnstone, Paul Kerswill, 2011: Introduction. Ruth Wodak, Barbara Johnstone, Paul Kerswill (ur.): *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: SAGE Publications. 1–7.
- (ur.), 2011: *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: SAGE Publications.
- Woolard, Kathryn A., 1998: Introduction: Language Ideology as a Field of Inquiry. Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard, Paul V. Kroskrity (ur.): *Language Ideologies: Practice and Theory*. Oxford: Oxford University Press. 3–47.
- Wray, Alison, Aileen Bloomer, 2006 [1998]: *Projects in Linguistics: A Practical Guide to Researching Language*. London: Hodder Arnold.
- Zavrl, Andrej, 2020: Prešernova ribniška travma. *Slavistična revija* 68/4. 263–276.
- Zdunić, Drago, Janez Debeljak, France Grivec, Milan Babić, France Mihelič, Mitja Košir, Tone Potokar, 1982: *Ribnica skozi stoletja*. Ribnica, Zagreb: Skupščina občine, Spektar.
- Zemljak Jontes, Melita, Simona Pulko, 2011: Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna? Marko Jesenšek (ur.): *Globinska moč besede: Red prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 407–420.
- Zemljarič Miklavčič, Jana, 2008: *Govorni korpusi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za prevajalstvo.
- Zuljan Kumar, Danila, 2007: *Narečni diskurz: Diskurzivna analiza briških pogovorov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Žiberna, Marjan, 2023: Ribnica: Na obisk k Urbanu. *Svet in ljudje* 5.

IMENSKO KAZALO

A

Adamič, Bojan 53
 Ammon, Ulrich 15
 Arnšek, Rosalia Maria 53–54, 59
 Auer, Peter 17, 141, 228

B

Bamford, Julia 17
 Banjac, Marinko 226
 Baratta, Alex 229
 Bassili, John N. 16
 Bayley, Robert 15
 Bell, Allan 24
 Besch, Werner 18, 27–28
 Billig, Michael 87
 Bitenc, Maja 15, 19–21, 23, 25,
 31, 33, 35–36, 40–41, 43–46,
 48, 84–87, 89–90, 94, 140–141,
 155, 157, 165, 175–176, 178,
 186, 189, 192, 208–209, 213,
 215, 218–220, 223, 225, 227,
 234–235, 239
 Bizjak, Andreja 39, 41–42, 44–46,
 48, 90
 Bloomer, Aileen 38

Bourhis, Richard Y. 16, 189
 Brinker, Klaus 36
 Brinkmann, Svend 36, 38
 Brown, Rick D. 16
 Buchwald, Sabina 224
 But, Maruša 77

C

Cebin, Vanja 77–79
 Chambers, Jack Kenneth 15, 24–25,
 142, 176
 Cooper, Henry R., ml. 66
 Coulmas, Florian 15
 Coupland, Nikolas 15
 Cutler, Cecelia 230

Č

Češarek, Domen 66–67, 69
 Čibej, Jaka 20–21

D

De Vogelaer, Gunther 27, 29
 Debeljak, Janez 53
 Delbecque, Nicole 17
 Dolgan, Marjan 66

Dolžan, Tatjana 184, 220
 Drobnjak, Marko 226
 Duranti, Alessandro 16

E

Eckert, Penelope 16–17
 Edwards, John 16, 228–229
 Erjavec, Tomaž 90, 239
 Evans, Betsy E. 16

F

Fabircius, Anne 230
 Fanta-Jende, Johanna 23, 27, 29–30
 Fasold, Ralph 15, 189
 Ferguson, Charles A. 15, 227, 245
 Fernández-Mallat, Víctor 17
 Finch, Helen 226
 Fischer, John L. 25
 Fishman, Joshua A. 15, 25
 Friderik III., cesar 54
 Fridl, Jerneja 52

G

Gallus, Jakob Petelin 53
 Garret, Peter 16
 Germšek, Katarina 68
 Ghimenton, Anna 17
 Ghyselen, Anne-Sophie 27–29
 Gibbons, John 141
 Giles, Howard 16, 189
 Gorjanc, Vojko 19
 Gostenčnik, Januška 72, 77
 Gradišnik, Marina 52, 54, 65, 68–69
 Gruden, Ana 89
 Guzej, Jožica *gl.* Škofic, Jožica

H

Hall-Lew, Lauren 17
 Halliday, Michael 228

He, Agnes Weiyun 226
 Hemmings, Chris 229
 Hennink, Monique M. 226
 Herrgen, Joachim 18, 27, 29
 Hinskens, Frans 17, 141
 Holmes, Janet 15
 Horjak, Ciril 37
 Huber, Damjan 19

I

Ivančič Kutin, Barbara 37

J

Jarc, Marjan 54
 Jarc, Miran 68
 Jenks, Christopher J. 16
 Jesenšek, Marko 231
 Jurčič, Josip 68, 70
 Jurgec, Peter 19

K

Kalin Golob, Monika 227
 Kenda-Jež, Karmen 11, 18–20, 31, 39, 47, 51
 Kidrič, France 66
 Kircher, Ruth 16
 Kljun, Metka 49, 58–59, 77–78, 91, 97, 100, 165
 Kobal Ocvirk, Jana 62
 Koerner, Konrad 15
 Kolarič, Rudolf 61
 König, Werner 23
 Kontra, Miklós 27, 30, 35
 Kopač, Vlasto 53
 Korytko, Emil 67
 Kos, Janko 66
 Kotnik, Katja 31, 34, 40–41, 43–46, 48, 95–96, 225
 Kowalska, Magda 230

Krek, Simon 19
 Kumer, Zmaga 53–54, 69, 78
 Kvale, Steinar 36, 38

L

Labov, William 12, 15, 23–26, 34, 63, 84
 Lameli, Alfred 29
 Lampropoulou, Sofia 36
 Lanza, Elizabeth 230
 Lengar Verovnik, Tina 227
 Lenz, Alexandra N. 27, 30, 35, 225
 Lesar, Anton 52, 59–60, 67
 Lesar, Peter 65, 69–70
 Levec, Fran 65–66
 Levstik, Fran 66–67
 Lewis, Jane 226
 Llamas, Carmen 16
 Logar, Tine 38–40, 72–75, 77
 Lovšin, Jože 67
 Lundberg, Grant H. 21, 61–62

M

Macha, Jürgen 140
 Mæhlum, Brit 18, 26–27, 48, 90, 141
 Makarova, Irina 20, 31–32, 73, 192
 Matè, Miha 68, 78
 Mattheier, Klaus J. 17
 Mickartz, Heinrich 175
 Mihelič, France 69–70
 Mihelič, Ludvik 52–53
 Milčinski, Fran 54, 67, 70
 Milroy, Lesley 15
 Mohar, Anica 49, 58–59, 77–78, 91, 97, 100, 165
 Monka, Malene 18
 Montgomery, Chris 17

Moore, Emma 17
 Murko, Matija 64
 Musek, Janek 63–64

N

Nećak-Lük, Albina 18, 25
 Niebaum, Hermann 140
 Niedzielski, Nancy A. 16
 Novak, Vilko 64
 Nycz, Jennifer 17

O

Oblak, Vatroslav 76
 Ogbu, John 229
 Omoniyi, Tope 16
 Orožen, Martina 231

P

Pal, Nejc 62
 Pavičić, Mladen 61
 Pogorelec, Breda 18
 Poplack, Shana 38
 Preston, Dennis R. 16, 38, 63
 Prešeren, France 53, 65–66
 Prešeren, Jožef 65
 Prikhodkine, Alexei 16
 Prunč, Erich 11
 Pulko, Simona 20–21, 31–32

R

Ramovš, Fran 72–73, 77, 98, 100, 111, 157, 166, 169
 Reif, Monika 17
 Rigler Grm, Polona 54–56, 65
 Rigler, Jakob 19, 53, 58, 71–81, 129, 134, 152, 157, 165, 171
 Røyneland, Unn 230
 Rudež, Anton 67
 Rudež, Jožef 67

Rus, Jože 54

Rymes, Betsy 16

S

Sager, Sven F. 36

Saville-Troike, Murie 16

Schmidt, Jürgen Erich 17–18, 27,
29

Skubic, Andrej E. 19, 21

Skubic, Anton 53–54, 60

Slabe, Majda 54, 78

Slodnjak, Anton 53, 66

Smith, Philip 16

Smitherman, Geneva 229

Smole, Vera 18, 21, 76–78

Smolej, Mojca 20, 40–41, 43–46, 48

Smrekar, Henrik 69–70

Snoj, Marko 52

Sosič, Barbara 54

Soukup, Barbara 175

Srebot Rejec, Tatjana 19

Sreznjevski, Izmail Ivanovič 73

Stabej, Marko 18, 227

Starč, Marjana 77

Stritar, Josip 67

Suljević, Darinka 78

Š

Šabec, Nada 21

Šega, Polona 54

Šekli, Matej 72, 74, 79

Škofic-Guzej, Jožica *gl.* Škofic,
Jožica

Škofic, Jožica 18–20, 31–32, 39–40,
43–44, 47, 72–73, 75–77, 131,
184, 192, 205, 207, 220

Škrabec, Stanislav 76

Škrli, Marko 58, 78

Šubic, Ive 69–70

Šuster, Simon 21

Šušarek (Češarek), Marina 53

T

Tagliamonte, Sali A. 15–16, 24, 36,
38, 85

Tanko, Neža 77, 99

Tanko, Primož 65

Tischner, Josef 60

Tivadar, Hotimir 19

Topolnik, Tadeja 77

Toporišič, Jože 18–19, 41, 44, 76,
155

Trošt, Janko 68–69

Trstenjak, Anton 63–64

Trudgill, Peter 15, 23, 176

U

Ule, Mirjana 16, 87, 229

V

Vaattovaara, Johanna 63

Valvasor, Janez Vajkard 66

Váradi, Tamás 27, 30, 35

Vaupotič, Jana 89

Verdonik, Darinka 19–20, 31–32,
39, 41–42, 44–48, 90

Vergeiner, Philip C. 24

Verne, Mihael 67

Verschueren, Jef 16

Vodeb, Vlasta 56

Vodnik, Valentin 53, 66

Vurnik, Stanko 64

W

Watson, Bernadette 16

Watt, Dominic 16

Weiss, Peter 39

Wenker, Georg 29

Werlen, Iwar 25
 White, Goodith 16
 Wilson, James 18, 25, 27
 Wodak, Ruth 15–16
 Wolfram, Walt 15
 Woolard, Kathryn A. 16
 Wray, Alison 38

Z

Zakrajšek, Franc J. 56
 Zavrl, Andrej 66

Zdunić, Drago 52
 Zemljak Jontes, Melita 20–21,
 31–32
 Zemljarič Miklavčič, Jana 36
 Zipp, Lena 16
 Zuljan Kumar, Danila 20
 Zwitter Vitez, Ana 19, 31–32, 42,
 44–45, 90

Ž

Žiberna, Marjan 54, 59–60, 65

